

İLÂHİYAT KÜLLİYATI

Basım Sıra No.

17

HAYAT - HAKİKAT

[İslâmî hayatın hayatta ceryanları]
[Ve hadiselerle izahıdır]

Yazan

Ömer Fevzi Mardin

Tevzi Yeri

İstanbul Ankara Caddesi No. 62

İbrahim Hilmi Kitabevi

Aydınlık Matbaası — İstanbul

1 9 4 6

İLÂHİYAT KÜLLİYATI

Basım Sıra No.

17

HAYAT ve HAKİKAT

[Hakikat İlminin hayatta ceryanları
[Ve hadiselerle izahıdır]

—
Yazan

Ömer Fevzi Mardin

—
Tevzi Yeri

İstanbul Ankara Caddesi No. 62

İbrahim Hilmi Kitabevi

Aydınlık Matbaası — İstanbul

4 9 4 6

Hayat ve Hakikat

«ÖN SÖZ»

Bu kitap; (Hakikat İlmi) adlı 16 ncı kitabın münasebetli hadiseler ve misallerle izah ve devamından ibarettir.

O ilmin mahiyet ve hakikati ki Mukaddes kitaplar muhteviyat ve Şark ile Garp hikmet ve hakikat adamlarının izahları ile 16 ncı kitapta görülmüştü. Bu kitapda hayatın zuhurundan itibaren cereyanındaki safhaları, hadiseleri bir silsile halinde gözden geçirerek sebep ve hikmetleri üzerinde tetkikler, tahliller yapmak ve hissemize düşen icabları hakkında fikir edinmek ve netice itibarile bu ilmin tettebbüünü kolaylaştırmak, semere ve faydalarını göz önüne koymak istiyorum. Bunun için de her bahsi hülâsa ve öz olarak ele alıyorum. Birbirine bitiştirerek ona bir şekil vermek istiyorum. Ve misallerle ve istinad ettiği mukaddes vesikalarla çerçevesiyerek hakikî mahiyetini göstermek istiyorum. İşte bu kitabı onun için yazıyorum ve 16 ncı kitabın devamı sayıyorum.

Ömer Fevzi Mardin

Allah ve Hayat

Hayat ve Hareket

Kur'ân-ı kerîmden :

(3 — Alî umran — 180(2)) :« O bizatihi ve minel'ezel Haydır. »

Yani:

«Allah kendiliğinden ve ezelden yaşayandır. »

İmdi :

Hayat kadimdir. Hareket hadisdir. Hayat ezeli ve ebedidir. Zira hayat Allah ile mevcut ve kadîmdir. Fakat hareket ve faaliyet hilkat ile zahir ve carîdir.

Hakikat İlmi kitabında görüldüğü gibi bu âlemler yok iken Allah bizatihi vardı. O zaman âlem mevcut olmadığı için hareket dahi yoktu. Netekim bu esasta ulûhiyetin hilkatten evvelki haline mertebeli ahadiyeti deniyordu. Ve hilkat; Allahın mertebeli vahidiyete tenezzülü ile başlıyordu. Ve bu bahse (tenezzülât) bahsi deniyordu. İşte şimdi Allahın mertebeli vahidiyete tenezzülünden sonraki faaliyetine ve âlemde zuhur eden hayat ve harekete ait bahislere bir tertip dahilinde giriyoruz.

Ahadiyet ve Vahidiyyet mertebeleri

Ulûhiyyet mertebelerinden Ahadiyet; sükûn devrine, Vahidiyyet ise hareket mebbeine işarettir. Zira hilkatin mebbei bu mertebeden başlıyor. O halde bilcümle mahlûkat için Allah ile münasebet ve mahlûk ile muamelât (vahidiyyet — birlik) mefhumuna istinad ediyor. Binaenaleyh (birlik) her şeyin esasıdır. Ve bu esas; her şeyin birliğini iktiza ettirmektedir.

Yani var edenim birliği; var olanların birliğini zarurî kılmaktadır. İşte tasavvufun istinad ve istihdaf ettiği (vahdeti vücûd) bu manadadır.

İmam Ali efendimiz buyurmuşlar ki:

«İlim bir nokta idi, bilmeyenler onu çoğalttılar.»

Yani :

«İlimde gaye bir hakikatin tavzihi idi. Bu hakikati anlamıyanlar esas fikri dağıttılar.»

Diğer bir tarif ile :

«Matlûp olan ilim Halıkın ve Halıkın vücûdunda mahlûkun birliğini bilmektir. Bunda gaflet edenler; bir olan varlığı çoğalttılar. Hakikatten uzaklaştılar. Ve tefrikalara yol açtılar.»

İşte bu birlik esasına dayanan ve birliği hedef tutan (Hakikat ilmi) adlı 16 ncı kitap; bu esas nokta için, yani birlik esası ve birlik gayesi için yazılmıştı. Ve şimdi yine aynı maksat ile aynı gayeye hizmet için bu noktaya tekrar dikkati çekerek ve aynı noktadan hareket ederek işe başlıyorum. Zira her mü'minin ilk ve son bileceği şey birliğin hakikati ve mükellefiyetidir. Netekim her mü'min (muvahhidim — birlikçiyim) der, ve bununla övünür. Bu övünmekte haklıdır da.

Fakat her (muvahhidim — birlikçiyim) diyenin belki de bunun mana ve mefhumu hakkında tam ve kâfi bilgisi yoktur. Ve fikirde, fiilde belki de zıddına göredir. İşte eğer böylesi varsa onlar çok acınacak haldedir. Zira ne kendinden isteneni ve ne de (muvahhidim) demekle ne istediğini biliyor demek olur. Böylesine iman itibarile lafızda kalmış, vazifesini anlamamış ve amel itibarilede manâdan uzak kalmış ve belki zıddına hareket ediyor denebilir. Ve netice itibarile insan hayatta yapacaklarını yapmamış, bir gayeye erememiş, dünyasını da ahretini de ziyan etmiş olur.

Şöyle ki:

(Muvahhid - birlikçi) denir denmez elbetteki ilk akla gelen Allahın birliğidir. Fakat bu birliğe imanda gaye bütün mevcûdun ve bu meyanda bütün insanların birliğine iman ve iktizasına riayetdir. İmdi bütün insanları bir gözle görmeyenin ve cümlesine bu muamele etmeyenin Alaha imanı tamam olmaz. Zira bu imana Allahın değil İbaddullahın ihtiyacı vardır. Bütün gaddarlıklar, merhametsizlikler hep fena bakış ve fena görüşlerden ileri geliyor. İptidasından ben dünya ıstırabı bu yüzden meydana geliyor. Bütün haksızlıklar bu noktai nazarla irtikâp ediliyor. Hakikat ilmi kitabında gördüğümüz gibi tasavvuf; insanları birbirinden ayıran her ne varsa hepsinin üstünde, bir hakikat etrafında insanları kardeşçe birleştiren ilimdir. Ayırıcı her menfi hissi ve taassubu izale edip insanları bir tek noktaya toplayan bir vasıtaadır. Ve vasıtaların en umumî ve kuvvetlisidir. Zira İlâhî müeyyidelere dayanır.

(2 — Bakara — 164(163)) : « Ve İlâhınız İlâhi vahiddir. [birdir] Ondan gayrı İlâh yoktur. Dünyada kâffe mahlûkata in'âm ve ihsan edici ve ahrette rahmet bezledicidir.»

Hilkat ve hareket

Yine hakikat ilmi kitabında tarzını gördüğümüz üzere hilkat; İlâhî bir maksada mebni vakı'dır.

Binaenaleyh mahlûkun da bu maksada uyması ve bu maksadı kendine bütün bir hayatta gaye, ve hareket noktası ittihaz etmesi icabeder.

Bilindiği üzere hilkatin sâiki. muhabbet ve mahlûkda İlâhî maksad kemaldır. Allahın kendi muhabbetini ve kemalâtını mahlûkatta izhar etmesidir. Allah; kendinden zuhur eden mahlûku seviyor. Ve kendi kemalini onda izhar etmek istiyor.

Allah kendinden izhar ettiklerini sevdiği gibi onların da bu sevgiye mukabele etmelerini ve içtimaî hayata bu sevgiyi esas ittihaz etmelerini istemektedir.

Hareket

Hareketin sâiki muhabbettir. Ve insanlar için de her harekette muhabbetin sâik ve hâkim olması lâzımdır.

Sevki tabii ile her mahlûk kendini ve kendine tabî bir ilişiği ve aidiyeti olan her şeyi de seviyor. Marifet daha uzaktakilerini, yabancıları ve kendinden ayrı ve farklı olanları da Allaha aidiyetleri itibarile Allah için sevmektir. Onların da hayatını paylaşmaktır. Haklarında alâka, şefkat ve gayret göstermektir. Onlara hayırlı ve faydalı olmaktır. İşte Allahın muhabbetine mukabele böyle olur. Yoksa her böcek de eşini ve yavrusunu benimser ve sever. Her ağaç dahi kendi dalını besler. İmdi her hareket bir muhabbeti itade etmeli ve bir hayra delâlet etmeli ve bir hayrı başarmalıdır.

Mahlûk farksızdır

Yaradan birdir. Yaradılan da birdir. Allahın şanı; beğendiğini yaratmak ve yarattığını beğenmektir. Allah insanları farklı benimsemez: Muhabbeti ve inayeti ve Rahmânî tecellileri hiç bir insandan memnu değildir. İnsan da Allahın isteğine uyarak insanı ayırmamak gerektir. Kendini başkalarından, ailesini muhitinden ve milletini dünyadan ayıranlar kendilerini Allahtan ayırmış olurlar.

Hareket sâikleri

İptidaî insanda hareket sâiki şahsî ihtiras, şahsî ıstırap ve şahsî ihtiyaçtır. Medenî insanlarda hareket sâiki içtimaî alâka ve içtimaî gayrettir. Zira Cemiyet Allahın ailesidir ve bu gayret İlâhîdir. İmdi ideal şevki, terakki emeli yükseliş ve Kurtuluş hissi bu gayretten doğar.

Hareket ve mes'uliyet

İyi hareketle mükellef ve fena hareketten mes'ûlüz. İyi hareketlerin mükâfatı ve fenalarının da muhakkak mücazâtı vardır. Bu mükâfat ve mücazâtın dünyada da ahrette de hükmü carîdir.

Hayat ve faaliyet

Hayat; faaliyettir. Faaliyetin ifadesidir. Ve eseri görülmeğe itibarı ile bir hakikattir.

Yaradılmış bilcümle alemlerin, küçük büyük her mahlûkun hilkat ve tabiatında olduğu gibi insan bedeninde de bir hayat faaliyeti vardır. Her mahlûk gibi bu cihaz dahi mükemmeldir. Esas her hareketi iyi ayarlıdır. Fakat insandaki haricî faaliyet bu mahiyette ve bu iyilikte zahir değildir. Sıhhatı çok iyi olan bir insanın ef'âli çok fena olabilir. Zira insanların işledikleri işlere bilginin fikrin, niyetin, kabiliyetin ve ahlâkın tesiri vardır. İyi olmak için iyiliği bilmek ve sevmek ve nefsinin muhalif, muzir temayüllerine hâkim olmak lâzımdır. Bir adam vardır ki yalnız kendini düşünerek hareket eder: Böylesi başkalarına faydasızdır. Ve ziyan verebilir. Yine bir adam vardır ki kendini bile düşünmeyecek, kendine bile ziyan verecek halde ve her şeyi hesapsız ve ayarsızdır.

İşte dünyanın bütün ıstırabı yalnız kendini düşünerek çalışanlarla kendisini bile düşünemeyecek derece cahil ve gafil kimselerin işleri yüzündendir.

O halde:

Haricî hayattaki işlerin bozukluğu insanın fikir bozukluğundan veya basiretsizliğinden ileri geliyor. Netekim böyleleri tabiatın feyizlerinden bile istifadeyi bilmedikle-

rinden bu feyizlerden fayda göreceklerine zarar görenleri bile vardır.

Mademki insanın hayatını temin eden ne iç (organ) larda ne de dış vasıtalarda kusur ve eksiklik yoktur. Nettekim bu kâinatı ve dünyamızı idare eden tabiat kanunlarında da bozukluk ve noksanlık yoktur. Hatta onların hakikatindeki marifet ve hikmetler insanları hayrete düşürecek kadar mühimdir. Ve bu güne kadar insanların idrak edebildikleri hakikatler; henüz idrak edemediklerine ve hatta vücudundan bile haberdar olmadıkları israra nazaren azdır. O halde bozukluk; fikrimizde, noksanlık; bilgimizdedir.

Kur'ân-ı kerîmden :

(53 — Necim — 39) : «İnsan için ancak çalıştığı vardır. »

(10 — Yunus — 23) : «Ey insanlar sizin azgınlığınız ve isyanınız ancak nefsinizedir. »

(6 — En'am — 164) :“ Her nefsin kazandığı kendinedir. „

Diğeri :

(103 — Asır — 1(1÷2)) : «Asır denir veya zaman ile kalem ederim ki insan hüsrân ve ziyandadır. »

Diğeri :

(44 — Duhân — 38 ve 39) : «Biz gökleri ve yeri ve aralarındaki şeyleri abes ve oyuncak olarak yaratmadık. Biz onları ancak Hak olarak [bir hakikat ve hikmete müsteniden] yarattık Lakin insanların ekserisi bunu bilmezler.»

Diğeri:

(2 — Bakara — 29) : « Onları yedi semâ olmak üzere noksanz ve kusursuz yaptı. Ve o her şeyi kemalile ve tamamile bilir. »

Diğeri :

(55 —Rahman — 2(5)) : “Güneş ve ay hesapla giderler ve devrederler. »

Diğeri :

(67 — Mülk — 3 ve 4(3)) : «Rahman olan Allahın yaratmalarında fark ve ihtilâf görmezsin. Ona gözünü çevirip dikkatle bak bir çatlak ve noksan görürmüsün. [görmezsin]

Diğeri:

(87 — A'lâ — 1(2)) : «Yarattı ve münasibini yaptı. »

O halde:

Hesapsızlık işimizde, münasebetsizlik hareketlerimizde, bozukluk fikir ve niyetimizdedir.

İnsanî vazifemiz :

Bizi ihata eden alemlerin hayatındaki nizam ve intizama, şuurlu, hikmetli hareketlerine bakarak harekâtımızı ayarlamamız ve niyetlerimizi iyiliğe tevcih ederek çalışmamız, Hak ve hakikatin men ettiği ve cezalandırdığı eğriliklerden, yanlışlıklardan kendimizi kurtarıp ıstıraplarımıza son vermemiz lâzımdır. Ancak bu şartlarla bir saadet devresine ayak basabiliriz.

Şimdi hayati; safhalar halinde birer birer dikkatle gözden geçirelim ve sebep ve hikmetleri üzerinde ibretle ve tam bir alâka ile duralım :

Hilkat Safhası

Alemin hilkati

Allah; bütün bu âlem'leri kendinden ve kendiliğinden yaratmıştır:

Müeyyideleri :

Kur'ân-ı kerîmden :

(59 — Haşır — 24) : « O Allah'tır ki yaratandır. Mevcudatı yoktan var edendir. Her şeye suret verendir. »

(39 — Zümer — 62) : « Allah her şeyin yaratandır. Ve her şey üzerine vekildir. »

Vekil lâfzı :

Buradaki (vekil) kelimesinin manası şu hakikatleri ifade eder :

« Herkesin hayatı, iradesi, kuvveti, bilgisi Allah'tandır.

Her kesin mukadderatı Allahın elindedir.

Her kesin her türlü hayat nasibi, maişet rızkı, hayat akibeti, hayatta hareket ve faaliyeti ve muvafakiyetleri; Allahın tayin ettiğine göredir.

Her kesin korunması, sıyaneti; Allahın elindedir.

Her kesin içine gelen fikirler, arzular, gayeler, endişeler Allahdandır.

Her kesin kalbine gelen hisler Allahdandır.

Her hakkın müdafii, alıcısı, vericisi Allah'tır. » demektir.

Musevî mukaddes kitaplarından:

(Mezmurlar — 33 — 6) : « Semalar Rabbin kelâmı ile ve cünûd'unun kâffesi [bütün yıldızlar ve göklerdeki mahlûkat ki Allahın askeridirler. Yani hepsi Allahın emrindedirler] onun [Allahın] ağzının üflemesi ile [iradesinin tecellisi ile — ol emri ile] yaratıldı.

Diğeri :

(Mezmurlar — 104 — 30) : « Ruhunu gönderdiğin - de [iraden tecelli ettikçe] yaradılırlar. »

Hilkatin sebebi :

Hilkatin sebebini Cenabıhak bir Hadîsi Kudsîde şöyle buyuruyor.

«**Ben bir gizli hazine idim zahir olmağı sevdim.** »
İmdi hilkat; Allahta batın [gizli] olan varlıkların Allah tarafından izharıdır. Meydana konmasıdır. Ve sebebi bu meydana gelen şeylere Allahın muhabbetidir. Görmek ve görünmek istemesidir.

Kur'ân-ı Kerîmden :

(5 —Mâide—57(54)) : «Onları [Allah] sever. Ve onlarda onu [Allahı] severler.»

İncil Şerîften :

(1 — Yuhanna — 4 — 8) : «Allah sevgidir.»
(Romahlara — 5 — 5): « Allahın sevgisi yüreklerimize dökülmüştür.»

Mahlukun esas vazifesi

İnsanı kendi için, sevdiği için yaradan Allaha; aynı esastaki muhabbetle mukabele etmek, Allahı ve Allaha ait her şeyi sevmektir.

Nitekim buyurulmuştur:

Hâdisi Şerîf:

«**Allahı kullarına sevdiniz ki Allahta sizi sevsin.**»

Ve bir Hadîsi Kudsîde Allah muhabbeti için şöyle buyuruluyor:

«**Cenabıhak buyuruyor ki bana bir karış yaklaşıp bana ben bir kulaç yaklaşırım. Bana yürüyerek gelene ben koşarak giderim.**»

Hâdisî Şerîf :

«**Allaha imandan sonra âmelerin en faziletlisi insanlara meveddet ve muhabbet göstermektir.** »

İncil Şeriften :

(1 — Yuhanna — 5(4) — 11): « Ey sevgililer, Allah bizi böyle sevdiğine göre bizimde birbirimizi sevmemiz gerektir. »

Dost ve Dostluk

Dost Allaktır, Dostluk Allahtandır. Ve Allahadır. Hilkatimizin sebebi muhabbettir. Allah bizi sevdiği için yarattı. Ve vücudumuzu muhabbetile yoğurdu. Onun için sevgi Allahta hayat ve insanda maya'dır. Sevgi; cazibedir, aynıyeti haiz şeyler birbirine meyl ve birbirini cezbeder. İnsan; kendini ve hemnev'ini sever. Hemnevii kardeşidir, her biri aynı şeyleri taşıyor. Taşıdıkları ruh aynıdır. Allahın ruhudur. Vücutlarda aynıdır. Hazreti Ademin vücudunun devamıdır. Allah ta birbirimizle ruh kardeşiyiz. Hazreti Ademde de vücûd kardeşiyiz.

İmdi:

Muhabbet yüzünden dünyaya geliyoruz. Ve bu yüzden bakılıyor, gözetiliyor. Yetişmemiz, korunmamız için her fedakârlığı cömertce görüyoruz. Kuluçka tavuk ruhundaki muhabbet ve sadakat yüzünden haftalarca yumurtaları yüreğile ısıtıyor. Kımıldamadan İlâhî bir gayret gösteriyor, yumurtadan çıkan civcivlerinî aylarca kanat açıp koruyor. Ve yetiştiriyor.

İnsan

İnsanın şerefi :

İnsan ; yaratılan mahlûkların en şerefliisidir. Zira Allahın kemalâtına en kâmil bir mazhardır. Cemalî bakımdan da celâlî bakımdan da bu mükemmeliyeti haizdir. Nettekim buyurulur:

Hâdisî Kudsî

«İnsanın sırrı benim sırrım [cevherim] dir. Ve benim sırrım; onun sırrıdır.»

Kur'ân-ı Kerîmden :

(17 — Esrâ — 71(70)) : «Biz beni Âdemi mükerrem kıldık»

Tevrat Şerîften :

(Tekvîn — 1 — 27) : «Allah insanı kendi sureti üzere yarattı. »

(Tekvîn — 1 — 28) : «Ve Allah onları [İnsanları] mübarek kıldı.»

İnsanın yer yüzüne inişi:

İnsanın yer yüzüne inişi; yer yüzünü imar ve yer yüzünü Allahın Melekûtına [hükümrânlığına] lâıyk hale getirmek içindir. Nitekim buyrulur:

Kur'ân-ı Kerîmden :

(2 — Bakara — 29) : «O Allâhturki yer yüzünde ne varsa cümlesini sizin için yarattı.»

(45 — Câsiye — 13) ; «Göklerde ve yerde olanların cümlesini fazlı kemâl ve kereminden size mu-sahhar kıldı. Muhakkak bunda düşünen kavim için âyetler ve ibretler vardır.»

Tevrat Şerîften :

(Tekvîn — 3—22(23)) : «İmdi Rab Allah; onu [Âdemi] alındığı toprağı tîmar [imâr] etmesi için Aden bahçesinden [Cennetten] çıkardı [yere indirdi].

(Mezmurlar — 115 — 16) : « Yer yüzünü beni âdeme verdi. »

(Eş'ıya — 11 — 9) : «Sular denizi kapladığı gibi yer yüzü Rabbi bilmekle dolacaktır.»

Bu ayetin İbranice sureti :

«Sular denizi kapladığı gibi yer yüzünü Rabbin Melekûtı [hükümranlığı] kaplıyacaktır. »

14 ncü asır İbranî ulemasının bu âyeti tefsiri: «Yer ilim ile dolunca [herkes hakikatlere vakıf olunca] Allah yer yüzünün hükümdarı olacaktır. »

Bu âyeti te'yid ve izah eden diğer âyet.

(Zekeriya — 14 — 9) : «Ve Rab bütün yer yüzünde hükümdar olduğunda ol günde Rab bir ve ismi bir olacaktır [Yani bütün insanlar bir Allahın bir ismi etrafında birleşeceklerdir.]

İnsanın mükellefiyeti:

İnsanın mükellefiyeti esası: Allahın kemalâtının insanda ve yer yüzünde tezahürüne [meydana çıkmasına] ve Allah iradelerinin tecellisine vasita olmaktır. Netekim buyurulur :

Kur'ân-ı kerîmden :

(33 — Ahzâb — 72) : «Biz emaneti göklere ve yere ve dağlara arzettik. Onu yüklenmekten imtinâ ettik. Ve biz de onlara acıdık emaneti insan yüklendi.»
(38 — Saât — 26) : Ey Dâvûd, biz seni arzda halife kıldık. İnsanlar arasında Hak ile hükmet. »

(3—Ali-Umran— 78(79)) : «Kâmil ve muhlis olarak Allaha kul olunuz. »

İncil Şerîften :

(Matta — 5 — 48): «Semavî babanız kâmil olduğu gibi sizde kâmil olun.»

Tevrat Şerîften :

(Tekvîn — 2 — 3) : «Yarattı Allah; yapmak için [kemâle götürmek için]

(Tekvîn — 18 — 18) : «[İbranice aslından] ve İb-

rahim olmak olacak [yani olgun, kâmil olacak]
(Tesniye — 18 —13) : «Allahın Rabbin huzûrunda
kamil olasin. »

Hilkat tabakaları ve ruhlar

Hilkat latîften kesîfe doğru vaki' olmuştur. Bu suretle latîf ve kesîf tabakalar hasıl olmuştur. Ve bu tabakaların nûrunda yaradılan ruhlar dahi bu kesafet ve letafet farkına göre fitrat dereceleri almışlardır. Netekim buyurulur:

Kur'ân-ı kerîmden :

(71 — Nûh — 10(14÷15)) : « Muhakkak o sizi tavırlar'la yarattı. Görmezmissiniz ki Allah yedi semayı tabakalar olarak yarattı. »

(78 — Neba' — 12) : «Ve üstünüze yedi metin ve mühkem semayı bina eyledik.»

(7 — Arâf — 11) : Sizin ruhlarınızı yarattı sonra sizi bu surette tasvir etti. »

(84 — İnşıkak — 19) : « Siz insanlar halden hale tahvil olunursunuz. »

Hilkatte ruhlar :

Ruhların nezahatleri, faziletleri; halkolunduklar, tabakaların letafetile mütenasiptir.

Asılda ruhlar

Ruhların asıldaki mahiyeti birdir. Allahın hazreti Ade-me üflediği ruhtur. Fark ; bu ruhları taşıyan insanların halkolunduklar, tabakaların letafet ve kesafet farkından ileri gelmektedir.

Kur'ân-ı kerîmde buyurulur:

(15 — Hacı — 29) : «Ve ona ruhumdan üfledim.»

Tevratı şerîfden :

(Tekvîn — 2 — 7) . «Ve Rab Allah yerin topra-

ğından Âdemi teşkil edip burununa hayat nefesini üflemekle Adem canlandı. »

İmdi insanlar; Allahta (Ruh kardeşi) dirler. Binaenaleyh Allah ; onların hakkaniyet ve adalet dairesinde yaşamalarını ister. Ve Dinlerin yer yüzüne gelmeleri sebebi de budur.

Kur'ân-ı kerîmden :

(57 — Hadîd — 25) : Biz Resullerimizi vâzıh âyetler ve mucizeler ile gönderdik. Ve onlarla beraber kitap ve mizan [hak ölçüler] indirdik ki insanlar; adalette kaim olalar. »

Kardeşliğin hakları ve vecibeleri :

Allah mü'minlerin kardeş oldığını bildirmiş, kardeşliğin vecibelerini tayin buyurmuş ve kardeşliği emretmiştir. Bu esaslara göre her mü'min ; [yani Allaha inanan Allahın kitaplarından her hangi birinin hükümlerine tâbi olan her iman sahibi] diğer mü'minlerin velisidir. Onu iyiliğe sevk eder. Fenalıklardan alıkoyar. İşte müeyyidesi:

(9 — Tevbe — 72(71)) : «Erkek ve kadın mü'minler birbirinin dostu ve velisidir. İyiliği emr ederler ve fenalıklardan sakındırırlar. »

(49 - Hücerât — 10) : “Muhakkak mü'minler kardeşirler. Kardeşlerinizin arasını islâh ediniz. Ve Allahtan sakınınız. Tâ ki rahmete nâil olasınız ,,

(5 — Mâide — 3(2)) : “Fazilet ve takvâda (yani iyilikte ve fenalıktan korunmakta) birbirinize yardım ediniz. ,,

(8 — Enfâl — 74(73)) : “Kâfirler birbirinin velisi oldukları halde siz birbirinize dost ve yardımcı olmazsanız yer yüzünde fitne ve büyük fesat olur. ,,

(19 — Meryem — 96) : “İman eden ve salih amel [iyilik işleri] işleyenler için Allah aralarında muhabbet kılar. „

(16 — Nahil — 128) : «Muhakkak Allah ittika edenlerle ve iyilik edenlerle beraberdir. »

Mükellefiyet dereceleri:

Mü'minin diğerlerine karşı mükellefiyetleri; varlığın derecesi ve tenevvüü ile mütenâsıptır. Meselâ malda zengin olan; malı ve parası ile, ve bilgili olan; o nisbette bilgileri ile, ihtisası olan ihtisası ile, fikirli, dirayetli olan; bunlarla, hülâsa herkes maddî manevî serveti ile başkalarına yardım etmek, başkalarını kalkındırmak, doğru yolu göstermek ve ileriye götürmek, islah etmek mükellefiyetindedir. Mü'minler arasında bunlar birer mükellefiyettir.

Mü'min olmıyan yani Allahı tanımayanlara karşı da iyilik yapılmasını Allah men etmez. Onlar dahi Allahın kuludur. Onların da Allah rızkını tekeffül etmiştir. Nettekim Kur'ân-ı kerîmde gelir :

(60 — Mümtahine — 8) : “Sizinle din için mukatele etmiyen [yani sizi dininizden men için size kılıç çekmeyen] ve sizi diyarınızdan çıkarmıyanlara hayır etmekten, iyilik, etmekten Allah sizi nehyetmez. Allah adalet edenleri sever. »

(17 — Esrâ — 54(53)) : «Kullarıma söyle, kâfirlere hüsnü muamele etsinler. »

Yardım hudûdu :

Cenabı Hak maddî yardım hudûdu olarak insana gelirinden kendine yeter miktarından fazlasını vermeği emretmiştir.

Kur'ân-ı kerîmden :

(2 — Bakara — 219) : “Ve senden ne gibi şeyle-

ri infak edeceklerini sorarlarsa kendilerine kifayet eden miktardan fazlasını söyle. »

İntifa' hakkı:

Fakat bu âyeti kerimedeki hüküm ; herkesin sa'yi se-meresini, kalitesi düşük; liyakati yok, hayat telâkkîsi dar ve basit insanları; en ileri liyakat aki insanlarla hayat se-viyesinde birleştirmek için değildir. Ancak her hangi bir suretle maişetini tedarik ve teminden âciz olanlara başka-larının fazlası ile onlara en zarurî ihtiyaçlarını temin ve onları ıstıraplı yaşatmak içindir. İmdi bu yardımlar ne-ticesinde bir cemiyetin hayat seviyesi her noktada birle-şecek değildir. Her kese zarurî ihtiyacı kadarı temin edil-miş olacaktır.

Zaten insanlar ne mevhibelere mazhariyette ne teşeb-büs kabiliyetlerinde, ne başarı kabiliyetlerinde bir olma-dıkları gibi kazanç taliinde de nasibleri bir değildir. Ve yine saadet ve felâket telâkkîsi her kes için bir ölçüde olmadığı gibi her kes her şeye, aynı derecede, aynı mik-tarda hissen fikren talib de değildir. Birinin zarurî say-dığı şeye karşı diğeri alâkasız ve bigânedir. İmdi gayet tabîî olarak insan ellerine geçecek neticelerin de müsavi olması lâzım gelmez.

Binaenaleyh:

Her kesin geliri ne olursa olsun o gelirlerin tamamen bir elde toplanarak Harman olması ve sonra bütün bir cemaat veya cemiyet üyelerine müsavî miktarda dağılma-sı doğru olamaz. Zira her kesin kalitesi, ihtiyacı, bir de-ğildir. Binaenaleyh istihkakı da bir değildir.

İntifa' hakkı ; maddî, manevî sermaye, emek ve kabi-liyetle mütenasip olmak gerektir. Bu bir emri tabîîdir. Hiç bir türlü sermayesi ve emeği katışmamış bir işin neffin-den her hangi bir adamın müstefid olması; o menfaatta

hakkı olanların hukukuna tecavüzdür. Meğer ki o cemiyetçe himayesi iktiza eden acezeden ola: Her kes kendi hakkından o hakda hissesi olmayanlara bu halde istediği kadar yardım ve tasadduk edebilir. Bunu Allah için, insanlığa hizmet için yapar. Fakat bunu kendi ihtiyarı ile zorsuz yaparsa haz duyar. Ve gönülden vermiş olur.

Netekim her insan bir takım içtimaî yardımda bulunmak vazifesile vicdanen mükelleftir. Fakat bunun hududunu Din; asgarî de zekât ve muayyen sadakalar ve azamîde de yeterden fazlası olarak tayin etmiştir.

Meselâ Peygamber efendimiz, bu vicdanî vazifayı yaşatmak için (yanındaki komşu aç iken karnını doyan mü'min değildir) buyurmuştur.

İncili şerîfde de şöyle buyurulmuştur :

(Luka 3—11) : «İki gömleği olan hiç olmıyana ver-sin. Yiyeceği olan kimsede böylece yap-sın. » Musevî Mukaddes kitaplarında da :

(Süleymanın meselleri — 19 — 17) : «Fakire merhamet eden Rabba ödünç verir. O dahi ona mükâfatını verecektir» buyurulmuştur.

Bu hakikatlere göre:

İnsanın aç komşusu ile ekmeğini bölüşmesi ve bir gömleksizi gören adamın eğer iki gömleği varsa birini vermesi ve netice itibarile insanın muhtaç komşusundan gizlenmemesi yani hiç bir şeyini gizlememesi, esirgememesi lâzımdır.

Yukarıdaki âyeti kerîmedeki (sorarlar ise) kaydı şu noktaya dikkati çekmektedir ki içtimaî yardımlarda sormayanlar kendi vicdanlarının sevkine ve kendi hissî ölçülerine terk edilmektedirler. Bu suretle iradından kendine yeterinden fazlasını kâmilen verecek hisde olanlar, hatta kendine lâzım olanı da üste verecek olanlar kendi vicdan-

ları ölçüsüne bırakıldığı gibi kendine yeterden fazlasını veremeyecek his ve gayrette olan zayıflar dahi kendi vicdanlarına bırakılmaktadır. Zira mükellefiyet esasî zekât ölçüsüne dayanmaktadır. Bu da bir sene kullanılmayan servetin yüzde iki buçuktur. Bunu herkes ister istemem vermeğe mecburdur. Vermiyene cebredilir. Hatta zekâtını vermiyenin namazı makbul olmadığı hakkında bir Hadis şerîf dahi vardır. Zira namaz şahsın intifa' ve islâh işidir. Zekât ise acezenin hakkıdır. İctimaî borçtur. Ve bi-naenaleyh Allah hakkıdır.

Hıristiyanlığın ilk teşekkül devrinde yani Hazreti İsanın semaya intikalini müteakip mevcut Hıristiyanlar kendi arzularile Dinî bir cemaat teşkil ettiler. Cemaat halkı Hazreti İsanın şakirtlerini bir hey'et halinde kendilerini idare için başlarına geçirdiler. Vicdanları arzusu ile o hey'etin kararlarını kendilerine kanun telâkki ettiler. Halk; kendi ihtiyarile kendini bu muhterem hey'etin emrine tâbî kıldı. O derece ki [tam bir birlik olsun ve her şey bir elden idare olunsun diye] kendi mallarını dahi nakde tahvil edip bütün servetlerini cemaat namına bu muhterem hey'ete tevdi ettiler. Yemeklerini de asker gibi bir elden temin ettiler, bir sofrada yediler. Bu suretle çalışabilen ile çalışmaktan âciz kalanların hepsi, [muhtaç yetimler, malûller, ihtiyarlar] iâşe edildiler.

Fakat bunu halk kendi arzularile yaptı ve hey'ete yaptırdı. Ve hey'et de en emin, en halkçı, gayretli feragat ehli Allah adamları idi. Onlar bu işde ancak Allah için ve halk için çalıştılar. Şahıslarına servet ve kuvvet yapmak için bir an bir şey düşünmediler, halkı korumak cemaati yaşatmak ve tam birlik, beraberlik, kardeşlik ruhunda mütesânid bir cemaat numunesi kurmak için, imtiyazsız ve farksız olarak çalıştılar, Onlar da yalnız verdiler. Ayrıca bir şey almadılar. Ne bekledilerse Allahtan beklediler. Kısa bir müddet bir kaç bin kişilik küçük ce-

maat içinde hayat; bu kadar büyük bir samimiyet içinde ve düzgün geçti. Bu esası tarif eden İncil şerifden bazı âyetleri dercediyorum :

(Resullerin işleri — 4 — 33(32)): « İman edenlerin cemaati tek yürek ve tek can idi. Ve hiçbirisi kendisinin olan şeyler için (benimdir) demezdi. Fakat her şey; onlara müşterekti. »

(Resullerin işleri — 4 — 33 : 35) : «Ve hepsinin üzerinde büyük lutuf vardı. Çünkü aralarında yoksul kimse yoktu [kalmadı] Zira tarlalara, yahut evlere sahip olanların hepsi satıp satılmış şeylerin bedellerini getirerek Resullerin [Hazreti İsnânın şakirtleri Havârîlerin] ayakları önüne koyarlardı. Ve yerine ihtiyacına göre dağıtıldı.»

Fıtrat farkları:

İman, inkâr gibi doğuşdaki fıtrat farklar; Allahın isim ve sıfatlarının muhtelif tesirleri neticesidir Zira her ruh, her unsur; Allahın isimlerinden bir ismin tesir ve terbiyesi altındadır.

Kur'ân-ı kerîmden :

(14 — İbrahim — 4): «Allah İstedîğini dalâlete ve diledîğini hidayete götürür »

Hazreti Muhiddin Arabî bu mevzuda hakikati şöyle izah buyurur. «Her bir fert Rabbı Hassı terbiyesinde sırâtı müstakîm üzeredir. [Füsûsi hikem]

Tabiat ve miz'ac ve kabiliyet farkları

Yukardaki maddelerde sebepleri izah edilen Bu farklar; birer hikmete müstenittir. Ve netice itiba-

rile insanlar bu farklar yüzünden dünyanın her işinde vazife alabilmekte ve iş görebilmektedirler.

Müsbet menfî ahlâk ve temayüller

Menfî temayüller münebbihtir, müsbetlileri uyandırır- lar ve harekete getirirler. Zira menfîler haristir. İhtirasları yolunda her fenalığı göze alabilirler. Onların ölçüsüz atıl- ganlığı ve cesareti tehlikeler vücutta getirir. Ve böyle- ce müsbetleri karşı tedbir ittihazına veya onların tahribatını islâh ve tesviyeye mecbur eder, ki bu suretle de ha- yatta daimî bir hareket ve faaliyet cereyan eder. Netekim medeniyet, terakkî, değişiklikler hep bu karşılıklı faaliye- tin neticesidir. Her şeydeki muvazene dahi bu zıd tema- yüllerin birer neticeleridir. İhtiras ve tama' olmasa hare- ket olmaz. Yer yüzünde yer altında ve havadaki cevher- lerden istifade için araştırmalar, uğraşmalar vukû bulmaz. Ve keşifler, icadlar da meydana gelmez. Fakat bu uğraş- maların neticeleri de müsbet unsurlar tarafından kontrol edilmezse, emniyet altına alınmazsa, hayırlı bir hale ko- nulmazsa ihtira'lar, icadlar beşeriyetin faydasından ziyade zararına kullanılır.

Hizmet

Mukaddes hizmet

Allah insanı Allaha hizmet için yaratmıştır: Allaha hiz- met beşeriyete hizmettir.

Kur'ân-ı kerîmden ;

(51 — Zariyât — 56) : «Ben Cin ve [insanları] ancak kulluk [hizmet] etsinler için yarattım. »

İnsandan mâada her mahlûkun, her unsurun doğrudan doğruya veya dolayısıyla hayat ve hareketi bu esasadır.

Her mahlûk bilerek bilmiyerek Allaha hizmet eder. Yani Allahın yer yüzündeki işini görür.

Netekim Hazretî İsa böyle buyurur:

(Matta — 20 — 26 : 28) : “Aranızda her kim büyük olmak isterse sizin hizmetçiniz olacaktır. Ve aranızda her kim birinci olmak isterse köleniz olacaktır. Netekim İnsan oğlu [yani hazreti İsa] kendisine hizmet edilmek için değil ancak hizmet etmeğe [geldi]. „

Diğeri:

(Luka — 19 — 10) : «İnsan oğlu [hazreti İsa] kayıp olmuş olanı [Allaha hizmet vazifesini bırakmış, misyonunu terk etmiş olanı] aramağa ve kurtarmağa geldi. »

Havari mektuplarından :

(Galatyalılara — 3(5) — 13) : “ Birbirinize sevgi ile hizmet edin. „

Diğeri :

(2 — Timoteosa — 2 — 15) : « Kendini Allaha makbul ve utanılmaz bîr işçi olarak takdim etmeğe gayret et. »

Diğeri :

(1 — Korintoslulara 3 — 9) : «Allahın iş arkadaşlarıyız. »

Diğeri:

(Koloselilere — 3 — 23(24)) : «Her ne yaparsanız insanlara değil Allaha yapar gibi candan işleyin. „

Diğeri:

(Resullerin işleri — 20 — 35) : «Vermek almaktan daha mutludur. „

Diğeri :

(İbrânîlere — 10 — 25) : «Sevgi ve iyi işlere tahrik için birbirimize dikkat edelim. »

Mücadele

Her şeyin birbirine musallat olması, her tasâllutun bir mücadele meydana getirmesi, netice itibarile hayatta hareket, ve daha ileri, daha faydalı bir vaziyet vücade getirmek içindir.

Her kesin, küçük büyük her mahlûkun, her tabiat unsurunun yer yüzünün iyileştirilmesi ve fenalıktan korunması içinde birer hissesi vardır. Abes olarak yaratılmış hiç bir şey yoktur.

Kur'ân-ı kerîmde buyuruluyor :

(21 — Enbiyâ — 16) : «Biz gökü ve yeri ve aralarındaki şeyleri oyuncak ve abes olarak yaratmadık.»

Diğeri:

(87 — Alâ — 1(2)) : «Yarattı ve münasibini yaptı. »

Musevî Mukaddes kitaplarından :

(Eş'iyâ — 45 — 18) : «Onu [gökleri] ve yeri boşuna yaratmadı.»

Hizmet ölçüsü

Herkes varlığı nisbetinde cemiyete borcunu ödemeğe mecburdur. Ve herkesin kendi kabiliyetine ve takatına göre Allaha göreceği bîr iş vardır. Yağmur damlalardan mürekkeptir. Ve su unsurunun bu dünyada gördüğü işlerde her damlanın birer hissesi vardır.

Yeryüzü; mahlûkların bir kaynaşma ve yaşama yeridir. Fakat bu yer de, o mahlûklar da Allahın malıdır. Onlarda zahir olan irade ve hareketler Allahtan gelmektedir. Tesadüf diye hiç bir şey yoktur. Hiç bir netice; tesadüfün eseri değildir. Bir şuûr ve iradenin eseridir. Bu şuûrun ve iradenin menbaı Allahtır. Zayıfa da kuvvetliye de beraber yaşamak imkânını veren, filin ve arslanın yanında karıncaya da yaşamak hakkı veren, küçücüklüğü-

ne rağmen karıncayada içtimaî bir nizam içinde yaşamak imkânını veren Allah'tır. Allahın iradesidir. Cıvcıvleri yırtıcı kuşların pençesinden koruyan Allah'tır. Allahın her şey üzerindeki mutlak hakimiyeti, fi'li tasarrufudur. Ağacın tepesindeki serçe yere inmesile gagasına bir lokma alması bir olur. Serçe o küçük daneyi görerek inmiş değildir. Allahın iradesi ile inmiştir. Gözü görmeyen gece kuşları yiyeceğini önünde buluyor. Bu onun şuûr ve hareketi neticesi olmadığı gibi önüne çıkan serçe veya fare yavrusununda ona yem olması bir tesadüfün eseri değildir.

Hizmet mukaddestir

Yeryüzü denilen Allahın bu mülkünde bir mükemmel cemiyetten ibaret olan Allahın halkına yarayan her iş mukaddestir. Zira Allaha aiddir. En bayağı zan olunan bir hizmet dahi aynı çerçeve içindedir. Zira âmme ihtiyacını mükemmelen temin için onada lüzum vardır.

İmdi bu hayat mücadelesinde en büyük teselli ve iftihar. İnsanın yer yüzünde Allahın işini görmekte olduğunu ve Allahın yardımına, mükâfatına mazhar olacağını idrak etmesindedir.

Külfet ve nimet

Müsavat

İnsanlar; İnsanlık haklarında müsavîdir. Mesela: fikir, vicdan hayatında, şahsî hareket ve teşebbüs ve muamelede, iyiliğe, terakkiye kazançlara yollar aramakta serbetir. Ve kanun önünde, adalet kapılarında müsavîdir. Fakat: Saiy [İş, çalışma] mukabilindeki ücret ve nimette müsavî değildir. Ve olamaz. Zira bu karşılık: işin mahiyetine, mikdarına yani kıymetine tabi olmak lâzımgelir. Halbuki insanlar asılda kabiliyet, gayret ve takatta mü-

savi olmayarak dünyaya gelmişlerdir. Bunların derecelerini dünyada birleştirmek mümkün değildir. Zaten dünyaya geldikten sonrada yetişmek, tekâmül etmekte insanlar müsavî derecede imkân dahi bulamamışlardır. Bu imkân bir aile birliğinde şimdiye kadar temin edilmiş olsa da bir millet için, her aile için veya dünya cemiyeti içinde her millet için mümkün olamamıştır. İnsanlar farklı refaha mazhardır. Zira farklı varlıklara maliktir.

İmkân Ve Varlık Şartları

İnsanların yetişmesine yarayan imkân farkı kalksada fıtrattaki kabiliyet farkları kaldırılamaz. Böyle olunca hiç bir zaman başarıların netice kıymetleri müsavi olamaz ki onun karşılığı olan ücret ve nimet müsavî olsun. [1]

---

[1]

Kur'ân-ı Kerîmden :

(39 — Zümer — 9) : «Deği bilenlerle bilmeyenler müsavi olur mu? [olmaz]

Öyle ki:

Bilen bilmeyenle, müsavi olmadığı gibi insanlar bilgide birleştiremez de zira insanların herbiri yekdiğerinden farklı noktalardan mütemadiyen hareket ve terekki halindedir. Geri olan ileriye alınıncıya kadar ileride olan daha ileriye gidecektir Kimsenin durmak elinde değildir. Allahın tabiat ve tekâmül kanunları her şeyi inkişaf ettirmek için mütemadiyen faaliyettedir. Her mahlûk tekâmüle ve muayyen bir akibete doğru harekettedir. Hiç bir şey okumasa, işitmese bile insan; Allahın ilhamlarıyla ve sevkı tabîi ile anlayışta daima inkişaf ve tahavvül halindedir. Binaaneyh insanlar; zorla kabiliyette birleştirilemeyecekleri gibi bilgide de birleştirilemezler.

Cebri müsavat

Nimet de cebri müsavat olamaz: Zira zevkde ve liyakatta da müsavat yoktur. Bir insan bir levhaya kıymet verir. Ve onun zevkini yaşatmak için bir çok para verir. Fakat ne her kesi aynı seviyede ressam yapmak mümkündür, ne de her kese aynı seviyede resim zevkini vermek.

---

(1) nci haşiyenin devamı

Kur'ân-ı Kerîmden :

(2 — Bakara — 255): «Onun [Allahın] ilminden ancak dilediği mikdar ihata edilir.»

Fitrî olan kabiliyet dahi Allahın verdiğiinden fazla bir dereceye getirilemez.

Birlikler :

İnsanlar; Allahın (Hay) isminden tecellî eden hayat ile yaşamaktadırlar. Her insana gelen hayatın menbaı birdir. Ve bu menba'da her kes için hayatın mahiyeti de birdir. Fark; bu hayat tecellîsini alan vücûdun izhar ettiği hayatiyetedir. O vücûdun fitrî hususiyetinde, tabiatındadır. Her vücûd; birer hususî tezgâhtır. Her tezgâhın kendine göre birer hususiyeti vardır. Bu hususiyet onun yapacağı işe göre ona verilmiştir. Ve o tezgah o işin hususiyetine göre isim ve vasıf alır. Bir çok tezgâhlar bir fabrikaya konmuş ve oraya elektrik ceryanı alınmıştır. Gelen ceryan umumî surette muharrik bir kuvvettir. Her tezgâhı işletir. Fakat her tezgâh ancak kendi kuruluşuna ayarına, yani ona yaptırılmak istenen işin hususiyetine göre işler. Bu hakikat insanda da, nebatta da hayvanda da böyledir. Hepsine hayat; Allahtan gelir. Fakat her biri cinsine, cibiliyetine göre birer hayati

Maişet ve yaşayışta da hakikat aynidir. Her kesi bir seviyede yiyip içirmek ve yaşatmak bir zaruret değildir. Her kesi ancak doyurmak, giydirmek, barındırmak ve sıhhatini gözetmek bir mecburiyettir. Alesseviye beşer ihtiyacı zarurî şeyleredir. V cemiyetin beşer ferdine karşı vazife ve mükellefiyeti de bu esasadır. Aksi halde tabiat ve kabiliyette en geri insanları en ileri insanlarla bir seviyede yaşatmağa maddî imkân olmadığı gibi manevî bir zaruret dahi yoktur. En ileriye geri insanlarla bir maişete bağlamak da adalete uygun değildir. [2]

Asalet

Asalet; ruhun asaletidir. Bu; cismanî değildir. Ve şahısla kaimdir. Yüksek ruhlu bir babanın alçak ruhlu; çok

---

[1] nci haşiyenin devamı

yet izhar eder. İnsanın, kimi yapıcıdır, kimi yıkıcıdır. Nebatâtın kimi şuna, kimi buna yarar. Hepsinin tadı kokusu ayrı ayrıdır Hayranlarında her biri hayatiyeti ile birer kabiliyet gösterir. Kimi faydalıdır, kimi zararlıdır. Unsurların müsbet ve menfî olarak birbirinden ayırd olması; ve her birinde farklı işler, farklı neticeler zuhur etmesi hep bu cihazların bu vasıtaların tabiat ve fitrattaki hususiyetleri, sebebledir. Va anasırın gerek hilkat ve fitratında, gerek eʼal ve neticelerindeki bu hususiyetlerde âmil olan yegane irade, Allahın iradesidir. Allahın mutlak bir hakimiyetle yürüttüğü bu işlerde hiç bir iş yokturki Allahın iradesi dışında kalsın ve hikmetsiz, maksadsız olsun.

---

[2]

İnsanlar; ahlâk ve temayül esasında bir çeşit değillerdir. İyi ahlâklı ve fena tabiatlıları olduğu gibi iyi ahlâklılarda da her biri fazilet ölçüsünde bir sevi-

bayağı tabiatlı bir evlâdı olabilir. Bir hükümdarın asaleti maddî kuvveti ve kuvvete dayanan tahakkümü ile meydana gelmez. Ancak şahsî fazileti ile, halka yararlıkta en

---

(2) nci haşiyenin devamı

yede değildir. Varlıklarını başkaları ile bölüşen gayretliler bulunduğu gibi başkalarını kendine tercih eden analar gibi hareket eden, elindeki, sırtındaki karşısına çıkan yoksula veren elcanlı fedakârlar da vardır. Buna mukabil de menfî tabiatlılarda kıyıcılığına sona götüren, fakirin elinden ekmeğini, sırtından gömleğini almağa eli varan şerirler de vardır.

Kimi hayra sarfetmek için fazla çalışıp çok kazanmağa gayret eder. Kimi de bu gayreti yalnız kendine hasretmek için gösterir.

Fakat:

Her iki halde de bu başarılar için çok çalışan ve tam gayret gösteren müteşebbis insanların emekleri semeresinden istifâdelerine fevkel'âde bir hâl mâni' oldumu onlar küserler şevkleri söner, gayretleri düşer. Çalışmaktan soğurlar. Enerjileri kalmaz. Onlar da koca bir kalabalığın içinde alel'âde ve başkalarından farksız bir hale gelirler.

Fakat :

Bn suretle cemiyet; çalışkan, verimli bir unsurunun, kabiliyetli, başarılı mümtaz bir uzvunun yüksek veriminden, önderlik kabiliyetinden, ilerletici hamlelerinden mahrum kalır.

Zira:

İnsanları şahsen harekete getiren ve son gayretini kendiliğinden sarfettiren insanın şahsî hırsları veya

ileri gitmekle, insanları severek ve kendini sevdirek, insanları ihtiyarlarıyla etrafına topluyarak bu asaleti kazanabilir. Bunda âmîl olan ruh yüksekliğidir. Ve bu; Şahsa mahsustur evlâda intikal etmez. Her at varış atı olamaz, her at;

---

(2) nci haşiyenin devamı

emelleridir Bu hareket ve gayretin saiki değiştimi iş de değişir. Ne hareket ve ne gayret için şahsî bir sebep kalmaz.

Böylece :

Her hamleyi hazırlayan şevk söner ve gayret sıfıra düşer.

Biiyük bir kitleyi seviyede yükselten, iieri alan onların içindeki kabiliyetlilerdir. Bu mümtaz unsurlar şahsî teşebbüslerinin semerelerini kendilerine umacaklar ki ileri atılsınlar ve diğerlerine atılganlıkta, örnek, terakki ve inkişafta önyak olsunlar.

İmdi :

Şahsî teşebbüsler Müteşebbise, şahsa bir şey vadiymeyince, ferdin hukuku evvelâ kendi için emniyet altına girmeyince ferd için kendiliğinden harekete geçmeğe sebep, insiyatif kalmaz ferdin kafasını, kabiliyetlerini işletmeğe tamah kalmaz. Bu suretle mükâfat veya mücazat mefhumunun manası da kalmaz. Bunun neticesinde de terakki ve medeniyet için hamle kalmaz. Zira hamleyi yapan hakikatte ferdlerdir. İcadlar, buluşlar, ferdlerin hamleleri eseridir. İnsanlar hür ve müstakil, kabiliyetli ferdlerin açtıkları yoldan ilerlerler. Onların temin ettikleri çarelerden istifade ederler.

Binaenaleyh cemiyette ferdin hamlesini kırmak cemiyeti hamlesiz bırakmaktır. Kabiliyetlileri kabiliyetsizlere uydurmaktır. İleridekileri geridekilere bağlamaktır.

(cins) diye medh edilen vasıfları göstermez. Netekim her köpek de koyun bekçisi veya av köpeği olamaz. Mü-

---

(2) nci haşiyenin devamı

Netekim :

Saiyde müteşebbis ferdlere hürriyet ve istiklâl verilmek icabetmeye idi Dinlerde mükâfat müeyyidlerine lüzum kalmazdı. Her kes el altında çalıştırılırdı.

Keza tembel, gayretsiz ferdlerin gerilikleri, fenalıkları ve muhitlerine fena tesirleri ve zararları tehdidi olmaya idi mücazat ve mes'uliyetede sebep kalmazdı.

Mükâfat: müşevvikdir. Mücazat; münebbihdir. İnsanlar, bir taraftan teşviklerle ve bir taraftan tenbihlerle muvazeneyi bulurlar. Şahsa göre bunların birinin tesiri altında bulunurlar ve ancak bu suretle kalkınırlar, doğrulurlar, ve istikamet alarak çalışırlar. Ve enerjilerini sarfederler. Ve tam verim temin ederler.

Uzuvlarından âzamî derecede istifade etmek isteyen cemiyet; fertlerin verimini azaltacak mahiyette zatî teşebbüs hürriyetini ve bu teşebbüsü tahrik eden şahsî menfaat haklarını ihlâl değil onu emniyet altında bulundurmalıdır. Taki ferd son gayretile çalışsın ve âzamî verim temin etsin. Cemiyet bu verimden kendi hesabına azâmî derecede istifade etmek için de onun manevî şahsiyetini yükseltsin. Ona insanlarla her varlığını paylaştıracak ve insanların her halini paylaşacak bir terbiye versin. Onu digergam gayrediş bir gayrete [elcanlılığına] sahip kılsın. Bu halde ferd kanunu hiç bir tezyike ihtiyaç göstermeden kazancının kendine yeterinden fazlasını kendi ihtiyarile

taz vasıflar izhar edemez. Ve binaenaleyh müsavî kıymet ihraz edemez.

Liyakat

Her kesin cemiyette görebileceği bir iş; ve her işin cemiyette ve fitraten bir ehli vardır. İşte insanın hakikî işi odur. İnsan ; doğuşta o iş için bir kabiliyet getirmiştir.

---

(2) nci haşiyenin devamı
ve seve seve, övüne övüne cemiyetin muhtaclarına
dağıtır. Ve bunu yapmadıkça vicdanı rahatlamaz ve
yahut vicdan azabından kurtulamaz.

Bahtiyarlık ve bahtsızlık telakkisi

İşte şimdi bahsimiz en ince bir mevzua temas ediyor ki o da bahtiyarlık ile bahtsızlığın tarifi işidir. Tahlil edelim :

Dünyada yalnız varlıklılar mı bahtiyardır ?

Hayır !

Bahtiyarlık veya bahtsızlık bir telakkîden ibaretir. Bunun madde ile ölçüsü yoktur. Bazan en zengin adam veyahut en alim adam; o cihetlerden yoksul bir kimsenin neş'esine her halinden taşan safâsına bakar da gıpta eder. Halden zevk, hayattan tad zorla ve yalnız varlıklarla alınmaz. Yani ruha rahatlık kalbe safâ ve neş'e, fikre berraklık; zorla verilemez ve dıştan getirilemez.

O halde bahtiyarlık, saadet varlıklarla ölçülemez, her hususta varlıklılarla içinde cehennem hayati yaşayanlar çok olduğu gibi her hususta yoksullar içinde rahat nefes alan ve halinden memnun, ve bahtiyar görünenlerde çoktur.

Elverir ki o kabiliyetin inkişafına maniler çıkmasın ve yardımcı şartlar mevcut olsun [3]

İstihkak

İnsanlar için ancak çalıştığı kadarı vardır. İnsan ek-diğini biçer. Amelin semeresi; amelin cinsi ve derecesi ile mütenasıptir. [4]

---

[3]

Kur'ân-ı kerîmden :

(43 — Zuhref — 32) : «Biz dünya hayatında onların mayişetlerini [geçimini] aralarında taksim ettik. Bazıları, bazıları tarafından istihdam olunsun için bazıını bazı üzerine derecelerle yükselttik.»

---

[4]

Kur'ân-ı kerîmden :

(6 — En'âm — 152) : «Biz bir nefsi ancak gücü ve takatı kadarı ile mükellef kılarız »

(2 — Bakara — 185): «Allah size kolaylık mürad eder güçlük istemez »

(65 — Talâk — 5(7)) : «Allah bir kimseyi ancak ona verdiği kadarı ile mükellef kılar »

Diğeri:

(2 - Bakara — 286) : «Allah hiç bir nefse takati olmayan şeyi teklif etmez.»

(53 — Necim — 39) : «İnsan için ancak çalıştığı kadarı vardır. »

İncil Şeriften :

(2 — Korintoslulara — 9 — 6) : «Bol eken bol biçer.»

Mükellefiyet ve mes'uliyet

İnsan varlıkları derecesinde mükellef ve bu varlıkların kullanış tarz ve derecesinden mes'uldür.

İncili şerîften :

(Luka — 12 — 48) : «Her kime çok verilmişse ondan çok istenecektir.»

Varlıkla

Akıl, fikir gibi her türlü manevî varlıklar, ilim, irfan ihtisas bilgilileri gibi elde edilmiş imkânlar ve her nevi mal mülk ve servet bu varlıklara dahildir. Ve bunların hepsi Allahındır. Bunlar kula muayyen maksatlarla emanettir. Onları halkın lehine kullanmak, halkın zararına kullanmamak veya faydasız tutmamak veya israf etmemek kulun başlıca vazifesidir.

İmkân:

Gerek iç mevhibeler ve varlıklar gerekse dışdaki varlıkları Allah istediğine istediği kadar ve istediği müddetçe ve istediği maksatlar için verir. Almak, vermek, yapmak, başarmak imkânları, her kuvvet, kudret Allahın elindedir. [5]

---

[5]

Kur'ân-ı kerîmden :

(16 — Nahil — 53) : «Sizde olan her nimet Allah-tandır »

Diğeri :

(8 — Enfâl — 10) : «Galebe ve nusret ancak Allah tarafındandır. »

(42 — Şûrâ — 19) : «Allah kullarına lütfedicidir.

İsteddiği gibi rızklandırır.»

(29 — Ankebût — 60) : «Ne kadar hayvan var-

Binaenaleyh; insan her şeyi Allahtan istemek, Allah-tan beklemek ve Allahın verdiklerinin hakkını vermek,

---

(5) nci haşiyenin devamı

dırki rızkını arkasına yüklenmez. Onları ve sizi rızk-landırın Allah'tır.»

(34 — Sebâ' — 39) . «De ki, muhakkak Rabbim kullarından dilediğine rızki bast eder [taşırır] ve dilediğinden onu kısar »

(17 — Esrâ — 20) : « Vermemiz, ve iyilik etmemiz kimseden memnu' [esirgenir] değildir.»

(2 — Bakara — 166(165)) : «Bütün kuvvet ve kudretin Allahda olduğu . . . »

(11 - Hûd — 87(88)) : «Muradım ıslâhtır. Bana ancak Allah muvaffakiyet ihsan eder. Ona tevekkül ettim. Her husutta ona tazarrû ve niyaz ederim. [Şuayb kavmine dedi] »

İncil Şeriften :

(Romalılara — 11 — 36) : «Bütün şeyler ondan [Allahtan] ve onun vasıtasile onun içindir.»

(Filipililere — 2 — 13) : « Kendi rızası için sizde hem istemeği, hem işlemeği âmil olan Allah'dır.»

(1 — Korintoslulara — 8 — 6): «Bizim için bir baba Allah vardır. Her şey ondandır. Ve biz onun içiniz.»

(1 — Korintoslulara — 12 — 4 : 6) : «Mevhibelerin çeşitleri var. Fakat aynı ruhtur. Ve hizmetlerin çeşitleri var. Ve aynı ruhtur. Ve işlerin çeşitleri var. Fakat hepsinde her şeyi işleyen aynı Allah'tır.»

Musevi Mukaddes kitaplarından :

(Eş'ya — 45 — 8(7)) : «Nûru vücûde getiren, ve zulmeti halkeden, selâmeti yapan, ve beliyeyi halk eden bunların cümlesini yapan Rab benim.»

(Daniyal — 3(2) — 20) : «Hikmet ve kuvvet ona mahsustur.»

iktizasını ifa etmek onu sui istimal etmeğe [Fena kullanmağa] meyletmemek ve onu faydasız bırakmamak lâzımdır.

Güven :

İnsan; mevhibelere, ele gelen varlıklara değil onları veren ve ele getiren Allaha güvenmek lâzımdır. En büyük hata; Allaha güvenileceğine fanî varlıklara güvenmektedir. [6]

İnsan hayattaki teşebbüslerinde kendi aczine, zaafına değil Allahın kuvvet ve kudretine bakarak ve ondan yardım umarak ileri atılmalıdır.

---

[6]

İtimad

Kur'ân-ı kerîmden :

(39 — Zümer — 55(54)) : «Ona halisâne teslim olun.»

(22 — Hac — 78) : «Ve Allaha yapışın. O; sizin mevlânız ve sahibinizdir. Ne güzel Mevlâ ve ne güzel yardımcıdır.»

(8 — Enfâl — 41(40)) : «Biliniz ki Allah sizin dostunuz ve Mevlânızdır. O ne güzel dost ve ne güzel yardımcıdır. »

(9 — Tevbe — 117(116)) : «Sizin için ondan başka dost ve yardımcı yoktur. »

(39 — Zümer — 36) : «Allah kuluna kâfi değildir [elbet kâfidir] seni Allahtan gayrisi ile korkuturlar. [Allahtan gayrisinden korkmağa sebep yoktur]

Hadisi Şerîf :

«Her kesten kavî olmak isteyen kimse Allaha tevekkül etsin.»

İncili Şerîf den :

(2 — Koruntoslulara — 1 — 9) : «Allaha güvenelim»

(Romalılara — 8 — 31) : « Allah bizimle ise bize karşı kim vardır ?»

Ümid:

Umulmıyacak hiç bir şey yoktur. İyi olmak şartile Allhtan her şey ummak, beklemek kulun hakkıdır.

Her el Allaha uzanır. Her avuç Allaha açılır her yürek Allaha dökülür. Ümid, iltica kapısı tektir ve o da Allahındır. [7]

---

6 ıncı haşiyenin devamı

Musevî mukaddes kitaplarından :

(Mezmurlar — 37 — 5) : «Yolunu Rabbe teslim edip ona tevekkül et.»

Diğeri :

(Süleymanın meselleri — 3 — 5) : «Bütün kalbinle Rabba tevekkül et. Kendi aklına itimad etme.»

(Eremya — 17 — 5) : «Rab böyle buyurur. Melundur O adam ki insana güvenir, ve beşeri kendine Bâzû edinir ve kalbi Rabdan ayrılır. »

Diğeri:

(Eremya — 17 — 7) : «Ne mübarektir o adem ki Rabbe itimad eder. Ve onun ümidi Rabdır.»

Diğeri:

(Eş'ıya - 40 — 31) : «Ancak Rabba itimad edenlerin kuvveti tazelenir. Onlar kartallar gibi kanadla yukarı çıkarlar. Hızlanacaklar ve âciz olmayacaklar. Yürüyecekler ve yorulmıyacaklar.»

Diğeri :

(Eş'ıya — 30 — 15) : «Kuvvetiniz susma ve güvenme ile olur »

Diğeri:

(Mezmurlar — 32 — 10) : «Rabba güvenen adamın çevresini Allah inayeti ile kuşatır. »

---

[7]

Ümid

Kur' ân-ı kerîmden :

(39 — Zümer — 54(53)) : «Allahın rahmetinden ümit kesmeyiniz.»

Her şey Allahın kuvvet ve kudreti dahilindedir. Allahın vermiyeceği hiç bir şey yoktur. Elverir ki meşru' bir fikirle, hayırlı bir emel ile istensin ve isterken yürekle ağız birleşsin. [8]

İmdi insan şuna buna değil, ancak ve ancak Allaha ümid bağliyerek ve göze aldığı başarılarını kendi haline değil, Allahın varlığına bakarak göze almalıdır.

İsteyişte makuliyet ve meşruiyet

Allah insana akıl vermiştir. Yani Allahın kâmil akli insanda tecelli etmektedir. Akıl için Allah meşru' şartlar göstermiştir. İmdi insan Allahtan istediği şeylerde aklın mantığın meşru' payı olmalıdır.

Allah payı

İnsanın her işe teşebbüsünde yapacağı hesap ve kitapta akıl ve hikmet gibi meşru' ölçülere istinad etmekle beraber isabet ve muvaffakiyeti Allahtan dilemeli ve ilk hesapta göremediği safhaları da Allaha güven payı olarak ayırmalı onu da Allahın inayetinden ummalıdır.

---

[7] nci haşiyenin devamı

Musevî Mukaddes kitaplarından :

(Mezmurlar — 55 — 22) : “Endişeni Rabba bırak.,

Diğeri:

(Eremiyanın mersiyeleri — 3 — 27(26)) : “ Rabbin kurtarıcılığından ümid varolmak ve sükûtle beklemek iyidir. „

---

[8]

Kur'ân-ı kerîmden :

(40 — Mümin — 60): «Rabbiniz benden isteyin size icabet edeyim dedi.»

İnsan yalnız akıl ve hesap ölçüsü ile işini tasarlayıp Allaha bir güven payı ayırmazsa büyük işler tutamaz. Ve büyüyemez.

Cesaret

Cesaretin meşru' ve makbul yeri buradadır. İmdi insan ileri hamleler yapmak için, büyük işler görmek için cesarete ve cesaret için de imana yer vermelidir. Beşerî fikir ölçülerinin dar çerçevesi içinde sıkışıp kalmamalıdır. Ve bilmelidir ki Allah insanı dünya ölçüsünde işler gördürmek için, faydası bütün insanlara dokunacak mühim işlerde kullanmak için dünyaya getirmiştir. İnsanın yaradılıştaki maksadına uygun her teşebbüsü ; Allahın muradına da uygundur. Ve yardımcısı Allah'tır.

Semere payı

İşi başarmak için Allaha güven payı ayrıldığı gibi işin sonunda Allahın verdiği semeredende Allah payı ayırmak icabeder. Bu pay cemiyetin hakkıdır. Cemiyetin payıdır. Her iyilik Allah için yapılır fakat faydası cemiyete mal olur.

Cemiyet

İnsan; insanlık cemiyetinin üyesidir. Şahsî aileler birer yetiştirme yuvasıdır. İnsan insanlık ailesinde yer almağa hazırlanmak için, insanlık câmiasında vazife görmek için evvelâ şahsî ailede yer alır, terbiye görür, yetişir. Anababanın ona bu yuvada verdiği emek, ettiği fedakârlık Allah için cemiyete faydalı olması içindir. Yetişen çocuk cemiyete katılır, üzerine bir iş alır. Kendi de bir yuva kurmağa çalışır o da üzerindeki hakları ödemeğe uğraşır. Yuvasız insan vardır. Fakat Cemiyetsiz İnsan yoktur. İnsan; kendini islaha Allaha ve cemiyete hizmet edecek hale gelmeğe ve bütün insanlara hayırlı olmağa çalışır rüşde ermenin manası budur.

Aile

Şahsî aile bağları, alâkaları ve gayretleri; ancak insanlık ailesi bağılıklarına, alâkalarına gayretlerine insanı alışdırmak için, insanı insanlık hislerinin icaplarına uydurmak için bir iptidaî safhadır. Yuva, mektep, yurt hep birer tekâmül safhalarıdır. Asıl hayat sahası; bütün bir dünyadır. Bütün hazırlık; hakikatte yuvanın ve mektebin dışındaki sahada hizmet içindir. Bir aile efradı muinsiz kılabilir. Fakat bir insan muinsiz kalmıyacak bir içtimaî nizamı maliktir. Ev başsız kalabilir. Fakat insan hamisiz kalmaz. Zira şahıslar gider fakat cemiyet durur. Cemiyet ise İlâhî bir ailedir.

Ev

İnsan ve hayvan yuvasında dinlenir, kuvvetini tazeler. Fakat hayatını cemiyette ve cemiyetle temin eder. Ferd evde ne ise aile cemaatte ve cemaat; insanlık cemiyetinde odur.

Saadet ve ıstırap

Saadet veya ıstırap cemiyetin ailelere ve fertlere dağıttığı nimetler veya musibetlerdir.

Her ıstırap bir yanlışlığın eğri hareketin neticesidir. Her saadet de isabetli bir doğru hareketin semeresidir. İstırapı da saadeti de cemiyete ferdler, aileler hazırlar. Ve neticesini fertlere ve ailelere cemiyet taksim eder. Cemiyeti düzeltmek isteyen evvelâ kendini düzeltmeli, iyilik görmek isteyen evvelâ başkasına iyilik etmelidir. Her ıstırap bir münebbihdir, hatayı ihtar ve tenbih eder.

Her saadet bir mükâfattır güzel bir hareketin karşılığı ve güzel semeresidir.

İstıraptan mütenebbih olanlar, hatalarını düzeltenler ıstırapdan kurtulur. Ve saadeti bulur.

Allahın bildirdiği hak ölçüleri, iyilik fenalık telâkkileri akıl mantık hikmet kaideleri insanlara bu ışıkların aydınlığında yollarını bulmağa kifayet eder.

Kâinat

Yaradılmış ne varsa; mahiyet itibarile hepsi bir tek vücudun bütünlüğü içindedir. Ve bunların hepsi Cenabı hakkın vücûdünde zuhur etmiştir. Yerde, gökte ve aralarında Allahın emir ve kazası carî ve Allahın iradesi hakimdir.

Kur'ân-ı kerîmden :

(65 — Talak — 12) : «O Allah ki yedi gökü ve onun misli arzı yarattı. Allahın emir ve kazası onlar arasında carî ve nafiz olur.»

Diğeri:

(3 — Ali umran — 154) : «Umûrun kâffesi Allahın elindedir.»

Diğeri :

(6 — En'âm — 59) : «Bir yaprak düşmezki onu bilmesin.»

Her şey Allahındır. Allahdandır. Allahadır. Her şey omdan gelmiş ve ona dönecektir.

Kur'ân-ı kerîmden :

(19 — Meryem — 40) : «Muhakkak biz arza ve üzerinde bulunan şeylere tevarüs eyleriz cümlesi bize rücû' ederler.»

(3 — Âli umran — 109) : «Göklerde ve yerde olan her şey; Allahın malı, mülkü ve mahlûkudur. Umûrun kâffesi ona irca' olunur.»

Diğeri:

(20 — Tahâ — 5 , 6) : «O Rahmandır ki Arş üze-

rine istilâ etti. Göklerde ve yerde ve aralarında ve toprağın altında her ne varsa onundur.»

Diğeri :

(10 — Yûnûs — 4) : «Cümleniz ona dönersiniz; Allahın va'di haktır. Halkı hiç yoktan yarattı.»

Diğeri :

(3 — Âli umran — 189) : «Göklerin ve yerin mülkiyeti ve tasarrufu Allahındır.»

Her şeyin evveli Allah'tır. Âhiri Allah'tır. Her şeyde Allah zahir ve Allah batındır.

Kur'ân-ı kerîmden :

(57 — Hadîd — 1 : 5(2÷3)) : « [Allah] her şeye kadirdir. Her şeyden evvel, ve her şeyden âhir, her şeyden zahir ve her şeyden batındır ve her şeyi bilicidir.»

Nizam ve kanunlar

Her yerde Allahın tabiat, hikmet ve tekâmül kanunları hüküm sürmektedir.

Her mahlûk, her zerre, bu kanunların hükmü altındadır. Yalnız Allah'tır ki hiç bir hüküm, hiç bir fesir altında değildir. Ef'alinde tamamen hür ve müstakildir. Ve bazen carî kanunların üstünde fevkalâde icraatta bulunur. Bunlar mucizedir. Mucize izharı Allaha mahsustur. [9]

---

[9]

Kur'ân-ı kerîmden :

(4 — Nisâ — 124(126)) : «Cenabıhakkın ilim ve kudreti her şeyi muhit oldu.»

(4 — Nisâ — 130(132)) : «Göklerde ve yerde olan her şey Allahındır. Bütün bunların umur ve idaresine vekil olarak Allah kâfidir.»

İrade

Nizam ve kanunları yaşatan, istisnasız her şeyin hayat ve hareketini vücûde getiren, her unsurun muvafık veya muhalif her hareketini yaradan, sevk ve idare eden, her âlemde muvazeneler tesis eden, veya inkilâplar yapan Allahın iradeleridir. [10]

---

(9) nci haşiyenin devamı

(18 — Kehf — 25(26)) : «Bütün mahlûkatın ondan başka bir velisi yoktur. Ve o; hükmüne kimseyi iştirak ettirmez.»

(3 — Âli-umran — 46(47)) : «Allah dilediğini halk eder, ve bir şeyin halk ve icadını hüküm ve irade eyler ise o şeye (ol !) emrini verir [iradesini tecelli ettirir] ve o da derhal olur.»

---

[10]

Kur'ân-ı kerîmden :

(36 — Yâsîn — 83) : «Her şeyin melekûtu [mutlak hükümler] elinde olan Allah her kusur ve noksandan münezzehtir.»

(48 — Fetih — 5(4)) : «Allah halkın mesalihini bilir, ve tedbirinde hikmetlidir.»

(2 — Bakara — 245) : «Kabz ve Bast eden [alan ve veren] Allahtır.»

(20 — Tâhâ — 111(114)) : «Allah; hak hükümdardır.»

(59 — Haşir — 23) : «Mülkü ebedî hükümdardır.»

(85(58) — Burûç(Mücadele) — 9(7)) : «Allah her şeye hazır ve nazırdır.»

(15 — Hacar — 21) : «Hiç bir şey yokturki onun, hazineleri yanımızda olmasın. O hazinelerden malûm, ve muayyen mikdarını inzal eyleriz.»

Muvazene

Nizamı, sıhhati vücade getiren muvazenedir. Her şeyi hayat ve harekette bulunduran, her şeyi ayakta tutan, bulunduğu halde devam ettiren muvazenedir. Cemiyetin emniyet ve selâmeti adalete dayanır. Adalet bir muvazene-neden ibarettir. Bu muvazene-yi gerek tabiat kanunlarında gerek muâşeret ahlâkında yaşatan ve koruyan Allah'tır. Allahın sıfatlarıdır. Bu sıfatlardan tecelli eden iradeleridir. Bu iradelerle vücut bulan tabiat kanunlarıdır. Müsbet ve menfi unsurlar; bu isim ve sıfatların faaliyeti neticesi hasıl olurlar, bu sıfatları iktisab ederler. Ve bu sıfatları yaşarlar, müsbetleri harekete geçiren menfilerin tehdididir. Hayrı teşvik eden şer korkusudur.

Dünya

Dünya ; ruhların kendi letafetine ve tabiatına zıd bir kesafet ve tabiattaki vücut içinde geçirdiği kesif bir âlemdir. Buradaki hayat; ruhların ezeli ve ebedi semadaki hayatına nazaren hem ölçülemeyecek kadar kısa hem de er-vah âlemindeki saf, lâtif hayata nazaran da sıkıntılı bir rüyâ mahiyetindedir.

Ruhların dünyadan ahirete intikalleri keyfiyeti, sıkıntılı rüyâli bir uykudan uyanış ve yine ebedi hayata giriş ve ebedi hayatın hakikî zevklerine yine kavuşmak gibidir. Dünya sıkıntılarına rağmen faydasız, lüzumsuz bir yer değildir. Zira Allahın hizmetlerine cismanî hayatta imkân veren sahadır.

---

(10) ncu haşiyenin devamı

(2 — Bakara — 164(163)) : «İlâhınız; İlâhı vâhittir, Birdir. Ondan gayrı İlâh yoktur. Kâffei mahlûkata nimetler verici, iyilikler edici, ve ahiretde de rahmet eyleyicidir.»

Bu hizmet ; nimetle dolu bir kazançtır. Gerek bu hizmete hazırlık ve kabiliyet iktisabı için ruhların yaptıkları ıstıfâ [temizlik, sâfiyet] ve gerek hizmette sarf olunan emek birer nimet kazancına vesilelerdir. İmdi bütün kazanç yeri burasıdır. Ve insanların ahirete beraber götürecekleri safâ ve saadet sermayesi burada elde edilmektedir. İnsan öldüğü anda ruhu bedenden ayrılır fakat ruh ne derece ıstıfa yapmış ise o derece yükselir ve ne derece yükselirse o kadar rahatlığa ve saadete erer veyahut sıkıntılı sahadan sıyrılmış olur.

Ruhlar, göklerdeki ervah âleminde ana karnındaki Cenin'e intikal için yer yüzüne indikleri zaman işlenmiş birer cevher halindedirler. Onlar bu dünyada işlenirler. Bir taraftan dünya hayatının ıstırapları yüzünden Allahın, merhametine ve feyizlerine nâil olarak, bir tarafta da ibadet, hizmet, ve sarfettikleri emek ve yaptıkları fedakârlıklar yüzünden Allahın rahmetine ve mükâfatlanırsa niyaz olarak ruhlarını derece derece yükseltmiş olurlar ve ölümü müteakip cennete doğru yükselmek imkânını bulurlar.

Ahiret

Ahiret; Ruhlarımızın ezeldenberi safâ içinde yaşadığı ve bu dünyaya geldikten sonra yine dönüp yaşayacağı güzel yerdir. Güzel yerdir zira onun hiç elem keder uğramaz yerleri, safası mutlak ve daimî cennetleri vardır. Ahirete dönüş; vücud aleminden kurtuluş demektir.

Cennetlerde her mertebedeki insanı tatmin edecek nimetler ve adamına göre zevkler vardır. Nefis mertebesindekilere nefse zevk veren gıdalar ve safalar, nefis mertebelerinden kurtulmuş olanlara da Allahın cemali Allah huzurunun safası vardır. Ruhların yükselme dereceleri

Ahrette de Allahın Esmâ tecelliyatı ile devam eder zira ne burada ne orada durmak yok daimî bir terakkî vardır.

Kur'ân-ı kerîmden :

(2 — Bakara — 257) : «Allah iman edenlerin dostu ve velisidir. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır.»

(40 — Mümin — 15) : «Dünya ve ahrette kullarının derecelerini yükselten ve arşı âzamin sahibidir.»

(12 — Yûsûf — 76) : «Dilediğimize yüksek dereceler ihsan ederiz, her ilim sahibinin üzerinde daha ziyade bilici vardır.»

Müeyyideler

Semavî kitaplar; dünya hayatını nizamlayan, iyiliklerle fenalıkları tayin eden ve iyilikleri mükâfat müeyyideleriyle teşvik eden ve fenalıklardan mücazat müeyyideleriyle sakındıran mukaddes kanunlardır.

Mukaddes kanunlar

Allahtan gelen Kitaplar ve onları getiren Peygamberler mâhiyetleri ve Allaha olan mensubiyetleri dolayısıyla aynı izzettedirler. Aralarına fark koymak Allahın emrine ve hakikate muhalifettir. Müslümanların imanı bunları bir tutmak ve hepsinin hakikatine inanmakla meşruttur. Bu itibarla Allaha aidiyetleri cihetinden insanlar arasına aşağılık yukarılık farkları koymak gerek dinleri veya ırkları ve ya coğrafi vaziyetleri itibarile bu farkı mülâhaza etmek dahi hem hakikate mugayir hem Allahın rızasına muhalif ve hemde haksızlıktır. Allahtan gelenlerin şahısları değil; şahsiyetleri memuriyetleri mevzuubahıstır. Bütün dünyanın

istrap sebepleri bu tefriklerden ve farklı muamelelerden ileri gelmektedir. [11]

Bekâ ve Fenâ

Allah bakîdir. Allahın işi de daimîdir. İşçiler fânîdir. İnsan ölür, eseri kalır. Bu eser cemiyete mal olur. Allahın mülkünde bırakılan iyi eserlerin faidesinden işçisinin ahretteki ruhu da mütemadiyen hisse alır mükâfatlanır. Peygamberimiz efendimizin buyurdıklarına göre:

Bir insanın ölümünden sonra arkasında bıraktığı hayırlı evlâdın hayırlı işleri sevabından ahretteki babanın ruhu da mütemadiyen istifade eder. Kendi hayrı imiş gibi hissedar olur.

---

[11]

Farksızlık — Eşittik — Birlik

Kur'ân-ı kerîmden .

(49 — Hücerat — 13) : «Muhakkak Allah indinde ekreminiz en ziyade takvâ sahibi olanınızdır. [Yani Allahın emirlerini tutan ve menhiyatından sakınanlardır.]»

Hâdisi şerîf:

“Rabbınız birdir. Pederiniz birdir. Ne Arabın Ace-me ne acemin Araba, ne kırmızının siyahîye ve ne de siyahînin kırmızıya üstünlük hakkı yoktur, takvâdan gayri. „

Diğeri :

“Duaya ve ahirette Meryemin oğluna [Hazreti İsa-ya] benden evlâ ve yakın kimse yoktur. Benim ile onun arasında başka bir peygamber dahi gelmedi. Peygamberler bir babanın evlâdıdır. Anaları ayrıdır. Dinleri ise birdir. „

Her nerede olursak Allahlayız

Ne dünyada , ne ahrette hiç bir mahlûk kendi başına bırakılmış değildir. Hiç bir zerre hiç bir an hiç bir yer bırakılmış değildir. Allahladır. Allahdadır.

Allah; her mahlûku, bölünmez derecede küçük her zerreye varınca her şeyi içten dıştan kuşatmış nûru ile doldurmuştur. Allah göklerin ve yerlerin nûrudur.

Netekim Kur'ân-ı kerîmde gelir :

(24 — Nûr — 35) : « Allah ; göklerin ve yerin nûrudur. »

Diğeri :

(57 — Hadîd — 4) : « Nerede olsanız O sizinledir . »

Diğeri :

(28 — Kasas — 88) : «Onun yüzünden maâdâ her şey fânîdir. »

Diğeri :

(4 — Nisâ — 126) : « Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allahındır. Ve Allah her şeyi muhit oldu.»

Diğeri :

(9 — Tevbe — 41(40)) : « Allah bizimledir.»

Diğeri:

(8 — Enfâl — 24) : Ve biliniz ki Allah insanla kalbi arasına girer. »

Diğeri :

(50 — Kaf — 16) : «Biz ona [insana] şah damarından daha yakınız. »

İşte böylece her zerre ; her an Allahla fasılasız münasebette, Allahla hayatta ve Allahla harekettedir. Rûh, cisim, her ne varsa, insan, hayvan, nebat, cemad hepsi bu nûrda doğar, bu nûrla

yaşar ve bütün tekâmül istihalelerini bu nûrla yapar ve nihayet zuhur ettiği yere rücu' ederek yine orada Allahta yok olur.

Netice

Hayat ıstırapla doludur. Zira Hak ve hakikate uymıyan fikirler ve işlerle bozuktur. İnsanın vazifesi ; kendini kurtarmak ve başkalarını kurtaracak bir hale gelmektir. Yolların doğrusunu görmek ve göstermektir fenalıklardan; sakınmak ve sakındırmaktır. Allah kurtarıcıdır. Bütün Enbiya dahi kurtarıcılığa memur olmuşlardır. İmdi mü'minlerin de hayatî vazifesi bu Enbiyanın izi üzerinde yürümektir. Ve binnetice kurtarıcı olmaktadır. İşte her şey, her mukeddes şey, bu esas maksat içindir. Tasavvuf yolu ve hakikat ilmi de bu gayeye ermek içindir. Aşağıdaki mukaddes müeyyideler bu hakikati tevsike kifayet eder:

Allahın kurtarıcılığı :

Musevî Mukaddes kitaplarından :

(Eş'ya — 46 — 4) : «Ben yarattım. Ben taşıyacağım, ben götüreceğim, ben kurtaracağım.»

Hazreti Musanın kurtarıcılığı

Kur'ân-ı kerîmden :

(14 — İbrahim — 5) : «Biz Musayı; kavmini zulmetlerden nûra çıkar [kurtar] ve Allahın nimet günlerini [kurtarış mucizelerini] yâd ettir diye mucizelerle gönderdik. »

Hazreti İsânın kurtarıcılığı

İncili şerîfden :

(Luka — 19 — 10) : «İnsan oğlu kaybolmuş olanı aramağa ve kurtarmağa geldi. »

Diğeri :

(Yuhanna — 12 — 47) : «Dünyaya hükmetmeğe gelmedim. Ancak kurtarmağa geldim. »

Peygamber efendimizin kurtarıcılığı:

Kur'ân-ı kerîmden :

(7 — Arâf — 157) : «O ümmî Nebî onlara iyilik etmekle emir ve kötü işlerden nehiyeder iyi şeyleri onlara helal fena ve müstekreh şeyleri onlara haram kılar. Omuzlarındaki ağır yükü [istibdat ve tahakkümü] kaldırır. Omuzlarında üzerlerinde bulunan zincirleri [esaret zincirlerini] ve bukağaları çıkarır [her nevi haksız bağlardan ve gayrî insanî kayıtlardan kurtarır.] İşte o Nebîye iman ile onu tevkir ve tazim eden ve düşmanlarına karşı ona yardım eyleyen ve onunla beraber nazil olan nûra [Kur'ân-ı kerîme] tâbi olanlar necat ve kurtuluşa erenlerdir. »

(7 — Arâf — 158) : « Ya Muhammed deki, ey insanlar ben sizin cümlenize Allahın Resuliyim. »

Cemiyette kurtarıcılık hazırlığı :

Kur'ân-ı kerîmden :

(49 — Hücurat — 10) : « Mü'minler kardeştirler. Kardeşlerinizin arasını islâh ediniz. »

Diğeri:

(3 — Ali umran — 103) : «Cümleiniz Allahın ipine sımsıkı sarılıınız. Birbirinizden ayrılmayınız »

Diğeri :

(5 — Mâide — 3(2)) : «Fazilet ve takvâda birbirinize yardım ediniz. »

Diğeri :

(9 — Tevbe — 72(71)) : «Erkek ve kadın mü'minler birbirinin dostu ve velisidir. İyiliği emrederler ve fenalıklardan men ederler. »

Diğeri:

(3 — Ali umran — 101) : «Allaha sımsıkı yapışan muhakkak sırâtı — müstakîm'e hidayet olunmuştur. [doğru yolu bulmuştur.] »

Diğeri:

(6 — En'âm — 153): «Ve bu [emirler] benim doğru yolumdur. Ona tâbi olunuz. Türlü türlü yollara tâbi olmayınız ki sizi Allahın yolundan ayırırlar. Allah si - ze bunu emrediyor. Tâ ki ittikâ edip sakınasınız. »

Diğeri :

(11 — Hûd — 111(112)) : «Sana emrolunduğu vechile dinde istikamet üzere olunuz. Ve hududu tecavüz etmeyiniz [haklara tecavüz etmeyiniz].»

Diğeri:

(46 — Ahkaf— 13(13÷14)) : «Rabbımız; Allahtır Diyenlere ve sonra din ve ikrarlarında istikamet edenlere korku yoktur. Ve mahzun dahi olmazlar. Onlar; amellerinin mükâfati olarak orada ebedî kalmak üzere cennet ashabından olurlar.»

Kurtarıcılığın Filliyat devri

(41 — Fussilet — 33) : «Allaha davet eden ve iyilik işleri işleyip ben de müslümanlarımdım. Diyen kimseden daha güzel sözlü kim vardır.»

Diğeri:

(22 — Hac — 78) : «Ve Allah yolunda vuruşun O sizi insanlar arasından ihtiyar etti. Ve Din emrinde üzerinize müşkil kılmadı. O; babanız İbrahimin dinidir, bundan evvel bu dinde sizi müslüman diye isimlendiren odur. ».

Diğeri :

(3 — Ali umran — 104) : «Sizden halkı hayra davet eden, hayırlı şeylerle emir ve fenalıktan nehyeder bir millet olsun. Öyle bir milletin efradı felah ve necat buluculardır. [kurtuluşa erecek olanlardır]»

(7 — Arâf — 181): « **Mahlûkatımızdan insanlara hak yolu gösterir ve hak ile adalet icra eder bir ümmet vardır.**»

(29 — Ankebût — 69): «**Şunlar ki bizim rızamızı için uğraşırlar onları elbette yolumuza götürürüz. Allah iyi iş işliyenlerle beraberdir** »

(2 — Bakara — 208) : «**Ey mü'minler cümleiniz birden selâmete giriniz ve şeytanın adımlarına tabi' olmayınız.**»

(6 — En'âm — 127): «**Rabları indinde onlar için Darüsselâm [selâmet yer] vardır. İşledikleri hayırlı âmeller sebebiyle Allah onların dostu ve velisidir.**»

Âkıbet

Âkıbet kurtuluş ve saadettir. Cennette carî bir hayatın dünyada ceryanıdır.

Mukaddes kitaplar bu âkıbeti müjdeliyor. Dünyada hayat; ıstırapla başlamış ümitle geçiyor ve kurtuluşa gidiyor. Bu hakikatleri (11 nci ıstırap) (12 nci ümid ve (13 ncü kurtuluş) kitaplarımda mufassalan gösterdim ve hepsini mukaddes müeyyidelerle tevsik ettim.

Şimdi âkıbetin kurtuluş olacağını gösteren mukaddes vesikalardan bir kaçını buraya dercederek bahse nihayet veriyorum:

Kur'ân-ı kerîmden :

(19 — Meryem — 40): « **Muhakkak biz arza ve üzerinde olan şeylere tevarüs eyleriz. Cümlesi bize dönüp gelirler.**»

Diğeri:

(19 — Meryem — 96) : «**İman eden ve salih âmel**

[İyilik İşleri] işleyenler için Allah aralarında muhabbet kılar.»

Diğeri :

(9 — Tevbe — 37(36)) : «Ve bilinizki Allahutaalânın nusret ve yardımı ittika edenler [iyiler] ile beraberdir.»

Diğeri:

(43 — Zuhraf — 35) : «Rabbinin indindeki nimetler muttekîler içindir. »

(16 — Nahil — 128) : «Muhakkak Allah ittika edenler ve iyilik edenlerle beraberdir.»

(28 — Kasas — 83) : «Biz Dari Ahiret'i [ahiret nimetlerini] yer yüzünde yükseklik [tahakküm] ve fesadı mürad etmiyenlere tahsis ettik, âkıbet; muttakileredir.»

(27 — Nemil — 58(59)) : «Deki, Allaha hamd ve istifâ ettiği (musaffâ hale getirdiği) kullarına selâm [selâmet] olsun.»

İncil Şerîften :

(Matta — 5 — 5) : «Ne mutlu hâlim olanlara zira onlar yeri miras alacaklar »

(Matta — 5 — 6): «Ne mutlu salâha acıkıp susayanlara zira onlar doyurulacaklar.»

(1 — Yuhanna — 5 — 20) : «[Allah] hakiki olanı bilelim diye bize anlayış vermiştir.»

(2 — Petrus — 1 — 4) : «İlâhî tabiata hissedar olasınız diye kıymetli ve çok büyük vaadler bize verilmiştir »

(2 — Korintoslulara — 7 — 1) : «Bu vaadlere malik olarak kendimizi beden ve ruhun her murdarlığından [kesafetinden] temizleyip Allah korkusunda [takvâda] kudsiyeti [İlâhî vazifemizi] ikmâl edelim [kemale erelim] . »

Musevî mukaddes kitaplarından :

(Zekeriya — 8 —19): « Ancak hakikat ve selâmeti arayınız. »

Diğeri :

(Eş'îya —46 —4) : « Ben yarattım ve ben taşıyacağım, ben götüreceğim [kemale] ve ben kurtaracağım.»

Diğeri :

(Eş'îya — 2 — 11) : « Ol günde müteâl yalnız Rab bulunacaktır.»

(Eş'îya — 32 — 17) : « Ve salâhın âmelî selâmet ve salâhın semeresi ilelebet asayiş ve emniyet olacaktır.»

(Eş'îya — 65— 20) : « Orada bir daha az yaşamış çocuk ve günlerini [tabî ömrünü] tamamlamamış ihtiyarbulunmıyacak . »

(Eş'îya — 65— 23) : « Onlar âbes yere yorulmıyacaklar, onlar belâ için çocuk doğurmayacaklar.»

(Zekariya — 14 — 9) :« Ve Rab bütün zemin üzerine hükümdar olup ol günde Rab bir ve ismi bir olacaktır.»

(Mezmurlar—85—10) : « İnanayla hakikat kavuştular, adalet ile selâmet öpüştüler. »

(Mezmurlar — 85 — 11) : « Yerden hakikat bitecek ve gökten adalet nazar edecektir. »

Hayat ve hareket

Hareket

Hayatın alâmeti, ifadesi harekettir. Hayatsız bir nesne olmadığı gibi hareketsiz nesne de yoktur. Binaenaleyh atalet yoktur. Ölüm bile atalet değil, hareketin iki isti-

kamete bölünmesidir. Ölümle asıl ruh bedenden ayrılır. Geldiği yere gitmek üzere harekete geçer, beden de; kendi aslına dönmek üzere bir istihale hareketine başlar. Böylece ayrı yollarda ayrı mahiyette faaliyete başlarlar. Biri ıstıfaya diğeri istihaleye çalışır, her ikisinde de gaye asıllarına kavuşmaktır.

İnsanda, hayvanda hareket; içde dışda böyle bir faaliyetle tezahür ettiği gibi nebatda da böyledir. Kendinin neşvüneması bir iç hareketidir. Kendinden harice bir şeyler neşretmesi ve dışarıdan kendine bir şeyler celbetmesi de harici hareketidir. Cemad yani madeni şeylerde hayatsız ve faaliyetsiz değildir. Yalnız şu farklılıkları onların hayatı cüz'ü fertlerinde faaldir. Kendi cinslerine göre bir takım hassalar arzederler. Ve başkaları tarafından her nede kullanılırsa orada haricen faal bir hayat gösterirler.

Harekette manâ

Hayat veya hareket manâsız olamaz. Hayatın bir manâsı olduğunu mukaddes kitaplardan öğrendiğimiz gibi şahsi hareketlerimizin de içde dışda bir manâsı olduğunu görüyor ve biliyoruz. İçteki hareketin gaye ve manâsı yaşamak olduğu gibi dışdakinin de ondan ibaret olduğunu en iptidâî bir düşünce ile anlıyoruz. Fakat içindeki bu ıstırap nedir ? İşte gözümüzü açacak mevzu' budur. İstırapın vücûdu ve tesirleridir. Bu ıstırap; bir ihtiyacın mahsulüdür ki günlük hareketlerimizde müessir oluyor. Her kıvıldağan mahlûka insan ve hayvana bir hareket ilham ediyor. Ve onu hususî bir takım faaliyetlere sevk ediyor. Fakat yine görüyoruz ki her hareket küçük büyük bir zorlukla karşılaşılıyor ve mücadeleye münker oluyor.

Niçin mücadeleye mecbur oluyoruz zira önümüzü açık bulamıyoruz. Önümüzü açmak, mânîâları bertaraf etmek, maksadımıza ermek istiyoruz.

Hareketle maksat

Hareketteki maksatlar, umumî ve hususidir. Biri imkânsızlıklar diğeri zorluklarla doludur. Mücadeleyi doğuran ve arttıran bu sebepler; bu maksadlar karşısında; ferdler ahenksizdir. Kimi ıstırabının çaresini kimi ne isteyeceğini bilmiyor. Ve çoğu birbirinden müştekindir. Meselâ her kes hakkına razı olsa ve herkesin hakkı emniyet altına, alınmış olsa; Mücadele olmayacaktır. Zaten fertler, zümreler birbirinin hakkını gasbettiği için ve müsterek bir maksat takibetmediği için mücadele başgösteriyor. Gasıplar; türlü yollardan haksızlıklarını teevile ve şahsî menfaatlerini temine çalışıyor. Şekavetten tutun da en ince hiyleye kadar üsullerin her çeşidini kullanıyor.

Mücadele mecburiyeti

Dünya kurulalı beri mücadele devam ediyor. Sebebi bir çok insanlarca meçhul kaldıkça da bu devam edecektir. Zira mücadeleye sevkitaî ile mecbur olan bir insan; ıstırabını daha ziyade arttıracak bir çarenin önüne konduğunu görüyor. Aradığı o olmadığını şuurla anlayamazsa daha büyük bir ıstıraba düşüyor ve netice itibarile pek tabîi olarak daha büyük bir mücadeleye mecbur oluyor.

Şuur ihtiyacı

Bizi kurtaracak şuurdur. Neye mustaribiz, bunun hakikî çaresi neden ibarettir. İşte bunu anlayacak derecede bir şuura veya olgunluğa ihtiyacımız vardır. Dünyanın her yerinde bir takım içtimaî mükellefiyetler var. Fakat çoğunun hikmeti; insanların çoğu indinde mechuldür. Askerliğin vatan müdafaası olduğu telâkki edilir. Fakat çok defa ordular başkasının hakkına, vatanına saldırganlıkta kullanılır. Ve insan oğlu şahsan istediği kadar iyi

ruhlu olsun büyük bir mekanizma içinde cebren zulüme alet olur. Ve bu uğurda kendide harap olur. İşte fertler bu kadar ihtiyarsız ve zavallıdır.

Aksülâmeler ve hamleler

Yanlış yol tutuldukça bu yol boşuna bir emeği, ve üstelik faydasız bir ıstırapı tevlid eder. Her ıstırap bir aksülâmel ve hamle doğurur. Ve yol düzelmedikçe aynı fena netice tekerrür eder durur. Bunların bir tek faydası şuuru harekete getirmekten ibarettir. Fakat ne çareki bazı cemiyetlerde şuurun müdahalesi dahi tahdit edilmiştir. Şuur; yalnız ferdin şahsına ve ailesine ait günlük şeyler düşüncesine hasredilmiştir. Fakat cemiyetin müşterek hayatı şuurla sevk ve idare edilmezse biçare ferdin şahsına veya ailesine münhasır şuuru neye yarar. Cemiyetteki muzır ceryanlar onu bir anda sürükler felâketin uçurumu kenarına götürür.

Demek ki fert ve aileler kurtulmak için cemiyetler kurtulmalıdır. Bir millet dünya cemiyeti içinde bir fert sayılır. Bir millet kurtulmak için de dünya kurtulmalıdır. Nitekim yer yer görülen her ileri hamle; bir kurtuluşu aramağa müteveccihdir. Fakat adımlar ahenksiz ve kuvvetler irtibatsızdır. Binaenaleyh terakki pek batı ve pek pahalıya mal oluyor.

Tabiat kanunları her sıkışık unsuru feraha çıkmak kurtuluşa ermek için hamleye mecbur eder. Önünü açamıyan hamle sağa, sola başvurur. Sağ sol ceryanlarının peyda olması bu sebeptendir. Fakat mes'elenin bütün ehemmiyeti bu yolun doğrusunu herkesin bilmemesindedir. Bilenlerin sesini işittirememesi veya sesini işittirecek olanların susmasındadır. Niçin ? Çünkü şahsî hesaplara bu sükût daha uygun geliyor. Fakat mes'uliyet ? evet şimdide bütün mes'ele bu mes'uliyete takılıp kalıyor. Bir kısım halkta şuur kifayetsiz fakat bir takım şuurullarda da mes'uliyet hissi kifayetsiz.

Düşünüyorum:

Neden herkeste şuur ve mes'uliyet bir muvazene yapamıyor. Akılları var niye düşünemiyorlar. Hisleri var niye duyamıyorlar. Çünkü hiç bir şeyi benimseyemiyorlar. (Bu benimdir) diyemiyorlar.

Allah insana akıl vermiş. Şuurun husulüne manî nedir? Allah dünyaya bir nizam koymuş, mes'uliyetleri tayin etmiş. Ve bütün medenî kanunlar bu mes'uliyet esaslarını desteklemiştir. Peki neden mes'uliyet fikrî kifayetsizdir. Çünkü cemiyetleri halk değil zümreler idare ediyor. Halkın menfaatine zümrelerin, müesseselerin hele bazı yerlerde diktatörlerin yani tek fertlerin menfaatleri hakim oluyor. Kanunları onlar vaz ediyor, Mes'uliyetleri onlar ve elleri altındakiler için tayin ediyor. Kendilerinin üstünde bir varlığa itaat ve inkıyadları yok ki onlar mes'uliyet kabul etsinler. Halk kendilerine hakim değilki halka hesap versinler. Bunlar kurdukları saltanatı kendi hak ve istihkakları sayıyorlar. Ve daima halktan şikâyet değil, kıymetlerini takdir bekliyorlar. İşte sabrı tükenen milletlerde aksülâmeller bu sebeplerle zahir oluyor. Ve bu aksülâmeller, (sağ) ve (sol) diye bir takım isimler alıyor.

Meselâ İspanyada sağcıların istibdadı solculuğu ve sonrada solcuların şiddetli hareketi tekrar sağcılığı vücade getirdi, dahili harp böyle başladı ve devam etti. Diktatörlükle idare olunan memleketler İspanya sağcılarına yardım etti. Nihayet General Frankonun şahsî hakimiyeti memlekete hakim oldu. Şimdi de Franko idaresini devirmek için dünya solcuları elbirliğine çalışıyor. Hakikatte idareyi kimler eline alırsa alsın Totaliter bir istibdat ile vaziyete hakim olmağa kalkıyor. Ve mevkiini muhafaza endişesile şiddet gösteriyor. Halbuki halkın aradığı ne sağdır ne soldur sükûn ve emniyettir. Halkın ihtiyacı

kendinedir. Kendi iradesine, kendi menfaatinadır. İşte hakikat böyle olmakla beraber iş başına geçenler [biri ihtilâl ve mücadele neticesi geçtikleri için] ilk işleri; mevkiilerini tahkim ve vaziyete hakim olmağa bakmak, her şeyi sıkı tutmak oluyor ki bu zihniyet de hiç bir zaman normal hayata ve dolayısıyla halk iradesinin tezahürüne imkân vermiyor. Binaenaleyh gerek sağcılık gerek solculuk; mevcut tahakküm idaresine karşı tezahür eden birer aksül'âmelin isimleridir. Hakikatte her ikisi de aynı ruhun ıstırabından doğmaktadır. Mevkiini tahkim için tahakküm gösteren idareler dahi ister sağcı ister solcu olsunlar aynı endişeli fikirlerin korkusuna uyarak kendi hesaplarına hareket etmektedirler. Netice itibarile ortada ezilen ve feraha çıkamayıp kalan, ıstırap çeken, kalkınma fırsatını elde edemeyen yine halktır. Yine halk !

Meselâ :

Sağcı idareler; solculuğa karşı şiddetli davranıyor, solcu idarelerde sağcılara karşı aynıdır. Fakat hayatta, cemiyette gaye; korkulu idareleri yaşatmak için ıstırap çekmek değildir. İdareciler; sağdan soldan değil ıztırap veren şeylerden ve cehaletten korkmalıdır. İstırapı ve cehalete yüzünden halk; önüne sürülen her propagandaya uyabilir. Çünkü propaganda fikirlerinin doğruluğunu eğriliğini ölçebilecek, iyiliğini fenalığını seçebilecek halde değildir. Doğru ölçü; Allahın cemiyete vazettiği esas ölçülerdir. Ve bu esaslar her dinde birbirinin aynıdır. İşte Allahın koyduğu hak ölçüler öğretilse onlar ne sağa saparlar ne sola kayarlar. Dosdoğru Allahın yolunda yürürler. Ne sağa korku verirler ne sola. Bil'akis her yana emniyet verirler. Elverirki idareciler; halkı bu doğru yolda sevk ve idare feragatini gösterebilir. Kendi ferd, zümre veya müessese saltanatına; halkın saltanatını, hakimiyetini tercih ve kabul etsin ve bunu gaye edinsin. Hazreti Ömerin zamanı tip itibarile ne sağcı idi ne solcu. Fakat bugünkü sağcıların

da solcuların da istinad ettikleri fikirlerin cazib kısımlarının hepsini cami' ve muzir kısımlarının hepsinden masûn idi. Zira İdare; şu filozofun, veya şu Dahînin eseri, icadı değil, doğrudan doğruya Allahın emrettiği bir idare idi. Reisinden son ferdine kadar herkes Allah kulu, her kes eşit haklara malik ve halkın kendi iradesine tabi idi. Baş, ayak yok bir kalp vardı, aşağı yukarı yok yalnız hak vardı. Cemiyet meşveretle ve ekseriyet reyile işlerini tertipler. Ve bu tertibe reisi de en basit ferdi de benimseyerek tâbi olurdu. Yani her kes her işde aklını fikrini bilgilerini kullanır ondan sonra her kes o işi kabul eder benimserdi.

Ruhanî müesseseler

Ruhanî müesseseler binlerce senedir muhafazakâr bir vaziyet almıştır. Bu muhafazakârlık; müesseseyi zayıf düşürmüştür. Artık müesseseler halka malûm ve muayyen bir kaç vaaz mevzuundan başka bir şey söyleyecek halde değillerdir. İşleri ibadet ayinini idare etmek ve mutad sözleri söylemektir. Fakat bu sistem halkın ıstırabına çare bulamamıştır. Çünkü muayyen bir çerçeveden dışarı çıkamıyorlar. Kendi müesseselerinin hususî gayelerinden ayrılamıyorlar. Halbuki halkın işi hiç bir hususiyet kabul etmeyen İlahî bir işdir. İslahçı olabilmek için tarafsız olmak, güneş gibi cömert olmak lâzımdır. Tam hakçı ve halkçı olarak (hakem) durumunda hareket lâzımdır. Bunun için de tam hür ve müstakil bulunmak zarurîdir.

Fikir cereyanları karşısında

Bu dünyada fikir ceryanları yalnız yasak zorile durdurulamaz. İkna' lâzımdır. Yasak; alenî telkinatı önleyebilir. Fakat o gizli gizli yine işler, binaenaleyh bir şeye

fena demek kâfi değil onun fenalığını anlatmak ona kanaat getirtmek lâzımdır. Sağlam tedbir budur. Dünyanın bu günkü gençleri harbin harabeleri arasında mahrumiyetler içinde yaşıyor. Halinden memnunluk duymıyan, infial ve yeis içinde bulunan böyle insanlar çabuk avlanır. İşte bunlara verilecek ilk şey ümid ve tesellidir. Sonra da her fikrin üstüne yükselen doğru bir istikamettir. Genci her fikir ceryanına kapılmayacak her propagandaya inanmayacak derecede fikren doyurmak, bilgi ile şuurla teçhiz etmek yani onu kendini koruyacak sakındıracak hale getirmek lâzımdır. İnsan fena bir çukura görmiyerek düşebilir. Gördükten, bildikten sonra elbette sakınır. İşte her yerde salâhiyetli kültür heyetleri gayet vakıfane ve bitarafane risaleler yazıp bastırmalı dünyada taraftar peyda eden siyasî, içtimaî fikirler nelerdir. Hangi esasa dayanırlar. Ne gibi esas mahzur ve faideleri vardır. Bunları öğretmelidir. Bu gibi malûmatı herkes istediği zaman en doğru bir kaynaktan alabilmelidir. Bu günkü dünyada muzir ceryanlardan halkı korumak için en müessir çare ona hakikati bildirmektir. Ve yolun doğrusunu ve hakikisini göstermektir.

Fikir hayat ve hareketi

Rüşde eren vesayetten kurtulur. Rüşd meselesi; fikir meselesidir. İnsan; fikirde olgunluğu nisbetinde iptidailikten medeniyete geçer ve o nisbette insanlığa malolur. İnsanlık; fikri hareket ve faaliyetle kaimdir. Her işin neticesi; fikrin iyiliğine, isabetine göredir. Bir iş için kuru bir iyi niyet iyi bir netice vadetmez. İyi niyetle beraber hesaplı bir fikir lâzımdır.

Fikirde hesap; bir bilgi meselesidir, Bu hesap; fikir ufkunun genişliği derecesine bağlıdır. Bilgisiz, fikirsiz

adam kendini idare edemez. Kendini idareden âciz kimse başkalarını da idare edemez. Fikirsiz adamın her işi bozuk ve emeği beyhudedir. Maddî, manevî varlığı hederdir. Her hareket, ona saık olan fikrin kıymeti ile kıymetlenir. Fikirsiz adamdan ne kendine ne de etrafına hayır umulur. Fikirsiz baba; evlâdına, ailesine dert olur. Fikirsiz evlât, ve aile onu taşıyanlara ağır yük olur. Fikirsiz adamların eli altına düşenler bedbaht olur. Fikirsiz adamın kendide el altında yaşamaktan kurtulamaz. İstiklâl ve rüşdüne kavuşamaz.

Gelişme

Bir uzuv işledikçe nasıl gelişir ise fikir dahi işlemekle gelişir. Muattal uzuvlar hayatiyetini nasıl kaybediyorsa muattal müfekkiye dahi öyledir. Tedbir denilen kurtarıcı vasıta; iyi işleyen fikirlere nasip olur.

Tedbirsiz adam dirayetsiz kimse demektir. Tedbirsiz adam adımını emniyetle atamaz. Ve başkalarına emniyet telkin edemez. Fikirsiz, mülâhaza ve teemmülsüz adamın dünyası da ahireti de bir şey vadetmez. Zira her iki hayatta saadet; bir tedbirin neticesidir. Hayır ve şerri fark etmeyen, iyiyi fenayı, doğruyu eğriyi seçemiyen adam ahiretten ne beklileyebilir. Çıkırı, çıkmazı ve oluru olmazı hesaplıyamıyan insan dünyada ne elde edebilir. Ölçüsüz insandan ifrat ve tefritden başka ne beklenir. Hayatın hedef tuttuğu iyilikleri fiile çıkarmak için, zarardan, fenalıklardan korunmak için fikir, tedbir lâzımdır.

Düşüncesizler de bir taassup hastalığı da vardır ki kardeşi kardeşinden ayırır ve ihtilâflara daimî bir kaynak olur. Hülâsa, fikirsiz adamın harekâtında bir hakikat bir isabet aranamaz. Harekâtı tesadüflerin tesirine bırakılmış insanın bir şeye sadakatı da olamaz. Zira her niyet gibi sadakat dahi bir başarı meselesidir. Ve bu da dirayetle olur.

Hakikatler düşüncelerin mahsulüdür. Hakikatler fikirle âyarlanır. Düşüncesi olmayan adamın imanında istikametinde de selâmet olamaz. Böyleleri ne hedefine hakkile doğrulabilir. Ne de istikamet aldığı hedefe doğru dürüst yürüebilir.

Bir gencin bir ihtiyar kadar işe yaraması fikir varlığı ileldir. Bir ihtiyarın da çocukluktan kurtulamaması fikirsizliği yüzündendir. İşlenmeyen fikir, iptidarlığını muhafaza eder. Ve ihtiyarlıkta bile çocukluğu devam eder. Meselâ: çocuk bazan yersiz korkaktır ve bazan da yersiz cesurdur. Çünkü ne salim şeyin selâmetini ne de tehlikeli şeyin tehlikesini ölçebilir, fikirsiz ihtiyarda böyledir.

Çare

Fikir gelişmesinin çaresi, alâkadır. Fikirli ve hisli bir adamı alâkadar etmesi lâzımgelen her şeye karşı alâkadar Zira fikri işletmek için bir muharrik sebep lâzımdırki en insanî ve tabiîsi meselâ budur : Tabiatın güzelliğine bakarak Allahın güzelliğini düşünmek ve bu düşünceden kendine bir ders çıkarmak, bir hisse ayırmak, ve kendini âleme beğendirecek hale gelmeğe çalışmak, insanlara bakıp imrenilecek taraflarını, acıacak taraflarını incelemek ibret dersleri ile beraber icaplara göre hisseler, dersler ayırmak ve günlük hayatta rastlanan hallere karşı aynı alâkayı duyarak düşünmek ve her gün bu düşüncelerle insanlık vazife ve duygularını derinleştirmek, genişletmek ve netice itibarile hareketlerini bu duyguların icaplarına uydurarak cemiyette hayırlı, fikirli, alâkalı bir insan olmaktır.

İctihad

İctihad; fikirde isabet ile mümkündür. Din; Allahtan gelir fakat güzellikleri ictihadlarla gelişir. İctihadında isa-

bet ve hakikat görülen ve dinin hayata tatbikini kolaylaştıran müctehitler alâka uyandırırılar. Ve içtihadları etrafına gönül rızası ve fikir muvafakati ile aynı kanaatte bir zümre insan toplarlar. Bu netice bir mezhep vücade getirmiş olur. Her mezhep dinin gelişmesinde birer merhaledir. Din her nesilde yeni içtihadlara ve mezheplere ihtiyaç gösterir. Zira hayat mütemadî bir değişiklik halinde ilerlemektedir. Fikirler genişlemektedir. Bir nesil evvelki ictihadın bir nesil sonra noksanları fark edilir. Tadil ihtiyacını gösterir. Eğer yeni ictihadlarla bu tadiller yapılmazsa dinin hayata tatbiki güçleşir ve bu husus geri kaldıkça müşkilât daha çoğalır. Din, ilk nâzil olduğu zaman hitabettiği neslin lisanile konuşur. Ve onun fikri ve amelî hayatına göre uygun bir ölçüde şeriat libası giydirir. Fakat çocuk büyür gibi beşeriyet de fikren inkişaf ettiği ve hayat şartları tedricen değiştiği için bu libasın ölçüsünü ona göre genişletmek lâzımdır. Aksi halde bedene uymaz. İşte bunu yapacak olan müctehidlerdir. Ne kadar yazık ki bazı mezhep ehli kendi mezheplerini olduğu gibi muhafaza ettiklerini iftiharla söylerler. Halbuki onlar gaflettedir, değiştirilmesi câiz olmıyan şeyler ancak dinin ana esaslarıdır ki her dinde bunlar aynidir. Mezhep dinin tatbikat usulüdür. Bu usul değişen zamanın icaplarına uymak ister. Tâ ki o devrin insanlarına uygunluğu muhafaza edilebilsin. Aksi halde o usul tatbikat kabiliyetini az çok kaybeder binaenaleyh mezhebin eskiliği değil yeniliği makbuldür. Yine ne kadar yazık ki mezhepler; mensupları indinde din mahiyetinde sabit bir mahiyet peyda etmiştir. Meselâ çocuk dünyaya gelirken babasının mezhebinde geliyor ve o da bütün hayatında hiç araştırmadan o mezhebin ismini muhafaza ediyor. Halbuki rüşdüne sahip bir insan fikir ve kanaat hususunda dine bağlanır gibi babasının mezhebine bağlanması lâzım gelmez

ve makbul olan cihet çocuğun büyüyünce kendi hak ve salâhiyetini kullanarak mezhebini tetkik etmesidir. Eğer babasının mezhebinde rahatlık duymuyorsa bu mezhebin ictihad esaslarını araştırarak bir hakikate varması lâzımdır. Mutlaka rahatlık verecek bir hakikate erecektir. Zira Dini inzal eden Allaktır fakat onu tefsir eden insandır. Bu bir insanın değil bir çok insanların yapmak hakkını haiz oldukları bir ictihad işidir. Ve zaman değıştikçe bunu yapmak zarurîdir. Netekim mukaddes kitapta (ilham olmayınca kavim fasid olur) buyurulmuştur. (Süleymanın meselleri 29 — 18). Çünkü İlhamın olmaması ictihadın olmaması demektir. İctihad; ilhamın neticesidir.

Hakikatler ve nesiller

Beşeriyeti doğduğu gündenberi çevirmiş olan esrarlı şeylerin perdesi derece derece açılır, ve örtülü hakikatler; peyderpey zamanla meydana çıkar. Meydana çıkmadan evvel ise bu hakikatler ancak herkesin zannına göre birer mahiyet alır. Ve birer mübhemiyet devri geçirir.

Beşerî irfan; tedricen hasıl olur. İnsan onları kavrayabilecek, hazmedecek yaşa geldikçe Allahın irade ve ilhamı ile bir insan onu keşfedip elde eder. Ve o hakikati de müsbet ilimler sırasında beşeriyete mal olur.

Dimağ olgunluğu :

Her nesil; kendinden evvelki nesillerin dimağlarından daha işlek, daha olgun bir dimağa maliktir. Çünkü nesiller birbirlerinin dimağlarını son işlek haddi ile devralırlar. Yani evlâd; baba ve analarının olgunluklarına tevarüs eder Ve bu nisbet her nesilde tekâmül farkını mütemadiyen arttırır ve zaman nisbetinde çoğaltır.

Bir kaç nesil evvelkilerin inandıkları şeye sonraki nesil aynı aynine inanamaz. Ona ya bir şey ilâve eder veya ondan birşey hazf etmek ister. Çünkü hiç bir neslin ufku, rü'yet sahası, grüş zaviyesi ve elindeki müsbet ilim ölçüleri, ve akıl mantık mikyasları evvelki nesle ve ya nesillere uymaz.

Sonraki nesillerin ufukları daha geniştir. Çünkü evvelkilere mechul veya müphem kalan bazı hakikatler, bir kısım sınırlar, sonraki nesiller için aydınlanmıştır. Bu haldeki ufkun malûmlar sahasını genişletmiştir.

İşte bu malûmlarla bir takım meçhullerin halline firsat elvermesidirki insanı her işittiğini kayıdsız, şartsız inanıp kabul etmekten alıkoyar. Ve müsbet kanaatlere göre âyarlanması muayene ve tahlili imkânını verir.

Bir cemiyet elindeki müsbet ölçüleri günü gününe ne derece alâka ile kullanır ve eski telâkkileri ne derece filtre edip günün hakikat telâkkilerine ve zamanın ihtiyaçlarına uydurursa o derece terakkiye hizmet etmiş olur. Bu bir düstür ve ana prensiptir.

Atalet

İlmen dahi sabittir ki hiç atalet yoktur. Hep hareket, terakki ve tekâmüle doğru mütemadî bir hareket vardır. Ve Kur'ân-ı kerîmin bildirdiğine göre: (insanlar halden hale tahvil olunmaktadır [84 — İnşikâk — 19] ve (iman edenlerin dostu ve velisi olan Allah; onları karanlıklardan aydınlığa çıkarmaktadır. [2 — Bakara — 257] İmdi herkes zulmetten nûra ve eksiklikten olgunluğa doğru sevk olunmaktadır. O halde insan her adımda bu hareketin icabına uymalı, terakkînin hakkını vermelidir. Karanlığı sıyırmalıdır. Allahın terakkîyi icabettiren bu tekâmül kanunlarına doğru yolda yürüyerek uyanlar sarsıntısız ilerlerler. Adım adım refah ve saadete ererler. Doğru yoldan başka yollara sapanlar çarpışır. İstiraplara düşer-

ler. İmdi ezelf ve ebedî kanunların hükmünce durmak yok hareket var. İstırap veya refah ise bu hareketin doğuluğuna veya eğriliğine göre birer neticedir.

«Hayat ilerler ve zaman değişirken»

Bu esaslar akılda yer aldıktan ve insan her işittiğine inanmayacak kadar hakim bir tahlil kabiliyetine erdikten sonra artık onun için malûm şeylerin ma'na ve mefhum değiştirmesine imkân yoktur. Meselâ bugünkü nesil, eski bir kitabı okurken orada arzın müsteviliği hakkında bir malûmata tesadûf etse, arzın yuvarlaklığı hakkındaki ilmî kanaatini değiştiremez. O bilir ki eskiden arz düz sanılıyordu sonradan yuvarlaklığı sabit oldu; binaenaleyh bu düz görüşün zamanı geçmiş ve yeni görüşün hükmü bir hakikat olmuştur. İlmin son keşfi bu hakikati ortaya koymuş beşeriyete maletmiştir.

Fakat acaba bu adam bu kitabı okumağa devam eder mi ? Yoksa arz hakkındaki zaman telâkkisi yüzünden kitaba karşı sıdkı sıyrılarak kitabı okumaktan büsbütün mü vaz geçer. Yani kitabın bir noktasındaki noksanını bütün kitap için bir mikyas addederek kitabın diğer kıymetli ve belki çok faydalı kısımlarında da mı kendini mahrum eder ?

Eğer bu adam ciddî bir İnsan ise kitabı okumağa devam eder ve içindeki faydalı kısımlardan hakkını alır. Zira her insan kendi devrini yaşar ve devrine göre hakikati sabit olmuş şeylere inanır. Ve aksi sabit olmuş şeylerden dimağını boşaltır. Daima asrî, ilmî kalmağa çalışır.

Eğer bu adam ciddiyetsiz, esasen gönülsüz ise kitabı ve hatta emsali kitapları bile top yekûn terketmeğe kalkabilir. Böylece de en büyük fenalığı kendine yapmış olur. Ve muhitinede belki zararlı olmuş olur. Veyahut bu adam geri fikirli, veya fikirsiz veya muhafazakâr, terakki

zevkini tadamaz biri ise o kitabın arzın müstevîliği hakkındaki fikrini bile aynen kabul ederek geriliğe bağlılığını te'yid eder. Ve asırlarca evvelki ilim dünyasını kendi arısında yaşamağı marifet sanar.

Medeniyete, terakkîye, tekâmüle hizmet ve ışık tutacak olan unsurlar, ilk misalde bahsedilen ciddi insanlardır. Onlar ellerine geçen her eski ilimden yeni hayat için bir istifade tarafı, istifade için bir hareket noktası arar bulur faydasızlarını faydalılardan ayırır ve ilmin o kısmındaki günlük devam eden kısmını ortaya koyar. Böylece kendine ve insanlığa hizmet eder. Marifet pirinci taşından ayırmaktır. Pirinci taşta feda edip bırakmak değildir.

« Peygamberler »

Fakat bu keyfiyet mukaddes esaslara temas edince iş daha ziyade ehemmiyet peyda eder. Meselâ peygamberlerin ta'limlerine gelelim. On küsur asırdanberi, dikkatle, kudsiyetle muhafaza edilmiş Müslüman kitaplarından biri de Hâdisi şerîf külliyatıdır.

Bir müslümanın bu kitapların ismi hakkında bile beslediğı hürmet hissi çok derindir. İşte bir müslüman böyle bir kitabı okurken asrî kanaatlerine aykırı gelen bir mevzua rastlarsa acabe ne yapar? Şimdi ehemmiyetle bu nazik safhayı düşünelim.

Kitap haline konmuş Hâdis Şerifler; Peygamber efendimizin âmmeyi alâkalandıran aydınlatıcı, yol gösterici sözleridir. Ve yerine göre de emri mahiyetinde tavsiyelelidir. Fakat kendileri ümmî oldukları için bunları ellerile yazmış değillerdir, veya bizzat birisine yazdırıp doğruluğunu muayene etmiş de değillerdir. Hâdis Şerifleri işiten veya işitenden işitenler ezberlemiş veya yazmıştır. Ve her biri bunu mürakabesiz olarak hıfz veya kaydetmiştir. O

halde herkes anladığı gibi yazmış ve anlayışına göre nakletmiştir. Bu telâkki ve nakil hususlarında her nakilin kendi dirayeti, kavrayış kabiliyeti ilmi ihatası da az çok mevzua müessir olmuştur. Onun içindir ki Hâdis Şerîfler bilâhara Peygamber efendimizin irtihallerinden çok sonra zamanının müdekkikleri tarafmrian (sahih) ve (gayri sahih) veya (zaîf) gibi kısımlara tasnif edilmiştir. Mamâfih bu tasnifleri yapan zevat da ancak kendi asırlarının kendi muhitlerinin verebildiği ilmi, ve mantikî telâkki ve imkân-lara göre hareket etmişlerdir. Binaenaleyh bugünkü ilmî ve mantikî telâkki ve ölçülere göre bunların her biri içinde yine tasnife tâbi şeyler olması pek tabiidir.

Fakat müslümanlar; suretiumumiyede Allaha hürmetleri dolayısıle Allahın peygamberine ve peygamberinin hatırına hürmeten ashabına o kadar hürmetkâr ve bu hürmette o kadar hassastırlarki (Hâdis Şerîf) ismi altında kendilerine okunacak her söze tam bir hakikat diye inanmak isterler. Onu kabule tam bir hüsnüniyet ve tam bir hüsnüzan ile hazırırlar. Ve onun bir kelimesinin bile özürülü olmasına mütehammil değildirler. Zira (Hâdis) denilince bunun ravisi akla gelmeden evvel hemen hazreti Peygamberin şahsiyeti öne çıkar ve fikrini, gönlünü doldurur. Artık kendinde hürmetten başka hiç bir şeye kabiliyet ve imkân bulamaz. Kusursuz güzel bir Allaha iman etmiş olan böyle bir müslüman; yine Allah gayretile bu hissini etrafa o kadar taşıırırki Allahın Peygamberine değil hatta peygamberinin konuştuğu ashabına kadar götürür ve hepsini kusursuz gibi, kusur etmez gibi görmek, öyle bilmek ister. Ve ilk işi bu hissini müdafaa etmek, ashaba bile toz kondurmamak olur. Bu gibilerin en büyük zevki Peygamberin hatırı için ashabınıda sevmek ve hiç bir hudud, kayıd gözetmeksizin tam olarak hepsini övmektir. Halbuki hazreti İsanın dahi buyurdu-

ğu gibi (iyi) olan yalnız biri vardır o da Allah'tır. Yani yalnız Allah'tırki kusursuzdur. Ve Allahın şanı; kusursuzluk, mahlukun şanıda kusurluluktur Hâlik ile mahlûkun farkı evvelâ bununladır. Allahın af edip bağışlayan, mağfîret eden sıfatlarının hedefi de budur. Mahlûkun fitraten kusur işler halde olmasıdır. İşte Allah gayretile pevgamberi ve peygamber gayretile ashabı da kusursuz bilmek isteyen ve ancak bu kanaatle hissini tatmin etmek ve ancak böyle bir zan ile kendini onlara hürmet etmiş saymak isteyen ve fikrini değil, hissini kullanan müslümanlara göre en müşkül şey; hakikate muhalefeti bugün için dünyaca sabit bulunan her hangi bir rivayete karşı alınacak karar ve vaziyettedir. Müslüman; peygamberi tarafından söylenmiş bir sözü çok hikmetli çok kıymetli bulmak ister, aksine bir tesir bırakırsa ne kadar mahzun olur, ne kadar üzülür. Ve hep bu işin içinden kusursuz çıkmak, hürmetsizlik göstermiyerek çıkmak yolunu düşünür. Fakat acaba buna ne derece muvaffak olunur? Çünkü ya histen veya hakikatten az çok fedakârlık lâzımdır.

Mukaddeshaklar karşısında:

Münevver müslüman hakikatten değil hissinden fedakârlık eder, ve hakikate sadık kalır, çünkü ancak hakikatlere sadakat ile her şeyin doğrusu bilinebilir ve hukukunu tayin edebilir. Netekim Allahın bile doğru dürüst ne olduğu bu yolda bilinebilir, ve Allahın mukaddes hakları da ancak bu suretle muhafaza edilir. Yani Allah hakları Allahtan gayri mahlûka da verilmiş olmaz ise günaha, küfürden ve şirkten sakınılabılır.

Bu gibi ahvalde müsbet hisli fakat zayıf fikirli basit bir müslüman: «İşî kûrcalamıyayım, günaha girerim veyahut itikadımı bozarım» diye sakınır ve hemen o bahsi seçer. Halbuki öyle bir müslümanın hissi kuvvetli oldu-

şu kaaer iman ve itmi'nanı da kuvvetli olamaz. Çünkü mevzuu kurcalamaktan kaçınmak; kaçındığı noktanın hakikatini mübhem şüpheli bırakmaktır. İtmînan ve tam iman ise şüphe ile bir yerde bulunamaz.

Veyahut farzedelim ki böyle bir hal karşısında bulunan müslüman hem fikren ve hem hissen zayıftır. Ve fitrî mazhariyeti de imandan ziyade inkâra meyyaldir. Onun için bu tesadüf bir fırsattır. O menfi bir Hâdis rivâyetini belki bütün Hâdisler için de top yekûn bir mikyas addeder. Ve belki hepsini birden inkâra kalkar ve hatta bütün mukaddesatını bile belki inkâra ve küfre kadar işi götürür. İşte, felâket birinci şahısta küllenmiş, ikincisinde alevlenmiştir, muhafazakâr birinci şahısta uyanan şüphe; için için imânı kemirir durur ve onu her vakit için zayıf imânlı ve binaenaleyh hayatta rahatsız kuvvetsiz, zayıf bırakır.

İkinci münkir şahıs ise yetimliğın yoksulluğun en derin, en korkunç noktasına bir hamlede kendini tutup yuvarlamış olur. Bu misal, bu hakikat; her dindeki insanlar için mukaddes telâkki ettikleri telâkkilere, talimlere karşı aynıdır. Her cemaatta ekseriyet; birinci halde tarif edilen muhafazakâr kitleden tereküp ettiği için bu zayıf insanların vasfı önünde tavakkuf edelim :

Hakikatleri aramaktan korkan, kendini avutup geçen fakat hissile taarruz eden ve her hadise kendisinde tahripkâr bir iz bırakan muhafazakâr insan; en büyük fenalığı kendisi kendine yapmaktadır. Çünkü o hakikatlere değil kendi hissine bakıp durmaktadır. Ve hakikat ile his arasında rahatsız bulunmaktadır. İnsan ise en iptidâî bir his ile dünyaya gelir ve en iptidai birer malûmatla tedricen aydınlanmağa başlar ve ancak yaşına ve kabiliyetine ve muhitine göre hakikatlere tutuna tutuna hak yolunu bulup tekâmül eder.

Aksi halde hüsnü niyetin ve hissini meşru' hududunu aşacak kadar yolunu sapıtır ve hakikatten uzaklaşır. O derece ki Allah hakkını Peygamber hakkile karıştırır. Eshaba bile layuhtflik itibarında bulunur. Muhayyelesinde Allah ayniyetinde insanlar icad eder. Şirke düşer, küfre varır. İpin ucunu kaçırmış, hakikat ölçüsünü şaşır-mış olduğu için bu yanlış vasıfta kımıldadıkça dalâlete düşer. Ve arasıra hatasını hissettikçe muazzep olur. Bu hataların derecesine göre yapacağı aksulamellerle manevi kuvveti sarsılır, zaafa düşer. Huzuru bozulur.

Hüsnüzan, bir nevi cömertliktir. Semahat; ahlâk iyiliğidir. Fakat her şeyin olduğu gibi bununda hududu vardır. Malda cömertlik insanı çıırçıplak hale kadar getirebileceği gibi Allahtan gayrisine karşı verilecek paye cömertliğindeki hudutsuzluk da insanı dinden imandan soyar kıpkızıl hale koyar.

Kimi büyötmek istersek büyötebiliriz. Fakat Allahı küçöltmemek şartile. Ve Allahın ulühiyeti hududuna tecavüz etmemek şartile!

Ulühiyyet hukuku

Asıl günah; Allahtan başkasını Allah gibi kusursuz addetmektir. Böyle bir davada bulunan kimse: düşünmiyor ki, bir insanı müdafaa edeyim derken Allaha şerik koşuyor. Ve hakikate muhalefet ediyor

Meselâ: Allahdan başkasını merci' veya melce' itti-haz etmek Allahtan başkasına dua ederek bir şey istemek, Allahtan başkasına secde etmek, Allahın hukukuna riayetsizliktir. Netekim Kur'ân-ı kerîmde buyurulur:

(13 — Raad — 14) : «Ona [ancak Allaha] dua etmek haktır. Ondan başkasına dua edenlere hiç bir şeyde icabet olunmaz.»

İncili şerîfde de hazreti İsa şöyle buyurur:

(Matta — 4 — 10) : «O zaman İsa ona dedi: Çekil şeytan. Zira : (Rab Allahına secde, ve yalnız ona ibadet edeceksin.) diye yazılmıştır.»

Bu anarşinin, muvazenesizliğin önüne geçmenin tek çaresi hakikatleri olduğu gibi bir hak olarak kabul etmektir. Ve bu esasta şunu bilmektir:

Hata etmiyen yalnız Allah'tır. Her insan beşerdir. Fevkelbeşer insan yoktur. Her insan hata edebilir. Onun için her insan mes'uldür. Yalnız Allah'dır ki ef'alinden mes'ul değildir. Binaenaleyh bugünkü hakikat telâkkisine uymayan bir rivayetemi rastlandı. İlk düşünülecek şey şu olmalıdır: Rivayet eden her kim dahi olsa madem ki insandır yanılabilir. Meselâ doğru işitip yanlış nakledebileceği gibi yanlış anlayıp büsbütün yanlış da nakledebilir. Onun içindir ki Peygamber efendimiz :Kendisine atfen rivayet edilecek hâdislerin hislerimizle ölçülmesini ve ona göre Peygamber sözü olup olmadığına hükmedilmesini emir buyurduğu gibi bir Hâdis şerîflerinde de : «Müfîler fetvâ verseler dahi sen nefsinden fetvayı al» buyurmaktadırlar.

Hâdis şerîf:

“Benden size bir hâdis söyledikleri vakit eğer kalbiniz tenevvür eder, tab'nızdaki gilet yumuşar ve onu ruhu-nuza yakın görürseniz ben o Hâdisi sizden daha ziyade yakınım eğer söyledikleri Hâdisden kalbinizde bir inkâr hissi ve nefret hasıl olur ve onu ruhunuzdan uzak görürseniz o Hâdisi ben sizden daha uzağım. »

Marifet; insanların beşerî kusurlarını tabîi görerek o kusûru Allahın şanına kadar sirayet ettirmemek, onu beşerin kendinde önlemektir. Ve her rivayet edilen sözü de Peygamber hâdisi diye düşünmeden kabul etmeyip Onu his ve hakikat ölçülerine göre sıhhatini araştırmak ve Peygamber efendimizin de şanına nakisa getirmekten sakınmaktır. Bir insanı Allah peygamberliğe memur ederse artık onun peygamberliğine ait esaslar da yani ahlâk ve iyi harekette hiç noksanı kalmaz. Zira Allah onunla olur. Fakat beşeriyeti ve beşerî acizleri onda

kalır. Netekim hazreti Musa kıssasında bu hakikat mukaddes kitapta pek açık ifade edilmiştir :

(Huruc — 3 — 12) : « [Allah Musaya] ben mutlaka seninle olurum. »

(Huruc — 4 — 12) : [Allah Musaya] ben ağzın ile olacağım ne söyleyeceğini sana bildireceğim. » buyurulmuştur.

Fakat her Peygamber esasta beşerdir. Gerek beşeriyetinin iktizası ve gerekse içinde yaşadığı neslin, devrin tekâmül seviyesi iktizası olarak bu günkü müsbet ilimlerden o zaman çoğunu bilmemiş olabilir .Hususiyyetinde kuvvetlenecek zaif tarafları bulunabilir.

Her insan gibi her Peygamberin de nasibi Allahın bildirdiği kadardır. Zira, bir Peygamberin her şeyi bilmesi lâzım gelmez. Allahın: ona bildirmedığı ve hariçten görüp işitmediği şeyler olabilir. Hatta bulunduğu asrın, bulunduğu muhitin telekkilerine göre öğrendikleri şeyler içinde ve bilahare hakikate uymayacak yanlışları da bulunabilir. Beşerî halin tabiî icapları budur. Bunda Peygamberlerin şanına dokunacak hiç bir nokta yoktur.

İnsanların Peygamberlerden aradıkları şey; onların Alaha teslimiyeti, sadakati, halka karşı candan alâkası feragati, digergamlığı, muhabbeti şefkati, gayreti, dürüstlüğü ve insanları bir hakikate götürmeleridir. İnsanların Peygamberlerinde iftiharla yâd edecekleri hasletler onların halkçılığı, sadeliği, halkın bütün elemelerini paylaşması ve bu şerait içindeki beşeriyetidir. İnsanların ihtiyacı ikinci üçüncü Allahlara değil bir Allahın emirlerini nakledecek ve halkın halini yaşayacak ve kendini halktan ayırmayacak kâmil insanlaradır. Her peygamber dahi kendi neslini yaşamış ve Cenabı hak hakikatleri muayyen tekâmül kanunlarına ve, her neslin kabiliyeti derecesine göre tedricen bildirmiştir. Evvelki nesillerin inandıkları bazı şeylerin bu gün yanlış oldukları tahakkuk etmiş olabilir.

Peygamberlerin beşeriyeti

Bir misal:

Bugünkü hakikate göre Allahın yedi tasarrufundan kaçabilmek muhaldir. Ve bunu böyle zannetmek Allaha aciz isnad etmek dolayısıyla küfürdür. Çünkü Allah kusurağuzdur ve Allahı her kusur ve noksanlıktan ve çirkinlikten münezzeğ bilmek mükellefiyeti imânın esasıdır. (Subhânallah) teşbihinin mânası budur. Halbuki mukaddes kitabın bildirdiğine göre Hazreti Yunus peygamber; Allahın kendisine tevdi ettiği bir vazifenin müşkülâtından kurtulmak için gemiye binip kaçmak istemiş ve o yüzden balık tarafından yutulmak akibetine uğramış, ve Kurân-ı kerîmin bildirdiğine göre balığın karnında Allahtan «Ey Rabbimiz, biz nefsimize kendimiz zulüm ve fenalık ettik. Eğer sen bizi af ve mağfiret etmez, bize merhamet eylemezsen biz hüsrana uğrayanlardan oluruz.» Mü nacetite vaktini geçirmiştir.

Peygamber efendimizin beşeriyeti

(19(18)—Meryem(Kehf)—111(110)):«Deki ben sizin gibi bir beşerim.»

Diğeri:

(17 — Esrâ — 93) : «Deki, Rabbim her ayıp ve kurdan münezzeğ ve mukaddestir. Ben beşer bir Resulden başka bir şeymiyim.»

Bizzat Hazreti Muhammed efendimiz dahi ashabına namaz kılariken yaptığı bir noksanlık dolayısıyla şöyle buyurmuşlardır: «Sizin gibi bir beşerim..Siz unuttuğunuz gibi ben de unuturum. Unuttuğum zaman bana hatırlatınız.» [Buhârî Şerîf (260) ncı Hâdis Şerîf]

Peygamberlik esasları

Peygamberlerde ahlâk esası :

Kur'ân-ı kerimden :

(68 — Kalem — 4): «Ve sen en büyük güzel ahlâk üzerindesin.»

Diğeri :

(9 — Tevbe — 129(128)) : « [Hazreti Muhammed] sizin iyiliğimize haristir, mü'minlere muhabbet, şefkat ve mer-tametlidir.»

Peygamberlerin vazifeleri

(7 — Arâf — 157) : « O Ümmî Nebî onlara iyi-lik etmekle emir ve kötü işlerden nehyeder. İyi şeyleri onlara helâl, fena şeyleri haram kılar. Omuzlarındaki ağır yükü kaldırır. Üzerlerinde bulunan zincirleri bukağları çıkarır.»

Peygamberlik vasıfları örneği

Kitap ehli dinlerinin ve peygamberlerinin babası olan hazreti İbrahimde Cenabıhakkın yarattığı vasıfları Cenanbıhak överek bütün beşeriyete örnek olarak göstermiştir. Ve her mü'min insanın o evsaftan ibret ve hisse alması istemiştir, İşte Kur'ân-ı kerimden müeyyideleri:

(60 — Mümtahine — 4 ve 5(4)): «İbrahimde ve onunla beraber olanlarda sizin için iktida'ya lâyük güzel âdetler vardır.»

(3 — Ali-umran — 66(67)): « [İbrahim] Allahu taalâyâ tamamiyle teslim olmuştu.»

(11 — Hûd — 74(75)): «İbrahim halîm, kalbi rakik [idi] halka acır ve onlar için Allaha yalvarırdı.»

(9 — Tevbe — 115(114)): «İbrahim çok ah çeker kalbi rakik, halîm idi.»

(16 — Nahil — 120) ; «İbrahim, Allaha mutî' emrine kaim, hakka mail, ve batıldan müctenip idi ve müşriklerden değildi.»

(37 — Sâfat — 83(84)): « [İbrahim Rabbine selîm bir kalp ile geldi»

(3 — Ali-umran — 67(68)): İnsanların en evlâsı ve [Allaha] en yakını ona [İbrahime] tabi olanlar ve bu Nebîye [Muhammede] ve getirdiği kitaba imân edenlerdir. Allah mü'minlerin dostu ve yardımcısıdır.»

(3 — Ali-umran 95) : «Ya Muhammed, de ki Allah sadıktır. İbrahimin şirkden beri ve Hakka teslimiyeti tam-meyi havi dinine ittiba eyleyiniz. İbrahim müşriklerden değildi.»

(4 — Nisâ — 123(125)): «Muhsin [yani iyilik işler] oldu-ğu halde bütün mevcudiyetini Allahutaalaya teslim eden ve İbrahimin batıldan berî ve Hakka mütemayil milletine ittiba eyleyen kimseden daha iyi kim vardır. Allah İbrahimi kendine halil [sevgili] ittihaz eyledi.»

İmdi kerrat cedvelini ezberlememiş okuma yazma bil-memiş zahirî ilimlerden de çok bir şey işitmemiş pey-gamberler gelmiş olabilir. Fakat seciyesiz, faziletsiz, ah-lâksız, gayretsiz peygamber gelmemiştir.

Zaman ve ahkâm

Zaman, insan, her şey değişiyor yürüyor, tekâmüle-gidiyor. İyilik, fenalık herbiri kendi yolunda zaman ile inkişaf ediyor fakat bu inkişafı temin için öne fenalık dü-şüyor, iyiliğe o münebbih ve muharrik oluyor iyileri gayrete ve harekete o getiriyor. Zaman değişirken, insan tekâmül ederken ahkâm da değişiyor. Telakkiler de, netekim Ce-

nab hak Kur'an-ı kerimde her zaman için bir kitap olduğunu ihtar ediyor.

Ayeti kerime:

(13 — Râad — 39(38÷39)): «Her zaman için bir kitap vardır. Allah dilediğini imha ve dilediğini isbat eder.»

Bu âyeti kerimeyi güzel anlamak için şu hâdis Şerifi gözden geçirmek münasip olur:

«İki gününü müsavî kılanın bir günü zayi'dir.»

Yani: fikirde, hisde, işde, gücde her gün müsbet birer terakki yapamıyan insanın bir seviyede geçen günleri zıyan olmuş demektir. Zira her günün bir evvelkinden daha mütakâmil daha inkişaflı olması, medeniyette bir adım daha ilerlenmiş olması lâzımdır. Çünkü Allahın koyduğu tekâmül kanunu bunu iktiza ettiriyor. İnsanlar durmadan terakki ve tekâmül edecek, ellerindeki her şeyi ve buldukları yerleri de durmadan mükemmelleştirecek medenîleştirecek, ma'mur ve hayata en elverişli bir hale koyacaktır.

Şimdi Âyeti kerimenin izahına gelelim :

Kitaplar:

Her zaman için bir kitap vardır.

Çünkü:

1 — Kitabın hitap ettiği beşer mütemadiyen Allahın tekâmül kanunu tesiri altında fikren, hissien olgunlaşmaktadır. Bu keyfiyet inzibat hükümlerinin ve ceza şiddetinin değişmesini icabettirmektedir.

İlk mektep çocuğuna tatbik edilen inzibat hükümleri kırk yaşındaki adamınki ile birleşemeyeceği gibi her sınıfta aynı kitap veya aynı ders gösterilemeyeceği de tabiidir. Beşerin yaşına, başına telâkki kabiliyetine, kavrayış seviyesine, ve zamanındaki hayat şartlarına göre Cenabıhak emirler vermiş, ve talimlerde bulunmuştur. Bu

emirlerin, talimlerin bazıları; evvelki emirlerden bazılarını imha etmiş yani artık lüzumsuzluğuna binaen hükümsüz kılınmış ve bazılarını da yeniden koymuş veya evvelkilerden bazılarını tahfif etmiştir.

2 — Zaman ile milletler arası münasebetler değişmiş ve genişlemiştir. Meselâ ilk din devrinde içtimaî birlik hayatı bir tek mü'min kavim olan Musevilere münhasır iken tedricen başka kavimler dahi Din kabul etmiş ve (İbrahimin milleti) namı altında kitap ehli milletler bir tek cemiyet vücade getirmişlerdir. Binaenaleyh içtimaî hayat şartları genişlemiştir. Ve tedricen şark dinlerinin de içine alarak dünyaşumul bir vus'at peyda etmiştir. Buna binaen mukaddes kitapların mü'mine hitabı artık Allaha imanı olan her insana hisse ayırır olmuş tur. Kur'ân-ı kerîmin bütün insanlara hitap ettiğinin Kurân-ı kerîmde zikredilmesi bu sebeptedir.

3 — Değişmeyen kıyamete kadar baki kalacak ezeli, ebedî esaslar imân ve ahlâk kısmına dahildir ki onlarda bir Allaha imân ve teslimiyet ve Allahın mahlûkatına muhabbet ve hizmet esaslarında toplanır.

Bir gün bir zat tarafından şöyle bir suale muhatap olmuşum : «Madem ki insanların mukadderatı Allahın elindedir. Ve hayat; bunun ceryanından ibarettir. O halde Cenabıhakkın ayrıca Peygamberler ve Kitaplar göndermesine lüzum görmesi neden ileri gelmiştir ?

Cevaben şöyle dedim :

Adalet, ahlâk, fazilet mikyaslarını dünyada sabit tutmak için !

Çünkü Allahın muayyen ve sabit ölçüleri malûm olmadıkça insanların feragat göstererek başkalarına fenalıktan kaçınması, başkalarının iyiliğine koşması ve başkalarını lehine fedakârlık göstermesi gayri tabii telâkki edileirdi. Zira insan hayvanî ihtirasların tesiri altındadır. Hod-

gâmdir. Yalnız kendi menfaatine kendi hesabına çalışmak ve başkalarını bu maksadla istismar etmek, bir avuç buğday için başkasının anbarını yıkmak meyлиндedir. Allahın emirleri, nehiyleri olmasa bu sevki tabî mübah telâkki edilir, ve tahripkârlıkta en ileri giden kimse; kahraman sayılır, vurgunculuk marifet addedilirdi. Her kes kendi fikrini, hakikat sayar, ve her hükmü kendine göre uydururdu. Adaleti zulüm, zulmü adalet, eğriyi doğru, doğruyu eğri gösterirdi. Elinde kuvvet olanın tecavüzleri ihtirasları bir hak kudsiyetine yükselirdi. Netice itibarile herkes yerine göre istediği gibi harekette kendini haklı görür. İçtimaî münasebat ve muamelâtta müsbet ölçüler kaideler yok olur. Dolayisile gerek cemiyette gerek beynelmilel muamelâtta emniyet ve istikrar teessüs edemezdi.

Binaenaleyh bu gibi ahlâkî esaslardan mada şeyler; gününü yaşar ve geçer yerine yenileri kaim olur. Netekim yeni doğan çocuğun gömleği her yaştaki vücuduna uymayacağı cihetle vücud büyüdükçe değişir. Fakat içtimaî terbiye esasındaki tâlimler değişmez. Daima fena ; fena olarak, iyi; iyi olarak çocuğa ihtar edilip durulur.

Marifet; bu esasları göz önünde bulunduran mukaddes kitapları, Peygamber sözlerini, azizler, mürşidler ve sayâsını mütalaâ etmektir.

O halde mütalaâ edilecek kitaplarda başlıca iş; değişebilen tâlimlerle değişmeyen esasları ayırd etmektir.

Marifet; her hangi bir noktasının mübhemiyeti ve ya günün yeni bilgisine aykırılığı yüzünden bütün bir Kitabı kıymetten düşürmek değildir. İş; Kitabın kudsiyet ve hakikatine teşmil etmemek, her mevzuun yerine göre hakkını vermek ve hey'eti umumiyesine ait kudsiyetinden hörmət nazarından bir zerre ziyân etmemektir.

Ve yine marifet; günü geçmiş kısımları, zamanın şartlarına uymayan tarafları günün sabit olmuş ihtiyaçlarına tıpatıp uydurmak ve onun hakikî ışığını daima öne tutmak ve bu nûrun bütün nimetlerinden istifade etmektir.

Zira sabit ahlâk mefhumlarını keyfe göre değişdirmek, şahsî menfaatlere uydurmak nasıl câiz değilse günü geçmiş fakat güne uydurulup istifade edilmesi mümkün ve lâzım olan kısımları da mutlaka olduğu gibi kullanacağım diye zorluklara dūřmek veya bu zorluktan kaçınarak büsbütün terketmek, [yani günün icaplarına uydurup kullanmaktan vaz geçmekte] caiz değildir.

Bunların faydalarından beşeriyeti daima müstefit kılmak için onları zamanın ihtiyaçlarına göre uygunlaşdırmak, bir şey bilen ve o bildiği şeyin mükellefiyetlerini idrak eden her kesin her devirde her nesilde, her yerde mukaddes vazifesidir.

Hıristiyanların görüşleri

Son zamanlarda Hıristiyan mütefekkirler arasında müs-lüman görüşüne uygun görüşlerle Peygamberler ve peygamberlik mevzuunu ele alan olmuştur. Bu mühim ve yeni icthadı; Amerikalı mütefekkir, (Mary Eli) ismindeki bir bayan 1937 de çıkan (İsâ) adlı kitabında ortaya koymuştur. Bu bayan; bu hakikati Hıristiyanlık cephesinden tam bir kavrayışla izah etmektedir. Bu kitabın son faslı, olan: «Hazreti İşânın bugünkü zaman için manası» başlıklı kısmından bazı fıkraları aynen iktibas ve aşağıya dercediyorum :

(İsa) adlı kitabın son feshından fıkralar

«Buraya kadar bahsimiz tarihle alâkalıydı. şimdi bu günkü zamana geliyoruz. İşâ için bugün bizler ne diyelim : İşâ bizim için ne ifade ediyor? »

«Bu bahsimize başlarken, İsa'nın bilgisinin mahdutluğunu göz önüne koymak mecburiyetindeyiz. İçinde yaşadığımız tabii dünya hakkında bugün bir çocuğun İsa'ninkinden daha çok malûmatı var. Fen bahsinde müptedî olan birisi; bugün kâinatın mahiyet ve tabiatı hakkında İsa'nın hiç aklından bile geçirmediği hakikatleri bilir.»

«Bilgimizi arttıran her nebze ile, ahlâkî ufkumuzu genişleten her zerre ile yeni âmiller meydana gelmiş bulunuyor. Herhangi, bir müşkülün hallinde bunların hesaba katılması zarurîdir. Eski günlerden kalma kıymetli tutulan itikadları yeni bilgi yıkabilir. Ve hakikat arayıcısının vaziyeti daima şu olmalıdır. Yeni bir ışık; eski itikad ve ideallerin yapısında bir zayıflık veya sakatlık meydana çıkarınca, yahut da bunlarda bu günkü fen ve felsefenin tesbit ettiği hakikatlara aykırı şeyler keşfedince; bu itikad ve ideallerde aziz sayılanlardan bile feragat etmeğe razı olmalıdır. İsa'nın şahsiyet ve talimi hakkında bir fikir edinmeğe çalışırken vaziyetimiz bu olmalı : Bu asrın bilgisi karşısında, ve bu asrın kıymetleriyle mukayese ederek; İsa'nın ideali; eğer kifayetsiz ve yahut zamanı geçmiş gibi görünecek olursa bu idealin akamete uğradığını kabul edip daha değerli ve emek çekmeğe değer yeni bir idealle işe başlamağa razı olmamız lâzımdır. Fakat tarih bürhanını tetkik edip bu günün zihni ve ruhanî ihtiyaçlara alâkası bakımından Hıristiyan idealini düşünecek olursak şu hakikati buluruz. Daha geniş ilmin daha müterakki düşünüşün, toplanmış tecrübenin tesiri ile İsa idealinin mana ve kıymetini takdir etme kabiliyetimizin bozulması şöyle dursun bu kabiliyetimiz; daha kökleşmiş ve de keskinleşmiştir. Yılların şهادeti; İsa'nın tesbit ettiği veçhile yaşadığımız kâinat içinde beşer şahsiyetinin en üstün kıymeti haiz olduğu fikrinin doğru ve sağlam olduğunu te'yid etmiştir. Ve yılların şهادeti tahak-

kuk ettirmiştir ki gaye, İsânın şahsiyetini aramak değil onun idealine hizmettir.

İnsanlara bütün beşer alâkalarını idare ve hizmet yolile bu alâkaları nefisde tahakkuk ettirecek idealin yerine kaim olabilir veya onu iptai edebilir bir prensibi verecek hiç bir felsefe ve hiç bir fen yoktur. Yılların tecrübesinden biz bu gün biliyoruzki hayatını [kendi hesabına esirgeyip] kurtarmak isteyen kaybeder. Ve hayatını [insanlık uğrunda sarf ve] kaybeden onu kurtarır. Kâinatın o tefsirleri ki, bize asrî felsefenin husule getirebildiği en yüksek tefsirler olarak gelmiştir. İsânın eşyayı sünûhatla anlayışı ile mutabıktır. [o görüşler şunlardır : İçinde yaşadığımız kâinata güvenebiliriz. Bu kâinat hakikatte maksatlıdır. Zekâsı vardır. İnsanın daha yüksek benliğine ve gayretine mukabele eder. İnsan en iyi şartlarla bu kâinatımız derunundeki ruhla — Allahın her şeyi muhit olan, yaşatan, terbiye ve idare eden ruhile — seve seve ve elbirliği ile çalışabilir. Ve bu suretle kendi şahsında ve cemiyette daha iyi şeyler vukua getirebilir. İnsanın en yüksek manasile maksadlı faaliyeti halinde beğenip takdir ettiğimiz, hattâ kâinatca beğenip takdir edilen hareketleri; demokrasi için, ırklar, sınıflar, milletler arasında kardaşlık tesis etmek için, nimetlerde müsavat için, zihnî hürriyet için ve hodgâmlık [Egoizm], Materyalizm [maddecilik] ve tamahkârlığı mağlup edecek ruhanî kuvvet için sarfolunan gayretler—bunlar; (böyle olduğu kabul olursa da olunmasa da)— İsânın insanlar için beslediği ideali tahakkuk ettirmek yolunun hareketleridir. Bunlar o hareketlerdir ki bizim bu asrî vaziyetimizde onun «Melekûtun gelsin» duasının kabul olunmasına yardım etmektedirler.»

«Bu günün işi Allahın salih iradesinin yer yüzünde hakim olması uğrunda çalışmaktır.»

«Bu ideal; insanların şimdiye kadar değil yalnız icra mevkiine koyabildikleri hatta idrak edegeldikleri en iyi

idealden çok üstündür. Bozgunculuğun, haksızlığın ve düşmanlığın hâkim olduğu hayat sahalarını düşününce muhakkak aklımıza bu gelir. Biliyoruzki bu hayat sahalarını İsanın hayat idealinin hükmü altına getirmek bu günün vazifesidir. »

« Bu idealin; bütün terakkî ve muvaffakiyetlerle beraber gitmek ve daima bunlardan ileride olmak kudreti buradadır. Bu ideal ne herhangi bir tek harsa, ne de her batığı bir tek asrın miyarlarına bağlanmamıştı. Gelen her asır; Hıristiyanlığın hayat idealini kendi cemiyetinin mefhumuna sokmak yolunu keşfetmek mecburiyetinde kalmıştır. Bir kaç asır müddetince, hayattan nasibleri az olanlar hakkındaki endişe; sadaka vermek yolunda kendini göstermiştir. Şu bizim asrımızda ise bu usûlün kifayetsizliği sabit olmuştur. Bizim içinde yaşadığımız neviden cemiyette eğer bu aynı ideal tam bir surette başarılacaksa tevziatın haklı ve muntazam yolda yapılmasını talep eder. [Hazreti İsanın noktai nazarını müdafaa edenler için içtimaiyatta esas] Allah indinde insanların yüksek kıymetini esas tutan görüş noktalanndan bir şey eksiltmeyerek alınmıştır. »

[Komşuyu sevmek hakkında söylediği misâlde]: Sıkıntıya düşmüş, yardıma muhtaç olan kimseden insanın biri diye bahsediyor. [Yani her insanın kardeş olduğunu esas tutarak kardeşlik veya komşuluk gibi yakınlık alâkalarının ve bu alâka gayretlerinin icabettirdiği her fedakârlığı kimseden esirgenmemesini ictimaiyata esas tutuyor—Ö. F. M.]

«İsâ bütün Hıristiyanlık asırlarınca olduğu gibi şimdi de bir dinî ahlâk üstadı, veya büyük bir talim sisteminin müdafii olmaktan çok üstündür»

«Muvaffak olmak yolunda işte bize bir müşevvik : İdealî bilfiil işlemekte görmek ! ,sözle, alçak gönüllülüğe, doğruluğa, affa istikamete, yahut da başka her hangi bir fazilete teşvik olunabiliriz. Fakat ne de olsa sade sözle olan

bu teşvik veya davet; taalimi tatbikatda canlandıran bir hayatta olduğu kadar tesirli olamaz, İnsanın şahsiyetinde cesareti en iyi şeklile görürüz. Şu kadar varki bu cesaret kendi nefsi için hiç bir şey dilemiyen bir alçak gönüllülikle mütevazindir»

«[Öyle bir prensibe tebaiyet görürüz ki] günahkâra ve âcize karşı hudutsuz rikkat ve şefkatle elele gider.»

«Avam halkı sevmeye ve onun dertlerini dinlenmeye sevkeden cazibe; ahlâkî taalimde bir esastır.»

«[İsâ insanları Allaha götürdü, kendisine tapınılmasını istemedi.]»

«[İsânın taalimini hayata tatbik edersek Allahın kemalâtının insanda tecellisine imkân vermiş oluruz.]»

İsâ bir hayat ideali getirdi. Bu ideal asırların ölçüsüne göğüs germiştir. Ve el'ânda en yüksek yeri işgal etmekte ve bütün terkilerden ve muvaffakiyetlerden ileridir.»

«İsâ; bu ideali el'ân cazip ve mübrem kılmaktadır. Allahla hiç arası kesilmeyen bir irtibat ve iradelerine teslimiyet hayatı; bu ideali kazanmak yolunu göstermiştir.»

İsâyâ olan itimadımız; maziye ait şartlara bağlı değildir. Bu günün en âlâ düşünüş ve yaşayışı, onun düşünüş ve yaşayışının ilhamıdır.»

«İçtimâî müesseseler karışık ve dolaşık, hallere girdikçe yeni adalet ve hakkaniyet ölçüleri husule gelmek mecburiyeti hasıl olmuştur. Dünyamızın her hangi bir köşesini atıl bırakan herhangi bir mefhumla kanaat edemeyiz.»

«İnkışaf eden bir beşer ırkı ve bir cemiyetin yeni dinî taleplerine uygun gelecek Allah hakkında yeni düşünceler meydana gelmiştir.»

«İsânın düşünüş ve yaşayışı karşısında insanlar bugün Allahın ahlâkî maksadını ifade edecek bir içtimaî sistem icad etmekten âciz kalmış oldukları için ağır bir günah mahkûmiyeti altındadırlar.»

«Bugün insanlar biliyorlar ki İsânın izhar ettiği Allah; dünyaya iyiliğin gelmesi için çalışan, ve mahiyeti itibarile ahlâkî ve sevgiyi ifade edebilen bir içtimaî sistem vücûde getirmeğe insanlar vasıtasile çalışan bir Allah'tır. İsâ; beşeriyetin ihtiyaçları uğrunda elem çeken Allahın ebedî remzi ve onun işini kendimize iş edinelim diye bizi çağıran ebedî alâmetidir. Bu suretle anlıyoruz ki kelimenin en derin manâsile İsâ el'ânda bizim kurtarıcımızdır. Çünkü asrımızda karşılaştığımız müşküllerin halli için Allahın iradesi ve yolu ne olduğunu dikkatle gözümüzün önüne koymuştur.»

Hakikat ve akıl

Hakikati arayanların muharriki ve yardımcısı (akıl) dır. Akıl; insanın yolunu, haklarını vazifelerini aydınlatan Allahın nûrudur. Hakikatlerin peşinde koşanlar bu nûrdan hız alırlar. Hikmetleri, hakikatleri bu nurun delâletü bulurlar.

Ölçü

İnsanın insanlığı; akıl ve hikmeti ile ve hakikatlere bağlılığı ile ölçülür. İnsanların; ıstıraptan, anarşiden kurtuluşu (aklı selim) ile mümkündür. Herkes için çıkar yol budur. İnsan; her şeyden evvel akla, ve bu selâmet yoluna muhtaçtır. Aklı olmayan zaten vasiyye muhtaçtır. Akılsızın ne kendine, ne ailesine ne de cemiyete hayrı vardır. O kendini kullanamaz ve kurtaramaz ki başkaları-

nı kurtarsın. Halbuki beşeriyetin ihtiyacı her evde, her yerde kurtarıcılardır.

Din ; bir kanaat ve bağlantı meselesidir. Akli olmayanın ne kanaati, ne de bağlantısı olabilir. Din; umumî bir nizamdır ve bu nizamın mükellefiyetleridir. Din; mukaddes haklara ve bu haklara riayettir. Akli olmayanın dini olmaz. Çünkü Din mükellefin vecibeleridir. Vecibeleri bilmek, benimsemek ve yapabilmek şuurla kaimdir. İmdi mükellefiyet için şuur şarttır.

Şuursuz insan nasıl ki kendi Din vecibelerine karşı mazur bir vaziyete giriyorsa, şura hitab etmeyen tâlimleri, tefsirleri şunun bunun ağzından kabulde de insan mazurdur. Ve ancak bu suretledir ki insan dalâlete düşmekten veyahut vicdanını, şuurunu tatmin etmiyen düzme itikadlardan kendini kurtarmış, Din fikrindeki Selim hissini bulandırmamış esasdaki temizliğini muhafaza etmiş olur. Halbuki maatteessüf binlerce senedir din hayatında insanlara hür ve reşid bir adam telekkisile yapılmış. Din telkinleri ancak her Din için ilk yarımişar asırlık devrelere inhisar etmiştir. Ondaki sonraları işe saltanatlar ve siyasetler karışmış insanları haksız ve şuursuz idare etmek isteyen sultaların tazyiki altında Din itikadları sanki birer kapalı zarf içinde tevzi edilmiş ve (buna inanacaksın ve hikmetini sormıyacaksın, aklını karışdırmıyacaksın) denmiştir.

İşte Din esasları mütehakkim siyasi ellerden istenilen tarzda ve istenilen tarafları böyle tâlim edilmiş ve hür insanların hür hislerine değil, şura vicdana değil, esirbenliklere hitab ve tevcih edilmiştir. Halbuki iman ve itikad; içde temel tutacak bir meseledir. Bu esaslar insanların fikrinde, vicdanında yer bulamadıkça kalbinde temel tutamaz. Bir fidan kök salabilmeli ki ağaç olabilsin ve bol

meyve versin. Aklın karışmayacağı şey yoktur. Zira mesuliyetimiz aklımız dolayısıledir. Aklımızın ermediği şeye inanmak güçtür. Ve derin bir rahatsızlıktır. Bu rahatsızlıktır ki insanları hakikatleri araştıрмаğa vicdanını tatmin edecek bir şey bulmağa sevk eder. Ve belki buradan bir hakikat elde ederim diye türlü fikir zümrelerine, felsefelere baş vurdurur. Ve rahatlanmadıkça içindeki reaksiyonlar artar durur. Hür olmayan, siyasî tesirler altında bulunan Din ve mezhep müesseselerinin tahakkümle yaptıkları telkinlerin neticesi böyledir. Verimli ve müsbet değildir.

***

Bir de şu vardır:

Cenabı hak ; beşeriyete Din nizamını üç yaş devresinde kısım kısım talim buyurmuştur. Çocukluk, gençlik ve yaş olgunluğu devrelerinde! Binaenaleyh bir mürebbi kalkarda çocukluk yaşına mahsus terbiyeyi olgun yaşlıya veya olgun yaşlıya ait telkinleri terbiye diye yaramaz çocuğa ve haşarı gence tatbika kalkarsa hedefine isabet ve intibak etmez.

Bugünkü safha:

Musevîler yeni ve eski fikirliler diye iki itikad zümresine ayrılmıştır, Hıristiyanlarda ise Protestanlıktan başlayarak bu zümreler safha safha, merhale merhale taaddüt etmiştir. Muhafazakârlardan ayrılanlar, bir hakikate doğru ilerleyenler, Din veya mezhebinde inkişaf yapanlar ; hakikate hizmet eden hür insanlardır.

İşte hep bu hareketler; sevki tabî ile bir ihtiyaç ve zaruretin neticesidir.

Saltanat tahakkümleri :

Prensiplerini; dinlerin hakikati asliyesine, hür ruhuna

istinad ettiren, hiç bir müessese; tahakküm edemez. Dinin Demokrat ruhundan ayrılmadıkça hiç bir müessese ferdi saltanat veya müessese saltanatı kuramaz. İmdi tahakküm etmiş olan müesseseler bu maksatla müstebit hükümdarlarla siyasî iş birliği yapmış olanlardır. Din prensiplerinin akıldan kaçırılması, bu hakikatin meydana çıkacağı korkusu iledir.

Dinin hür ruhu; tahakküme, totaliter fikre tamamen muhaliftir. Dinden ilham alan bir idare, müessese totaliter bir idare kuramaz. Meğerki dinin esaslarından ayrılmış olsun. İşte dinin hakikatı asliyesi mütehakkim fertlerin, müesseselerin işine gelmediği için onlar dine siyaseti hakim kılmışlardır. Siyasî müesseseler, ruhanî müesseseler işbirliği yapmışlardır. Onlar istiyorlarki beşeriyet Allaha teslim olur gibi onlara teslim olsun, aklını kullanmasın. İnsan Allaha nasıl inanıyorsa, bağlanıyorsa onlara da öylece inansın ve bağlansın. Taki onlarda Allah hukukunu kendi hesaplarına istedikleri gibi kullanarak beşeriyeti istedikleri kadar istismar etsin. İnsanları sürüler halinde kullansın. Akıl işe karışsa elbetteki hakikat meydana çıkacak ve ilk yıkılacak bina akli men'eden müesseseler olacak. Çünkü Allah insanın hür olmasını ve, bütün insanlık haklarına sahip ve reşid olmasını istiyor. Bunlar ise beşeriyeti vesayet altında şuursuz çocuklar gibi ve yahut kayıtsız şartsız istiman etmiş mülteci kafileri gibi kullanmak istiyor. Allah fertlere de cemiyete de yekdiğerini mürakabe hak ve mükellefiyeti vermiştir. Bunların ise ilk kaçtıkları şey mürakabedir. Ve insanlardan gizlemek istedikleri şey insanların bu hakkıdır. Yaptıkları telkinleri yaşatmak için kaçındıkları şeyde aklın müdahalesidir.

İmdi insanlar; hak ve hakikati öğrendikçe, benimsekçe fikir, vicdan hürriyetine erecekler, cemiyette hakiki

demokrasiyi hakim kılacaklardır. Halk; her idareyi her müesseseyi tam bir alâka ile murakabeye başlayacak ve bu suretle de haksız, mütehakkim idareler, müesseseler dikiş tutamayacaklardır. İnsanları Allah namına diye kendi müesseseleri hesabına istismar edenler, halktan yalnız alıp ona bir şey vermiyenler kenara çekilecekler, türlü tahakkümlerin, haksızlıkların, tasallutların o vakit sonu gelecektir. Çünkü Allahın tekâmül kanunları; nesillerce igfal edilmiş insanların aklını başlarına getirecektir. Onların gafletleri neticesi meydana gelen harpler, tazyikler ve mütemadî ıstıraplar bu intibahı temin edecektir. Cihan harpleri olmaya idi. Cihanda ebedî sulh ve iş birliği fikri meydana gelebilir mi idi?

Dünyanın başına mükerreren gelen cihan harpleri felâketinin azametidir ki beşeriyetin gözünü ancak açabildi. Ve herkesi akıllanmağa, düşünmeğe ve intibaha davet etti. Herkesi ağır ıstıraplarile halleşmeğe, derdleşmeğe mecbur ve işbirliğine sevk etti. İşte Atlantik beyannamesindeki dört hürriyetler. San—Fransisko konfransdaki birlik teşkil etmeler hep bu felâketlerin milletlerde uyandırdığı intibahın neticesi idi.

Bir vatandaşım kitaplarımı okumuş neticede şu fikri hasıl ettiğini söyledi :

“Külliyatın bütün kitaplarının neticesi şu dört kelime-de toplanıyor : (1 — düşünmek. 2 — intibaha gelmek. 3 — aklı selime uymak. 4 — tekâmül etmek),,

Evet, çok güzel hülâsa etmişsiniz dedim. Çünkü, bu kitapları yazmaklığımın sebebi beşerî ıstıraptır. Bu ıstırapın sebebi; insanların cehaleti, gafletidir. Çektikleri ıstırapın sebebini bilmemeleri halk kitlelerini kendi zararına yaşatmıştır. ıstıraptan kurtulmak için yegâne çare: düşünmek; ıstırapın sebeplerini araştırmaktır ve sebepleri bu-

lup intibaha gelmek ve kurtuluş için akılı selime sarılmaktır. İşte kurtuluşa akıl yolile girileceği ve saadete tekâmül ederek varılacağı içindir ki bütün yazılarıma bunları esas tuttum.

Netekim bu kitapta da birer vesile ile akıl, fikir mevzularına; temas ettim. Ehemmiyetle üzerinde durdum. Nasıl temas etmiyeyim ki, her felâket bu yüzden ileri gelmekte ve her çare buna inhisar etmektedir. Meselâ: Musevî katliamları, haçlı ordular katliam ve yağmaları, Katolik — Protestan katliamları, nihayet Sünnî Şîî muharebeleleri hep halkın cehaleti ve siyasî, ruhanî müesseselerin bu cehaleti müştereken istismar etmeleri yüzünden ileri gelmiştir.

İşte asırlarca dünyayı tahrip eden, bu halleler bu sebeple cereyan etmiştir. Ve nihayet dinler ve mezhepler istismarcılar elinde dinlerin hedefleri, gayeleri hilâfına ve zıddına bir vasıta olarak kullanılmıştır. Ve bu suretle hakikatlere ne büyük hıyanetler edilmiştir. Allahın iradelerine Peygamberlerin, Kitapların emirlerine, taleplerine yalnız muhalefet değil onlara iftira edilmiştir. Halbuki bütün dünyayı her hususta ihtilâftan kurtaracak, hepsini bir hakikat noktasına toplayıp kardeş yapacak yegâne kuvvet Allahın irâdeleridir. Kitapların mukaddes emirleridir. İnsanların ellerinde yegâne kurtarıcı bu kuvvetide istismarcılar şahsî ihtiraslarına âlet ederlerse dünyayı kaplıyan cehaletin fecaati ve sebep olduğu ıstıraplar nasıl devam etmez. İşte bu felâketler hep cehaletle düşüncesizlik yüzünden, insana aklını kullanmak hakkını vermediklerinden ve insanları akıllarını kullanacak hale getirmediklerinden devam edip durmuştur. Ne olduklarını, dünyaya niye geldiklerini hak ve vazifeleri mükellefiyet ve mes'uliyetleri ne olduğunu bilmeyen biçare halk yalnız çekmiş yalnız vermiş kendi bir şey istememiş ve sormamıştır.

Halbuki Din bunları öğreten bir varlıktı. Mezheplerde bunun izahları ve usulleri idi. Her Din akla hitab ediyor ve akılı öne alıyordu. Netekim ilk ahkâm kitabı olan Tevratı şerîfin inzalı hususunda bakınız Kur'ân-ı kerîm ne diyor:

(40 — Mü'min — 53 ve 54) : «Biz Musâya yol gösterir şeriati verdik ve Hidayete rehber ve akıl erbabına mev'ize olmak üzere Tevratı Beni İsrâile miras ettik.»

(5 — Mâide — 47(44)) : «Biz onda Hidayete rehber ve nûr olan Tevratı inzâl eyledik. »

Şimdi de İncil şerîfin mahiyetini görelim.

Kur'ân-ı kerîmden:

(5 — Mâide — 49(46)) : «Meryem oğlu İsâyı, kendinden evvel gelen Tevratı tasdik eder olduğu halde Enbiyânın izi üzerine gönderdik. Ve ona hidâyete rehber ve nûru muhtevi olan İncili verdik ki kendinden evvel nâzil olan Tevratı tasdik eder. »

Şimdi de Kur'ân-ı kerîm hakkındakini görelim

(38 — Sât — 29): «Âyetlerini düşünüp mülâhaza etmeleri ve onun muhtevi olduğu mev'izeler ve nasihatler ile kâmil akıl sahiplerinin mütenebbih olmaları için sana mübarek bir kitap inzal evledik. »

(28 — Kasas — 51) : «Biz onlara Kur'ânı isâl ettik ki tezekkür ideler ve düşüneler. »

İşte :

Yukarıdaki âyeti kerimeler sarîh olarak gösteriyor ki: Mukaddes Kitaplar; Hidayete rehberdir. Akıl erbabına nûrdur. Düşündürücü, uyandırıcı mevzulardır. Mukaddes Kitaplar akılı olana söyler ve onu düşünmeğe davet eder. İyiliği akıyolile sevdiren ve benimsetir fenalığı da akıl yolu ile gösterir. Zira her işin faidesi ve zararı ancak düşün-

mekle bulunur. Bu esasları hülâsa ederek Kur'an-ı kerim şöyle buyurur:

(20 — Tahâ — 53(54)) ; «Bunlar da kâmil akıl sahipleri için âyetler ve ibretler vardır.»

(43 — Zuhref — 1(3)) : “Biz o Kitabı manasını anlayıp düşünmeniz için arap lisanile gönderdik. ,,

Bu âyeti kerimeden dahi apaçık anlaşılıyor ki Allah Kitapları yalnız okunmak değil manaları da bilinmek lâzımdır. Bu mübarek Kitaplardan bir kısım dua mevzuunda okunursa yani Allaha arz edilirse yine manası bilinmek lâzımdır. Zira maksat Allaha kelâmı tekrar etmek değil o kelâmdaki manayı ifade ve onu niyaz etmektir.

Eksik düşünceler

Bir taraflı düşünceler eksiktir. İnsana hakikî fikri vermiyebilir. Geçen gün bir dostumun ziyaretinde iken oraya bir şey sormak için bir Ortodoks rahibi uğradı. Dostum bizi tanıştırdı. Ve rahipten bahsederken; bu zat insanlar arasındaki kardeşliği telkine hayatını vakfetmiş bir gayretli insandır dedi Bu tavsif ve şahadete rahip de şu cümleyi ilâve edip gitti.

“İnsanlığa çalışmaktığım hazreti İsâ efendimizin emirleri ve bizlere tevdi ettikleri vazifenin icabıdır. Çünkü Musevîlik yalnız kendini düşünmüş ve hazreti İsânın gelmesidir ki insanların gözünü ve yüreğini bütün insanlığa çevirtmiştir. ,,

Rahibin müfarekatinden sonra ne dostum bir şey açtı ne de kendim bir şey söylemek fırsatını buldum. Fakat rahibin sırf eksik bilgisi veya bir taraflı düşünüşü yüzünden Museviler veya Musevî Dini hakkında serdettiği fikir ; haksız ve bir taraflı idi. Bu hakikati bilen için bunu müdafaa etmek İlâhî bir borçtu. Orada fırsat bulamadığım için şimdi burada söylemek istiyorum :

Akıl devreleri ve ehli kitap dinleri

1 — Musevî dini Hıristiyanlıktan iki bin sene evvel nâzil oldu. O zaman bütün dünya putperestti. Yani akıl idrak bakımından henüz çocukluk çağında idi. Çocukların oyuncaklarla avundukları gibi onlar da o şuarsuz devirlerinde putlarla avunuyorlardı. Ana baba çocuklarını ilk mektep yaşına kadar nasıl böyle kendi hallerine ve oyuncaklarıyla baş başa bırakırsa, Cenabı hak da henüz mükellefiyet yaşına girmemiş şuarsuz nesilleri idraklerinin gelişmesine intizaren putlarla karşı karşıya bırakmıştı. Ve mükellefiyet yaşı gelir gelmez Musevî dinini indirdi. Yani bu suretle beşeriyete bir ilk mektep açtı. Bu mektepteki ilk vazifeler, ferdî ve aileye ait mükellefiyetlerle başlıyor idi. çocuğa ferdan hayat ve hareket tarzını ve ailesi içinde nasıl ahenkli bir yer alması gerektiğini, şahsî temizliği, intizam ve nizamı ve fenalıklardan sakınmasını öğretiyordu. Musevîler iki bin sene mütemadiyen bu ferdî terbiye ile yetiştirildikten sonra artık içtimaî terbiyeyi vermek zamanı gelmişti. Fakat bu zamanda Musevîlerin dışındaki insanlar halâ putperest ve çocukluk devrini yaşıyordu. Binaenaleyh : Musevîlerin yetişmesini ve kendileri için İlâhî vazifelerine başlamalarını bekliyorlar demektir.

Musevîler cemiyette beşerî vazifeleri hem öğrenecekler ve hem de beşeriyetin içine birer muvazzaf muallim [misyoner] gibi dağılarak beşeriyete Allah dinini öğretecekler ve onları Allahın birliği esasında bir araya toplayacaklardı.

2 — İşte hazreti İsâ Musevî ilk mektebinde yetişen misyoner namzetlerine bu yeni vazifelerini [misyonlarını] talim ve telkin etmek ve Musevîlik mektebinin kapısını bütün beşeriyete (insanlık ideali) ile açmak için geldi.

3 — İyi anlaşılacak lâzımdır ki hazreti İsâ: putperest kavimlere değil, dine girmiş bir kavme ve Allah tarafından bütün beşeriyete misyonerlik üzere seçilmiş ve sureti mahsusada talim ve terbiye edilmiş bir kavme yani Allahın mektebinde yetişmiş ve başka kavimleri yetiştirmeğe ferden ve şahsen hazırlanmış bir kavme geldi. Daha vazıh bir ifade ile muallimlik edecek bir kavme yeni ideal ve insanî veche vermeğe geldi

İmdi:

Demekki Hazreti İsâ yeni bir din getirmedi yaşayan mevcut dine bir safha açmağa geldi. Ve sırf Musevîlere geldi. Netice itibarile:

Musevîliğin beşeriyetteki hidayete hizmet vazileleri müctemian bir devlet halinde değil ferden teker teker dünyaya dağılarak ifa edilecekti- Netekim başka çare dahi yoktu. Zira o devirdeki putperest devletlerin hepsi Musevîlerden büyük ve kuvvetli idi. Hatta Musevîler defalarla istilâya uğradılar ve hatta bu yüzden defalarla milletçe esarete de götürüldüler. Fakat şayanı dikkattir ki esaret hayatlarında ferden ifa ettikleri ibadet muhitlerinde alâka uyandırmış, ve putperestlerin Allah dinini tetkik etmelerine, hidayete gelmelerine sebep olmuştur.

Dinen her Musevî yanında bir Tevrat şerîf bulundurmak ve Mukaddes kitabını her gittiği yere taşımak ve okumak mükellefiyetindedir. İşte bu mükellefiyet neticesidir ki esarete giden Musevîler mukaddes kitaplarını da beraber götürmüşlerdir. Her vesile ile ellerinde görülmüş olan mukaddes kitap putperestlerin Allah dininden haberdar olmalarına vesile olmuştur. Netekim Kur'ân-ı kerîmde de Cenabıhak putperestlerle muharebede esir edilecek olanların müslümanların içinde bulunurken Allahın kelâmını işitmek fırsatını bularak faydalanacaklarına işaret buyurmaktadır.

Musevîlerle birlikte esarete giden hazreti (Danial) gibi peygamberlerde Cenabıhakkın izhar buyurduğu mucizeler dahi putperest İmparatorların na-

zarı hayretini celbederek kendilerini ikaz etmiş ve Musevîleri mukarrer imhadan ve hatta esaretlerini temditden vaz geçmelerine sebep olmuş ve bu keyfiyet yalnız Musevîlerin esaretten değil içinde buldukları putperest kitlelerin de dalâletten kurtulmalarına vesile olmuştur.

Musevîler def'at ile devlet kurdular ve dağıldılar ve her devlet kuruşta ihtiraşlara tefrikalara düştüler. Birlik kuvvetlerini siyaset yolunda hırpalandılar, birbirleriyle uğraşarak yıprandılar. İçten zaafa duçar oldular. Devletçilik ruhu onlarda da türlü tahakküm emelleri uyandırdı. Onlar da Emperyalizme meylettiler. İç siyaset hareketler rinde muhasım cephelere ayrıldıkları gibi, hatta diğer tarafa cephe alabilmek için bir tarafın putperestliğe döndüğü bile oldu. İşte Musevîlerin başına felâketlerin en büyüğü ilâhî vazifelerinden ayrıldıkları devrelerde ve bu yüzden geldi. Bu felâketler siyasî ihtiraşlara düştükleri zaman nasıl geldi ise siyasi varlıklarını kaybedip şahsî ve iktisadî, ticarî ihtiraşlara düştükleri zamanda da geldi. Zira o dahî kendilerini ilâhî vazifelerinden [Misyonlarından] uzaklaştırıyordu. İşte Hazreti İsânın geliş zamanı bu iktisadî ve ticarî ihtiraşlara daldıkları zamana rast geldi. Hatta Hazreti İsâ: Beytullah olan (Ma'bedi Süleyman'ı) teftiş ettiği zaman oranın bir ticaret pazarı yerine çevrilmiş olduğundan şikâyet ve teellüm etti.

Hazreti İsâ ilâhî memuriyetini zuhur eden bir vesile ile şu suretle bildirmişti:

(Luka — 19 — 9 ve 10) : «Bugün bu eve kurtuluş erdi. Çünkü o da bir İbrahim oğludur. Zira insan oğlu [yani Hazreti İsâ] kaybolmuş olanı [ilâhî vazifelerinden ayrılmış olanı] aramağa ve kurtarmağa geldi.»

Hazreti İsâ vazife cephesini şu âyetle de tahdid ediyordu :

(Matta — 15 — 24) : «Ben; İsrail evinin kaybolmuş koyun arından [yani Misyonerliğe memur İsrail oğullarından ilâhî vazifelerini ihmâl ederek hakikat de zayi olmuş demek olanlarından] başkasına gönderilmedim.»

Yukarıdaki âyetleri tetkik edelim :

Malûmdur ki Musevîlere; İsrail oğulları dahi denir. İsrail; Hazreti Yâkubun adıdır. Ve o; Hazreti İbrahimin torunudur. Cenabıhak Hazreti İbrahime neslini mübarek ve mümtaz kılacağını [yani onları hâs hizmetinde kullanacağını, onları ilâhî vazifelere memur buyuracağını] vaad buyurmuştu. Öyle de oldu. Cenabıhak hidâyete ilk evvelâ İsrail oğullarını çağırdı. Ve ilk onları ele alarak din terbiyesi verdi. Hazreti Musanın memuriyeti İsrail oğullarına münhasır olduğu gibi Hazreti İsânın memuriyeti de yukarıdaki âyetlerde görüldüğü gibi yine İsrail oğullarına müteveccih idi.

Yani Hazreti İsâ putperest bir kavmi hidayete çağırmağa değil, iki bin sene evvel hidayete girmiş fakat zamanla, hâdisatla mâneviyatı zâafa düşmüş, ilâhî misyonunu ihmâl başlamış olan İsrail oğullarını vazifelerine devam ettirmek üzere onları bu fikir etrafına toplamak ve onları [vakti geldiği cihetle] bütün insanlığa şamil bir ideale tevcih etmek ve bu ideali, bütün hayat şartları ile talim ve telkin etmek için gelmişti. Nitekim daha evvel diğer beni İsrail Peygamberlerinin hepsi de aynı kavmin bu esasta mürakabesi için gelmişlerdi. Yalnız Hazreti Muhammed efendimizdir ki hem putperestleri hidayete çağırmağa ve hemde dünya ölçüsünde Hazreti İsânın telkin ettiği idealin filen tahakkuku devrini beşeriyete açmağa geldi. İşte mukaddes müeyyideleri:

1 — Hazreti Muhammed efendimizin vazife cephelelerinden biri :

Kur'ân-ı kerîmden :

(28 — Kasas—46): «Senden evvel kendilerine Resul

gelmemiş olan bir kavmi Allahın azabından korkutmak için seni Rabbinden rahmet olarak irsâl eyledik. Tâ ki, onlar tezekkür edip düşüneler.»

2 — Vazife cephelerinden ikincisi :

(34 — Seba — 28) : «Ya Muhammed, biz seni ancak bütün insanlara müjdecî ve korkutucu olarak gönderdik ve lâkin insanların ekserisi bunu bilmezler.»

FIİLÎ VAZİFE :

(7 — Arâf— 157) : «Ehli kitaptan şunlarki Tevrat ve İncilde nait ve vasfını yazılı buldukları; okumak ve yazmak bilmeyen Nebî Resule tâbi olurlar. O Nebî ümmî onlara iyilik etmekle emir ve fena işlerden nehyeder. İyi şeyleri onlara helâl, fena ve müstekreh şeyleri haram kılar. Omuzlanadaki ağır yükü [tahakküm ve baskıyı, zulmü] kaldırır. Üzerkrinde bulunan zincirleri ve bukağları [esaret kayıplarını hürriyetsizlikleri] çıkarır. İşte o Nebîye imân ile onu tevkîr ve tazim eden ve düşmanlarına karşı ona yardım eyleyen ve onunla beraber nazil olan nûra ittibâ' eden kimseler kurtuluşa, selâmete erenlerdir. [Yani insanlık haklarını gasbedenlerden bu hakları kurtarıp hürriyet ve emniyete erenlerdir.]

Muhammedîlik:

Muhammedîlik; beşeriyete Hazreti İsnânın telkin ettiği idealin [yani insanlık hak ve mükellefiyetleri fikrinin] fi'lî tatbikat devrini açtı. Hıristiyanlığın zuhurundan Muhammedîliğin zuhuruna kadar geçen zaman beşeriyet için bir düşünme, intibah ve harekete hazırlık devresi idi. Beşeriyet; yedi yüz elli sene süren bu zamanda Allahın tekâmül kanunları teesirinde hissene, fikren gelişti, harekete hazırlandı ve nihayet beşeriyetteki insanlık seviyesi; insanları kendilerini ve haklarını kurtaracak bir mücadeleye geçirecek dereceyi buldu ve işte bu zamandır ki Allah; Muhammedîlik devri ile beşeriyete bu fiil ve ha-

reket devrini açtı. Nitekim bu devrin açılışından sonradır ki dünyada kurtuluş hareketleri yer yer başladı. Muhelif milletler gasıblardan haklarını kurtarmağa, hürriyete ermeğe çalıştılar. Fransadaki (ihtilâli kebir) hareketi ve Avrupadaki benzerleri hep bu yeni devrede zuhur etti. Ve halâ yer yer devam ediyor. Her insan, her millet ihtiyacı nisbetinde insanlık hürriyet seviyesini yükseltmek için mütemediyen çalışıp çabalyor.

Ehli kitap mefhûmu :

Canabihak Kur'ân-ı kerîmde müteaddit yerlerde (Ey ehli kitap) hitabında bulunuyor. Bunun muhatabı Musevîler, Sabîler, Hıristiyanlar ve Muhammedîlerdir. Zira bunların cümlesi Allahın tek dini olan (İslâm) imanına malikdirler. Yani imanları; Allahın birliğine ve Allaha mutlak teslimiyete istinadeder. Her mukaddes Kitabın esasını bu imân tesis etmektedir. Onun için Allah; (Ey Kur'ân ehli) veya (İncil ehli) veya (Tevrat ehli) demeğe lüzum görmüyor.

Allahın dini bir olduğu gibi kıymet ve mahiyet itibarı ile kitapları da birdir. Çünkü Allah birdir. Ve binanaleyh Nebiler de mahiyette birdir. Çünkü hepsi bir Allahın Resulidir. Nitekim Muhammedîler için Nebiler, Resuller veya kitaplar arasında fark gözetmemek imân şartıdır. İşte müeyyidesi:

(2 — Bakara — 285) : «Resul [Muhammed] ve mü'minler o Resule Rabbinden nazil olan şeye [Kur'âna] imân ettiler. Bunlardan herberi Allaha ve meleklerine ve kitaplarına ve Peygamberlerine imân eylediler. Resullerinden hiç birinin arasını tefrik etmeyiz. Yarabbi emrû nehîyini işittik ve itaat ettik. Senden gufran isteriz. Nihayet varacağımız ve merciimiz sanadır dediler,

Şimdi de Hazreti Musânın memuriyetine ait esası görelim:

Kur'ân-ı kerîmden:

(14 — İbrahim — 5): «Biz Mûsâyı kavmini [İsrail kavmini] zulumatdan nûra çıkar ve onlara Allahın nimetlerini yadettirir diye mucizelerle gönderdik.»

Beni İsrailin hâs kavmi olarak seçildiğini gösteren âyeti kerime:

(45 — Casiye — 16) : «Biz İsrail oğullarına Kitap, hüküm ve Peygamberlik verdik. Onlara pâk şeyden rızık ihsan ettik. Onları cihana üstün tuttuk.»

Diğeri:

(7 — Arâf — 140): « [Hazreti Musâ kavmine dedi] O Allahtır ki sizi alemler üzerine tafdîl etti. [üstün tuttu]»

Diğeri:

(3— Ali-ümran — 33): «Allah Adem ve Nuhu ve âli İbrahim ve âli Umrâni alemler üzerine mümtaz kıldı.»
Cenabıhakkın İsrail oğullarına iltifatları:

(2 — Bakara — 47): «Ey İsrail oğulları benim size inâm ve ihsan eylediğim nimetlerimi söyleşip hatırlayınız. Ve sizi alemler üzerine tafdîl eylediğimi de hatırımaza getiriniz.»

Diğeri :

(2 — Bakara — 123(122)): «Ey İsrail oğulları size inâm ve ihsan eylediğim nimetimi ve sizi kavimler üzerine mümtaz kıldığımı söyleşip hatırlayınız.»

Beni İsrailin misyonuna işaret eden âyeti kerime :

Kur'ân-ı kerîmden :

(7 — Arâf — 181): «Mahlûklarımızdan insanlara hak yolunu gösterir ve hak ile adalet icra eder bir ümet vardır.»

Diğeri:

(7 — Arâf — 159): «Musanın kavminden bir cemaat vardır ki insanları hak ile irşad ederler. Ve hükümlerinde hak ile adalet ederlerdi.»

Diğeri:

(32 — Secde — 23 ve 24): «Biz Musâya Kitabı [Tevratı] verdik. Ona [Musâya] mülâkî olacağından şek üzere olma. Ve o Kitabı İsrail oğulları için hidayete rehber kıldık. Belâ ve musibetlere sabır ettikleri ve âyetlerimize tamamilere imân eyledikleri sebeble Beni İsrailden emrimizle insanları hidayete götürür. İmamlar [önderler] yaptık.»

Diğeri:

(44 — Dühân — 30 : 33(30-32)): «Biz Beni İsraili zelil edici azabtan ve mütekebbir kâfirlerden olan Fir'avundan kurtardık. Ve onların istihkaklarını bildiğimiz cihetle alemler üzerine mümtaz kıldık.»

Cenabı hakkın va'di :

(7 — Arâf — 127(137)): «Onların [Fir'avun kavminin] zaif gördükleri ve hakir saydıkları kavme [İsrail kavmine] oraya bereket verdiğimiz Şark ve Garp memleketlerini miras verdik. Sabreyledikleri sebeble Rabbının güzel ve iyi vaidleri İsrail oğulları üzerine tamam oldu. »

(28 — Kasas — 5 ve 6) : “Mısır diyarında hakîr ve zaif olanlara lûtuף ve inayet etmek ve onları metbu' ve imamlar [önderler] kılıp Fir'avunun ve kavminin emval ve emlâkine varis eylemek murad ettik. Onlara yer yüzünde kuvvet ve temkin veririz. ,,

Va'din esası:

(2 — Bakara — 125(124)) : «Vaktaki Haktaâlâ İbrahimi bazı emirleri ile imtihan buyurdu o da buraları yerine getirdi. Allah; ya İbrahim beri seni insanlar üzerine imam edeceğim buyurdu. »

Benî İsrâilin İlâhî yollarından inhirafları ve İlâhî misyonlarını ihmal veya terk etmeleri üzerine kendilerine teveccüh eden itabdan bir misal:

(2 — Bakara — 57) : «Onlar [İsrâil oğulları] bize zulüm etmediler. Ve lâkin kendi nefislerine zulüm ettiler. [yani kendileri kendilerine fenalık ettiler]

Mevzuun tafsilâtı

Bu mevzua ait tafsilât İlâhiyat Külliyyatının onuncu kitabı olan (Musevîlere çıkar yol) adlı kitabda vardır. Bu kitap ; Musevîlerin bu günkü müşkül durumlarına ait tetkik ve tahlilleri ihtiva etmektedir.

Tekâmül

Tekâmülde bugün

Bu külliyyat kitaplarında sırası geldikçe (tekâmül) den bahsettim. Allahın hilkatteki muradı; kendi kemalini mahlukda izhar etmektir. Binaenaleyh hem mahlûku kendi hayatında, hem de nesilleri nesiller hayatınca tekâmül ettirmektedir dedim. Ve bunu mukaddes vesikalarile gösterdim.

Fakat bu ; öyle mühim bir esas ki ona olan ihtiyaç her zaman, nesiller boyunca devam edeceği gibi, hiç bir uzvun, hiç bir unsurun hiç bir cemiyetin hayat safhası da bunun dışında kalamıyacağı için her vakit her vesile ile bu bahse temas edilecektir. Netekim işte ben yine bir vesile veya zaruretle aynı bahse temas ediyorum ve diyorum : Bu mevzu ehemmiyetini kaybedemez çünkü:

1 — Beşeriyet mustarıptır. Kurtuluşu tekâmüle bağlıdır. Yani hilkatteki gayesine ermesine bağlıdır.

Zira insanın ve insanı barındıran dünyanın ve dünyayı yaşatan âlemlerin yaradılışları gayesi bu temele dayanıyor. Fakat bu âlemler, mükemmel bir halde yaşıyor. ve çalışırken yalnız insandır ki kemalının kifayetsizliği

yüzünden ıstırap çekiyor. Ve tekâmülü insanın eline ve kemaline tevdi edilmiş diğer şeylerde o halde bulunuyor.

İmdi:

İnsanlar birbirile muamelâtını düzeltmedikçe, insanlar elleri altındaki mahlûkatın tekâmülüne çalışmadıkça, insanlar birbirlerine ve elleri altındakilere ıstırap verdikçe dünyada ıstırap vardır. Ve bu ıstırap devam ettikçe bu bahse temas etmek bir ihtiyaçtır. Binaenaleyh bunun ehemmiyeti her gün her ferde her millette, her yerde; her insanın her işinde kendini hissettirecektir.

Aynı fikir, aynı his dünyanın dört bucağına yayılarak dünya ekseriyetinde bir müşterek kanaat hasıl edinceye kadar, intibah insanlara müşterek hal oluncaya kadar, bu tekâmül gayesi İlâhî hükmünü muhafaza edecektir. Ve umumî, hususî her mes'elede kendine ihtiyaç hissettirecektir. Bilhassa bugünkü ölüm dirim mücadelesi geçiren dünya bir hakikate, ve bu hakikat yüzünden sulh ve selâmete erinceye kadar bu ihtiyaç şiddetini muhafaza edecektir. Ve bu ihtiyaç fertlerin ve cemiyetlerin ıstırapı nisbetinde şiddetli olacaktır.

Zira : Tekâmül; hayatta gayedir. Cüz'en, küllen her hareket buna göredir. Tekâmül; her şey ve her an için bir ihtiyaçtır. Kat'î bir zarurettir. Her şeyi çerçevesiyen ve tabiatın ilâhî kanunları içinde her mevcudu her an yükselten, geliştiren ve bir hakikate doğru götüren bu ilâhî iradedir.

Olgunluğun tezahürleri

İnsanın olgunluğu demek, her his cihazının azamî bir kudretle çalışması demektir. Ve bunun hülâsası alâka kelimesi ile kabili izahtır:

İnsanın fikri yüreği çalışır neticede önümüze koyaca-

ğı şey haricî bir alâkadan ibarettir. Bir tehlikeyi sezer alâkanır, saadet veya felâket ifade eden bir şey işidir, kendile doğruca münasebeti olmasa bile insanla olan alâkası dolayısıyla bunu paylaşır. Hiç bir şeye omuz silkip baş çevirmez. Bilmediğini soruşturur, bildiğini benimser.

İnsanı olgunlaştıran şey; insanı düşündüren şeydir. Ve bunların başında ıstırap gelir. Zira ıstıraptır ki her kesi zorla düşünmeğe ve bir kurtuluş yolu aramağa mecbur eder. Netekim dünya milletleri içinde en büyük ıstırabı [gerek Din devrinden evvel ve gerek Din devrinden sonra] çeken Museviler olduğu gibi olgunlukta da en ileride yürüyenler onlar olsa gerektir. Zaten uğradıkları ıstırabın bir kısmı da kendilerine rekabet edemeyenlerden geldiği malûmdur. Her fert ve her millet cihan harbinde bir çok şeyler kaybetmiş fakat intibah ve şuurla insanlığında yüksek dereceler kazanmıştır. Bu günkü alâkanın cihanşümul fiiliyatına ve kayıtsız şartsız tezahürlerine dünya ilk defa şahit oluyor. (*Unra*) yardım teşkilâtı bunun canlı ve şanlı misalidir. Bunu tesisde sevk ve idarede öne atılanlar cihan kahramanlarıdır. Ne kadar övünseler yeridir. Bunun küçücük fakat çok dikkati çeken, haz veren bir misalini daha söyleyeyim:

Bir ahababımın 12 yaşındaki çocuğu Robert Kollejde öğrencidir. Amerikada bir çocuk dergisine abonedir. Bir gün dergiye bir mektup yazarak kendi yaşındaki Amerikalı çocuklardan isteyenle muhabereye hazır olduğunu bildiriyor. Çok geçmeden buraya muvafakat cevapları, samimî mektuplar gelmeğe başlıyor. [Şu satırları yazdığım sıralarda] öğrendiğime göre bunların yekûnu kısa zamanda yüzü geçmiş ve içlerinde Kanadadan ve güney Afrikadan geleni bile varmış bu mektuplardan birinin sahibi on yaşındaki çocuk mektubuna yirmi kadar İngilizce kelime yazmış ve bu kelimelerin Türkçelerini yazıp bildirmesini rica etmiş.

ve demiş: Türkçe kaç kelime bilirsem fi'li alâkamı o kadar göstermiş olacağım. Ve unutmayalım ki biz şimdiden birbirimizi tanımaz ve birbirimize alâka göstermezsek dünyanın gelecekte hâli bu günküne benzer. Binaenaleyh dünyanın kurtuluşunda yümi kelimelik alâkanın bile tesiri olacaktır. Geleceği kurtarmak için bu günden biz çocuklar da elimizden geleni yapmalıyız.»

Alâka ve araştırma

Şüphesizdir ki alâkalar araştırmaları icabettirir. Araştırmalarda hakikatlerin açıklanmasına sebep olur. Ve neticeleri insanı bir takım hissî vazifelerle karşılaştırır. Eğer insan; insanlığına sadık ise, vicdanında vazife olarak duyduğunu kendiliğinden ifaya kalkar. Ve yolundaki manileri bertaraf etmeğe kendi kendine çalışır. Duygu, alâka içden doğar elverir ki insan ona yol versin ve ona samimiyetle, sadakatle uysun. Ve ereceği hakikatleri benimsesin.

Her kese her zaman lâzım olan şey; canlılıktır. Görmek, düşünmek, araştırmak, duymak ve icabına uymaktır. İnsan tahdit kabul etmez bir ufka ve bir his kaynağına maliktir. Bu his yol bulabildiği kadar taşkındır. Alâkalı ve cömerttir. Hassas, alâkalı bir zatın sorular silsilesi halinde geniş ve araştırmacı bir makalesini okudum.

Sayın doktor profesör(Mim Kemal) in İstanbulda 4/10/941 tarihinde Vakıf gazetesinde intişar eden «ilmin terakkisinden ne bekliyorduk ne gördük» başlıklı makalesinden bazı fıkralar ve tahlilleri:

Mes'ele

1

«İlmin terekkesile bilgimiz derinleşti. Tabiatın bit çok sır saklayan karanlıkları aydınlatıldı. Bugün artık zaman ve mesafe mefhumu ortadan kalktı.»

«Kuşlara imrenen insanlar da onlar gibi göklerde dolaşmaya başladı. Sanayiî terakkisi bir çok insanların ancak yapabilecekleri külfetli işleri bir makineye otomatik olarak gördürmek imkânını verdi. »

«Yalnız bir şey yapamadı ; İnsanların ve hayvanların ruhlarını tasfiye edemedi. Binlerce mil mesefedeki insanları birbirine dinletti de onları bir türlü birleştirecek, anlaşırabilecek bir formalite vücude getiremedi. İlim, tıp sahasında da neler yapmadı. »

«Fakat ahlâkî fenalıklara ictimâî kötü meyillere ihtirasa karşı, salgın hastalıklara karşı olduğu gibi bir muafiyet kazandıramadı. Terbiye ve muhit tesirinden beklenen neticelerin alınmasına hizmet edemedi.»

(2)

«Ne yazık ki, uzviyette tâ hücrelerin derinliklerindeki alemleri, hayat mekanizmasını bize öğreten Biyoloji, insanların irsiyet faktörlerinin taşıdığı fena kabiliyetleri tamamile teşrih edemedi.»

(3)

«Kimya ve Fizik ilimlerinin hayret verici terakkileri, insan ruhundaki kalbindeki Mysteres'leri bir türlü bulamadı, açamadı.»

(4)

«Bilâkis ilmin inkişafı ve hayret verici keşifleri teknik kudretinin artması insanlarda hırs ve tamâî çoğalttı »

«Milletler arasında önüne geçilemeyecek boğuşmalara sebep veren rekabetler uyandırdı, ve canlandırdı.»

(5)

«İlim; tabiat kuvvetlerini disiplin altına alayım derken modem insanlar arasındaki ahlâk disiplinini ve ik-

tisadî rekabetler yüzünden bütün alemin nizam ve intizamını alt üst etti. Her millet bünyesinde de aşağı yukarı aynı derecede bir ahlâk anarşisi vücuda getirdi.»

(6)

«İlimin terakkisi; bir taraftan semada yıldızların içindeki alemleri keşfedeyim derken onların ziyalarını da söndürdü.»

(7)

«Beşere sulh ve sükûn, refah ve saadet hazırlayayım derken insanları birbirine boğazlatacak hırsı ve benliği vücuda getirdi.»

(8)

«İnsanların kalbinde mukaddes bir varlık gibi yaşayan İlâhlar ziyası; sönük yıldızlara döndü.»

(9)

«İlim artık dünyada ne tapınılacak bir ma'bud, nede hörmet edilecek mukaddesat bıraktı.»

(10)

«İnsandaki barbarlık, egoizmayı saklamağa çalışan medeniyet, beşerde vicdan ışığını, insanlık hislerini de söndürdü. Artık bu gün ne müşterek bir sema, nede insan kalbini aydınlatan bir güneş var.»

(11)

« İnsan artık hayatın çetin yollarını geçerken karanlıkta nereye gittiği belli olmayan bir köre döndü.»

(12)

«İnsanlık hislerini insanlara altrovist (diğergâm) olmayı, hakka riayeti, hemcinsine yardımı, âdil olmayı telkin eden dinlerin mukaddes kitaplarının bütün sahipleri kapandı. Kıymetsiz birer kitap gibi birer köşeye atılıverdi. »

(13)

« Artık bildiğimiz dinler; beşeriyeti İstiraptan, sükûnsuzluktan, kararsızlıktan kurtaramıyacak derecede manevî varlığını kaybetti.»

(14)

«Artık bütün insanları riyasız; samîmi bağlarla bağlayacak ve bütün dünyayı meşru hudutları ayrılmış bir aile haline getirecek bir dine ihtiyaç var.»

(15)

«Din kitaplarında Cennet ve Cehennem diye tavsif edilen ve insanlarda ef'âl ve harekâtın bir müeyyidesi olarak kalbimizde yer etmiş alan korku da kalmadı.»

(16)

«İnsanları fevkalbeşer manevî bir varlığa bağlayan cazibe de kalmadı.»

(17)

«Artık gördük ve anladık ki hayat; ıstiraptan, dünya da Cehennemden başka bir şey değil. Adeta harp; beşeriyet için bir zaruret, sulh ve sükûn ise tâlî bir ihtiyaç. Halbuki, beşer için sulh normal [tabiî ve asıl] harp; anormal [gayri tabiî ve geçici] bir zarurettir.»

(18)

«Her gün insanları daha dinamik yapan hayat şartları ağırlaştıkça, insanlar arasında sulh ve sükûn beşer asâletine, kemâline yakışan bir ihtiyaç olmalıdır. Fakat ne oluyor, ne bitiyor ? İnsanları birbirine yaklaştırmaya mani' gizli sebepler var. Acaba insanları bir sema altında fikren ve ruhan yaklaştırmaya müdahale eden bu sebepler nelerdir.»

(19)

«Bu sebepleri tahlil edebilmek için görgü ve bilgimin kifayetsizliğini ve salâhiyetimin haricinde olduğunu itiraf ederim. Yalnız meslek icabı Bioloji kaidelerinin donelerine dayanarak söylenebilir ki, insanların tenasül

höcrelerinde irsiyeti ahlâfa intikal ettiren ruhî faktörler vardır. Bu nüve içinde insanın bütün karakteri, cibilliyeti minyatör halinde mevcuttur.»

(20)

«Zekâ ve aklın tamamen kaldırmadığı sadece maske edebildiği bir barbarlık faktörü, bir vahşet nüvesi var.»

(21)

«Bir insan; normal şartlar altında zekâ ve idrakile bunu saklayabiliyor. Demekki bu nüvenin üstündeki bu ince tabaka her hangi bir fırsat veya vesile ile yırtılıncaya, insan hakiki çehresile meydana çıkıveriyor.»

(22)

«Türkler; birinin ahlâkî bir kusurunu, ayıbını görünce : bunun âr damarı patlamış ! demezler mi. Bu, aşağı yukarı her kesde irsiyet, terbiye, ve muhitin tesiriyle yalnız derecesi değişebilen müsterek bir istidattır. İşte insanlar da ruh ve seciyeye ait kusurların menşei burada aranmalıdır.»

(23)

«Ferde ait ahlâkî ve ictimai kusurlar, teşkil ettikleri cemiyetlere de aynen intikal ediyor. İşte milletler bünyesindeki veya milletler arasındaki muvazenesizliğin insanlardaki ruhî faktörler muvazenesizliğile izahı mümkün olabilir.»

(24)

«İnsanın zekâ ve akhyle kanlı bir mücadelenin akibetlerini, bir millet hayatında bir cemiyet içinde ne gibi ıstıraplar doğurabileceğini takdir etmemesine imkân vardır. Şu halde bu mücadeleler, bu kanlı harplerin önüne geçmeğe mani olabilecek ciddî bir maksad, yüksek bir ideal olması icabeder.»

(25)

«Barikaî hakikat tesadüm efkârdan çıkar derler. Acaba silâhların insan vücudunda tesadümünden ne çıkacak ? Sefalet, ıstırap, facia değil mi? Acaba bu mücadeleler insanları daha müreffeh ve mes'ud edecek, daha hür yapacak bir medeniyet kurulmasını mı istihdaf ediyor?»

Kocalarını harp sahasında kaybeden analar bugün evlâdlarını feda ediyorlar. O günkü ıstırapları henüz sönmemiş, göz yaşları henüz dinmemiş iken, ikinci hatta üçüncü bir felâkete de uğruyor.

Birbirine bir millet bünyesinde karışmış olan üç nesil; bugün müteselsil harplerin bütün fecayına şahit olmuş mustarip insanlardır. Bunun refah ve saadet neresinde?

(26)

«Bu günkü harplerin yarınki nesle saadet getireceğini kabul etmek; görgüsüz tecrübesiz nesiller için bir tesellidir. Bu mücadeleler; insanları birbirinden ayıran kin ve ihtirası ortadan kaldırarak milletler arasında sarsılmaz bir adalet prensibi kurmak için mi yapılıyor.

Keşki böyle olsaydı »

(27)

« Biz bunun aksine şahid olduk ve oluyoruz. Bu gün kü harp; dünkü harplerin milletlerde ateşlediği kin ve intikamın bir neticesi değildir. Vatan müdafaasına, evlâdını, kocasını gönderen ana ve eşlerin gözyaşlarıyla sulanan maktul gençlerin mezarları üstünde henüz bunun da ne olacağı belli olmayan kir medeniyet kurmak için mi? Fakat kucağında yavrusunu ateşten kaçırın bu anaların; kocasını; babasını kaybeden bu bedbahtların; feryadları yarınki neslin kin ve intikamını tahrik eden eserler olacaktır. »

(28)

« Bizlere bugünkü harp sistemleri, harp vesileleri bir şeyi bir defa daha te'videtti. Hak; haklının değil, kuvvetlinindir. Adeta bu harp; tatbikatile, fîliyat ile insanların ötedenberi inkıyadettikleri, ahlâk prensipini (hak; haklınıdır.) düsturunu yıktı. Ve yerine: (hak ancak kuvvetlinindir.) prensipini koydu. »

(29)

«İnsanlar artık bu prensibin doğruluğuna daha doğrusu böyle olmasının bir zaruret olduğuna inanmak mecburiyetindedirler. »

(30)

«Tabiat kanunları da böyle değil mi, insan denilen de tabiatın bir parçası değil mi? Aksini niçin bekliyoruz.»

(31)

«Ben büyük bir haksızlık ettim. İlme bühtan ettim. Çünkü ilim; halik değil, tabiatta mündemiç hakikatleri yine insan zekâ ve akliyle araştıran, bulan bir vasıtaadır. Eğer günahkârı arayacaksan; o; ilim değil, onu kullanan, onu istismar eden insandır. Bunun içindir ki anatomik teşkilâtı tekâmül bakımından, bütün mahlûkatın üstünde olması icabeden insan; ruhî vasıfları tekâmüle en muhtaç bir mahluktur. Hakikî ve bütün insanları sulh ve sükûna kavuşturmamak asil bir ideal ise, her şeyden evvel makineye değil, insanın insan yapılmasına, yani sevkutabûnin taşkın, şuursuz hamleleri yerine şuurlu bir irade sahibi olmasına ihtiyaç vardır. Makine medeniyetinden, teknik medeniyetinden evvel gelmesi lâzmgelen medeniyet, ahlâk medeniyetidir ki, bu da ancak ahlâk ve adalet temelleri üzerinde yükselebilen bir medeniyettir. Hakikî medeniyet, Conseiance dediğimiz şuurun fertlerde birbirine benzetilmesi, idantifiye edilmesi esasına ve cemiyet hayatında müşterek bir moraliteye istinadedebilir.

Mim Kemal Öke

Profesör Doktor Mim Kemalın birer sıra numarası altında kısımlara ayrılan makalesinin yine numara sırasile izah ve tahlilleri:

Tahlil
(1)

Fıkra — A

İlimin terakkisi:

İlim ; zahir ehli için her şey telâkkî edildi. Reel, görünür şeylerin ilmi her şey farz edildi. Halbuki bu zahirî âlemin bir de iç yüzü vardır. Bu yüzün bir hakikati vardır. Bu hakikat; zahiri yaşatan, sevk ve idare eden kudrettir. Zahirde görünen şeyler: Bu varlığın tezahürleri, eserleridir. İmdi eser; müessiri, fiil; faili aratmak gerektir. Varlığın müessirini, yaradanını bilmek de varlığın eserini bilmek gibi lâzımdır. Hiç bir şey kendi kendini yaratmış ve muhiti ile kendiliğinden iş birliği yapmış değildir. Onu yaradan ve yaptırana vardır. Onun içindir ki ilmin hakıkmı vermek için (zahir ilmi) ve (batın ilmi) diye iki yüzünü de göz önünde tutmak, bunun iki yüzünü birbirinden ayırmamak lâzımdır. Yalnız yemeği araştıran bir insan nasıl ve neyi yemek lâzım geldiğini de bilmezse sıhhati tehlikeye düşer. Muhakkak ki hayat; zahirden ibaret değildir. Bunun batını da vardır. Ve asıl olan batındır. Zahirin yaşaması, ve sıhatte selâmette kalması batın ile dir. Zahirdeki hayat mütemadiyen değişir tekemmül ve istihale eder. Halbuki batın hayatı buna hakim olmazsa bu değişiklikler tekemmüle doğru değil, tedennî ve tereddiye doğru gider. Fakat dışda olduğu gibi manevî ve ah-lâkî hayatımızın da birlikte yükselmesine dikkat edersek içimiz dışımız sıhhat ve selâmette olur. İşte iç cepheyi düşünmezsek zahirî tedbirler hep satıhda kalır. Beklenen, istenen netice elde edilmez.

İşte

«**İlmin terakkisile bilgimiz derinleşti !**» cümlesindeki mânâ; zahirî ilimlere taallük eden bir kısımdır.

Fıkra — B:

[**Bu ilim**] «**yalnız bir şey yapamadı. İnsanların vicdanlarını, ruhlarını tasfiye edemedi.**»

Tahlili :

Bunun sebebidde batın ilminin ihmal edilmesi,, yalnız zahir ilmine ehemmiyet verilmesi meselesidir. Yani insanlar; yalnız hırslarının peşine düşmüşler. Yaınır nefislerinin peşinde koşmuşlardır. Bu suretle insanın bir tarafı alabildiğine ihtiras hamleleri ile ileri atılırken, diğer tarafı hareketsiz atıl kalıyordu. İnsanlar alabildiğine midelerine, ceblerine bir şeyler doldurmağa çalışırken, kalplerini fikirlerini boş, ruhlarını aç ve gıdasız bırakıyordu Böylece insanın sıska çocuk gibi yalnız midesi büyüyor, kalbi ve fikri doğduğu gibi bakımsız varlıksız küçücük kalıyordu.

İşte yalnız madde ilmi bakımından terakkiye ehemmiyet verip batın ilmını ihmal etmenin âkıbeti; hayat sahasını kör döğüşlerine, bitmez tükenmez saldırganlıklara fecayie sahne kıldı. Bu hakikati hakkile ve tamamile tenvir edecek olan iki mukaddes vesika derc ediyoruz ki (ehli Kitap) zümrelerinin kâffesi için aynı ehemmiyeti ve küsıyeti hâiz demektir.

Kur ’ân-ı kerîmden :

(91 — Şemis — 9 ve 10(9)) : «Nefsini pâk ve temiz eden muhakkak felâh buldu. »

Mukaddes kitabdan :

(Eş’iyâ — 33 — 11) : «Ve sizin nefsiniz sizi telef edecek bir ateşdir. »

Şimdi sıra geldi Nefsin islâhile elde edilecek neticenin kıymet ve ehemmiyetine:

Kur 'ân-ı kerîmden :

(39 — Zümer — 73 ve 74(73)) : «Cennetin hazini onlara size Allahın selâmı olsun. Dünyada ıstıfa edip pâk olmuşdunuz. Ve daimî kalmak üzere cennete giriniz der. »

(27 — Nemil — 59) : « De ki, Allaha hamdolsun ve ıstıfa edip temizlenen kullarına selâm olsun. »

(38 — Sât — 46(47)) : «Onlar indimizde ıstıfa olunmuş hayırlı kullardandır. »

Mukaddes kitaptan :

(Emsâli Süleyman — 16 — 32) : «Kendi nefsinin zapteden şehir fethedenden efdaldır.»

İnsanlar niçin yalnız dış hayata ehemmiyet verip iç hayata ehemmiyet vermeyen devirler geçirdiler ?

Bunun sebebi şudur :

Bilindiği üzere insan nesilleri evvelâ çocukluk devirlerini yaşadı. Din; insan nesline rüşd devrine girerken geldi. İnsana çocukluk devrinde hakim olan şey zâhir hayatıdır. Çocuğa en cazip gelen şey; ağzına hoş gelen, gözüne hoş görünen şeylerdir. O bunların zararları üzerinde durmaz. Yalnız cazibelerine tabî olur. Halbuki çocuk ihtiraslıdır. Onu tahdit edecek bir fikre de malik değildir. İşte nefsinin hakimiyeti ve ihtirasların tahdidini insanlara ancak rüşd devrinde gelen Din öğretti. Nefisle mücadele, nefsi tasfiye; reşid bir adamın hareketleridir. Çocukluk devrinde veya putperestlik devrinde ihtiraslara uymaktan başka bir fikir yoktu ve olamazdı ki bu tekâmül hareketi başlasın.

Şimdi geleli ıstıfâ işinin yapılması usulüne :

İstıfâ nasıl yapılır, kimler yapmıştır, nasıl yapmıştır ?

Bu güzel işi her devirde yapanlar olmuştur. Ve yapanlar neticede elde ettikleri güzel ahlâk ve fazilet cazibeleriyle nesillerinin dikkatini çekmişler ve hürmet gör-

müşlerdir. Ve bıraktıkları temiz ve güzel nam ile sonraki nesillerce hayır ile yadedilmişler ve nesiller boyunca hatıraları iyi misal ve iyi örnek halinde gönüllerde hürmetle yaşamıştır. Bütün Peygamberler, bütün azizler, veliler, salihler bu zümrenin önünde yürüyenleridir. Bu semanın altında her yerde, her zümre de, her zaman bunlardan bulunur. Bunlarda ilk göze çarpan ahlâk, doğruluk, emniyet, feragat ve başkalarını kendine tercih edecek derecede elcanlılıktır. İyiliği karşılık beklemeden, adını sormayarak her muhtaca yaparlar. Her derdinin derdini bölüşürler. Bunlar her şeylerini halka hizmete, yararlığa hasreden insan büyükleridir.

Bu kadar gayret, karşılıksız, feragatli gayret nasıl olabiliyor? Cevabı gayet basit, insanın içi temizlenince !. Bu olabiliyor. Zira bu halde insanın kalbi ve Allah ile olan kalp yolu temizlenmiş oluyor, böyle olunca da Allahın kemali böylelerinde tecelliye başlıyor zira tecelliyi nakle mâni kalmıyor ve bunlar Allahın derece derece Rahman isminin mazharı oluyorlar.

Bu hale gelenlerde fena huylar kalmıyor. İlâhî sıfatlar tecelli ediyor. Kendilerine ihtiras yerine İlâhî gayret hakim oluyor.

Şimdi gelelim bu azizlerin bu istifâya nasıl erdiklerine: Bunun esası nefisle mücadeleden ibarettir. İnsan nefisine hakim hale geldikten sonra iyi bir hayat adamı olabiliyor. Zira maneî rüşde ermiş olur. Ve cemiyete müsbet bir unsur olarak katılır ve cemiyetin sırf hayırına çalışan, yalnız hayırına vesile olan bir kuvvet olur. Bakınız Peygamber efendimiz bu mücadeleyi ne kadar ehemmiyetle tarif buyurur :

Hadisi şerif :

«Mücahid; Allah için nefisle mücahede edendir.»

«Cihadın efdali, insanın nefsile zatullahta olan mücahedesidir.»

Netekim İslâmın şartlarının başında gelen namaz, oruç farzları insanı takvâya hazırlayan vasıtalarlardır. Gaye takvâdır. Takvânın manası iyiliği esirgememek ve fenalıktan çekinmektir.

İbadet esasını teşkil eden zikir, fikir, dahi netice itibarile insanda bu istifayı vücade getirmek içindir. İnsanı kendi nefsi için yaşamak, kendi nefsi için çalışmak gayretinden Allah için (yani cemiyet için) yaşamak, ve Allah için (yani cemiyet için) çalışmak gayretine nakleder. Peygamber efendimiz bir saat tefekkür yetmiş yıl ibadetten hayırlıdır, buyurur.

Çünkü

Zikirde gaye fikirdir. Allahı anmaktan maksat Allahı düşünmektir. Allahı düşünmekten maksat Allahın iradelerini, istediklerini düşünmektir. Ve onu bilip yapmaktır. Bu düşüncedir ki insanı aynı zamanda bir taraftan olgunluğa sevkederken bir taraftan da Allahın feyzini celbe vesile olur. Ve bu feyz ruhun istifasına sebep olur. Ruh istifa buldukça kuvvetlenir, ve nefsin temayüllerine karşı mukavemet imkânını bulmuş olur. Netekim Allah, (beni zikredin sizi zikredegim) buyurmuştur. Zira bizim Allahı zikrimiz onu istimdad ile, istiâne ile çağırmaktır. Onun bizi zikretmesi lutfu ve imdadı ile bu davetimize icabettir. Allahın icabeti lutufladır, feyizledir, keremledir. İşte nefsinin esiri bir insanı hür insan haline koyacak, onu tasfiye edecek, ruhu nefse hakim kılacak imkân ve kuvvet bu feyizdedir. Nefsine hakim olan kimse cemiyete hizmet eder. Zira

Allah yolu cemiyet yoludur. Allah hizmeti cemiyet hizmetidir. Allahçılık, cemiyetçiliktir. Allah rızası cemiyetin rızasıdır. Allahı seven cemiyeti sevmek gerektir. Sevginin icabı faydalı olmaktır. Netekim Cenabı hak Kur'ânı kerîmde buyurur:

(17(98)—Esrâ(Beyyine)—72(7)):«İman edip salih işler işleyenler mevcudatın en hayırlılarıdır.»

İşte zikirin, fikrin istihdaf ettiği manâ budur.

Diğeri:

(41 — Fussilet — 33): «Allahutaalâya [yani ona ve dolayısıyla onun rızasına muvafık hayırlı işlere] davet eden ve salih işler işleyip bende Müslümanlarımdan diyen kimseden daha güzel sözlü kim var?»

(2 — Bakara — 195): «Ve iyilik ediniz, zira Allah iyilik edenleri sever.»

(3 — Ali Umran — 134): «Onlar ki varlıkta ve yoksullukta, genişlikte ve darlıkta, sürûr ve keder zamanlarında Allah rızası için mallarından infak ederler. Hidet ve gayızlarını hazım ve sabır ile kendilerini intikamdan imsak ederler ve insanların kusurlarını affeylerler. Allahutaalâ iyilik edenleri sever.»

Cemiyetin özü; halktır. Yetiştirilmeğe, yardım edilmeğe, ıstıraplarına çare bulunmağa muhtaç olan; bu kütledir.

İmdi zikir ve fikir mefhumunu sırf şahsî menfaatleri için kullanan, ve sırf kendi başını kurtarmak için ibadet eden, ve cemiyete arkasını çevirip yalnız kendini düşünen insan; dinin; imânın, ibadetin ve bunların esasını teşkil eden zikir ve fikrin manâsından habersiz demektirler. İnsanın her şeyden evvel, kendisine yapacağı bir telkin veya kendisinden işiteceği bir ikrar vardır ki o da şu esaslardan ibarettir:

“Ben insanım, Allah beni kendi için yarattı, cemiyete hizmete memur etti. Ben Allahtan isteyeceğim ve cemiyete vereceğim. Ben Allahın rızasına muhtacım, cemiyet benim kemalime muhtaçtır. Binaenaleyh evvela ıstıfâ ve kemal yolunu tutup nefsimi islâh etmeliyim. Tâ ki cemiyet benim serrimden emin olsun, ve benim ona hizmet imkânım hasıl olsun.,,

Fıkra — C

«Binlerce mil mesafedeki insanları birbirine dinletti de onları bir türlü birleştirecek, anlaştıracak bir formalite vücuda getiremedi.»

Tahlili:

Birleşmek için anlaşmak lâzım, anlaşmak için müte-kabil haklara hürmet lâzım. Bu haklara hürmet için her kesin mukabil tarafı da kendi gibi telâkki etmesi lâzım. Böyle telâkki için Allahın birliğinde insanları bir şey olarak ve aziz bir şey olarak kabul etmek lâzım. İşte mani olan; bu telâkki yokluğudur. Allahın her dinde, Peygamberlerin her tebliğde talebe esas tuttıkları bu telakkileri; siyâsî müesseseler mütemadiyen ihlâlâ çalışmışlardır. Onların ayırıcı müessese gayretlerine halkın cehaleti ve taassubuda inzimam edince bir egoizma meydana açılmıştır. Bu geri, sakat zihniyete göre insan şöyle düşünüyor: (Bir menfaati kendime hasredeceğime neye dağıtayım, kendim varken başkalarını neye düşünüyüm, başkaları ile müsavâtı neye kabul edeyim, başkalarına tahakküm etmek gibi gururu okşayan, külfetsiz menfaatler temin eden yol varken elimdeki kuvveti, nüfuzu neye kendime kullanıyayım, başkalarını yükseltmek için kendim neye yükselmede geri kalayım, elimdekini neye başkaları ile bölüşeyim, neye kanaatle yaşamağa mecalayım) gibi bir çok egoist, hodgâm nazariyelerle kemalsiz insanlar Allahın istediği feragati, diğergamlığı, kardeşlik müsavâtını, insanlık muhabbetini gösteremiyor, bilâkis insan kendinden zayıf olanı derhal istismara kalkıyor, iktisadî, siyâsî, içtimaî esareti altına almağa bakıyor. Bu takdirde zayıfın kendi kuvveti ne derecede olursa olsun kendisine [velev derecesile mütenasip olsun] kâfi bir intifa' hakkı temin etmiyor. Böylece insanlar ya tahakküm edecek mevkie veya mahkûmiyet çekecek mev-

kie düşüyorlar. Hakikatlerin anlaşılması, insanların gözünü açması bir zaman, bir tekâmül meselesidir. İşte dünyada umumi kurtuluş; halk kitlelerinin tekâmülüne bağlıdır.

Ne vakit insanların ekseriyeti canı yanarak intibahla düşünmeğe mecbur olacaklar, ve zulümden ikrah edip şefkat, muhabbet yolundan başka bir yol takibine cesaret edemeyecek bir olgunluğa gelecekler, o vakit bu zahir ilminin batın yüzüde yükselmiş ve hayat; sarsılmaz temellere istinadetmiş olacak ve insanlar birbirini yıkarak değil, birbirini tutarak ve kaldırarak yükselmeğe başlayacaklar ve hakikî tam medeniyet o zaman meydana gelecek, ve ıstırapsız hayat o zaman başlayacak, yürekler bir tek hisle o zaman çarpacak, fikirler bir tek gayretle o zaman çalışacak. Allah yolunda insanlar cemiyete hizmette o zaman elbirliği etmiş olacaklardır.

Fıkra — D

«İlim: Tıb sahasında da neler yapmadı fakat ahlâkî fenâlıklara, içtimaî kötü meyillere, ihtirasa karşı, salgın hastalıklara karşı olduğu gibi bir muafiyet kazandıramadı. Terbiye ve muhit tesirinden beklenen neticelerin a/ınmasına hizmet edemedi »

Tahlili

İnsanların âfiyetle, neş'e ile yaşamalarına yarayan tababetin de hizmet sahasında iki cephe vardır. Biri; Uzvî diğeri: Ruhî

Her ilim cephesinde olduğu gibi burada da ilmin bir cephesine ehemmiyet verilip diğeri ihmal edilmiştir. Hekimler çalışmalarını yalnız uzvî cepheye hasretmişlerdir. Ruhî [veya batnî] cephe hekimsiz bırakılmış veya ehli-yetsiz mukallidlere terkedilmiştir. Hıristiyanlıkta bu işler

(kilise babalarına) müslümanlıkta manevî rüşd ehline tahsis edilmiştir. Nelekim doktorlar tedaviyi ücretle yapmağa alışdıkları halde batın mütehasısları olan hikmet adamları manevî tedaviyi ücretsiz yapmışlardır. Bu keyfiyet ; işin ehemmiyetsizliğinden değil bil'akis ücretle mukayyet olmayacak derecede ihmal kaldırmaz olduğundandır. Netekim İncili şerifde buyrulur :

(Matta — 10 — 1) : «İsâ on iki şakirdini [Havâîleri] yanına çağırıp napâk ruhları çıkarmak, her türlü hastalığı ve her türlü zaifliği [ahlâk zaifleri] iyi etmek kudretini [iznini] onlara verdi.»

(5) İsâ bu on ikileri [me'muren] gönderdi.

(6) İsrail evinin kaybolmuş koyunlarına gidin [yani Allahın misyoner kavim olarak kendine seçtiği halde miayonlarını bırakıp şahsî işleri ile vakit geçirmek suretile Allahın hizmetinden kaybolmuş olan Musevîlere gidin]

(7) Ve giderken göklerin melekûtu yakındır diye vaaz edin. [Allahın yer yüzünde hükümrânlığının tecellisi yakındır. Yer yüzüne Allaha imanı ve Allahın iradelerini bildirin. Putperestlerle meskûn dünyaya Allah dinini (emirleri ve nehiyleri) neşredin diye Musevî mü'minlerine vaaz edin]

(8) Hastaları iyi edin. Ölüleri kıyam ettirin [gerek cismen gerek mâ'nen ölü halde olanları canlandırın] Meccanen aldınız meccanen verin. „

*
* *

Havarilerden sonra bu yüksek manevî vazifeler Hıristiyanlıkta kilise babalarına [kemale ermiş Hıristiyanlara] intikal etti.

*
* *

Fena ahlâklı bir adamın bir ande yapacağı fenalığı,

sebepler olacağı tahribatı; bin hekim bin günde tamir ve telâfi edemez. Demek ki batın ehli mütehasıslara, hikmet adamlarına da beşeriyetin ihtiyacı ezeli ve ebedidir. Ve insanlar içli dışlı bir sıhhi murakabeye tâbi tutulmadıkça iç ve dış zaafı ve hastalıkları tedavisi aynı zamanda birlikte yürütülmedikçe insan tam bir sıhhat elde edemez.

Tahlil

(2)

Irsiyet, uzviyettir. Ahlakiyatta değildir. Zira ahlak mânevî muhassaladır. Maddî değildir. Meselâ: İyi bir adamın fena evladı veya fena babanın pek iyi evladı olabilir.

Hakikat ilmine göre evlât; ebeveynin ruhuna değil, cismaniyetine tevarüs eder. Çocuk ; ebeveynin mânevî şahsiyetinden değil, uzvî şahsiyetinden bir şey alabilir. Çünkü peyda olan şey, teşekkül eden, doğan büyüyen ve sonra ölen hüviyet; ruh değil uzviyettir. Ruh ezeli ve kadimdir doğmaz bakî ve ebedidir ölmez. Mânevî şahsiyeti temsil eden yüksek hisler ruhdandır. ve insanîdir. Uzviyet ise hayvanîdir. Muhassalası nefsidir. Bu nefisten gelen hisler de hayvanîdir. Binaenaleyh ruh ve cismin menşeleri gibi mahiyet ve tabiatları da büsbütün ayrı ve farklıdır. İnsan mefhumu ile hayvan mefhumu arasındaki fark kadar farklıdır.

Bütün insanlık hisleri, fazilet temayülleri ruhun, ve bütün hayvanî hisler, menfi tabiatlar ve aşağı temayüller nefsidir. Doğan, inkişaf eden, çöken ölen varlık fânî cismindir. Tabii kanunların tesiri altında neşvünüme bulan bir hayvan gibi sırf nefesine tâbi olarak hareket eden ve tabii ihtiyaçlarına tabii olan hüviyet in-

sanın cismaniyetidir. Ve insan ekseriyeti bu uzvî hüviyette bir hayvan gibi hodgâmdır. Hep kendi için ve kendine ait şeyler için harekete gelir. Her şeyi kendi hesabına ölçer ve kullanır, muhalefet gördüğü şeye kinlenir, gözüne kestirirse boğuşur. Ve her şeyde yalnız almağa me-yaldır. Vermeğe değil. Halbuki ruh; digergâm (Altrovist) dir. Almaktan ziyade vermeği sever, alırken sıkılır, ezilir, verirken ferahlar, sevinir. Başkasını kendi gibi hatta mânen yükseldikçe kendinden fazla düşünür. Binaenaleyh içde tedavi görmüş; fazilete ermiş bir insan başkaları uğruna her şeyini ve hatta canını da feda gayretini duyar. Çünkü insanı sever ve insandan bir şey beklemeksizin sever. İnsanı İlâhî bir hisle sever, ve sevmenin icaplarına seve seve tâbi olur; Acır, ve acımanın icabettirdiği. fedakârlıklara da seve seve katlanır. İşte vicdan denilen his bu gibilerde taazzuv etmiş olur. Canlanmış bulunur. [12]

---

[12]

Yukarıda (İlâhî bir hisle sever) tâbiri geçti. Bunun hakikati şudur: Allah; Ademi ruhundan üfleyip diriltmiştir. Hayattaki nesiller de bu ruh ile yaşamaktadır. Bu ruh Allah ile insanlar arasında daimî bir münasebet tesis etmektedir. İlâhî hislerin ve ilim, irade ve kuvvetinin insanda tecellisine bu ruh; zemin ve vasıta olmaktadır. İlâhî güzel hislerin insanda mükemmel olarak zuhuru; insanların ruhî istifası nisbetindedir. Yani İlâhî hisse nefsin temayülleri karışmaması, onun safiyetini bulandırmaması nisbetindedir. Bu ruhun bedenden müfarakati de ölüm denilen hali vücade getirir. İnsan ruhu; aslına avdet etmek üzere bedeni terkettiği zaman bedeni teşkil eden uzviyet cüz'ü ferdleri kendi ruhlarla [uzviyet ruhu ile] hayattadır. Yani vücudun atomları faaliyettedir. Bedenin çürüyüp

Tahlil

(3)

Kimya ve fizik ilimlerinin hayret verici terakkileri; insan ruhundaki, kalbindeki mysteres'leri elbette bulamaz ve açamazdı. Çünkü ruhiyat, batıniyat ilimleri İlâhiyat il-

---

(12) nci haşiyenin devamı

toprağa intikal etmesi ve toprağın kuvvetini arttıran bir unsur olarak iltihak etmesi o zerrelerdeki hayatın alâmetidir.

Binaenaleyh ruh doğmaz ve doğuramaz ki irsiyeti olsun, ama (falan adam ahlâkan babasına veya üç kuşak büyük dedesine benziyor) demeleri keyfiyetinde de bir hakikat vardır. Cismamiyet ve uzviyetle münasebeti olmıyan bu benzeyişin sebebi irsiyet değil ayniyettir. Yani çocuğun ruhu, babasının veya ecdadından herhangi birinin ayniyetindedir. Ayniyetten maksad aynı ruh ikinci defa dünyada bir bedene intikalemiş demek değildir. Yekdiğerinin aynı ruhlar; semanın aynı nûr tabakasından yaratılmış nûr letafetleri birbirinin aynı, nûr esasındaki cinsiyetleri, neveleri birbirinin aynı demektir.

Biz bu ayniyeti ahlâk esasında mukayese ettiğimiz zaman bu ruhları ya fena ahlâkta veya iyi ahlâkta birbirine benzetiyoruz. Peki mademki insan ruhu aslında ulvîdir. Her ne de olsa meyli müsbettir, iyidir. O halde bu fenalık nereden çıkıyor, ve İslâm telâkkî esaslarından alan «çocuk ana karnında said veya şakîdir.» Hakikati ne demek olur meselesine gelince

Bunun izahı şöyledir: İnsanın iyi, yani fitratını müsbet telakki ettiğimiz ruhu; hayvanî cisimde nefisle bir araya geldikten sonra insanın ahlâkî ma-

minin birer şubesi idi. Bunları bulup açmak için İlâhiyattan hareket etmek lâzımdı. Fizik ve kimya dahi İlâhiyat ilminin tabiat kanunlarını ihtiva eden birer şubesi idi. İlâhiyat ilminden hareket; bu zâhir âlemlere ait kanunları da sırası ile tetkike yol açacaktı.

---

(12) inci Haşiyenin devamı

hiyeti taayyün ediyor, eğer ruh zayıf ise yani geldiği sema tabakalarının nisbeten kesif bir tabakasının nûrundan yaratılmış ise ve intikal ettiği beden muhassalası olan nefsi de muzır, şerir bir hayvanın nefsinin taşıyorsa bu halitanın müsbet tarafı zayıf, menfi tarafı kuvvetli olacağı için bedende menfinin hükümranlığı carî olmağa başlıyor ve o adama şerir, deniyor. Eğer ruh nefse hakim olacak derecede kuvvetli ise derecesine göre ona da salih kimse deniyor. Eğer ruh ve nefis mütevizin kuvvette ise ona da (avam kimse) deniyor. Nitekim ekseriyet beşeriyette bu üçüncü haldedir. Bütün kanunlar, sakındırıcı cezalar, bu ekseriyetin mütevizin olan temayüllerinden iyi tarafını kuvvetlendirmek, fena tarafını sindirmek içindir. Kendi menfaatleri muhtel olmadıkça bunlar sakın ve iyi görünürler. Fakat içleri daima iyilik ile fenalığın medvecezri altında kararsızdır. Demekki fenalık; ruhun kendi aslında değil, Geldiği nûr tabakasının letafet ve kesafetindedir. Fenalık veya şerirlik de aslen hayvanî uzviyette, nefisedir. Binaenaleyh hayatın gerek içinde gerek dışda mücadele ile geçmekte olması müsbet ve menfi unsurlar mücadelesinin iç ve dış yüzüdür.

Şerir bir hüviyet taşıyan insanları ıslah için harici telkin ve terbiyenin faydası olmadığı gibi sa'îd bir hüviyet taşıyan insanları da dışardan yıkmak kabîl olmaz. Ve öylesi fena bir aile muhitinde bile doğ -

Çünkü İlâhiyat ilmi; insanı eserden müessire geçiren bir yoldur. İnsan, bir eserdir, insan gibi insanın bulunduğu arz ve arzın bulunduğu bütün kâinat da birer eserdir. İlâhiyat; (ben neyim, kiminim, nedenim, niyeyim?) suallerini insana sordururken yine insana; içinde yaşadığı arzın, ve arzın içinde yaşadığı âlemlerin de, (nedir? kimindir? nedendir? ve niyedir?) diye hakikatlerini sorurup düşündürmesi ve araştırtması lâzımdı.

Alâka duyan insanlar için bu bir takım tabîî düşüncelerdi. Ve bu düşünceler her insanı sevki tabîî ile hakikat ilmi hududuna getirecekti. Ve onu tatmin edecek malûm esasları ona açıklayacaktı. Fakat insanların çoğu mensup olduğu ilim şubesinden dışarıda bir şey aramak istemiyor. İstiyor ki esas bilgisi, mesleği ne ise her başka mechulü de elindeki malûmlarla çözsün. Her şey önündeki (laboratuvar) halletsin fakat bu fikre bağlananlar çok bir şey halledememişlerdir. Hikmet, kimya gibi ilimler batın âlemindeki hakikatleri çözmeğe kâfi değildir. Ayır ilim ve ilham ister.

Aksi halde Laboratuvarlık ilimlerin birer cephesi kararlıkta kalmış olur. Halbuki bu âlemin içini dışını anla-

---

(12) nci haşiyenin devamı

sa, büyüse inkişafını için için hep müsbet olarak yapar ve dış tesirlerine mukavemet eder. Mükâfat beklemeden iyiliğe atılanlar bu neviden olduğu gibi kanunun en korkunç müeyyidelerini bile göze alarak yine fırsat buldukça fenalığa saldıranlar da öteki nevidendir. Asıl talim; terbiye ve kanun müeyyideleri ekseriyeti teşkil eden orta halli avam içindir.

---

mak ve aydınlatmak gerektir. Bu âlemlerin zahirini nizamlayan tabiat kanunları gibi batın hayatını idare eden batın kanunları da vardır. Onları ve ruhiyatı kavramak lâzımdır.

Tahlil

(4)

«Teknik kudreti artmasının insanlardaki hırs ve tama'ın artmasını mucip olması.»

Hakikat ilmine göre bu ; gayet tabîî bir haldir. Çünkü insanın dünyaya gelmekle cismaniyetinde vücade gelen nefis ve ondan zuhur eden bu sıfatlar, onun iptidailik halidir ki bilâhare ilimle bilinmiş, ve inkişaf etmiş oluyor. İhtirasların bu inkişafına mukabil ruh cephesi de inkişaf edip kuvvetlense muvazene ve emniyet teessüs edecekti. Zira batının bu inzibat kuvveti nefsin ihtiraslarını firenlerdi.

Halbuki hayatta matlûp ve mantukî olan talim ve terbiye tarzı; ruhu kuvvetlendirip nefse hakim kılmaktı ve ya diğer bir ifade ile nefsi zayıflatıp ruha münkad kılmaktı. Ve binnetice insan oğlundaki fazilet hiselerini, insanlık cevherlerini inkişaf ettirmek, hayvanlık hislerini zarar vermez hale koymaktı. Hayır ışığını yakıp şer alevini söndürmektî. İşte son, asırda bu yapılmadı. Ruh ihmal edildi. Bütün bilgiler nefsin işine yaradı. Nefsin eline bütün kuvvetler teslim edildi. Ve meydan nefsin oldu. Hatta totaliter bir hükûmette egoizmaya: mukaddes egoizma bile dendi.

Tahlil

(5)

Teknik ilimler; her milletin ahlâkını aynı derecede bozamadı. Her milletin batın ilminden ve binnetice ahlâk-

tan ve faziletten nasibsizliği kadar bozdu. Çünkü bu bir muvazene ve mukavemet meselesi ortaya koyuyordu. Sonra her millette de her sınıfı aynı derecede bozmadı. Öyle milletler görüldü ki yüksek sınıflar bozulduğu halde halk dayandı. Veya halk bozuldu fakat yüksek ve münevver sınıflar dayandı. Netice itibarile hangi milletler veya hangi sınıflar hak ve hakikati anlamış ve ona inanmış ve yüreğini sarmış ise onlar dayandı, destek oldu. Milleti izmihlâlden kurtardı.

Tahlil

(6)

Maksad semadan bir şey beklemek değil, semanın Rabbinden bir şey beklemektir. Oraya kadar ruhan yükselmek istemiyenler tabiatın maddî çerçevesi içinde kaldılar, maddede ruha yer vermediler. Binaenaleyh ruhun ardında yükseleceklerine bedeninin ardında kaldılar ve sukût ettiler. Hayata ruh yerine nefis hakim oldu. Ve netice bu keşmekeşe kadar insanları götürdü.

Tahlil:

(7)

Nefis; kendi esasında hodgâm (Egoist) tir. Ruh ise kendi esasında diğergâm (Altruivist) dir- Ve bu; derece derece böyledir. Bir Fars Hakîminin dediği gibi insan iyiliğe meylerse iyilikte melâikeyi geçer, fenalığa da meylerse şerde şeytanları geçer. İşte sureti umumiyede insanlar müsbet taraflarına meyil ve diğergâmlığa istikamet almak için son asrın hayatını müsait bulamadıkları için müsbet tarafları zayıf kaldı, menfi tarafları kuvvet buldu. Mamafih insanlardaki bu menfi temayül, tesadü-

fün eseri veya sebepsiz ve hikmetinsiz değildi. İnsanların nefislerinin peşine düşmeleri bir hikmetin neticesi idi. Hikmetin esası şu idi: Allahın tekâmül kanunları bir taraftan insanlara arzı imar ettirecek ve bir taraftan da insanları tekâmüle sevk edecek idî. Tekâmülün hem menfi hem müsbet tarafı vardı. Müsbet taraf harekete geçmek için menfi tarafın hareketi zarurî idi. Meselâ arzı imar için bi-dayette mücadele fitratı, inkılâpçı ruh ve hırs lâzımdı. Bu yüzden bir bakıma yıkıcılık da işe karışacaktı. Çünkü kazmayı vurmuyunca küreğe iş çıkmayacaktı. Kayalar devrilecekti ki yol açılsın, kayalar parçalanacaktı ki taş ele geçsin toprak kazılacaktı ki cevheri meydana çıksın, yabancı otlar yolunacaktı ki daha faydalı şeyler ekilebilsin, para kazanmak, servet yapmak hırsı olacaktı ki insan alabildiğine çalışsın. Tabiatile bu hislerin ayniyeti insanları da rekabete, ihtilâfa düşürecek ve insanları bir müşterek menfaat esasında anlaştrıncaya kadar boğuşmaya, ıstıraba sevk edecekti. Bulanacaktı ki durulsun, insan bu tecavüzlerinde bir mukavemet görecek ki her biri kendi hakkının hududunu öğrensın. Hudutları aşınca sademeye uğrayacaktı ki intibaha gelsin. Ve cemiyet içindeki ferdi hakların mütekebil olduğunu düşünsün. Netice itibarile bu hırs olacaktı ki teknik ilimler de bu kadar icadlar elde edilsin. Bu icadlar içinde menfileri de olacaktı ki müsbetlerini arayıp bulmak için zaruret hasıl olsun. İşte ihtiraslar ; arzın cevherlerinden ve ilmin keşiflerinden insanlığı müstefid kılarken bu uğurda insanı düşürdüğü ıstırapların intibahları da insani kemallendirecektir. Ve bu kemal arttıkça insanlar menfi temayülden müsbet temayüle doğru yol almağa başlayacaklardır. Egoizm gittikçe yerini digergamlığa bırakacak ve hodgâmlık normal bir şey addolunurken anormal addedilmeğe başlanacaktır.

Tahlil

(8)

İnsanların kalbinde Allah sevgisi yaşamadıkça onun yerinde duracak İlahlar; hakikatte insanın nefsi temayülleridir. Bu temayüllerin istihdaf ettiği mabudlardır. Bu putlara ulvî birer mahiyet verenlerin kalbinde, hissinde zaten hakikatler yer almamıştır ki sönsün. Maskesi düşen putlar ; esasen ihtiras abideleridir. Ve bu maskelerin altından meydana çıkan şey; nefsin doymak bilmez ağızlarıdır.

Tahlil

(9)

Bunun böyle olması da tabîî idi. Allahın tekâmül kanunları ; nasıl beşeriyeti; çocukluk yaşından alarak tedricen şuurlandırmış, kemallendirmiş ve çocukluk yaşının her safhasında onun yaş temayüllerine müsamaha etmiş ise ve bu meyanda beşeriyet fikirsiz, rüşdsüz uzun devreler geçirmiş ise Din ve rüşd devrinden sonra da putperestlik devrini vücuda getiren bu şuursuzluk devrinde beşeriyet cemada, nebata, hayvana nihayet kendi eşine ve daha sonra gökteki ecrama ve cin ruhlarına tapmış böylece bir çocuk gibi en basit şeyden başlayarak tedricen daha manalı ve esrarlı cazip şeylere bağlanmıştır. Akli erdikçe birinden diğerine geçmiştir. Ve ancak rüşd devrinde Allah mefhumunu kavrayabilmiş ve elindeki gözündeki putları bırakmıştır.

Kur'ân-ı kerîmden :

(76 — İnsan — 1) : İnsan üzerine Dehirden bir zaman geldi geçdi onda zikre şayan bir şey değildi [kemat

itibarile]»

Bu nesiller içinde halâ putperestliğin o devrelerini yaşayanlar vardır. Onlar da (bulduk) zannı ile kendilerini bir hakikate ermiş sayarlar ve bir çok cazibelerin, ziyaların etrafına toplanırlar. Netice itibarile insanlar hakikate erme yolunda bir çok yaş safhaları geçirdiler.

Ve bu yolda [bir hakikati istihdaf ederek] merhaleler katettiler. Allah takdir ettiği şeyi insana duyurur, aratır. Ve neticede buldurur. Çünkü hakikatte hikmetsiz hiç bir hadise yoktur.

İşte neslimizin bir kısım henüz, hakikati ararken bir kısmı da hakikati bulmuş onda kemale ermeğe çalışıyor. Binaenaleyh her kes Allahın tekâmül kanunlarının icabı bir gün evvelden daha olgundur. Her cemiyet bir gün evvelden daha tecrübeli ve intibahlıdır. Hayatta faaliyet asıldır. Faaliyetin hakikî gayesi daha iyiye doğru ilerlemektir. Netice:

Buluttan damlıyan her yağmur damlası nasıl aslına kavuşmak için yeryüzünde kendine bir yol arıyor ve nihayet koca dereler vücade getirerek denize doğru koşuyorsa yer yüzünü ihya için denizden çıkıp toprağa düşmüş su damlası gibi yer yüzünü imâr için gökten yere inen insanlar da tekâmül edip vazifelerini ifa ve bir an evvel asıllarına kavuşmak için yer yüzünde uğraşüyor ve kemal yolunda koşuyorlar. Ve nihayet kemal sahasında toplanıyorlar. Bu toplananların sayısı ekseriyeti bulunduğu gün insanlar saadete ereceklerdir. Çünkü hür birer insan olarak elbirliği edeceklerdir. Düşükleri nefislerinin esaretinden ve nefisleri yüzünden şunun bunun köleliğinden tahakkümünden kurtulacaklardır. Hür, müstakil fakat bir birini seven ve tutan kardeşler olarak kemal devrini açacaklar ve Allahın Melekûtuna layık birer kul olacaklardır. Allahın mukaddes kitapları böyle iyi bir devrin, kemal ve iyilik devrinin geleceğini müjdeliyor.

Tahlil:

(10)

Mukaddes hisler, insanda sönmedi bilâkis inkişaf ediyor, gördüğümüz münakaşalar bu inkişafın eserleridir.

Bu mukaddes hisleri harice taşıran azîzler dün olduğu gibi bu günde mevcuttur. Bunlar hiç bir nesilde eksilmedi ve eksilmiyecektir. Bunları yetiştiren Allahın sıfatları ve iradeleridir. Bunlar değişmezki onlar değişsin. Allahın tekâmül kanunlarının icabı budur. Beşeriyetin ilk putperest çağlarında, Peygamberlerin tek başına kaldıkları, taraftar bulamadıkları muhitler, çoluk çocuktan ibaret kütleler vardı. Fakat bu gün tekâmül kanunu her şeyi yükseltti, dünyayı yüksek prensiplerle kurtarmağa kalkan ve yüz kûsûr milyonluk milletleri çalıştıran millet reisleri görüyoruz ve o devri yaşıyoruz.

İmdi :

Putperestlik devirlerini beşeriyetin ekseriyeti aşmış ve kurtuluş devrinin arifesindedir.

Tahlil :

(11)

İnsan hayat yolunu kendi intihap ederse tanımadığı bu yolda, ummadığı fena şartlarla karşılaşır. Hayatın emin, salim yolları malûmdur. O yollar, Allahın beşeriyete açtığı takvâ yollarıdır. Fakat insanlar takvâ mükellefiyetinden kaçmak için hususî yollar intihap ediyor. Çünkü takvâ sırf iyilik şartlarıyla mukayyettir. Fenalığa mütemayil nefislerin işine bu şartlar gelmez. Onun için kaçamaklı yollar ararlar, bir alay felsefeler yaparlar, ve prensipler uydururlar. Fakat böyle temelsiz zihniyetlerle in-

san selâmete çıkamaz. Gittikçe sapıtır sapıttıkça hedef-ten uzaklaşır ve ummadığı müşkülâta düşer. Kurtuluş çaresini şunun bunun tarlasına girip araştıranlar tabiatile tecavüz ve muhalefete uğrarlar. Ve boğuşmağa mecbur olurlar. Işıksız yollara sapan, karanlıklarda yol çıkarmağa uğraşan, nihayet şunun bunun tarlasını çiğnemeğe kalkarak boğuşmağa dalan insanlar; İki cihan harbinden sonra nefislerinin peşinde gitmenin mal olduğu hüsrânların dehşetini intibahla görüyorlar ve karanlıkta boğuştukları insanların kardeş olduklarını da esefle anlıyorlar. Tabiatın tekâmül kanunlarına uyarak şimdi yolun doğrusunu arıyorlar ve nihayet Allahın dost doğru olan takvâ yoluna karar verecekler ve ister istemez girecekler ve Allahın bu doğru yolunda korkusuz, nıza'sız yürüyecekler, ve bu yolun iktiza ettirdiği inzibat ruhuna, medenî ruha, insanlık haklarına hürmete alışacaklar, ve Allahın apaydın fazilet yolunda selâmete çıkacaklardır.[13] Bu mukaddes kitapları insanlara kapattırılmış değiller açtırmamışlardır. İnsanları sürü halinde insanlık haklarından mahrum olarak, sırf kendi saltanatlarının muhafazası için asker, kendi mülklerinin çiftçiliği için esir işçi olarak kullanmak istemişlerdir. Tahakküm ve zulüm etmek isteyenler ve insanlardan haklarını nezi' edenler, Sezarlar, Fir'avunlar bu kitapları açtırmaktan korkmuşlardır. Elleri altındaki insanlardan, insanlık haklarını gizlemiş-

---

[13]

Takva

(Takva); sakınmaktır. İzahı ve manadaki kasdı şudur :

(Elden gelen iyiliği esirgemekten, ve elden gelen fenalığı yapmaktan sakınmak.)

lerdir. Ve halk bir kuvvet, bir varlık vücade getiremesin diye onu daima tefrika telkinleriyle zayıf, teker teker dinecek kadar müteferrik; yekdiğerine emniyetsiz bırakmışlardır. İşte insanlık hakları gibi insanlık rabitalarını da bu mütehakkimler durmayıp baltalamışlardır. Ve hayata ferdiyetçiliği ve onun vasfı olan hodendişliği, hodgâmlığı esas kılmışlar, tabiatıyla diğereendesliğe, diğergâmlığa yol vermemişlerdir. Hakkı tanıtmamışlar, haksızlığı marifet saydrrmışlardır. Dinlerin, tesanüd, taavün ruhunu duyurtmamışlardır. Birlik ve mütekabil alâka hissini kökten söküüp atmağa kalkmışlardır. Tabalarına telkin ettikleri prensiplerin başlıcaları şunlar olmuştur.

Gerek halk, gerek memleket hükümdarındır. İnsan, hayvan, toprak her şey varlığını hükümdara borçludur. Bu borcu insan kanı ile canı ile teri ile ödemeğe mecburdur. Yerin mahsulü hükümdarındır. Halka ekmeği hükümdar verir, ve bu onun bir inayetidir.

Bu yerlerde hükümdar Allah hakkını benimsemiştir. Yani merci' ve melce' olarak hükümdar kendini göstermiştir. İşte onun için bugüne kadar Fir'avunluk; en fena vasıfları manasında toplayan bir tahkir sözü olmuştur. Çünkü şahsî saltanatı için, bir tek insanın, milyonlarca insan hukukunu hiçe saymış olması demektir. Tarihi; Fir'avunların, Sezarların şahsî saltanatları için insanlara reva gördükleri zulmün, istibdadın, işkencenin envayı ile doludur. Bunlar beşikteki, memedeki çocukları topyekün boğduracak kadar gaddarlığa son haddine vardırmışlardır. Bunlar insanlığı tahkir etmiş, insanlığı ezmiş, hak ve hakikati hiçe saymışlardır. Allahtan korkmayanlar, insanların hayatını ve her varlığını kendilerine hasr ve tevcih etmek isteyenler; bu fenalıkları irtikâp etmişlerdir.

Tahlil :

(13)

Müstebid hükümdarlar; idare tarzlarile din prensiplerinin te'lifi mümkün olmadığı cihetle cemiyet hayatında dine; hakim ve vazih bir yer vermemişlerdir. Din talim edenleri murakabe altında bulundurmuşlar ve dinin yalnız şahsî ibadet ve emre itaat gibi kısımlarını tamim ederek içtimaî haklar bahsini meskût geçirtmişlerdir. Binaenaleyh din; ferd ile Allah arasında münhasır ferdî şahsî ve hususî bir mahiyet almış ve halk her yerde son derece cahil bırakıldığından işin hakikatini araştıramamış ve dinlerin insanlara verdiği haklardan vazifelerden ve alelumum içtimaî mükellefiyetlerinden habersiz ve alâkasız kalmıştır.

Binaenaleyh dinlerin manevî varlıkları cemiyetlere esasen girmemiştir ki sonradan kaybolmuş olsun.

İmdi, din hayata fazilet ruhile hakim olmağa bırakılmamıştır ki beşerin ıstırapları zail olsun, şekâvet kalkmış olsun, kuvvetin pervasız savleti, tahakkümü önlenememiş olsun, zayıfın hakkı korunmuş olsun.

Ehli kitap dinlerinden birincisinin hakikî faal hayatı 40 senedir. Bu; Musevilerin Fir'avunun işkencelerinden kurtarılıp sahraya nakilleri ve sahrada geçirdikleri zamandan ibarettir.

Hıristiyanlık ise putperest Sezarların şiddetli ve kuvvetli muhalefeti ile karşılaşmış, ilk ve esas ruhu ile bir hükümet kuramamış ve ideallerini inkişaf ettirecek hür ve müstakil bir cemiyete sahip olamamıştır.

İslâmiyete gelince:

Onun da insanlık haklarına ve cemiyette halk hakiyetine, hürriyet, adalet, müsavat esaslarında bir kardeş-

lik ruhuna müstenid kurduğu idare ancak yarım asırlık bir zamana münhasır kalmış, saadet asrı diye başlıyan ve anılan bu devir daha üçüncü halife zamanında ihtiraskârların ortaya çıkardığı fitneler ve kanlı ihtilâflarla sarsıntıya uğramış ve Muaviyenin ferdî saltanat kurmasile halk hakimiyeti sona ermiştir.

Binaenaleyh her Dinin zuhurundan sonra bunun ruhu; bir ideal halinde ancak en münevver ferdlerin hissinde yaşamış ve fiiliyatı; ferdin şahsî ibadetlerinden ibaret ve ferdin hayır ve hasenatına münhasır kalmıştır. Dünyada yaşayan hodgâmlıktır. Hazreti Musanın şeriat disiplini, hazreti İsânın feragat ve müsâlemet ruhu, hazreti Muhammedin Hakcılığı ve halkcılığı, hazreti Ebubekirin, Ömerin medenî idareleri bir hatıra olarak ferdin yalnız zihinlerinde kalmıştır.

Bu asrın ideolojik fikirleri şunun bunun malı olarak dalgalanıyor ve henüz beşeriyetin hey'eti umumiyesine mal olacak bir tekâmüle inkilâp ederek umumî bir neticeye ermiş değildir. Dünya kılıçlı ihtilâflar gibi kalemlî ihtilâfların da henüz mücadele devrini yaşıyor.

Şunun veya bunun fikrine bütün dünyanın birden uymasına da mantıkî imkân yoktur. Zira ictihad kıymetini aşamıyan böyle şahsî fikirlerin bütün bir beşeriyetce kabulüne kimi yerde siyaset kimi yerde benlikler muhalefet edecektir. Fikirler zaten yalnız kendi devirlerini aydınlatırlar, her nesil kendi kemalini yaşar, maziden aldığı tecrübelerle göre kendi devrinin derdine çareler bulur. Fakat bu çarelerin hangisi daha doğrudur. Sonra bu çareler o günün şartlarına göre düşünülmüş olduğuna göre gelecek devirlerin derdine ne derece ilâç olur. Bunlar da ayrı bir meseledir.

Hakikatte:

Beşeriyet her nesilde, her devirde her yerde kıymeti, hassiyeti değişmeyecek sabit çarelere muhtaçtır. Bu çareler her mukaddes kitapta aynı olan takvâdir yani iyiliğe koşmak fenalıktan çekinmektir. Bunun muhassalası ve ismi müşterek dünya lisanında fazilettir ve faziletin erleri İlâhî teşvikler ve mükâfatlarla müeyyiddir. Beşeriyet; tahakküm ve vesayet altında ve sürü halinde sevk ve idare olunduğça kendine gelemez, ferdî tekâmüle mazhar olamaz, ferdî tekâmüle ermedikçe cemiyette halk hakimiyeti teessüs edemez. Halk; kendisini idare edecek hale gelmedikçe de ıstıraptan kurtulamaz. Ve sulh; dünyada istikrar bulamaz çobanlar muhtelif histe, muhtelif ihtirasta olacakları için bu ihtilâf şûrûsü, muhâsamayı ve muharebeyi dünyada idame edecektir. Hakikî çoban Allah'tır. İnsanlar Allahın rızasına göre harekete alıştığı gün dünyadan ihtilâf kalkacaktır. Dinler siyasete değil, siyasetler dinlere tâbi olacaktır. Ve binaenaleyh siyaset faziletten ibaret ahlâk demek olacaktır. Bir olan fazilet ruhuna uydukları gün insanlar Kurtuluşa ereceklerdir. Yoksa faziletin, marifetin yerlerini prensipler alacaktır. Bunlarında, manaları ve ölçüleri yerine göre değişecektir. Kuvvetine dayanan mütehakkimler istediği şeye iyi, istemediğine fena diyecek ve öyle itibar ettirecektir. Herhangi bir şey Dünyanın bir köşesinde doğru öbür köşesinde eğri telâkki edilecektir.

Son zamanda Milletler arası münasebetlerin aldığı sıkı ayrılmaz mahiyet; hiç bir devleti inifradcılık halinde bitaraf kalmasına imkân vermiyecektir. Tazyikler kıt'aca ve kıt'alarca toptan yapıldığına binaen doğrudan doğruya harbe girmeyenler de mutazarrır oluyorlar; ve bu müşterek zarar hissesi onları da mustarip kitle ile birleştiriyor. Ve müdafaa zarureti her milleti ister istemez harbe sürüklüyor.

Meselâ: (12—11—941) tarihli Vakit gazetesinde Amerikadan verilmiş bir Ajans telgrafının son fıkrasında ay-nen şöyle deniyor:

«Amerikan milleti; hürriyetin uğrunda çarpışmağa değerli olduğuna inanıyor ve eğer çarpışmağa mecbur olursa, onu muhafaza etmek için ebediyen çarpışacaktır. Bunu yalnız kendimiz değil, hürriyetimizi temin ve dün-yayı içinde hürriyetin yaşayabileceği ve ebediyen büyü-yebileceği bir yer haline getirmek için can veren ölümlere karşı da [1917 umumi harbinde Amerika askerlerinden ölenlere karşıda] borçluyuz.»

Bugün bu lisanda gördüğümüz yenilikleri şöylece hülâsa edelim :

1 — Bir ailede ferd, bir memlekette aile bir millette muhtelif yerliler kendi başına ve alâkasız yaşamıyacağı gibi dünya; bu hakikatin milletler arasında da böyle oldu-ğu ve olacağı haline inkılâp ediyor. Dünya gibi medeni-yet de insanların müşterek malı oluyor, hak ve haksızlık, sulh ve harp her kesin müşterek davası, ihtiyacı haline giriyor.

2 — Dünya; bir yerdeki haksızlığa karşı mucitemian hareket ve mukavemet zaruretini artık bir insanlık vazifesi telâkki ediyor. Nitekim Kur'ân-ı kerîmde buna dair müeyyideler vardır.

Kur'ân-ı kerîmden :

(16 — Nahil — 92) : «Bir kavmin diğer kavimden daha çokluk olmasından azlara gadir etmeyin.»

(49 — Hücerat — 9): «Eğer müminlerden iki taife birbirile mükatele ederlerse aralarını ıslâh eyleyin eğer biri diğeri üzerine Bağî ve tecavüz ederse Allahın emrine münkad oluncaya değin o tecavüz edenle mukatele edin. Eğer o; Allahın emrine inkıyad ederse aralarını adalet üzre ıslah eyleyin ve adaleti iltizam edin. Allah adalet edenleri sever.»

Demekki bugünkü insanlık gayreti ve medeniyet mefhumunda infiratçılık veya nemelâzimeciliğe imkân olmadığı gibi Dinde de buna mesaj yoktur. Diğergâmlık; yalnız ferdin ferde karşı değil, milletin millete karşı da vazifesidir. Zira Allah kurtarıcıdır. Dinlerin taalimi de kurtarıcılıktan ibarettir.

3 — Harp sebepleri dünyadan kalkmadan harbin dünyadan kalkmayacağı, ve her hangi bir köşede patlayacak olan harbin bütün dünyaya sirayetle her kesi ıstıraba düşüreceği kanaati kökleşmiş bulunduğundan bu harbin sonundaki sulhun evvelki sulhlara benzemeyeceği, sulhu yalnız galip tarafın değil dünya ekseriyetinin tesbit etmesi ve onu murakabe ve muhafaza etmesi beklenir. Hak ve adaleti istihdaf eden bir sulhun da devamlı olacağı me'muldur.

Muahedeler;

Haksız ve zorla yapılmış muahedeler ömürsüzdür. Bunlar mukabil haksızlıklar doğurur ve intikam harpleri hazırlar.

Tahlil

(14)

«Bir Dine ihtiyaç var» cümlesinden yanlış mâna çıkarılmış, Din vardır. Beşeriyeti ıstırabından kurtaracak bütün esasat da Kitaplarında mevcuttur. Eğer dünyadaki ıstırap devam ediyorsa bunun sebebi Din yokluğundan değil, Dinin mütahakkimlerin elinde mahiyetini değiştirdiğindendir. Din, kurtuluş çaresi iken sultalar elinde tahakküm âmili olmuştur. Din, digergâmlıktan ibaret bir fazilet ruhu iken hodgâm mütahakkim ferdlar ve müesseseler elinde hodgâm, (egoist) ihtiraslara müeyyide olmuştur ve ıstırapların yegâne menşei olan hodgâmlığın Mukaddes bir mesnedi haline konmuştur. Onun için profesör Mim Kemal

«bir Dine ihtiyaç var. » Neticesine varmış olacaktır. Ve bu netice ile iş Allaha kalmıştır demek ister. Çünkü Allah'tan başka insanları bir fikir etrafında toplayacak ve inkiyad ettirecek kimsede kudret yoktur. Ezeli, ebedi ölçüde bir hakikat mikyasına malik Allah'dan başka kimse dahi yoktur.

Mevcut dinlerin taaddüdünde esasa ihtilâfa meydanı yoktur. Dinler birdir. Allahın Dini! taaddüd peygamberlerdedir. Bu taaddüdün asla tesiri hiç yoktur. Allah değişmez ki İlâhî fikir, İlâhî hikmet, İlâhî nizam değişsin. Bütün Mukaddes kitapların esası cemiyette hürriyetin, hukukun, nizamın, asayişin, emniyetin ve tekâmül imkânlarının yaşaması taleplerinden ibarettir. Binaenaleyh herkes kendi Dinin hakikati asliyesine yani Musevîler ve Hıristiyanlar hükümdarlık eline geçmeden evvelki ve Müslümanlar Muaviye saltanatının siyasetine düşmeden evvelki hallerine fikren ve ahlaken rücû' ederlerse dünyada ne mes'ele kalır ne ihtilâf, ne ıstırap, fakat maateessüf bu günkü dünya ekseriyeti Dinin bu hakikati asliyesinden bile habersizdir.

İmdi herkes kendi dininin safveti asliyesine rücû' etmekle hem dinlerin kurtarıcı ruhu meydana gelecek ve hem de ruhî bir, tek Din kendiliğinden ortaya çıkmış olacaktır. Zira her Din esasında yalnız bir zümrenin değil bütün zümreleri ihtiva eden müşterek hayatı tanzim etmiştir. İnsanları muhabbet ve alâka bağlarıyla, tesanüd ve taavün emirleriyle el birliğine, iş birliğine sevk etmiştir. Bir insanın başkası hakkındaki iyiliği Allah namına kabul ve takdis edilmiştir. Müslümanlık ; zekâtı vermiyenin namazı makbul değildir, sadaka oruçtan efdaldır buyurur. Hıristiyanlık ve Musevîlik dahi aynı esası kurar ve içtimaî yardımı her işin ilerisine alır. Kur'ân-ı kerîm (bir insanı öldürmek bütün insanları öldürmektir. Bir insanı

kurtarmak bütün insanları kurtarmaktır) hakikatini ta'lim eder. Tevrat ve İncil şerifde bundan gayri şey söylemez. Ve bu esas te'yid eder. Allahın beşeriyetçe tanınan sıfatı (merhamet) ifade eden ve (kurtarıcılık) vadeden sıfatlarıdır. Allahın her kitabda, her Dinde insan oğlundan istediği talepler de bu esaslardadır. Binaenaleyh her Din; esasında beşerin müşrerek hayatı için lâzım gelen muşeret esaslarına istinad eder ki bu da kardeşlik, muhabbet fazilet, yardım, fedakârlık ve binnetice merhamet ve kurtarıcılıktan başka ne olabilir ?

Yeni bir Din icadetmenin mantıkan da imkânı yoktur. Bu dünyada kim kime inanır, bir tek insanın fikri etrafında dünya nasıl bir araya gelir? Bu bir cihangir bile olsa !. Çünkü kılınçla kaleler fethedilir fakat yürekler fethedilemez. Bugün evlâdı bile öz babasının telâkkîlerinden ayrılmakta, içtihad hakkına, vicdan hürriyeti hakkına istinaden ileri geri düşünmekte kendisini salâhiyetli görmektedir. Bir aile bile bütün efradile tam olarak bir şahsın içtihadına teslim olmazsa veya teslim olamazsa bütün beşeriyet yeni bir mütefekkirin fikrini kayıdstz şartsız kabul nasıl sevkedilebilir.

İmdi hal veya atı için yapılabilecek yegâne iş; ferdlere kendi cemiyetleri Dinin hakikati asliyesini bildirmek ve o güzel ahlâkı yalnız kendi zümreleri arasındaki muâmelat ve münasebette değil aynen ecnebi zümreler ve milletler münasebat ve muamelâtında da istemektir.

Dinin hayata tatbiki ancak bu suretle olur.

Netekim

Avrupa ve Amerikada bu maksatla teşekkül etmiş bey-Nelmilel gruplar vardır. Bunlar; hayatta kimseyi aldatmağa, her kese karşı muamelâtda dürüst ve samimî hareket etmeğe, her insana iyi göz ile bakmağa ve bütün

hayatta diğergâm his ile hareket etmeğe, elden gelen yardımını kimseden esirgememeğe ahd etmiş kimselerden mürekkeptir. İçlerinde efradı milyonları aşmış gruplar vardır. Ve bu fikirlerini her yerde samimiyetle tatbik etmektedirler.

Demek ki Allahın tekâmül kanunları insanları iyilik fikirleri etrafında toplamaktadır. Gurup gurup toplanmakta olan bu temiz insanlar inşaallah bir gün ekseriyeti teşkil edecektir. Şer genişledikçe ardından hayırda genişlemektedir. Asıl olan hayırdır. Şer; münebbiptir.

Tahlil

(15)

Dindar ve şahsen takvâyâ riayetkâr ferdler çok görülmüş fakat beşeriyeti idare eden otoritelerin muamelât ve münasebatına takvâdan ziyade siyasî menfaat ve kuvvet hâkim olmuştur. Binaenaleyh digergâmlıktan ziyade hodgâmlık zahir olmuştur. Ve bu his ve hırs, hükümdarlarından en küçük memura kadar hepsinde görülmüştür. Bazı yerlerde idare edenlerle edilenler birbirinden zıd birer zihniyet ve noktai nazarla ayrılmışlardır.

Bu zihniyet nesilleri tedricen öyle bir hale getirmiştir ki cahil halk tamamen hakir bir tabaka addedilmiş ve halktan tecerrüd etmek marifet ve asalet sayılmıştır. Onun içindir ki binlerce sene evvel peygamberler, münevverlerden Allah namına bunu istememiştir :

(Emsali Süleyman — 31 — 8): «Ağzını dilsizler için cümle bikes olanların davası için aç. »

İşte halkın dilsiz hale gelmesi binlerce senedir kuvvetin Hakka tahakkümünden ve hakkını ve bilecek, ne arayacak bir fırsat kendisine verilmemesinden, hatta ıstı-

rabını ifade ve şikâyet edecek bir hak kendisi için tanınmamasından ve tamamen cahil bırakılmasından ileri gelmiştir.

Tahlil

(16)

İnsanları fevkelbeşer manevî bir varlığa, koruyucu bir kuvvete bağlayan ihtiyaç ve cazibe putperestlik gibi en iptidaî devrelerde biie insanların ekseriyeti kalbinde vardı. Fakat bu teslimiyetin muhassalası cemiyetin birlik hayatına hâkim ve nazım olamadı. Çünkü insanları kitlesinde sevk ve idare edenlerin düşüncelerine kendi benlikleri hakim oldu ve insanlar Haktan ziyade fânîlerin iradelerine uymak zorunda kaldılar.

Mamafî

İlâhî cazibe hiç bir zaman kesilmedi, eksilmedi. Yer gök nasıl cazibe ile yaşıyorsa içindekiler de atom halinde, ferd halinde yine o cazibe ile yaşıyorlar. Hayat ve hareket bu İlâhî alâkanın netayicidir.

Tahlil

(17)

Evet hayat; Allahın rızası yoluna doğrulup girmedikçe, insanlar bu ana yolun takvâ şartlarına uygun bir selâha yanaşmadıkça, ıstırap; münebbih olarak hayatta devam etmiştir. Fakat tesirini eski zamanlarda mevzii mahiyette yer yer göstermiştir Çünkü felâketi doğuran hareketler yer yer vuku bulmuştur. Medeniyetin çoğalttığı vesait; dünyayı sıkı münasebetlerle müşterek bir yurt haline koy-

duktan sonradır ki bugün bir yer demek, her yer demek olmuştur. Harpler onun için umumîleşmiştir ve sulh de umumî bir mâna ifade edecek mahiyet almıştır. Harp karsırgası doğruca veya dolayısile bütün memleketleri ezdiği için dünyada müşterek alâka vücud bulmuştur. Kimse kimseden kendini ayıramaz olmuştur, kimse kimseye karşı kayıdsızlık gösteremez olmuştur. Her kes kendi için hayır dua ederken her kes için de birlikte ediyor. Zira iyilik umuma gelmedikçe kendine faydası olamayacağını biliyor. Madem ki ıstırap ve saadette alâkalar umumileşti dava da birleşti demektir. Madem ki dava birleşti, fena günlerin sonu da yaklaştı demektir. Çünkü ıstırap ihtilâfın neticeleri idi. Artık dünyada [milletlerde olduğu gibi] bir müşterek cemiyet nizamı kurulacaktır. Bu nizamın müeyyidesi bütün dünyanın müşterek kuvveti ve iyilik arzusu olacaktır. Nizam ; kanun kuvveti ile kat'î mahiyette hakim olacaktır. Emniyet ve kardeşlik; milletlerin yalnız kendi hudutları içinde değil, dünya hududu içinde de istikrar bulacaktır. Aile içinde bir ferd ne ise, millet içinde bir aile ne ise, dünya içinde de bir millet o olacaktır. İki umumî büyük harp dünyada bu birliği ergeç fakat nihayet tesis ettirecektir.

Tahlil

(18)

Evet insanlar arasında sulh ve sükûn ; yalnız beşerî asalete insanlığın iktiza ettirdiği kemale yakışan bir arzu değil, herkese ekmek kadar lüzumlu, hayat kadar esaslı günlük bir ihtiyactır.

Asıl olan ihtiyaç budur. Her ihtiyaç bundan sonradır. Bunsuz hiç bir şey olmaz, bunsuz hiç bir şeye yer kalmaz !

Dünyanın nüfus ekseriyeti, çiftçi ve işçi değildir. Çiftçinin ekip biçmesi, mahsulünden, işinden hayır görmesi emniyetle kaim değildir. Hey'eti umumiyesi ile köylü de böyle, gelelim şehirli ve kasabalıya! Şehir ve kasabaların da ekseriyeti orta halk değildir. Orta halkın ekseriyeti esnaf ve serbest meslek ashabı değildir. Bunların da ihtiyacı işinin, tezgâhının başında kalmak değildir. Bu nun böyle cereyan etmesi memleketin emniyetinden başka ne ile mümkün olur ?

Çiftçiyi çiftinden, işçiyi işinden alıkoyan ve herkesi pahalılık ve yoksulluğa düşüren harbi, bir kaç politikacı ve kapitalistden maida kim ister, harp felâketini istismar eden istismarcılardan başka harbi kim ister.

Bir memleketin ekseriyeti veya dünyanın ekseriyeti harbi istemeye dursun içlerinde harbi açacak ve körükleyecek kudrette ve niyette velev bir kaç kişi bulunduğu bütün temenniler neye yarar.

Halk ferdlerindeki Allah korkusu, Allah sevgisi, insanlık gayreti, sulh ve sükûn emeli kendi şahsî muamelesindeki hududu aşamaz. Bir insan istediği kadar yangın çıkmasın, ihtilâf, muharebe çıkmasın diye uğraşa dursun, komşusu aynı emelde olmazsa veya etrafta kundakçılar, fırsat beklerse bu emekler neye yarar, bir ferd, veya bir millet istediği kadar sulhcu, faziletli olsun, mukadderatına hakim veya müessir olanlar, bu fikirde, bu niyette olmadıktan sonra ferdî ve milli gayretler neye yarar.

Bu hakikatlar artık dünyanın her tarafında [umumî harpler yüzünden] bilinir hale gelmiştir. Bundan sonra bunun önüne geçmek; bir fert için, bir millet için değil her fert için her millet için en müstacel, en mühim bir iş, bir birlik, beraberlik işi olmuştur. Ve bugünkü muharebeleri idare edenlerin her günkü lisanı ve dünyaya verdikleri teselliler bu mevzua; yani müstakbel harplerin önüne geçileceği esasına inhisar etmektedir.

Tahlil :

(19)

İrsiyet'in ruhî faktörlerde değil, cismaniyette olduğunu ve irsen intikal eden hususiyetlerin ruhiyata, yani ahlâkiyata değil, uzviyete yani eşkâl ve zavahire aid cismaniyete müteallik olduğu [bahsin münasebeti icabile] (2) numaralı izahda tafsil edilmişti. Şimdi burada yalnız şu noktayı ilâve ve izah etmek istiyorum :

Profesör M. Kemal; makalesinde şöyle diyor: **“İnsanların tenasül hücrelerinde irsiyeti ahlâfa intikal ettiren ruhî faktörler vardır. Bu nüve içinde insanın bütün karakteri, cibilleti minyatür halinde mevcuttur.,,**

İzahı:

Evet doğan insan; fitratı ve cibilleti ile doğuyor, bu tabiatı taşıyan nüve minyatür halinde insanla beraberdir. Hatta hakikat ilmine göre malûmdur ki bu nüvenin aslı; (levh-i mahfuzda) ezeldenberi mevcuttur. Bu nüveye (aynî sabit) diyorlar, ve kullanışta (a'yani sâbite) diye cem'i söyleniyor. Buradaki (ayn), ayniyetten gelen benzerliktir ki bir şeyin tıpkı tıpkısına benzerliğini ifade eder ve bu yerdeki kullanılışının hikmeti de odur. Çünkü Allah mahlûkatı yaratacağı zaman önceden onların (a'yani sâbitesini) yarattı. Bu suretle her mahlûkun atiyen dünyada geçireceği hayatın bütün safahat ve teferruatı taayyün etti.

Tahlil :

(20)

Zekâ ve akıl; fitratı değiştiremez, ancak fitrata göre çalışma ve başarma kabiliyetini artırır.

Tahlil

(21)

Evet zekâ, iyilikte iş kıymetini, iş hacmini arttırabil-diği gibi fenalıkda da türlü işlere yarar ve hususiyle işin kötü mahiyetini gizlemek, onu sahteliklerle süsleyip iyi gibi göstermek üzere maskeciliğe de yarar. Fakat Allahın hakikat kanunları o maskeleri çabuk yıpratıp düşürür ve hakikî çehreleri meydana çıkarır.

Tahlil

(22)

Hayat ki menbaı Allahda olan bir nûrdur, mütemadî bir ceryan ve tecelli halindedir. Bu nûr yolile gelen bir takım hassalar da vardır ki her vücut, her zerre bunlardan Allahın iradesi kadar nasibini alır. Yani hayat ile kaim olan diğer manevî varlıklar da hayat gibi Allahın tecellile-rile mütemadiyen akar gelir, ve mahiyetine göre her mah-lûk; liyakati, kabiliyeti kadrini alır.

Her vücut bir cihazdır. Alıcı verici kabiliyetlerle mü-cehhezdir. Bazı cihazlar yalnız müsbetleri, bazıları yalnız menfileri bazıları da hem müsbet hem menfiyi kendi fit-rî kabiliyetine göre ve bu esas kabiliyetinin hayatta inki-şaf imkânlarına göre alır ve verir.

Her şey hakikatte bir anten gibidir. Ve her cihaz; mü-kemmeliyetine ve takatine göre antenlik vazifesini gür ve-ya kısır, temiz, berrak veya bulanık bozuk halde yapmak-tadır. Etrafımızdaki hava, toprak zerreleri semadaki âlem-leri vücutte getiren zerrelerin hepsi alıcı verici birer âlettir. Alıp verdiği şeyler Allahın alâkalı tecellileridir. Vazifeleri Allaha ve dolayısile mahlûkatına hizmettir. Netice itibari-le her şey Allahın hikmetli elinde işlek bir âlettir. Top-

rakdakî hayat; ağaca nasıl bir yaşama vasıtası oluyorsa insanın gerek insanlık ruhunda gerek cismanî zerrelere ruhundaki hayat da aynı suretle yaşama imkânını veriyor. Ve ilim, irade, kuvvet, şuur ve hisler gibi İlâhî tecellilerin vücud ve zuhuruna vasıta oluyor. Ölen insanın cismindeki (zerrelere ruhu) muayyen bîr vazife ile yine yaşayıp çalışıyor fakat insanlık ruhu ile kaim olan hislerden, vasıflardan bu vücudda eser kalmıyor. İşte (âr) ve (hayâ) denilen nazım his de ve bunun mütekâmil hali olan (seciye) de iç cihazımızın yani ruhumuzun alıp geliştirdiği hislerdir.

Hayâ; insanın tehdit ve itma' tesirleri karşısında seciyesinde göstereceği mukavemetin ifadesidir. Hayâ öyle bir hakim hisdir ki bunun hükmünde yaşayan insan: yalnız başkalarından değil kendi kendinden de hayâ eder, utanır. İşte insanın utandığı bu iç yüze vicdan diyoruz. Bu İlâhî his; bazı cihazlarda öyle kuvvetlidir ki bazı kimseleri ölüme kadar götürür. Görülüyor ki insan en yüksek kabiliyette bir cihazdır. Kanunun vermeyeceği şiddette bir cezayı insan kendi kendine vermekte ve en kuvvetli inzibat murakabesini insan kendi kendine yapmaktadır. Elverir ki insanlık hissi inkişaf edebilmiş olsun. Fazilete bağlılığı, vicdana hürmeti olsun, böylesinden cemiyet hayırdan başka bir şey görmez. Bunlar cemiyetin hayır ve emniyet unsurlarıdır. Ve yine görülüyor ki vicdan bizim tesirimiz altında değil biz vicdanımızın tesiri altındayız. Onun içindir ki Dinde iman; hayâ ile mukayyet kılınmıştır.

Hâdis şerif: «Hayâ imandandır.» Muhit ve terbiyenin hayâ üzerindeki tesirleri mühimdir. Muhit hayâyı insanda besler inkişaf ettirir ve istikametlerini tayin eder. İnsanın başka insanların gıyabında yapacağı her işin bu hayâ ile vicdan ile tam bir alâkası vardır. Bir insandan komşusunun olsun, muhitinin olsun mâfevk veya mâdû-

nun olsun beklediği ilk şey; ciddiyet, samimiyet ve doğruluk mudur ? İşte bunun murakıbu hayâdır. Ferde ve cemiyette en lazımlı şey emniyetmidir. Bunun da her şeyde her münasebet ve muamelede nazımı hayâdır.

Vatandaşı vazife başında mıhlayan, ölümüne kadar çalıştıran, icabına göre ölümü hayata tercih ettiren hayâdır. İnsanı hıyanetten koruyan, bütün fenalıklardan alıkoyan hayâdır. İnsanda hakikî şeref ve itibarı vücutte getiren hayâdır. Hayânın girmeyeceği yer, aranmayacağı yer yoktur. Her yerde her iyi şeyi umduran hayâdır.

Tahlil

(23)

Cemiyet binası ; ferd denilen malzeme ile örülüp kuruluyor. Ferdlerin imtizaç ve alâkası, tesanüd ve teavün kabiliyeti yani digergâmlık terbiyesi ne kadar çok ise binanın sağlamlığı o kadar çoğalıyor. Bu hassaların ferde-lerde temeli hayâdır. Ferdi fenalıktan alıkoyan hayâdır. Hayâsız cemiyet fenalık için birleşmiş bir kalabalıktır. Hayâsız aile; cemiyetin vücudunda işleyen bir yaradır.

Tahlil

(24)

İdeal; (ülkü — mefkûre) denince makbul, iyi bir gaye akla gelir. Felâket, musibet ve ıstırap doğuran bir emel akla gelmez. Kötü bir iş makbul olamaz ki kötü niyet ideal vasfını alsın. Meselâ harp; ona sebep olanın ihtiraslarından doğan bir musibet; ve başkalarına zarar veren bir neticedir. Onun önüne geçmemek değil geçmek

bir zarurettir. Fenalıkları önlemek ferdî ve içtimaî bir vazifedir. Aklın, şuurun icabı budur Bu ; insanlığın canlılığını belirtecek bir gayrettir. Ve ideallerin canlanmağa, yükselmeğe başladığı hareket noktalarıdır.

Buna rağmen koca milletler her musibetin başını teşkil elden harp afetine giriyor. Zira müdafaai nefis zarureti hasıl oluyor. İmdi harbin sebeplerini dünyadan kaldırmak gerekiyor.

Netice :

Dünyada hırs meydan buldukça haksızlık yaşayacak haksızlık yaşadıkça hakkı müdafa ve kurtarmak gayreti tabii olarak yaşayacaktır. Binaenaleyh illet; tecavüzdür, tecavüzü menetmek ise bir kuvvet mes'elesidir. Nasılki tecavüz; kuvvetin verdiği imkânla zahir oluyor. İmdi tecavüzün vukuunu menetmek için de kuvvet lâzımdır. Kuvvet; zulmün muharriki olduğu gibi hakkın da müdafii, muhafızıdır. Gaye kuvveti ancak meşrû yollarda kullanmaktır.

Milletlerin her biri kendi başına ne kadar kuvvetli olsada, yine kendisini yıkacak daha büyük bir milletin tecavüzü tehdidinden kurtulamaz. Bir kaç milletin muhafazakâr zihniyetle bir ittifak yapması da tehlikeyi büsbütün bertaraf edemez. Çünkü karşı tarafta da ve müteceviz fikirle bir kaç milletin bir araya gelip üstün kuvvet vücutte getirmesi mümkündür. O halde bu işler kökünden halledilmiş olmak için bütün dünya ekseriyetinin müsbet bir fikirle elbirliği yapması lâzımdır, tâ ki kendisine karşı gelecek derecede bir kuvvetin vücut bulmasına imkân kalmasın ve dünyada bu ekseriyet sulhun, hakkın nâzımı ve koruyucusu olsun.

Tahlil

(25)

«Bir musibet bin nasihatten hayırlıdır.» Darb-ı meseli

ile bir hakikat ifade ederler. İnsanlar şahsî ihtiraslarını izhar edecekleri zaman o işin astarı yüzünden pahalıyı mâl olacağını bilmedikçe başka mülâhazalara ehemmiyet vermezler. Muhtaris bu halde fena niyetinden vazgeçerse yine kendi zararını ölçerek vazgeçmiş olur. Binaenaleyh insanı; âmmeyi zarardan men edecek yegâne müessir çare; bu zararın neticesinden kendinin kurtulamıyacağı düşüncesidir. Harp evvelki nesillerde bu derece umumî ve bu derece tahripkâr değildi. Hem mevziî idi, hem de insanlık namına bazı kayıd ve şartlara tabi idi. Ve o zamanki insanlar, seciye ve hayâ itibarile en kızgın boğuşma anlarında bile bu şartlara riayet ederlerdi. Yalnız cephedekiler ve harbe sokulanlar harp ederler cephe gerisi selâmette kalırdı. Fakat bu hal; harbin dünya yüzünde yaşamasına sebep oldu. Çünkü yalnız muharipler çarpışıyor ve kazanan taraf ganimetlerle doyuyordu. Diğer milletler de muharebeyi sirk de boğa güreşi seyrederek gibi seyrediyor ve bu yüzden bazı kârlar da temin ediyordu. Fakat şimdiki (totaliter) dedikleri top yekûn harp usulü ile; harbin umumî bir mahiyet alması ve binnetice muharip tarafların cepbe gerilerinin tehlikeye girmesi uzak yakın bitarafların tehlikeden ve ıstıraplardan masun kalamaması, yani harp ıstırabının bütün dünya insanlarında nefret uyandıracak derecede tahripkâr ve şümüllü bir mahiyet alması bütün dünyayı intibaha getirmiştir.

Felâket umumî olunca onun çaresini aramak gayretide umumî olur. Dava; artık şunun bunun davası olmaksızın çıkmış seyyanen bütün devletlerin müşterek davası olmuştur. Son iki umumî harp birbiri arkası sıra aynı nesli intibaha getirmiş ve davayı candan benimsetmiştir. Artık harp; galiplere bile övünülecek bir spor maçı mahiyetinden çıkmış, bütün manasiyle felâket haline gelmiştir. Kahramanlık vasıfı artık harbi açanlara değil harbe mani olanlara veriliyor. Harp menakıbı imrendirici

mahiyetini kaybetti. İnsanı acındıran, utandıran bir mahiyet aldı. Harbi ilân ve idare edenler bile resmî lisanda yalnız mazeretten ve mecburiyetten bahseder oldu. Kurtuluş harbi yaptıklarını söyler oldular. Dünyayı haksızlıktan ve haksızlıktan mütevellit harplerden kurtarmak için harp ettiklerini tekrar edip durdular. Ne derece hakikî ve samimî olursa olsun her halde bu sözler büyük bir intibahın ifadesidir. Ve bunun kat'iyetini bugünkü harbin sulh tarzı gösterecektir. Ve bu tarzın ideal bir el birliği, hak birliği, noktai nazar birliği esaslarına istinad etmesi de herkesin beklediği bir neticedir. Böylelikle hakikî bir medeniyet devri açılacaktır.

Bu medenî devrin vasıfları elbetteki insanlara insanlığını tattıracaktır. Bu; insanların insanlık haklarına, hürriyetine, şerefine hürmet eden bir medeniyet olacaktır. İki umumî harple akıllanmazsak bir üçüncüsü bir dördüncüsü elbetteki başımıza gelecektir. İnsanlar, niyetlerini değiştirip ıslah kabul etmedikçe tabiatın cezalandıran kanunları muamelesini değiştirmeyecektir.

Tahlil

(26)

Evet böyle olacaktır. Çünkü hayatımıza hâkim olan nazım kuvvet; Tesadüfler değil, Allahın tabiat ve tekâmül kanunlarıdır. Netekim Mukaddes Kitaplar mündericacı önümüzde gelecek bir tekâmül devri olduğuna teşir ediyor. Ve bu devri (Allahın melekûtı) diye isimliyor. Ve bu devrin gelmesi için Cenabı Hakkın insanların yüreklerini [hislerini] değiştireceğini, artık ne fertler, ne milletler arasında husumet ve harp olmayacağını, kurdun kuzu ile yaşayacağı derecede mutlak bir sulh ve sükûn hü-

kümran olacağını müjdeliyor. İşte bu devir, bütün bir beşeriyetin susamış olduğu şeyleri müjdeliyor. Bütün dertlerin çarelerini getiriyor. Gerek Musevilerin gerek Hıristiyanların günlük ibadetlerinde Allahdan dileklerini ihtiva eden duanın esasını bu Melekûtın gelmesi teşkil ediyor.

Tahlil

(27)

Bu kısmın izahı esas alâkası dolayısıyla (25) nci kısımda yapıldı.

Tahlil

(28)

Hak ve kuvvet meselesi; ve bu meselenin mütema-diyen ihdas ettiği mücadele; tâ hazreti ademin oğlu (Habil) ile (Kabil) den başlayarak zamanımıza kadar geliyor. Fakat son üç asırdanberi müsbet (Habil) ruhu her nesilde biraz daha kuvvetleniyor. (Kabil) ruhu biraz daha zayıflıyor. Meselâ: Hazreti İsa ve onun şakirdleri ahlâkiyatı, fazilet ruhunu cemiyet hayatına hâkim kılmak imkânını bulamamış iken Hazreti Muhammed ve dört sadık şakirdi velev çeyrek asır olsun bunun fi'len tatbikine imkân bulmuş ve (saadet devri) denilen devri açmış ve güzelliklerini göstermişti. Bu devir, yalnız Arabistanlılara değil bütün insanlara, bütün bir dünyaya açılmış idi ki Fransa'nın insanlık haklarını mütehakkimlerden kurtararak Cumhuriyet ilân etmesi, İngilterenin Demokrasiye kavuşup onda temelleşmesi bu günkü hür vatandaş yaşatan hale gelmesi hep bu devrin açılışından sonradır.

Bundan sonra da (Habil) ruhu lehinde ve (Kabil) ruhu aleyhindeki müsbet inkişaf her gün biraz daha artıyor.

Müsbet kuvvet her gün biraz daha yükselip mukavemet edebiliyor. Hâbil lehindeki bu tahavvül tâ Melekûta kadar böyle gidecektir. İşte mücadele oluyorsa bugün bunun için oluyor ve bundan sonra olacaksa, bunun için olacaktır.

Demekki:

İyiliğin fenalığa mutlak bir itaat ile inkıyad ettiği beşerin ilk devri [putperestlik devri] aksine dönmüş, hak ve hakikat önde yürüyor, hakikî mücadele; asıl müsbet menfi ruh mücadelesi; bu suretle başlamış bulunuyor. Putperestlik devrinde de milletler harp halinde idiler fakat harp eden, harp ilân eden, hırbi idame eden milletler değil mütehakkim şahıslardı. Fakat yine böyle başlayan ikinci Cihan harbinde olgun milletlerin, Demokrat insanların sabrı tükendi. Dünyada sürüp gelen ferdî tahakkümlere son vermek için ayaklandılar. Totaliter idarelerin açtıkları bu yeni harbi onların aleyhine bitirmek ve bu çeşit idarelere dünya yüzünde son vermek ve ferdî tahakkümlerden kendi milletlerini de dünyayı da kurtarmak için el ele vererek harbe girdiler. Ve dünyanın her parçasında Faşizmi mağlûp etmeğe çalıştılar ve Allah da kendilerini muvaffak buyurdu.

Binaenaleyh :

İkinci Cihan harbini ferdler açtı fakat milletler bitirdi. Ve İkinci Cihan harbi insanlık tarihinde insanların kurtuluş mücadelesi mahiyetini aldı. Amerikalılar en önde olmak ve insanlığın müttehid bayrağını taşıyarak milletler zulme ve tahakküme olan isyanını, nefretini gösterdi. Ve her biri bütün varlığıyla bu fitne ateşini söndürmeğe çalıştı. Ve rüşd sahibi, fikir ve yürek sahibi insanların, mukadderatını kendi ellerinde tutan Demokrat milletlerin neler başarabileceğini dünyaya gösterdi. Manevi kuvvetin maddî kuvvete, hakkın batıla nihayet galip ge-

leceğini gösterdi. Ve iyiliği dünyaya hakim kılmağa başladılar.

Menfi ruh dünyanın her tarafında harbin sona ermesi için sindi. Fakat hayatını idame için yine gizli gizli çalışıyor, şurada burada kılıktan kılığa giriyor. Yeni felsefelerle edebiyat yapmağa çalışıyor.

Fakat:

Kendi mukadderatı ile birlikte Dünya mukadderatını da ellerine alan hür insanlar, demokrat milletler uyumuyor. Hak durmuyor, hakikat susmuyor, ve yeni devrin bu yeni hür insanları yüksek yollarında, nihaî kurtuluş yollarında durmadan ilerliyor. Ve bu temiz fikirli, temiz yürekli insanlar girdikleri bu Allah yolunda gayelerine ereceklerdir, dünyayı kurtaracaklardır. Zira Allah kendilerine, bu gibilere bunu vaatmiştir.

Akıbet muttakilerin olacaktır. Ve Allahın melekûtına yer yüzünü onlar hazırlamış olacaktır.

Netekim Kur'ân kerîmde gelir :

(21 — Enbia — 105): «Arza salih kullarım varis olacaklardır.»

(7 — Arâf — 128): «Arz; Allahın mülkü olup kullarından dilediğine onu miras eder. Akıbet müttekîlerindir.»

(28 — Kasas — 83): «Biz dari ahireti arzda yükseklik [tahakküm] ve fesadı murat etmiyenlere tahsis ettik. Akıbet müttekîleredir.»

İmdi :

Takvâyı emreden [yani iyilikler yapmamaktan ve fenalıklar yapmaktan insanı mes'ul eden] Dindir.

Takvâ ruhu ile âmil mütteki yetiştiren, Din terbiyesidir.

Dinin talepleri ve kültür esasları :

Her ne ki iyidir, her ne ki aklın, mantığın icabına, temiz hissin, yüksek vicdanın isteklerine uygundur. Her ne ki ferdin, cemiyetin [kimseye zarar vermemek şartile] ihtiyacına mütabıktır. Ve insanın yaşamasına, yetişmesine, inkişafına, tekâmülüne, saadet ve refahına lüzumludur. İşte onlar Dinin istediği şeylerdir. Ve Din şu emri ile mü'minleri birbirine bağlıyor ve birbirinin hal ve hareketinden mes'ul kılıyor. (Erkek ve kadın mü'minler bir birinin dostu ve velisidir. İyiliği emredip yaptırırlar ve fenalıklardan sakındırıp alıkoyarlar.) [Sûre — 9 — Tevbe — âyet — 72(71)]: «Diğer Dinlerde aynı ruhu talim ve aynı işi talep ederler.»

Binaenaleyh Dinin her Kitaptaki talebi kurtarıcılık ve merhamettir ve Din, hayatı bu esaslara dayanan hareketlerden ibarettir. Dindarlık; insanı, ıstıraptan, ihtiyaçtan, esareten kurtarmak, haksızlıklardan, zulümlerden, gadirlerden, tahakkümlerden, tecavüzlerden korumak, cehaletten, fenalıktan kurtarmaktır ve insana acıyıp onun her hususda yardımına koşmak, onu insanca yaşatmak, yetiştirmek, yükseltmek ve cemiyetin hayırlı, yararlı bir unsuru haline koymaktır. Zira mü'minleri yekdiğerine dostluk ve velâyetle bağlayan ve onları bu sıfatların vecaibi ile mükellef kılan yukarıdaki Ayeti Kerimenin icabı budur. Bu Âyeti Kerimenin hükmü insanı aynı zamanda mütেকâmil, reşid, hür olmağa da sevk ediyor. Zira insan her hakkına sahip ve reşit olmadıkça kimseye velâyet edemez, vesayet altında bulunan bir zavallı başkasına nasıl velâyet edebilir. Ve yine Cenabıhak Kur'ân-ı Kerîmde:

[61 — Saf — 14] «Ey mü'minler Allahın yardımcıları olunuz ! buyuruyor.»

İnsan; kemal ve rüşd sahibi olmadıkça da Allaha yardım edemez. Zaten reşit olmıyan mükellef bile olmaz.

Buradaki yardımdan maksat şudur : Allahın iradelerine ve ef'âline mükemmel bir tecelli vasıtası olmak!

Yani :

Kendini Allaha teslim eden ve Allahın irâdelerine teslimiyet gösteren ve onları yeter bir kabiliyetle nakil ve tatbik eden ve bu iradelere uygun ef'al ve harekâta bulunan kimse ; yardıma hazır demektir. Ve fikren, kavlen, fi'len yani hakkile ve kemalile Allaha yardıma hazırlanmış demektir.

Hakikatte her fiil[iş] Allahın fi'li [işi], ve her eser, Allahın eseridir.

Zira insandaki hayat ve ilim ve irade ve kuvvet Allahındır. İsteddiği kimseler de istediği gibi bunlar tecellî eder. Allah bunlara iş gördürür ve eserler böyle meydana gelir. Netekim Kur'ân-ı kerîmde şöyle buyrulur:

(37 — Safat — 96) : «Allah sizi ve amellerinizi halk buyurdu. »

Diğeri:

(7 — Arâf — 188):“ Ancak Allah ne dilerse o olur. „

Diğeri:

(28 — Kasas — 68) : «İnsanlar için bir şey ihtiyar etmek hak ve imkânı yoktur.,

Diğeri:

(81 — Tekvîr — 29) : “ Siz ancak Rabbel'âlemîn olan Allahın dilediğini istersiniz.,

Diğeri:

(77(76) — Mürselât(İnsan) — 31(30)) : «Allah istemedikçe siz bir şey isteyemezsiniz.»

Ve hakikatte yardımcı esasen Allahtır.

İşte müeyyidesi:

(32 — Secde — 4) : “Ondan gayrı sizin için bir yar-

dımcı ve bir şefaacı yoktur hiç düşünüp tezekkür etmezsiniz.»

Yardıma hazırlıkta ilk düşünce :

Allahın yardım emri önünde insanın ilk düşüncesi buna hakkile ve kemalile, hazırlık olmalıdır.

Allahın irâdelerine vasıtai tecelli olacak olan insan bu iradeleri mükemmelen alıp nakil etmek ve mükemmel bir tarzda işlemek için evvelâ insanın kendi mükemmel bir hale gelmelidir. Ancak bu gibileri büyük, mükemmel işlerde kullanılır. Büyük ve mükemmel işler mükemmel işçilerin elinden gelir. Yoksa Allah kendi irâdelerini her zaman her mahlûkta izhar edegelmektedir ve her mahlûk netice itibarile ef'âlinde kemali derecesinde Allahın irâdelerini icra etmektedir. Allah her insanı hali hazırlıkta kabiliyete göre küçük büyük hayır ve şer türlü işlerde kullanmaktadır. Yani her insan; Allaha kabiliyeti nisbetinde ve elinden gelen işe göre yardım etmektedir. Bu işlerin içinde müsbetleri olduğu gibi menfileri de vardır. Kendisini iyiliğe hazırlayan ve en büyük iyilikleri yapabilecek his ve fikir, imkân ve kabiliyeti elde eden insan, elbetteki en büyük veya en kıymetli yardımı ifâ etmektedir. Nitekim yer yüzünü Allahın melekûtunun tecellisine hazırlıyacak olan yardımcı insanlar, takva ehlinin en ilerisinde yürüyenlerdir. İşte hakiki kurtuluş ve kemal devrine ermek bu gibi yardımcıların gayret ve kabiliyetleriyle olacaktır.

Tahlil

(29)

Beşeriyetin vücudu gibi hayatı da bir küldür. Allahın tekâmül kanunları, beşer denilen çocuğa; doğduğundan beri ona tabîî yaş safhalarını yaşatmaktadır. Her yaş dev-

resinin hakkını vererek tedricen olgunlaştırmakta veyahut olgunluğunu çocuğa hazmettirmektedir. Bütün bu tabii işler en kâmil bir şuur ve hikmetle idare edilmektedir.

Ferdin hayati gibi beşerin hayatı da bir tek vücut halinde nesil yaşları geçirmektedir. Bir insan bir gün evvelki hareketini beğenmediği gibi nesillerde de bu tekâmül farkı görülmek tabiidir. İmdi insanın bugün inandığı şeyin dipsizliğini anlayarak yarın inanmamak ihtimali olduğu gibi bu gün kavrayamadığı inanamadığı şeye de yarın gönül bağlaması mümkündür. Her şeyi bir tesadüf eseri zan edenler; hadisâtı kendi arzusuna uydurmak isteyenler Allahın meşiiyet ve tekâmül kanunlarından bihaber kimselerdir.

Tahlil

(30)

Tabiat kanunlarına göre her çocuğun aynı yaşta aynı kabiliyet ve inkişafı göstermesi beklenir. Halbuki, bu bir neslin çocukları arasında az çok böyle olmakla beraber muhtelif nesillerin çocukları arasında bu böyle değildir. Bunda tekâmül kanununun tesiri vardır. Bu neslin çocuğu bir evvelki neslin çocuğundan daha uyanık, daha kabiliyetli, daha anlayışlıdır. Zira nesiller; bir evvelki neslin olgunluğuna dahi tevarüs ederler, bir çocuk baba ve anasının olgun dimağına doğduğu günden itibaren tevarüs etmiş olur. Ve o; hayatta o olgunluğun üzerine koyarak çalışır, üste kor, ve çocuğuna daha olgun bir dimağ miras bırakır. (Zamane çocuğu !) diye her zaman anlayışları büyüklerce hayretle görülen çocukların bu hali işte bu sebeptendir. Demekki Tabiat kanunları, yeknesak, mihanikî, değildir Tekâmül kanunlarının sevk ve ibaresi altındadır. Dolayısıyla şuuruludur, ve insanı; yalnız

madde olmaktan ayıran, yalnız bir makine olmaktan çıkararak şey işte bu şuurdur. İnsanda tecelli eden bu İlâhî nûrdur. Şuur insanın bir batın hayatı yaşadığının alâmetidir. Vicdan, ahlâk, fazilet, seciye gibi vasıflarla kadri yükseltilen insanın bu vasıflarla mukayyed itibarı; bu batın hayatındaki yükseklikle mütenasiptir. Uzviyetin vücudu ortaya bir kuvvet koyar, batın hayatının mevcudiyeti de ortaya bir kuvvet daha koyar, eğer bu kuvvetin ikincisi birincisine hâkim ve nazım olamayacak derecede zaif ise işte insan o vakit hayvanlığa sukut eder. İstıraptan ıstırapta düşer, eşya gibi kullanılır. Sürü halinde güdülür.

Maddeci olanlar iyi düşünürlerse dünyada hak aramak salâhiyetini kendilerinde bulamazlar. Çünkü madem ki her şey maddedir. O halde kuvvet de maddenin vücade getirdiği şeyden ibarettir. Buna hürmetten başka çare yoktur. Haklı veya haksız olmakdan bahse de sebep yoktur. Haklı haksız olmak keyfiyeti manevî bir hayat yaşayan insanların hükümleridir. Manevî hayata inanmayanın inanacağı şey kuvvetten ibarettir. Onun tapması lâzım gelen şeyin de kuvvetten başka bir şey olmaması lâzım gelir.

Hak; kendini duyuran, isteten, aratan, susatan, kendisine her ihtiyacın üstünde yer verdiren, bir hakikat olmaya idi, bu mukaddes his; her göğsü doldürmeye idi. Ve her yürekte derece derece bir hayatîyet göstermiye idi, yani her şey; maddeden ibaret ve tabiatın şuarsuz kanunlarına bağlı olsaydı. Profesör M. Kemal bu makaleyi yazmazdı, yazma zorunu duymazdı, çünkü bu zoru vcren acıyı duymazdı, dertlenmezdi, dert dökmezdi. Dışdaki hali, ürpermeden olduğu gibi kabul ederdi ve onun da içi dışından ibaret olurdu. Halbuki Profesör M. Kemal bu makale ile iç ile dış âlemlerinin birbirinden ne kadar ayrı varlıklar olduğunu göstermiş oluyor. Ve iç hayat

tatmin edilmedikçe dış hayatın insanı avutamıyacağı gösteriyor.

Profesör Mim Kemalın şöhretine göre maddî ihtiyacı çok denilebilir. Fakat aynı adamı her kesten mustarip ve teselliye muhtaç görüyoruz. Çünkü dışdaki ma'murluğun iç hayata tesiri yok meğer ki insan içde ölü olsun. İçi yaşayan adamların dış varlıkları iç derdlerine ilâç olmaz. Ve dünyayı ıstıraplarından kurtaracak arıcak iç hayatı yaşayan adamların gayretidir. Çünkü onlar digergâm (altro-
vist) dirler. Gözleri, yürekleri madde ile doymaz. Onlar acır ve muhitini mes'ut görmedikçe rahatlanmaz. İşte dünyayı kurtaracak his [beşeriyette inkişaf halindeki] bu his-
dir. Ve bu his; tabiatın üstünde, tabiî her şeyin üstünde ve tabiatın veya maddenin tatmin edemeyeceği hâkim bir histir. Hodgâmlığın zıddı olan alâka ve digergâmlık hissidir.

Tahlil

(31)

Bu son kısımdaki tahlillerile profesör Mim kemal ; hakikatin tâ kendisini ifade etmiş oluyor. Evet cemiyeti yükseltmek için cemiyeti terkip eden ferdleri yükseltmek lâzımdır. Fertleri olgunlaştırmak, şuur ve rüşd sahibi kılmak lâzımdır. Cemiyetin kendi kendini idare imkânı ancak bu suretle ferdî tekâmüllerle mümkün olur.

Dünyada her yer halk hakimiyetine müstenid hakiki idarelere kavuşmadıkça dünyada emniyet teessüs edemez. Zira halk kendi mukadderatına hakim olamaz. Mukadde-
ratını bir kaç politikacının eline kayıtsız şartsız teslim etmiş olur. Bu tarz ne halkı ve ne de alâkadar dünyayı temin edemez. Her hangi bir memleketin mes'uliyetsiz ferdlere elinde bulunması diğer memleketler için daimî bir tehli-

ke teşkil eder, günün birinde o memleket ordularını tarazuza geçmiş bulabilir. En hakikî, en ciddî emniyet halkın kendi mukadderatına hakimiyetindedir. Dünyanın hiç bir yerinde, alın terile maişetini kazanmağa çalışan halk kitlesi sergüzeşti istemez. Elindeki işi bırakmak, bozmak, çoluğunu çocuğunu yüz üstü bırakıp harbe atılmak işine gelmez. Halk; harbi ancak şerri ehven en son çare, müdafaa vasıtası olarak kabul etmek ister. Amelî olarak harp hakkındaki fikri budur. Harbi aramaz ve ancak harp onu bulursa kabulü zarurî görür.

Bu günkü lisanla ve kanaatle, harbin sebepleri ki (emperyalizm) , (kapitalizm) gibi ferd veya zümre ihtiraslarının eseri olarak gösterilmektedir. Halk kitlesi bu alâkalarından tamamiyle münezzehtir. Bu mübarek kitle bu fikirlere bütün ruhile ve halile yabancıdır. Yabancı bir millet kadar yabancıdır. Halk müstahsildir. Harpte istismar edilen; halkın kendi varlığıdır. Halk, kitle ruhu bütün dünyada aynı şeydir ve aynı haldedir. İmdi bütün dünyadaki halk kitleleri ne vakit, memleketlerinin efendisi, rey ve irade sahibi olurlarsa, hak ve hakikat yerini bulacak dünya sulha, emniyete kavuşacak, iyi münasebetler ve muameleler beynelmilel hayata esas olacaktır. İmdi bu günkü milletler arası halk ideali şu olsa gerektir:

1 — Yeni harplere mani olacak temelli bir sulha ermek,

2 — Her milleti bu sulhu hakkile murakabe ve muhafaza edecek ve kendi mukadderatını elinde bulunduracak bir olgunluğa erişdirmektir.

Bundan sonra övünülecek iş, yapıcılıktan, kurtarıcılıktan ibaret olacaktır.

Bütün dünya ıstırap ve; intibah içindedir. Her fert her aile iyilik ister, iyiliği arar ve iyiliğe susayarak yüzünü dönmüş haldedir. Elbette umumi bu inti-

bah insanları hayırlı bir akıbeta götürecektir. Allahın muradı da budur.

Tekâmülde yarın

Yeni günlere doğru

Bu gün yeni sene münasebetile İngilizce bir vecize elime geçti. Bu vecize şu kelimelerden ibaretti:

«Yeni seneyi cesaretle ve yorgun olmayarak karşıla. Geçen seneden bize kalmış şeyler vardır. Onlarda iman ümid, sevgi.»

Son cümle İncili şerîfden alınmıştır ki esası şuradadır: (1 — Korintoslulara — 13 — 13) : «Şimdi ise iman, ümid, sevgi ! bu üçü kalıyor ve bunların en büyüğü sevgidir.»

Cesaret ve ümid

Filhakika hayat; hamle demektir. Hamle dahi ümid ve cesarete istinad eder.

Evet bütün insanlar, yeni günleri cesaretle karşılamamız lâzımdır. Çünkü önümüzde güçlükler vardır. Fakat bunları yenmek vazifemizdir. Ve iyi niyetli olanlar Allah-tan muvaffakiyet umarlar. Her kes kendi bozukluklarını, düzeltmek mecburiyetindedir. Günümüzü bir evvelkinden daha düzgün, daha mütekâmil hale getirmek sevki tabiisindedir. Her yeni gün insandan tekâmül adımları, terakki hamleleri ister. Biz insanlar İlâhi vazifelerimizi, insanî mecburiyetlerimizi biliyorsak, bu niyetlerde fikrimiz, hissimiz, temiz ise ve bütün bir imanla bu mukaddes işlere ha-

zırsak cesaret kendiliğinden doğar gelir. Adamın kalbini doldurur. Çünkü Allah iyiliği isteyenlerin yardımcısıdır. Allah beraber olduktan sonra cesarete, ümitte her şey vardır.

Salâh ve islâh

Bütün Mukaddes kitaplar insanlardan (salâh) ve (islâh !) talebindedir. Her şeyi islâh : işini gücünü islâh, kendini islâh, evlâdını islâh, ailesini islâh, hayat şartlarını islâh, evini bahçesini islâh; bunlar hususi cephede ! umumi cepheye gelince eli altında olanları ve onlara ait işleri ve onların hayat şartlarını islâh! Mükellefiyette esastır.

İslâh; bir tekâmül işidir. Yetişkin adam işinin eri ve sahibidir. Kimseden ne teşvik ne tehdide ihtiyaç göstermeden o işleri başarmak azmine ziyadesile maliktir. Bütün zevki ve kederi buradaki muvaffakiyetlerine bağlıdır. Allah böylesine yardım eder. Kuvvet, takat ve imkân verir. Ba esasları teşvik eden bir takım vecizeler haşiyeye derc edildi. [14]

*
* *

Peygamberimiz efendimiz bir Hâdis şerifinde böyle buyurmuştur: “ İki gününü müsavi geçirenin bir günü

---

[14] Yeni sene münasebetiyle
Garplıların Din kültür seviyelerini gösteren
Vecizeler

«Mechul bu karanlığın arkasında duran bir Allah var, kendi mahlûklarını gözediyor. »

James Russel Lowell

Diğeri :

«Dünyanın karışıklığı içinde Allahın lutuf ve inayeti yine vardır. Bu lutuf ve inayet; arızî şeylerin üstündedir. Ebedîdir. »

M. C. S.

zayıdır. „ Demek ki bu günün dünden ve yarının bu günden daha iyi olması lâzımdır. Çünkü Allahın hılkatteki muradı ve Allahın tekâmül kanunu bunu istemektedir.

---

(14) üncü haşiyenin devamı

Diğeri :

«Eğer karanlık bir denizde ne yapacağımı şaşırıp kalırsam; bu ancak bir an içindir. Çünkü Allahın ışığı vardır. O; benim göğsümdedir. Onun ergeç parlacağına bilirim. O nûr; bu karanlığı delecek, ben de selâmete çıkacağım. »

Robert Browning

Diğeri :

«Emeline nail oluncaya kadar ruhunu kuvvetlendirmekte devam et. Cenabı hak heran sana bakıyor. »

Charles Wharton Stork

Diğeri:

Sende olan her şey Allah vergisidir. Onun için güçlükten korkma. »

Joseph Fort Newton

Diğeri :

«Eğer sen kendini yetiştirebilersen Cenabı Hakka güzel bir hediye takdim etmiş olursun. »

«Anon»

Diğeri :

«Senin mes'ud olman ancak fikirlerinin yüksekliğiyledir. »

Marcus Aurelius

Diğeri:

«İşe başlamadan evvel Hak ve hakikatin senin tarafında olduğuna emin bulun. Ondan sonra işe giriş bütünü azim ve gayretinle. »

Inquirer's Daily Slogan

Her insan; bir evvelkinden daha iyi, daha geniş azimli ve fikirli, daha yüksek gayeli olmak gerektir. Bir gün evvelden veya bir sene evvelden veya bir safha evvelden

---

(14)ncü haşiyenin devamı:

Diğeri ;

“Cesaretinizi muhafaza ediniz o da sizi muhafaza edecektir. „

L. L Eames

Diğeri:

«Cesaret körükörüne tehlikeye gitmek değildir ancak onu görmek demektir. »

Richter

Diğeri :

«Eğer iki gözden mahrum olan adem yoluna devam için elini Allaha uzatırsa karanlıkta dahi en emin yolu bulacaktır. Fakat bir kısım insan da vardır ki gözleri açıktır fakat kalplerinde, iman olmadığı için bir şey göremezler. »

Helen Keller

Diğeri :

«Yeni senenin kapısına gelmiş duran adama derim ki bana bir ışık ver, onunla meçhulun karanlığına dalayım, o bana der ki : Git karanlığa dal, elini Allaha uzat, bu seni selâmete götürmeğe kâfidir. Bundan daha emin bir çare göremiyorum. »

Quoted by King George VI

Diğeri :

«O Allah ki; düşmek üzere olana kuvvet verir. Dermanı olmyanın kuvvetini arttıracak ancak Odur.»

Diğeri:

«Daima Cenabı hakkın lutfunu bekleyenler her vesile ile kuvvetlerini arttırlar. »

devrolmuş işler, veya bir nesil evvelden müdevver ilimler, fikirler, ictihadlar. kanaatler devir devir, nesil nesil tasfiye edilerek temiz özü alınmak ve ona yeni günün aydınlığında devam etmek, onu artırmak, genişletmek onun eksiklerini tamamlamak lâzımdır.

Yeni günler ve kurtuluş

İslâmiyet teslimiyet demektir. Beşeriyetin hangi dinde olursa olsun Allaha iman, ve kendini teslim eden mü'minler bu kelimenin şumülü içine girerler.

Allaha teslim olan Allaha kul ve hizmetkâr olur. Hayatta Allahın işini görür Allahın istediği iş ferdin kendini ve başkalarını kurtarmasıdır. Kendinin ve başkalarının salâh ve felâhına yararlıdır. Kendinin ve başkalarının ıstırabını ihtiyacını izaledir. Bu maksatla insan; ferdiyette

---

(14) ncü haşiyenin devamı:

Musevi Mukaddes kitabı (Eş'iyâ — 40 — 29 ve 31)

Diğeri:

«Halini islâha çalışan günahkârlar dahi mübarek adamlardır.»

Robert Louis Stevenson

Diğeri :

«Yalnız devamlı dua ve niyaz yolu vardır. Bu yol bütün azizler tarafından geçildi. Ancak o yol bizi *Cemabı Hakkın bütün güzelliğinin tecellisine erdirecektir*, Allahın arşına da o yol götürecektir. »

Alice Van Rensselaer

Diğeri :

«Elini uzat, onun küçük olmasına bakma yahut da uzanamaz diye düşünme, parmaklarından servet almaz fakat yine bir şey yapabilirsin. »

J Walcott.

likten cemiyetçiliğe, egoizm (benlikcilikten) altrovizme-
(digergâmlığa) geçmek ve bu hareketleri fi'len göstermek
mükellefiyetindedir. [15]

---

[15]

Alâkalı vecizeler: [İngilizceden]

«Bu günün en büyük derdi şudur : Bir kısım insanlar; uğrunda çalışmadıkları halde bazı nimetlere nail olmak istiyorlar. Halbuki bütün bu derdin hal çaresi şu olsa gerek: Her kes her şeyi yalnız kendi için yapmış olmasa ıstırap kalmıyacak. »

Henry Ford

Diğeri:

«Evi olmıyan ; başkasının evini yıkmağa kalkmasın. Buna kalkan men edilmeli. Fakat o evsizini iyi çalışabilmesi ve kendine bir ev yapabilmesi temin olunmalı. Bu hasıl olunca her yapılan ev; başkası tarafından yıkılmak tehlikesinden mâsûn kalacaktır.»

Abraham Lincoln

Diğeri :

«Yaşadığı yerden memnun olarak hayat geçiren adam hoştur. Fakat bir adamın yaşadığı yer; onunla iftihar ederse daha hoştur. »

Abraham Lincoln

Diğer:

«Huzur ve sükûnun güzel şebnemleri düşünceye kadar sebat et. Bir gün bütün bu didişmek duracaktır. Ruhtan ıstırapı, gerginlikleri çıkar, hayat her suretle bir intizama girsin. Ve ey Rab; senin yüzün görülsün.»

John Greenleaf Whittier

Diğeri :

«Biz, büyük bir alevin ufacak kıvılcımlarından başka bir şey değiliz. Karşımızda kesif bir karanlık var-

İstikbal

Kitap ehlinin Din temellerini kuran Musevî Mukaddes kitapları istikbaldeki birliği müjdeliyor. O tekâmül gününde bir Allah, ve o bir Allahın mukaddes ismi etrafında birleşmiş bir tek insanlık vücut bulacaktır diyor.

---

(15) nci haşiyenin devamı

dir. Ey; nûrun, ümidin ve muhabbetin Allahı bizi birer nûr olarak muhafaza et. »

Anon [müstear]

Diğeri :

«Cenabı Hakkın bir takdiri vardır ki hepimizi kardeş yapmıştır. Hiç kimse yalnız olarak yoluna devam edemez. »

Edwin Markham

Diğeri :

«Sulh ve sükûn, doğruluk birbirinden ayrılamaz. Eğer hazreti Mesihin taâlimi ile devlet arasında taa-ruz görülürse biz ancak hazreti İsânın taâlimine sadık kalırız, sonu niye varırsa varsın.»

Friends' Peace Committee

Diğeri :

«Sayı itibarile arkanda büyük kuvvet birikecek diye bekleme. Sen hakikat tarafında mevki al, o zaman kuvvetinin arttığını görürsün.»

Channing

Diğeri :

«Sulhun yegâne zemini ; en kuvvetli bir düşmanı dost hale getirebilecek bir ruh ile hareket etmektir.»

George A. Buttrick

Diğeri:

«Bütün insanları, bütün ırkları ve milliyetleri hazreti İsânın hepsini müsavi olarak sevdiği gibi sevme-

Şüphesiz ki aynı noktaya yüzünü dönüp harekete geçen muhtelif, müteferrik zümreler bir tek noktada birleşirler ve bir olurlar.

Islah yolunda nefisle mücadele

Peygamber efendimiz yol kesen nefsi yol kesen Eşkiyadan daha mühim olarak göstermiş ve Kureyş putperestlerinin tasallutunu def için yaptığı muharebeden dönerken : (Küçük muharebeden büyük muharebeye dönüyoruz) buyurmuşlardı. Ve büyük muharebe diye her kesin her adımda ifasına mecbur olduğu nefis mücadelesine işaret buyurmuş oluyorlardı.

Her Din ehli nefis mücadelesinde birbirine benzeyen usuller takibetmişlerdir. Bu seyrüsülük usullerinde gaye insanın iyi tarafını kuvvetlendirmek fenalığa sevk eden taraflarını zayıflatmaktır. Yani Allahın nûrundan feyz alıp ruhu kuvvetlendirmek ve nefsi zayıf düşürmektir.

---

(15) nci haşiyenin devamı

dikçe dünyada sulh ve salâh yoluna girmiş olamayız »

Sir Wilfred Grenfell

Diğeri:

«Gitgide ihtiyarlıyoruz. Fakat ne vakit göreceğiz ki her insanın hayat kaideleri dünyanın umumî sulh ve salâh kaidelerine bağlanacaktır, o vakit memleketten memlekete ışıklar gösteriniz. Denizlerin ortasına ışıklar tevcih ediniz. O zaman dünyanın etrafı çepeçevre müzehheb bir daire ile kuşatılmış olacaktır.»

Alfred Lord Tennyson

Diğeri :

«İyilik etmek sade vazife değildir biz onu yaparken zevk duymuş olmalıyız »

Joseph Fort Nwton

Usulde Birlik

Her Din ehli takvâ esasında nasıl birleşiyorsa nefis mücadelesi lüzumunda da birleşirler. Ve seyir ve sülûkunu ikmal eden (mutehakkık) denilen zümre hangi Din ve mezhebde olursa olsun vardıkları hakikatlerde de, birleşirler. Ve seyri sülûk görmemiş zahir ehlinden görüş ve telâkkilerde ayrılırlar. İmdi her Dindeki şeriatçılar birbirine yakın bir zümre teşkil ettikleri gibi hakikatçilerde bir birlik vücude getirebilmektedirler. Ve medenî insanlık fikren bunların elinde beslenmektedir.

Bakınız Çinlilerin medeniyetlerinden kalma bir darbu mesel ne diyor:

«Nazik ol. İlk tokadı kaldıran bu halile itiraf etmiş olur ki yüksek fikirlerden hiç birine aşına değildir. »

Henüz dünyada teessüs edemiyen mutlak muhabbetin, mutlak nezahetin, mutlak diğergâmlığın ve binaenaleyh mutlak ve ebedî sulhün temelleşeceği bir devir gelecektir. Allahın tekâmül kanunlarının seyri ve Mukaddes kitapların müjdeleri bu hedefi gösteriyor. Bu günkü cesaret ve korkaklık veya izzeti nefis ve namus telâkkileri o gün hakikî mahiyetlerini alacaktır. Ölmekten değil öldürmekten korkacağız. Cesaretimizi tahribkârlıkta değil kurtarıcılıkta kullanacağız ve bütün fedakârlığı bunun için yapacağız. Cinayetlerle haksızlıklarla büyütölmüş bir nefsin izzetini izzet saymıyacağız. Gasıplıkla elde edilmiş varlıkların muhafaza ve idame gayretini namus gayreti saymıyacağız. Hakları istisnasız her kesin, insanlığın yüksek haklarını mukaddes sayacağız ve onun muhafazasını kendimize ferdin ve müştereken izzet ve namus bileceğiz.

Hiç bir Din; çalışmayı, kazanmayı men veya tahdit etmez, bilâkis teşvik eder. Ancak bu varlıkları başkalarına tahakküm için, zarar vermek için değil başkalarına

faida vermek için kullanmağı şart kılar.

Binaenaleyh tekâmül devrinin gelmesinde hizmeti emeğı geçmesini isteyenler hiç vakit kaybetmeden bildikleri iyi şeyi bilmeyenlere öğretmelidir. Ve ellerinde maddî manevî ne gibi varlık varsa bunları bu maksatla cemiyetin kuvvetlenmesine, gerinin ilerlemesine, eksiklinin; olgunlaşmasına, fenanın iyileşmesine, menfî şartların müsbetleşmesine gücü yettiğı kadar çalışmalıdır. Tekâmül devri; islâhı muhtaç her şeyin islâhı, bozuk her tarafın düzelmesi ile ve bu tekâmül yolundaki kervana her insanın ayak uydurması ve Allahın bu beşerî iş birlik yolundaki müşterek nizamına riayet etmesile olacaktır.

Dünyaya ve nefse esir olmamak, Allahın rızasından başka kalbinde emel taşımamak ve Ahirette Allahın cemaline kavuşmak için amelde temiz ve hisde musaffa bir halde bulunmak, ölmeyecek gibi çok servet elde etmeğı çalışmak ve fakat yarın ölecek gibi Ahireti imar hususunda onları hayır ve hasenata vakfetmek, fakirlere muhtaçlara dağıtmak kemal devrini hazırlayacak her Mü'minin şıarı olmak gerektir.

İdeallerde kurtarıcılık ruhu

Dinlerde esas iyiliktir. Evvelâ ferdin sonrada cemiyetin iyi bir hale gelmesidir. Ta ki evvelâ insan kendini kendi nefsinin fenalığından kurtararak başkalarını kurtaracak hale gelsin ve bu esasta cemiyette elbirliğı yapabilsin. Musevilik çocuk yaştaki beşere evvelâ kendini nefsinden kurtarmağı talim etti. Çocuk yaştaki insanda ruhî temayüllerden ziyade nefsi temayüllere dikkat edilir. Çocuktan evvelâ iyilik değil fenalık beklenir. Onun için bütün inzibat ve terbiye çerçevesine çocuğun fenalıktan sakınması, fenalığı itiyad haline getirmemesi hususuna edep ve haya sahibi olmasına çalışılır. Ancak çocuk bü-

yüdükten, fenalığın ehemmiyetini anlayacak fikre ve onu hissedecek kalp ve vicdana malik olduktan ve iyilik yapacak hale geldikten sonra ona iyilik yapmak yolları gösterilir ve alabildiğine bu yolda teşvik edilir. İşte Dinin takvâ hayatında ilk terbiyesi; fenalıktan sakınmak olduğu gibi hükümetlerin koydukları medenî kanunların da ruhunu bu, fenalıktan sakındırmak teşkil eder. Fakat medenî kanunlarda müeyyideler ancak cezadan ibarettir. Mükâfat; iyiliğin müeyyidesidir. Kanunda o; vicdana ve manevî hayata bırakılmıştır. Müslümanlık devresinin küşadile artık Hıristiyanlığın ve Museviliğin beşeriyetteki yaş devre hususiyetleri kalkmış, yaş itibarı ile bu devrede hepsi birleşmiştir. Bugün ameli hayatta şu veya bu Din değil şu veya bu insan, şu veya bu zümre mevzu bahistir. Ve bu esasdaki hususî farklar; bilgide, fikir hayatında, kalp hayatında ve vicdan taazzuvunda ve onun geriliklerinde veya ileriliklerindedir. Her Din salikleri içinde ileri geri salih, gayri salih insanlar vardır.

(Ruhbanlık ve Şövalyelik)

Bu âlemde bugün nazarı dikkate çarpan başlıca fikir ve hareket tavrı ikidir.

1 — Ruhbanlık gidişi

2 — Şövalyelik tavrı

Ruhbanlık fikri; Hazreti İsânın taâlimi yani İncil ah-lâkı esasında muamelâtda mutlak sulhculuk ve kardeşlik, doğruluk, muhabbet, feragat diğergâmlıktır. Tam bir tavazu, ve sadelik içinde ehlini bütün bu vasıflarla hizmete teşvik eder. Bu hizmetletin ruhunu samimiyet tesis eder. Cenabıhak ruhbanlık hakkında Kur'ân-ı kerîmde şöyle buyurur:

(57 — Hadid — 27): «Ve ona [Hazreti İsâyâ] tâbi olanların kalplerine re'fet [muhabbet] ve rahmet [merhamet] ve kendi ihtira'-kerdeleri olan ruhbaniyeti koyduk.

O ruhbaniyeti biz onlara farz etmemiştik. Lâkin onlar Allahın rızası için onu kendilerine farz ettiler. Ve sonra ona hakile riayet etmediler.»

Şövalyelik :

Şövalyelik hizmet ister, ruhbanlık kendisi arzı hizmet eder. Şövalyelik ruhu taşıyanlar vakıa cömerttir. Civanmerttir. Fakat yalnız dostunu dost, düşmanını düşman tanır, kin taşır bütün noktai hareketi izzeti nefsidir. Halbuki gerek Hıristiyanlığın ruhban fikirlilerinde ve gerek Müslümanların hakikat ehlinde bunlar gençlik kemalsizlik sayılır. Çünkü, noktai hareketler ve gayeler her ikisinde ayrıdır. Şövalyelik ruhu dünyaya hakim oldukça tabî çatışma eksik olmaz, harpler bitmez, halbuki bu iki sınıfın açığında ekseriyeti teşkil eden bir ezgin halk sınıfı vardır. Çiftçi ve işçi sınıfı, ancak çalışarak çoluğunu çocuğunu besleyebilecek olan bu büyük ekseriyetin yaşamak için ekmek kadar ihtiyacı sulha ve emniyetedir. Şövalyelik ve harp bunların ocaklarını söndürür. Asrımızın harplerine haksızlıklar sebep olduğunu görüyoruz. Evvelki devirlerdeki harplere bu şövalyelik ruhunun tesiri de dahildi. En ufak bir şeyden meselâ bir hükümdarın diğer bir hükümdara yazdığı mektuptaki herhangi bir kelimenin beğenilmemesinden de harpler çıkar ve milletler kana boğulurdu. İnsan bugün hatırlarken bile hayretinden hicabından ne diyeceğini bilmiyor Zavallı insanlar mütehakkimler elinde neler çekmiş ne kıymetsiz bir mahiyete düşmüş diyor.

Bugünkü ve yarınki nesillere düşen ilk vazife intibahtır. Akli selim ile harekettir. İnsan olduğunu düşünmektir.

Ummetlerin hali

Bu formanın müsveddelerini Matbaaya vereceğim sırada 1947 yeni yılbaşı vesilesiyle Amerika fikir adamlarının kendi milletlerine ve dünyaya ne gibi sözleri duyurt-

mak, ne gibi fikirler üzerinde onları düşündürmek istediklerini gösteren bir neşriyat elime geçti. Eski ve yeni vecizelerden mürekkep olan bu vecizeler dünyanın hal ve istikbâli icabları düşünülerek tertiplenmiştir. Bu tertibi hiç bozmadan esas mecmuadaki sırasile tercemelelerini bu yazılara ilâve ediyorum. [16]

---

[16]

Vecizeler

«Ey orduların sahibi Tanrı, senin saltanatın kararlara ve denizlere hakimdir Sulhta ve harpte ancak senin iradeni hâkim görüyoruz.»

«Milletler düşüp kalkabilirler. Fakat yalnız senin değişmeyen iradendir ki onları idare eder. »

John Oxenham

«Birbirlerinin boğazına sarılmadan aralarındaki ihtilâfları halledecek surette bütün milletler için bir çare keşfedilmesini ne kadar isterdim. »

B. Franklin

« (Yeni nizam) [Hitlerin kurmak istediği nizam] kendi kendini mahvetmiştir. Bunun yerine milletler ve ferdler arasında yeni münasebat devri başlamıştır. Bunun ağır fakat emin olarak ilerleyen bir tekâmülü vardır. Bunun adı (kardeşlik) tir. Usûli de (teşriki mesai — İş birliği) dir. »

Makenzi King

«Bütün dünyanın ordularından daha kudretli olan bir şey vardır. Bu da fiilliyat sahasına çıkmak zamanı artık gelmiş olan (fikir) dir. »

Voltaire

«Atom bombasının öğrettiği şudur ki: Bundan böyle ya hep beraber olup yaşamalı yahut mahvolmağa hazır bulunmalı . »

. . . . .

Ümmetler

Her ümmet bugün dünya ıstırabından evvelâ kendi hissesine düşenle ve sonra kendi hususiyetinde kendine teveccüh edenle muztarıptır.

Hıristiyanlar

Bu asrın en kuvvetli birliklerini sevk ve idare eden Hıristiyan otoriteler benlikçi zihniyetlere ayrılma yüzünden

---

(16) ncı haşiyenin devamı

« (Ruh) un korkmayan kudretidir ki önde gider ve yolu açar »

«Cenabı hak değışemiycek olan haller karşısında bize tahammül kudretini verir. Değışecek olanları değıştirmek üzere de cesareti veren yine odur. Bunları tefrik ve temyiz edebilmek için lâzım gelen akıl ve hikmeti de Cenabı hak ihsan eder.

Baş rahib
Oliver Hart

Âlemin selâmeti için gençliği fazilet, akıl ve hikmet üzere yetiştirmek ve idare etmekten daha mühim bir keyfiyet olamaz. İyi ve akıllı kimseler bence bir devletin kuvveti demektir. Ordulardan ve zenginlerden ziyade bunlardır ki asıl kuvveti teşkil ederler. »

B. Franklin

«Daha iyi bir dünya kurabilmek için ne yapmalı ?

İyi bir sual !

Fakat haritayı bozmak veya yeni plânlar kurmakla değil, bunun için çocuklarımıza daha mükemmel birer insan olmalarını öğretmekledir ki yeni bir dünya kurabiliriz. Daha asıl ve necip şeylere malik olmasını istiyorsak emellerimizin tahakkuku için (dostluğa) sarılmalıyız. Ve husumetten uzak durmalıyız. »

E. Guest

harplere girmişler ve dünyanın başına bu iki büyük cihan harbini açmışlar, hem kendi milletlerinin hem de baş-

---

(16) ncı haşiyenin devamı

«Her hangi bir işin başlangıcı en mühim kısmıdır.»

Eflatun

«İnandığımızı ef'alinizle de gösteriniz. »

Emerson

«Muvaffak olmak veya olmamak ancak Cenabı hakkın elindedir. Bizim yapabileceğimiz [şey] (hakikati) izhar etmektir. »

Gandhi

« (Hakikat) bakîdir. Bunu düşündükçe ruhum kuvvet bulmaktadır.

Nerede olursam olayım ey Tanrı, sen değişmezsin. Benim ayağım kayar. Fakat sen düşmezsin. İşte bunu düşündükçe adımlarımı daha emin olarak atabiliyorum.»

A. Hugh Cloun

«Her günah için girilecek bir kapı vardır. Sen bu kapıyı kapalı tut. »

. . . . .

«Akilâne konuşmak her vakit kolay değildir. Fakat fena konuşmamak için de yegane çare (sükût)dur.»

. . . . .

«Geçen zamanın mübarek bir surette geçsin çok defa Rabbinle konuş. »

Eski bir duadan

«Tepeye giden yollar dolambaçlıdır, öyle ki tepeyi görmeğe bir takım arızalar manidir. Böyle olmakla beraber tepeyi göremediğini söyleyen bir adam çılgın sayılır. Çünkü varılacak zirve hedeftir. Oraya varmak lâzımdır.»

Carleton

F. 12

kalarının kendi yüzlerinden ezilmelerine sebep olmuşlardır. Binaenaleyh Hıristiyan milletlerini sevk ve idare

---

(16) ncı haşiyenin devamı

«Fena haberler veren kâhinlerden olmayınız. Bazı kimseler bir çok işin yapılamıyacağını söylerler. Halbuki o işler diğer bazıları tarafından muvaffakiyetle yapılır. Onun için yalnız kendi nefsi için yaşayan adam iflâs etmiş bir kimse demektir. Böyle bir müflis servete, Câha kavuşsa bile yine bir şeye muktedir olamaz. Yalnız başkaları için yaşayanlardır ki muvaffakiyete erebilirler. »

H. Beecher

«Her işin iyisini yap, her kes için iyi şey düşün. Kendin için de iyi şey ümid et. »

Stephenson

«Başkalarına verdiğimiz ne varsa tekrar bize dönüp gelecektir. »

Markham

«Hayatı seviyormusun? O halde vaktini boş geçirme. »

Franklin

«Başkalarını severek fakir kalmak; zengin fakat boş kalpli olmaktan daha hayırlıdır. »

Morris

«Cesaret ve metanet sarsılmaz, sendelemez. Ey arkadaş :

Gerçi yol karanlıktır Lâkin mütevazî [alçak gönüllü] adama rehber olacak yıldız vardır. Sen Allaha itimat et. Ve Hak yolda yürü. »

Macleold

«İnsanın ruhu Rabbin kandilidir. »

«Emsali Süleyman»

«Kendini Allaha teslim et. Çünkü Allahın inayeti

eden otoriteler gerek kendi milletlerine gerekse yeryüzündeki her milletin müşterek vicdanına karşı mes'ul ve

---

(16) ncı haşiyenin devamı

güzeldir. Hayatın üzüntülerine sâkin ve müsterih bir hal ile mukavemete çalış. Eğer her taraftan tazyik edilmiş bulunuyorsan yine imanını muhafaza et. Göreceksin ki bir yol bulunacaktır Çünkü şebnem ile çimen örtüldüğü gibi yine Allahın inayeti gözükecektir.

Ballantyne

«Seni ben talim edeceğim, terbiye edeceğim gideceğin yolda rehberin olacağım nazarlarımla sana yol göstereceğim.»

Mezmunlar

«Neş'eli olmak bir ışığın parlamasıdır. Neş'e ve şetaret ile ruhta bir gündüz hüküm sürer.»

Eddison

«Cenabı hak; elile yarattığı her gönüle iyilik ve asaletten bir nebze koymuştur.»

M. Twain

«Şimdiki demokrasinin zaif tarafı: Hak isteyenlerin çokluğuna mukabil vazifeden bahsedenlerin azlığıdır.»

.....

«Ya Rab, bir gün kendilerine büyük bir iktidar ve nüfuz vereceğin kimseler bu kuvvet ve kudreti sui istimal etmemeleri için kendilerine bilhassa muîn ol ya Rab.»

.....

«Allahın benimle olup olmamasına değil, benim Allahla olmama ehemmiyet veririm. Benim daima ümit ve niyazım şudur : Daima hak tarafında olayım.»

Lincoln

borçludurlar vs Amerikalılar bu mes'uliyetin, bu borcun iktizasını her millete tazmin etmek için öne düşmüş ve

---

(16) ncı haşiyenin devamı

«Dünyanın ihtiyacı yaptıklarında hata etmez kimselere değil cesur kimseleredir.»

Greofell

«Düşmanlarımız dost olmadıkça zaferi kazanmış sayılamayız.»

.....

«Haksız olan hep başkaları değildir. Önce kendin kendini islâh et.»

E. Hubbard

«Hakiki ve devamlı zaferler ancak sulhun zaferleridir. Harbin değil.»

Emerson

«Eğer hayata dar bir görüşle bakarsanız hayat pek dardır. Eğer orta bir görüşle bakarsanız ortadır. Eğer yalnız kendinizi düşünerek bakarsanız hayat pek Hodgâm görünür. Fakat ona yüksekte, alicenap ve dürüst bir nazarla bakarsanız hayatta nice şayan hayret ve takdir kimseler bulmuş olursunuz.»

H. Rutledge

«Bir ırkın en iyi medeniyet ölçüsü daha az bahtiyar olanlara karşı ne dereceye kadar yardım edebildiğidir.»

Bir heykelin kainsindeki yazı

«Amerikada başkalarının fikir ve vicdan hürriyetlerine mani olmak üzere her hangi bir mumu yakan kimse kendi evine kundak sokmuş sayılır.»

Stassen

«Bir iyilik yapmadığımız zaman uzun uzadıya özürler dilemeyiniz. İyilik ediniz.»

Habbard

yapıcı, tazmin edici bir zihniyetle çalışıyor. Allah muvaf-

---

(16) ncı haşiyenin devamı

«San'at eserleri kam üzerindedir. İnsanların gurur ve ihtirasını yaşatmak üzere yapılmış eserler değişir ve kıymetten düşer. Fakat Allah yolunda vücude getirilmiş olan eserler onunla beraber yaşar. Her şey geçse de onlar kalır. »

Whittier

«İyi ol»

.....

«Ya Rab beni sulh ve selâmetin için kullan. Husûmet olan yerlerde ben muhabbet saçayım. »

.....

«Allah başımda olsun. Ve fikrimde olsun. Allah gözümde olsun. Ve nazarlarımda olsun. Allah ağızımda olsun Ve sözlerimde olsun. Allah kalbimde olsun ve benim düşüncelerimde olsun, Allah benim maksudum olsun. Ve yoluma onunla birlikte gideyim.»

Salisbury

«Eğer müşterek bir babalık olmazsa insaniyet için kardeşlik de olmaz.»

F. D. Maurice

«Oğlum, bir kere düşün ki senden büyük olanların malik buldukları azaya sen de maliksin : İki kol, iki el, iki bacak, iki göz, bir de eğer akıllı olursan iyi kullanacağın bir dimağ var demektir. İşte bunlarla mücehhez olarak tepeye tırmanmağa çalış ve şöyle de (ben de varım !)»

.....

«Öyle diyorlar ki bütün insanlar birbirlerine müsavidir. Lâkin kendi istidad ve meziyelerini muayyen bir hedefe varmak üzere inkişaf ettiren (Dihâ) sahibi

fak buyursun. Ona da ve ona bu esas iyi fikirde yardım eden her zümreye ve herkese de Allah inayet buyursun

---

(16) ncı haşiyenin devamı

bir insan ile tenbelce itiyadlara kapılmış bir kimse öyle uzun zaman müsavî kalamazlar. „

Linceln

«Hayat; arızalarla, hayal ve hayal inkisarlar ile doludur. Fakat iki şey değişmez : Başkası kederli iken ona karşı hassas olmak, kendiniz kederli iken metin ve cesur bulunmak. »

Gordon

«Güzel fikirler mahsulünü nasıl bekleyebiliriz ki iyi ahlâk tohumlarını etrafımıza saçmadık. »

Thoreau

«Dostluk bu çetin dünyada kuvvetli bir âmildir. Çünkü dostluk iledir ki fedakârlık ve feragat gelir. Hiç kimse yoktur ki kendini unutmaksızın bu âlemde büyük bir iş görebilesin. »

Farnol

«İşte bu sabah da güzel bir gün doğdu. Düşün : Sen bu günü de boş geçirerek kaybedecek misin?»

T. Carlyle

«Fikirlerimizin penceresini alabildiğine aç, içimize böylelikle dolu ışık gelsin. Kalplerimizin kapısı alabildiğine açılsın. Ey Rabbimiz, böylelikle muhabbetini içimize alalım. Ve saklayalım, muhabbetin ve ibadetin verdiği bütün kuvvetlerle seni sevelim. »

Rosetti

«Husumette kazanç yoktur. Harbin çılgınca açmış olduğu yaraları tedavi için yine muhabbet galebe edecektir. Korkma! Rabbimiz bize bir sabah gösterecek sen bak onun yıldızı parlamakta devam ediyor. »

.....

Museviler :

Museviler; hem harpler yüzünden hem de aleyhlerine Avrupada genişleyen husumet yüzünden çok ağır ve devamlı ıstıraplara duçar oldular. Onlarda sırf kendilerini düşündükleri, sırf kendi çıkarlarına bakarak yaşamak istedikleri için bu akibete uğradılar. Başkalarına manevî alâka ve rabıta göstermedikleri için ve nihayet Allahın kendilerine tevdi ettiği dünyaşumul mukaddes vazifeleri ihmâl ettikleri için bu kadar şiddetli bir muameleye çarpıldılar. Fakat onlar yukarıki yanlış hareketlerinden bu gün bilmem ne kadar intibah duymuşlardır. Dünyayı kendi haline bırakıp kendilerine hususî yurd tesis etmek sevdasına düşmekle ve bu uğurda menfi her harekete her şiddete başvurur bir yol tutmakla, akibeti meşkûk bir maceraya girmiş oldular. İşin bugünkü malûm ve çıkmaz tarafları iyi bir son vadetmiyor. Fakat her şey Allahın elindedir. Bakalım Allah ne gösterecek, halihazırda Araplar ve İngilizler müştekîdir. Bütün dünyayı ve bu meyanda kendilerine asırlardanberi içlerinde rahat yer veren Müslümanları da bir gün bıktırıp aleyhlerine çevirmelerinden korkulur. Bütün bunlar; Museviliğin kendi esas Misyonlarını ve bağlılıklarını muhafaza etmediklerinden ileri geliyor. Bu akibetlerin ve husumetlerin, benlikçi bir yol tutmaları yüzünden hasıl olduğuna hükmedilebilir. Zira Musevilerin dünyadaki vazife ve Misyonları mukad-

---

(16) ncı haşiyenin devamı

«Doğru ol ! »

. . . . .

«Zayi edilen zaman bir daha asla ele geçmeyecektir.»

Franklin

«İleri bir hayata hazırlanarak yaşamakta olan kimse asla ölümden korkmaz. »

W. Penn

des kitaplarda sarıhtir. Ve bu Misyona riayet etmedikleri takdirde başlarına her belânın geleceği de musarrahtır. Musevilerin bu haline her kalpli insan acır. Zira onların da işleri ziyandan ibarettir. Musevilerin derdi şu esaslara istinad eder.

1 — Şahsî ihtiras.

2 — Başkalarına emniyetsizlik.

3 — Akliselimin yer vermiyeceği derecede vehim ve şüphe. Fakat ikinci ve üçüncü maddedeki rahatsızlığın âmîli birinci maddedeki haldir.

Museviler kendilerini muhitlerinden ayırmadıkları gün, kendi mukadderatlarını muhitleriyle birleştirmeye razı oldukları gün, beşeriyetin derdini her yerde kardeşçe paylaşıp müşterek davalara eşit âlâka ile katıldıkları gün kendilerini selâmette ve istikbâllerini emniyette bulabileceklerdir.

Müslümanlar :

Hürriyet, İstiklâl esası ve İzzeti nefis mes'alesi

Müslümanlar; Museviler gibi Hıristiyanların içine yayılmış değıllerdir. Birer kenarda ve tarihî yurtlarında bu gün mütevazı, birer hayat geçirmekdedirler. Binaenaleyh ne cihan harplerinin açılmasında âmîl olmuşlar, ne de bu harpleri açmışlardır. Fakat bu harplerin ıstırabını çekmişler ve başkaları hesabına bu harplerde kan da dökmüşler, can da vermişlerdir. Binaenaleyh onların bu büyük felâketlerin meydana gelmelerinde mes'uliyetleri ve ödeyecek bir borçları yoktur. Belki alacakları vardır.

Meselâ bu harplere Fransız bayrağı altında iştirak eden Şimalî Afrika Müslümanlarının katlandıkları fedakârlıklar ne Almanlara milli düşmanlıkları ne de Fransızlarla millî birlikleri yüzündendir. Bu fedakârlıklara iş başa geldikten sonra mübarezeyi izzeti nefis mes'alesi yaptıklarından katlanmışlar ve bu kanları dökmüşler, bu

canları feda etmişlerdir. Kendi hürriyet ve istiklâlini gasbedip ona gayri insanî bir hayat sürdüren her hangi mütehakkim bir otoriteye karşı insanın dostluk duyması gayri tabîîdir. Hisli hiç kimseden bu beklenemezki Müslümanlardan beklensin. Halbuki Müslümanın aldığı ana kültüre nazaran en büyük zillet; esaret zilletidir. Harpte ölmenin kudsiyeti, şahadet mertebesinin kıymeti de bu yüzdendir. Şهادeti esarete tercih yüzündendir. Müslüman kültürünü hazmetmiş bir mü'min maddî veya ilmî bir kuvveti olmasa da hissî bir varlığı, kuvveti vardır.

Müslüman hayasız, izzeti nefissiz değildir. En büyük ıstırap ona zilletin verdiği ıstıraptır. Müslüman zillete düşmemek için her maddî varlığını ve canını vermektedir. Bugün dünyanın bir çok yerinde Müslümanların hâlâ aşiret hayatı yaşamaları hürriyet ve istiklâl aşkındandır. Bedeviliğin bütün külfetlerine, zorluklarına tahammülleri kendilerini esir hale düşürecek bir nizama bir ecnebi nizamına tabi' olmaktan çekinmeleri neticesidir. Garplıların iki cihan harbi tahribatı yüzünden muvakkat bir ıstırapları vardır. Fakat Müslüman zümrelerin fazlalık bir ıstırapları daha vardırki eskidir ve uzundur. İzzeti nefislerini yaralayan ıstıraplardırki hürriyet ve istiklâllerini kaybettikleri gündenberi vardır ve devam etmektedir. Garplılar harabelerini imar ile normal hayata dönerler ıstıraplarını unutacak hale gelirler. Fakat hürriyet ve istiklâlden mahrum Müslüman zümrelerin yüreklerindeki yaralar işliyecek, acılar ve ıstıraplar devam edecektir. Meğerki Allah inayet edip yeni dünya hayatının kuruluşu vesilesile onlarada hürriyet ve hukukda müsavâtı nasibetsin ve Birleşmiş Milletler camiasında Allah kullarına lâyıık mevkii, kardeşlik yerlerini onlara da versin.

Müslümanların bu asırda geri kalmaları inkişaftan mahrum kalmaları hep bu müzayıka hep bu meydansızlık ve imkânsızlık yüzündendir. Bir nebat bile serpile-

bilmek için serbest bir hayata açık havaya ve ziyaya muhtaçtır. Evvelâ insanlık hakları kendisinden nezi' edilmiş sonra terakki ve inkişaf yolları engellerle örtülmüş ve böyle bir hayat karşısında kendinden ikrah etmiş haya duymuş, utanmış ve binaenaleyh dünyadan tecerüdü, sahralara çekilmeği zelil bir içtimaî hayata tercih etmiş bir insan zümresinden yani Müslümandan inkişaf nasıl beklenirdi.

Müslümanın din kültürüne nazaran:

1 — Hürriyet

2 — İstiklâl

3 — Müsavat

4 — Hak ve adalet

5 — Kardeşlik velâyeti

Bunlar: müslüman ferd için ve Müslüman cemiyet için hayat şartlarıdır. Nitekim hür ve müstakil olmayan ferdin cemaate riyaseti makbul değildi. Hür ve müstakil olmayan imamın Cuma namazını kıldırması mümkün değildir. Zira Cuma namazı içtimaî, iktisadî, siyasî bir topluluk vesilesidir. Bu maksadlarla haftada bir Müslümanlar bir araya gelirler. Hutbeden bir haftalık siyasî, içtimaî ve iktisadî bir icmâl dinlerler. Bu icmâlin açıkladığı vaziyete göre gelecek günlerin hayatını tanzim için bir fikir almış olurlar ve aralarında meşveret edip kararlar ittihaz ederler. İşte bu toplu namazda gaye budur. (Cuma) kelimesi toplanmak kökünden geliyor. Binaenaleyh namaz bu toplanmanın vesilesidir. Hakikatte gaye içtimaî hayatın tanzimi için müzakere ve malûmat almaktır. Hutbede okunan şeyler bu ihtiyaçlara cevap vermez hale gelmiş ise bu hatâ; cemaatin değildir. Onlar da bu ruhu, bu alâkayı eskidenberi izaleyi düşünmüş olanlarıdır.

Müslümanların durumu

Müslümanların bugünkü durumu şöyledir:

1 — Esasda hürriyet ve istiklâlden yani insanlık haklarından mahrum bulunan ve kendi mukadderatlarına kendileri hakim bulunmayan mühim bir çoğunluk.

2 — Birer hükümdarın kayıdsız şartsız etrafına toplanmış, ve onların şahsî idarelerine sırf onların istiklâli temsilisi ile bağlanmış fakat hakikatte yine milletçe kendi mukadderatlarına sahip ve hakim olamayan diğer zümreler.

3 — Kendi mukadderatlarına hakim fakat nüfuslarının azlığı yüzünden kuvvetli büyük devletlerin Emperyalizmine hedef teşkil eden bir kaç müstakil veya yarı müstakil millet.

*
* *

Ne vakit Müslümanların derdi bütün insanların müşterek derdi haline gelirse o zaman Müslümanlar da ve bütün insanlar da feraha çıkmış olacaklardır.

Bütün insanların paylaşması gereken derd yalnız Müslüman veya Musevi derdi değildir. Kuvvetle tahakküm edilmiş ve hürriyet ve istiklâlden mahrum edilmiş Asyalı ve Afrikalı daha nice zümreler var.

Hele San - Francisco Milletlerarası birlik muahedesinden ve Atlantik beyannamesinden sonra 1947 senesi iptidasında hürriyet ve istiklâl isteyen (Hindi Çinî) lilerin tenkillerine Afrikalı müstemleke askerlerinin gönderilmesi aynı derecede zavallı ve mağdur insanların birbirine kırdırılması bugünkü duygular karşısında ne ürpertici bir manzardır. Bu, dünyanın içinden kurtulmak istediği halin fecaatine ne canlı bir misaldir. Fakat istikbâl ışksız değildir. Yine bu günlerde ajansların verdikleri haberlerden öğreniyoruz ki bu hale karşı Hindistanda tezahürat başlamıştır. Ve bu dünyanın bir kenarında olsun alâka uyanmıştır. İşte bu insanca alâka ve teessür ruhunda ne vakit Asya, Afrika, Avrupa halkı birleşirse, Asyada yük-

selen bir infial dalgası ne vakit Avrupanın şimaline kadar bütün insanlık alemine yayılırsa işte o vakif San-Francisco muahedesinde ve Atlantik beyannamesindeki idealler bir hakikate erecektir.

Birinci ve ikinci cihan harpleri kurbanlarının uğrun-da öldükleri mukaddes davanın varisleri bu hale bakalım daha ne kadar seyirci, mes'uliyetsiz, sessiz duracaklar. Hak ve adalette ne zamana kadar değişik ölçü kullanılmasına tahammül edecekler. Enperyalistler Madagasgarlıyı Çinliye, Çinliyi Madagasgarlıya ne zamana kadar öldürteceklerdir. Elbette bunun da bir sonu gelecektir. Beşeriyetin bu müşterek yarası deşilecektir. Hak; her kuvvetin üstüne muhakkak bir gün yükselecektir. Ve tarih her kese lâyük olduğu sözü söyleyecek, istihkakı olan ibret dersini de verecektir.

Dünya; herkesin kendi hesabına kılınç sallayacağı at oynatacağı devirden çıkacaktır. Bir milletlerarası âmevicdanı vücud bulmaktadır. Her haksızlık, her millet tarafından alâka ile karşılanacaktır. Hak, milletlerin müşterek malı ve milletler; hakkın müşterek koruyucusu olacaktır. Bugün her millet harpten ezgin, aç, çıplak kendi iniltisinden başka ses işitemiyor. Fakat işiteceği bir gün gelecektir.

İmdi :

Dünyada hak ve adaletin teessüsüne, insanların Allahın istediği yolu tutmalarına; beşerî ıstıraplardan kurtulmalarına, kardeşçe dünyada bir birlik kurulmasına, sulh ve salâh içinde emniyetle, namuskârlıkla yanmasına candan duâ eden kitlelerin biri de şüphesiz Müslümanlardır. Asyalılar ve Afrikalılardır.

Üç ümmet ve üç âyet

Kur'ân-ı kerîmden, Musevî, İsevî ve Muhammedîlere

müteallik üç âyeti esas ittihaz ederek bu üç ümmetin beşeriyete açtığı Dinî fikir devrelerine işaret etmek istiyorum:

Musevîlere ait tafdil âyeti:

(7 — A'râf — 140) ; «O Allahdır ki sizi [Benî İsrâîli] âlemler üzerine tafdil etti.»

Bu tafdilin [üstünlüğün] umumî sebebinin böyle, mülâhaze ediyorum. Musevîler Allahın tevhid Dinine girdikleri zaman bütün âlemler henüz manevî rüşde ermemiş putperest idiler. Musevîler Hak ve hakikat yolunda hem mümtaz bir vazfiyete girmiş oldular hem de Allahın Dinini bütün putperest dünyaya tanıtmak vazife ve mükellefiyetini de üzerlerine almış olarak dünyada bir derece daha mümtaz bir mevkie yükselmiş oldular.

Hıristiyanlık devrine ait muhabbet âyeti :

(57 — Hadid — 27) : «Ve ona [Hazreti İsâya] tâbi olanların kalplerine re'fet [muhabbet] ve rahmet ve kendi ihtira'kerdeleri olan ruhaniyeti koyduk. »

Bu âyeti kerimeden vazıhan anlamış oluyoruz ki: Beşeriyet; kalp, fikir ve his adamı olacak bir devreye girince Allah hazreti İsâ vasıtasile beşeriyete; Allahın istediklerinin en önde geleni ve insanlık hislerinin temeli olan muhabbet ve merhamet fikrini telkin etmiştir. Ve insanlar hürriyet ve istiklâlini gasıplardan kurtaracak ve hür olarak Allaha hizmet edebilecek hale gelince: Allah insanları müslümanlık devri ile birliğe ve Allaha hizmete çağırtmıştır.

Kur'ân-ı kerîmden :

(41 — Fussilet — 33) : «Allahutaalâya davet eden ve salih iş işleyip ben de Müslümanlardanım diyen kimse-den daha güzel sözlü kim vardır.»

Bu Âyeti Kerîme ile Allah bütün insanları birliğe ve elbirliği ile dünyanın ıslahına çağırıyor. Dünyanın, yani bu müşterek evin imar ve ıslahına davet ediyor. Binaenaleyh Müslümanlık devrinin vasfı, bütün dünyada Allah için el birliği yapmak, fikir ve yürek birliğiyle Allahın

işini yani sulh ve salâh ve iyi geçim işini nizamlamak sağlamak ve dünyayı Allahın iradelerine göre yeniden kurmak ve umumî kardeşliği mümkün kılmaktır.

Beşeriyetin bugünkü devrinde dünyanın dört bucağına bir dakikada muhabere ve muamele imkânı hasıl olmuştur. Dünyanın dört kıt'asile iktisadî münasebet temin zarureti de meydana gelmiştir. Bu dört kıt'anın bu müşterek işini kavgasız, hilesiz, ziyanlız olarak elbirliğiyle tanzim etmek ihtiyacile her kesin birbirini bu müşterek ve mühim işe davetten daha mühim yapılacak işi yoktur. Ve Amerikalıların bugün dünyada yaptığı işi de esasen bundan gayrı değildir. Hemen şu üç Âyeti Kerime ile Müslümanlar bu işe hazırdır ve memurdur.

(49 — Höcerat — 10) : «Muhakkak mü'minler kardeşlerdir. Kardeşlerinizin arasını ıslâh ediniz.»

(3 — Âli Umran — 103): «Cümleniz Allahın ipine sım sıkı sarılınız birbirinizden ayrılmayınız.»

(5 — Mâide — 3(2)): «Fazilet ve takvâda birbirinize yardım ediniz.»

Hıristiyanlar ise ruhbanlık ruhile esasda buna çoktan hazır ve memurdur.

Museviler ise; dünyada başını koyacak yer bulamayacak hale geldiler çok yerde ezilen ve insanlık haklarından mahrum edilen bu mustarip akaliyetin buna herkesden ziyade hazır olması gerekir.

Netice:

(21 — Enbiya — 105) : «Arza salih kullarım varis olacaklardır. »

Ve dünya müminleri; Allahın Melekûtuna yeryüzünü hazırlamak için iş ve el birliğinde Allahın askerleridirler.

İşte Müeyyideleri:

(5 — Mâide — 58(55)): «Sizin dostunuz ve veliniz Allah ve Resuli ile Mü'minlerdir.»

(5 — Mâide — 59(56)):« Allah ve Resulini ve Mü'minleri

dost ve veli ittihaz edenler Allahın askeridirler. Ve onlar galiplerdir.

Memleketimizin fikir ve tahrir ailesinden ve içtimaiyatçı yazarlarımızdan sayın bayan Nezahat Nureddin Ege den hediye bir makale aldım. Esası mevzularıyla çok alâkalı bir yazıyı lütfetmiş İngilizceden terceme ederek gönderiyor. Kendisine teşekkürle umumun istifadesine arz ve derc ediyorum :

Yazan : Newyork Fen Akademisi sabık reisi:

A. Cressy Morrison

İngilizceden terceme eden : Nezahet Nureddin Ege

Meşhur bir fen âlimini Ulûhiyetin mevcudiyetini kabule mecbur eden Yedi Sebep :

Bizler, henüz yeni bir fen dünyasının yavaş yavaş ufku-muzda yükselişine şahit olmaktayız. Bugün biraz daha etrafi aydınlatan ziyadar huzmeler, fevkal'ade bir kudrete sahip bulunan bir Halıkın kavranmaz bir maharetle yarattığı bu muazzam hilkatin bir safhasını bize göstermektedir.

Darvin zamanından beri geçen 90 sene zarfında biz fen adamları cidden bir çok keşifler yapmağa muvaffak olduk. Bütün bu fennî keşiflerin bize vermekte oldukları sarsılmaz kanaatlerle ve son derece derin bir ruhanî huşu' içinde Halıkın mevcudiyetini tasdika her gün biraz daha yaklaşılmaktayız.

Ben şahsen Ulûhiyete imanımın esaslarını yedi sebebe istinad ettirmekteyim. Ve riyazî kanunlara tamamen vakıf bir insan sıfatı ile, mensup bulunduğumuz bu muazzam kâinatın fennî, hendesî, riyazî hesaplarla tam bir mühendis ihtimam ve kudretile halk edilmiş ve halen de aynı ihtimam ve kudretle idare edilmekte bulunduğuna kaniim ve bunu isbata muktedirim.

Farzedelim ki cebinize bir numaradan sıra ile on numaraya kadar ihtiva eden on tane marka koydunuz. Bunları iyice karıştırdınız. Bu markalardan ilk çekişde (1) numaralısını almanız şansı, onda bir ihtimâl dahilindedir. Bu markayı yine yerine koyduktan sonra, bu defa evvelâ (1) numaralı markayı, ve onu yine yerine koyduktan sonra onu müteakip (iki) numaralı markayı çekmeniz şansı (yüzde bir) ihtimâl dahilindedir. Yine bütün bu markaları cebinize koyup iyice karıştırdıktan sonra bu defa sıra ile bir, iki, üç numaralı markaları [her çektiğinizi yine cebinize koymak şartile] çekmeniz şansı bu defa (binde bir) ihtimâl dahilindedir. Böylelikle, fen adamları birden ona kadar numaralı markaları birbirleri ardınca çekmek şansının (on milyarda bir) ihtimâl dahilinde olduğunu riyazî hesaplarla ortaya koymuşlardır.

Binaenaleyh, aynı şekilde, şansları, tesadüfleri, hayat safhasına tatbik edersek, arzımızın ve cümlemizin bekası için ve son derece şiddetle muhtaç olduğumuz son derece kat'î hesaplara müstenid hayat şartlarını, sadece alelâde tesadüflerin mahsulü olarak kabul etmeğe imkân mutasavvır değildir.

Arzımız mihverî üzerinde saatte bin mil sür'atle devretmektedir. Eğer saatte yüz mil sür'atle devir etmiş olsaydı gecelerimiz ve gündüzlerimiz şimdikininkin tam on misli uzun olacaktı. Yani 240 saat.. Binaenaleyh her uzun günde güneşin harareti arzımızın üzerindeki bütün nebatatı yakıp kavuracak, her uzun gecede her canlı filizi dondurup öldürecekti.

Bütün canlı mahlûklar için bir hayat kaynağı olan güneşin harareti 12.009 fahranhayt derecesindedir. Arzımızın güneşten mesafesi ise bu ezeli ve ebedî ateş kaynağının bizi ancak ısıtmağa kifayet edecek, fakat yakmayacak kadar uzaklığındadır. Eğer güneş fasılasız etrafa

neşretmekte olduğu ziya ve hararetinin yarısını kesmiş olsa, hepimiz o anda donup kalırız. Eğer güneşin bu radaiton u şimdikininki iki misline yükselirse, bu defa'da hepimiz bir anda kebab oluruz.

Arzımızın 23 derecelik bir meyil ile güneşin etrafında devredişi ise bize mevsimlerimizi bahşetmektedir. Eğer kürrei arz böyle 23 derecelik bir zaviye teşkil edecek bir tarzda eğilmemiş olsaydı. Büyük Okyanusların sularından mütemediyen yükselen tebehurat Şimal ve Cenup kutuplarına yığılacak, oralarda muazzam buz kıt'aları vücade getireceklerdi.

Eğer ay, şimdiki mevkiinde bulunacağı yerde (50.000) mil daha uzaklarda olsaydı, denizlerdeki med ve cezir hadiseleri ile bütün kıt'alar günde iki defa sulara dalıp çıkacaklar. Arzımızın üzerindeki en büyük dağlar, en yüksek tepeler bile bu med ve cezir sularının tesirile az zamanda aşınmış bulunacaklardı.

Eğer arzımızın üzerindeki kabuk tabakası şimdikininki on kadem daha fazla kalın bir şekli olsaydı, arzın üzerinde oksijen bulunmayacaktı. Oksijen bulunmayan bir muhitte hayvan ve insanların mevcudiyetini tasavvur bile etmek imkânsızdır. Eğer Okyanuslar bir kaç kadem daha derin olsalardı. Carbon dioxide ile oxygen tamamen imtisas edilmiş olacak. Bu suretle nebatatın bekasına imkân kalmıyacaktı.

Yahut, eğer arzımızı kuşatan atmosphere biraz daha hafif olsaydı kâinatın hudutsuz vus'atlarında her gün milyonlarca yanıp sönen meteorlar kürrei arzın rastgele her tarafına çarparak her gün sayısız yangınlara sebep olabileceklerdi.

Binaenaleyh ; Bütün bu izah ettiğimiz ve buna ilâve edebileceğimiz yüz binlerce misallerle sabittir ki, bizim

seyyaremizin ve üzerindeki (hayat) in, sadece kör bir tesadüfün mahsulü olmasına yüz milyonlarda bir ihtimal bile mevcut değildir.

İkinci sebep: — (Hayat) ın gayesine vâsıl olmak hususunda takip etmekte olduğu bin bir çeşit yol; kâinat-ta her canlı zerreyi kuşatmış olan muazzam bir idrak ve şuurun tezahüratından başka bir şey değildir.

Bizzat (hayat) nedir?. Henüz hiç bir kimse bu muazzam muammanın derinliklerine nüfuz edebilmekle, onu tahlil ve izah edebilmeğe muktedir olamamıştır. (Hayat) ın bir sıkleti, bir hacmi yoktur. Fakat bu yokluklara mukabil ; (Hayat) şayanı hayret bir kudrete mâlik bulunmaktadır. Büyümekte olan bir tohum, bir kayayı çatlatmak kudretine sahiptir. (Hayat); suları, toprakları, havaları fet-hetmekte, bütün cevherlere hakim bulunmakta, bütün mad-deleri dağılmağa ve muhteviyatındaki varlıkları (hayat) ın emri altında yeni yeni şekillerde terkip etmeğe mecbur etmektedir.

(Hayat) bir heykeltraş dehasile bütün canlı varlıkları şekillendirir. Bir ressam maharetile her ağacın her yapra-ğını tersim eder, Her çiçeğine efsanevî bir güzellik bah-şeder. Hayat bir musikîşinas kudretile her kuşa sonsuz aşk nağmeleri terennüm etmesini ilham eder... ve her böceğe hudutsuz iklimlerde çeşit çeşit seslerle vızıldaya-rak eşlerini bulmaları imkânını temin eder.

Bin bir çeşit meyvelere ve baharata türlü türlü lezzetler rengârenk çiçeklere ve güllere, ruhumuzu titreten kokular bahşeden (hayat) suyu, acid carbonic'i şekere ve oduna tahvil eden tasavvur ve tahayyülün fevkinde harikül'âde muktedir bir kimyagerdir. (Hayat) nebatat âlemindeki bu esrarengiz faaliyetle ile oksijeni serbest bırakmak suretile hayvanatın teneffüs ederek yaşamalarına imkân bahşet-mektedir.

Hemen hemen görünmez derecede mini mini bir protoplasm damlasını ele alalım. Şeffaf, jelatin gibi olan ve mütemadiyen harekele muktedir bulunan bu protoplasm kudretini güneşten almaktadır. Bu münferit sel, bu şeffaf sis gibi bir damlacık mevcudiyet, sinesinde bir hayat tohumu taşımaktadır. Ve bu hayat kudretini büyük, küçük bütün varlıklara tevzie muktedir bulunmaktadır. Bütün insanların ve hayvanların, nebatların hey'eti mecmuasındaki (hayat) bu bir tek protoplasm damlacığından başlamıştır.

Bu canlı varlığı tabiat tesadüfen halk etmemiştir. Sadece ateşten kabarmış, sıcaktan çatlamış bir kaya parçası yahut sadece tuzsuz bir su birikintisi bu kadar efsanevî bir azametle muazzam bir kudretin, (Hayat) ın başlangıcı için bir kaynak olabilmek imkânından çok uzaktır. Ve bu protoplasmı o çatlağa, yahut o su birikintisine acaba kim koymuştu ? İşte en mühim mesele . . .

Üçüncü sebep: — Sevki tabîden mahrum oldukları takdirde hayvanlar tamamen âciz, zaif birer mahlûktan başka bir şey değildirler. Bu zavallı mahlûkları sevki tabii ile techiz ederek herbirine nesillerinin bekası için kendilerine hâs birer vukuf ve idrak bahşeden kudret, kâinatın muazzam Halıkını bize gayri kabil red bir şekilde büyük bir vüzuh ve sarahatle izhar ve isbat etmektedir.

Farazâ: Somon balığını ele alalım: Bu balık açık denizlerde yaşadıkdan sonra kendi doğduğu nehre kadar gelir. Nehir sularının kuvvetli ceryanlarının tamamen aksi istikamete, yukarıya doğru yüzer, gider, gider annesinin bir zamanlar yumurtalarını yumurtladığı ve kendisinin dünyaya geldiği ırmakların, derelerin kuytu kıyılarını arar bulur. Somon balığını bu kadar kat'î bir vukuf ve emniyetle kendi doğduğu noktaya kadar sevkedenden kudret nedir ? . Eğer siz somon balığını, bu büyük nehirin muh-

telif kollarından bir diğetine sevk etmiş olsanız bile bunu balık fark edecek, tekrar nehrin ağzına doğru inecek, bizzat kendi doğduğu ırmakların kıyılarını bulmak hususunda sizinle mücadele edecek, nihayet bu dünyadaki kaderi rolünü büyük bir dikkat ve ihtimamla ikmale muvaffak olacaktır.

Yılan balıklarının esrarını izah edebilmek daha çok müşküldür. Bütün dünyadaki yılan balıkları kemale erdikleri zaman arzın neresinde olursa olsun bütün nehirlerden, ırmaklardan, çaylardan, — faraza Avrupadaki nehirlerden — çıkarak binlerce mil uzaklığındaki Okyanusları aşarak Bermuda adası yakınlarındaki bir sahaya kadar sürüklenip gelirler. Orada yavrularını dünyaya getirdikten sonra bu dünyadaki rollerini tamamlayarak ölüp giderler. Yılan balıklarının öksüz yavruları, dünya yüzünde ucsuz, bucaksız bir deryadan başka hiç bir şey bilmeyen bu acayip mahlûklar ise sadece analarının, babalarının yaşamış oldukları büyük kıt'aları bulmak maksadile yola çıkmakla kalmazlar. Fakat bu kıt'alara dahil olduktan sonra ecdad bucağı bu ülkelerdeki büyük nehirlerin, küçük ırmakların velhasıl bütün suların hangisinde, neresinde hangi nehir kıyısında anaları, babalara yaşamış ise oralara kadar gitmeğe de muvaffak olurlar. Bu suretle dünyanın her nehirinde, her zaman için yılan balıklarına mebzuliyetle tesadüf edilmektedir. Hiç bir zaman bir Amerikan yılan balığı cinsine Avrupa sularında tesadüf edilmemiştir., Hiç bir Avrupalı yılan balığını da Amerikan sularında avlamak kabil olamamıştır. Hatta tabiat, Avrupalı yılan balıklarının kemale erişini bir iki sene geciktirmek suretile bu hayvancıkların binlerce mil Okyanus seyahati yapmalarına ve Bermuda adaları yakınlarına vasil olarak yumurtalarını yumurtlamalarına fırsat bahsetmektedir.

Şu halde, bütün bu hayvanların, bu uzun seyahatleri esasında istikametlerini bulabilmeleri hususundaki kabiliyetlerini nasıl izah edebiliriz?

Bu defa da eşek arısının hayatını tetkik edelim. Eşek arısı, bir çekirge yakalayıp garip bir cins podra ile hayvancağızı podralar. Toprağın içinde bir çukur kazarak çekirgeyi bu çukurun içine güzelce yerleştirdikten sonra zavallıyı gayet hassas bir noktadan büyük bir itina ile sokar. Bu iğnelenme neticesinde çekirge bayılır. Fakat ölmez. Adeta konserve edilmiş bir et halinde uzun müddet yaşar. Bu ameliyeyi müteakip eşek arısı, çekirgeye yakın bir yerde bir çukurun içinde yumurtlayarak, yumurtalarını büyük bir itina ile yerleştirir. Bu suretle yumurtadan çıkan eşek arısı yavruları baygın çekirgeyi öldürmeksizin yavaş yavaş gemirmeğe koyulurlar. Çünkü ölmüş çekirgenin eşek arısı yavruları için tehlikeli bir gıda olduğunu hem anneleri, hem de yavruları pek iyi bilmektedirler. Bütün bu müddet zarfında ise ana eşek arısı uçar. Ölüp gider. Yavrularını hiç bir zaman göremez. Muhakkak her eşek arısı bu ince ameliyeyi aynı maharetle tatbik etmektedir. Aksi taktirde dünya yüzünde eşek arısı cinsinin mahvolması muhakkaktı.

Hayvanat alemindeki sevki tabiipleri. . Ve bütün bu esrarengiz ince hesapları sadece adaptation ile izaha imkân yoktur. Hayvanlarda müşahede edilen bu çeşit çeşit kabiliyetler, bilhassa cinslerinin bekası için; Halık tarafından hilkate bahş buyurulmuştur. Bunu bu şekilde kabule mecburuz, kanaatindeyim.

Dördüncü sebep: — İnsan ise, hayvan sevki tabiisinin fevkinde daha çok yüksek bir kabiliyete, muhakeme kudretine sahip bulunmaktadır. Tarihi beşer, şimdiki kadar, hiç bir hayvanın on adedine kadar saymağa muvafak olduğunu, yahut on adedinin manâsını kavrayabildi-

ğini bize isbat eden tek bir vak'a kaydetmemiştir. Hayvanların, nesillerinin idamesi hususundaki ve nefislerinin bekası yolundaki sevki tabiieleri ne kadar güzel, ne kadar mâkul bir hesaba istinad ederse etsin. Bütün bunlar kâinatın esrarengiz ahenkleri içinde muazzam bir orkestranın bir tek flütünün, tek bir notuna benzetilebilir. İnsan şuur ve muhakeme kudreti ise bütün cihana şamil bir harikül'âde efsanevî orkestranın, musikî âlemlerinin sonsuz tenevvüleri kadar büyük bir tenevvü arz etmektedir.

Bu dördüncü noktayı isbat ve izaha çalışmağa lüzum bile yoktur. Ancak Kâinatın alemşumûl idrak ve şuur kudretinden bir kıvılcımın ruhumuzda mevcudiyeti sayesinde ki bizler bu günkü manevî ve ruhanî varlıklarımıza, bu günkü zekâ ve şuurumuza sahip bulunuyoruz. Bizim bu hazinelerimiz, Ülûhiyetin mevcudiyetinin en büyük delilidir.

Beşinci sebep : — Bütün bu canlı varlıkların doğuşlarında getirdikleri esrar dolu kudretler, hayatlarını devam ettirebilmek hususundaki son derece kıymetli hazırlıklar, basiretkârlıklar, gen'in birer harikasından başka bir şey değildir. Bugün biz bu harikul'âde kudretlerin, varlıklarına (hayat) in muhtelif sahalarındaki tezahüratı şahit olmaktayız.

(Gene) ismini verdiğimiz bu canlı varlık, tarifi imkânsız derecede küçücük bir zerrecik olup halen bütün dünyada yaşayan insanların gen'leri bir araya konulsa bir yüksük bile doldurmayacak kadar ultramicroscopic bir mevcudiyete malik bulunmaktadırlar. Mamafih ultramicroscopic zerreler ve onların arkadaşları olan chromosom'ler her canlı hücrede yaşamakta ve nebatların, hayvanların, insanların mevcudiyetlerindeki bütün hususiyetlerin mutlak anahtarını ihtiva etmektedir.

Bir yüksük, bütün dünyada mevcut iki milyardan faz-

la insanın şahsiyetlerine ait hususiyetlerin mahfazalarını bir arada bulundurabilmek için cidden çok küçük bir cihazdır. Fakat bu, halen bütün ilim adamları tarafından kabul edilmiş ve hiç bir münakaşa kabul etmeyecek kadar sarih ilmî bir hakikattir. Şu halde bu ultramicroscopic gene'ler nasıl oluyor da hepimizin değil sadece bu hayattaki hüviyetimizi; fakat asırlarca müddet ecdadımızdan tevarüs ettiğimiz ve nesilden nesile mevcudiyetimiz de tebarüz ettirdiğimiz psikolojik hasletlerimizi de ihtiva edebiliyor ? ...

İşte burada evaluation'un tezahüratına şahit olmaktadır. Tekâmül kanunlarıyla sel'ler, gene'leri muhafaza ve ecdaddan evlâda naklediyorlar. Nasıl oluyorda milyonlarca atom, mikroskobik bir gene halinde mahfuz olarak arzımızın üzerinde hayata hakim olabiliyor ? . . Onu tedvîr edebiliyor. Böylece, son derece derin hesaplara müstenid hazırlıkların, basiretkârlıkların, ihtiyatkârlıkların birer şaheseri olan bu fizyolojik ve biyolojik hadiseler; ancak şuûru mutlakdan, Halıkın yapıcı ve yaratıcı kudretinden nebean ettiğini kabul etmekle izah edilebilir. Başka hiç bir faraziye bu hilkat muammasını çözmeğe muktedir değildir

Altıncı sebep: — Tabiatın seyrini takip ve tetkik ederken kabul etmek mecburiyetindeyiz ki yalnız ve yalnız nâ'mütenahi bir şuur ve irfana malik bir kudret, bu kadar uzak istikballeri müşahedeye ve bütün bu ihtimâlleri hesaba katarak kâinatı tanzim ve idareye bu kadar akılâne, vakıfâne bir üretme usulü takip etmeğe muvaffak olabilecektir.

Meselâ: yıllarca müddet evvel Avustralyada bir cins Kaktüs üretilerek, bir nevi çıt nebatı olarak kullanılmağa başlanmıştı. Bu kıt'ada Kaktüs'lere düşman olan hiç bir haşarat bulunmadığı için bu nebatlar alabildiğine üreyerek her tarafa yayılmağa koyulmuşlardı. Bir müddet son-

ra takriben İngiltere adası kadar bir sahayı kaplamış bulunuyorlardı. Sayfıyeleri ve ziraî mıntkaları istilâ ediyor, çiftliklerde ziraî mahsulleri tahrip ediyorlardı, Kaktüslerin bu yayılışlarına karşı çare arayan haşarat mütehasısları bütün dünyayı dolaşarak nihayet sadece Kaktüs ile beslenen bir nevi böcek bulmağa muvaffak olmuşlardı. Bu haşarat Avustralya ikliminde kolayca üreyebiliyor. Kendisini tahrip eden başka böcekler ise Avustralyada mevcut bulunmıyordu. İşte bu küçük böcek Avustralyadaki Kaktüs istilâsını önlemeğe muvaffak olmuşlardı.

Kaktüs ve böcek hikâyesinde gördüğümüz bu müte-kabil kontrol hadisesini, kâinatın muhtelif safahatında müşahede edebiliriz. Faraza niçin sür'atle üreyen haşarat bütün dünyaya hakim olamamıştır. Çünkü haşaratın insanlar gibi ciğerleri yoktur. Sadece teneffüs borularıyla nefes alırlar. Böceklerin vücudları daha büyük bir şekil alırsa teneffüs boruları da aynı nisbette büyümekte devam edemez Binaenaleyh, yeryüzünde hiç bir zaman kos kocaman bir böcek cinsi türememiştir. Haşaratın vücudlarına tabiatın koyduğu bu tahdîd. böcekleri kontrol altında tutmağa kâfidir. Eğer fitratın bu harukul'âde kontrol kudreti olmamış olsaydı, insan neslinin bekasına imkân yoktu. Meselâ Arslan cesametinde bir eşek arısı tasavvur ediniz ? ..

Yedinci sebep : — İnsanların, Ülûhiyet mefhumunu idrâk edebilmeleri, bizzat Allahın mevcudiyetinin en büyük ve münferit delilini ihtiva etmektedir.

Allah mefhumu, arz üzerinde hiç bir mahlûkın malik olamadığı, sadece insaniyete hâss İlâhî bir kudretten nebean etmektedir. Bizim mühayyele ismini verdiğimiz bu ruhî kudret sayesinde insan, evet sadece insan, gözle görülemeyen bir mevcudiyeti idrâk ve ihata edebilmeğe muktedirdir. Bu İlâhî muhayyele kudreti, beşeriyeti hudutsuz

vus'atlarla temasa getirir. Asîl ve ruhani bir mütefekkir, Ülühiyetin her yerde ve her şeyin içinde mevcudiyetini duyar, her şeyin fevkinde kendisini tanıyan, seven kalpler kendi derinliklerindeki İlâhî varlıkları sarsılmaz bir imân ile duyar ve yaşar. Bütün Kâinatın esrar dolu güzelliklerindeki manayi hilkati, bu payansız varlıkların hikmeti mevcudiyetlerini tefrik ve temyize kudret bulur. Bu suretle Asumanı, Ülühiyetin nâmütenahi zaferlerinin müjdecisi, sayısız yıldızları, halıkı hayatın mucizelerinin birer şaheseri olarak sever ve selâmlar. Bu sevgi ve bilgi ile kâinatın bir cüz'ü olduğunu duyarak hiç bir kelime ile izah edilemeyecek bir huşû' kalbî ile Üluhiyete teveccüh eder.

Dinlerde fikir safhaları

Fikrî Gayeler İlk İdeal

Allahın ilk cemiyet dinî; malûm olduğu üzere Musevîliktir. Musevîlerin vazifesi; Allahı yalnız tanımak ve Din nizamına girmek değil, aynı zamanda Allahı putperest dünyaya tanıtmak ve Allah Dinine putperestlerin dikkatini çekmekdi. Musevîlerin ideali, yüksek vazifesi bu idi.

Ancak:

Bu vazifeleri ifa edebilmek için hayatta tutunmak, maddî manevî varlığını muhafaza etmek lâzımdı.

Zira:

1 — Firavunun idaresinde iken çocukları öldürülen ve kendileri işkence altında esir gibi çalıştırılan ve hakikatte vücudları izale edilmek istenen bu kavim Mısırdan kurtulup çölde yerleştikten sonra da maişetleri mucizelerle temin ediliyor [Bıldırcın eti ve kudret helvası] ile

yaşıyorlardı. Hemde her taraftan tehdit altında bulunuyorlardı. Zira buldukları çölü çeviren sahalardaki bütün insanlar putperestdi ve Musevîlere putperestlikten ayrıldıkları, İlahlarını ayırdıkları için kızgın ve kinli idiler. Umumî bir imha hareketine geçmeleri beklenirdi. Nitekim bir kaç defa teşebbüs de ettiler. Binaenaleyh Musevilerin yegâne ve ilk ihtiyacı yaşamağa ve yaşamak imkânlarına idi.

2 — Filistine yerleştikleri zamanda da bu yerlerin putperest yerlilerini imha ederek yerleşmişlerdi. Binaenaleyh putperest aleminin [bütün dünyanın] üzerlerindeki gazap ve husumetlerini şiddetlendirmişlerdi. Nihayet bu yüzden taarruzlara uğramağa başladılar. Binaenaleyh bu devirde de bütün günlük fikirleri yaşamağa münhasırdı.

3 — Fîlistinde tesis ettikleri siyasî idare putperest aleminin gözüne batar oldu. Onu yıkmak üzere taarruzlar ve yıpratıcı muharebeler devam ediyordu. Bu sırada siyasî ve şahsî ihtiraslar neticesi dahilinde de millî birliği ayırıcı bir politika ve fitne başgösterdi. Binaenaleyh Musevîler Mûsırda çektikleri ıstırabın bir başka türlüünü Filistinde müstakil devlet tesis ettikten sonra da çekmeğe başladılar.

İşte bu devrede de ihtiyaçları yaşamağa ve ıztıraptan kurtulmağa idi. Esas ideale birde kurtuluş ideali munzam oldu. Ve bu; müşterek dualarına geçti. Allahtan kurtarıcı Mesih gelmesini ve Allahın kurtuluşu temin edecek (Melekût) devrinin gelmesini günlük niyazlarına geçirdiler.

Putperest dünyanın daimî tehdidi altında bulunan Musevîlerin ne kendi kuvvetleri bütün dünya ile uğraşmağa kâfi idi ne de kendilerine yardım edecek dost milletler vardı. [Din ayrılığı yüzünden yok idi.] Binaenaleyh hayatları, mevcudiyetleri mucizelere bağlı idi. Mucizelerle tutunuyorlar mucizelerle yaşıyorlardı, Allah onları; mucizelerle gönderdiği Mesihlerle müdafaa ediyordu. Bina-

enaleyh Museviler yaşayabilmek için kâfi kuvvetle mücehhez Mesihlere ve ebediyyen ıstıraplardan kurtulmak için de Allahın Melekûtu gelmesine hayatî bir ihtiyaçla muhtaç idiler. [17]

---

[17]

Mesih ve melekut

Mesihler; Allahın mucizeleriyle kuvvetlendirdiği ve kurtarıcılığa memur ettiği kullar.

Melekût Allahın hükümranlığıdır. Melekûtu istemek; yeryüzüne şamil kurtuluş devrini istemektir. Bu; göklerde Allahın iradeleri nasıl cari ve her şey oralarda nasıl müsbet ise o halin yeryüzünde de tecelli ederek insanların mutlak sulh ve emniyete kavuşması, her şeyin müsbet olarak ceryan etmesidir ki [mukaddes kitapların tebşir ettiği] tekâmül devri demektir.

Mesih telakkîsi

Bugünkü umumî telakkiye göre alel'umum milletleri kurtaran liderlere alem olan bu mesih vasfı; Musevi ananesinde Allah tarafından Beni İsraili tahakkümden, esaretten, ıstıraptan kurtarıp onu Dinî ve millî bir vahdete, müstakil bir siyasî varlığa kavuşturan kimse demektir.

Musevi akidesince hu büyük işi ancak bir Allah adamı yapabilir, bu adamı Allah seçer, bu hizmete memur eder, ve ona muvaffakiyet ihsan eder, o; Allah tarafından müeyyid bir adamdır. Ve bu memuriyeti her kes tarafından bilinmek ve ona göre işbirliği yapılmak üzere Allah; zamanın Peygamberine; Allah namına o adamı Mesih etmesini yani Allah namına ona elini sürmesini emreder. Ve bu el sürme keyfiye-

Fikir hayatı

Bu günkü her fikrin bir, mazisi vardır. Ve o bu güne gelinceye kadar iptidailikten tekâmüle doğru merhaleler katetmiş, inkişafılar yapmış bir çok safhalar geçirmiştir.

---

[17] nci haşiyenin devamı

ti; terkibi kitabı mukaddesde muayyen olan mukaddes yağ ile yapılır, nitekim manen Beni İsraille hizmete memur baş kâhinlere de aynı mesih aynı suretle yapılmıştır.

Hazreti İsa'nın Mesihliği ve kurtarıcılık ideali

Gerek İncili Şerif gerek Kur'ân-ı kerîm Hazreti İsnânın mesih olduğunu yani kurtarıcı olduğunu bildirmiştir.

Musevîler Hazreti İsnânın mesihliğine [kendi ölçülerine göre] inanmış görünmediler. Zira onlar mesihde manevî kuvvetten ve mucizelerden gayri maddî kuvvet dahi olacağını düşünüyorlardı. Çünkü Hazreti Davudun mesihliğinde bu varlıkları görmüşler ve bunu örnek ittihaz etmişlerdi. Halbuki Hazreti İsnânın maddî kuvveti, ordusu, askeri yok. Yalnız manevî kuvveti ve getirdiği [müjde] manasına gelen İncil Şerif vardı. Kendisi emin bir yatacak yer bulmakta bile müşkülâta uğruyor geceleri (Zeytinlik) dağına çıkıp yerini gizliyordu.

Musevî cemaati ise bu sırada Romalıların hakimiyeti altında idi. Kendilerini yalnız Dinlerini muhafaza ederek yaşamaktan başka bir şey yapacak halde görmüyorlardı. Putperest Romalıları Dine davet gibi hareketlerden son derece çekiniyorlardı. Çünkü bunun bütün bir cemaatin imhası ile neticeleneceğini

Hal dediğimiz bulunduğumuz merhale; iptidadan ber devam edegelmiş ve edecek olan hayat merhalelerinin ancak biridir. Bunun evveliyyatı olduğu gibi sonraları da olacaktır. O halde her neslin vazifesi mazî ile alâkasını

---

(17) nci haşiyenin devamı

hissediyorlardı. Tuttukları yol Dinlerini içlerinde saklamak ve dışda birer mutî tab'a halinde görünmekti. Bu şerait altında son derece çekingen ve muhafazakâr bir bayat geçiren Musevî cemaati; Hazreti İsbâyı benimseyemedi. Ondan uzak durdu ve zahiren onun memuriyetini tasdik etmedi.

Hazreti İsbâ da etrafına sokulabilen yüz küsur kişilik bir ümmet növesine İncili talim ederek semaya gitti.

Talim ettiği İncil ile mukaddes bir ideal, dünya şümul bir insanlık ideali telkin etmiş oldu. Ve insanlar tekâmül etçikçe bu ideali benimseyeceklerini biliyordu. Nitekim şöyle buyurdu :

İncil Şeriften :

(Yuhanna — 12 — 32) : «Ve ben yerden yükseltilirsem [Yani semaya intikal edersem] bütün insanları kendime çekeceğim [yani insanları telkin ettiğim idealda birleştireceğim]

Filhakika bugün yer yüzünde bu insanlık idealini tahakkuk ettirmeğe çalışan mesih ruhlu insanlar vardır. Bilhassa Amerikalılar içinde.

Yeryüzünde Allahın yetiştirdiği insanlar çalışacak ve inşaallah bir gün insanlığa mes'ud bir devre açılacaktır. Biri dikecek ötekisi sulayacak ve Allah büyütecektir.

İncil Şeriften:

(Korintoslulara — 3 — 5 : 9): «Apollos nedir ?.

kesmek değil ve devren gelen eski şeyleri ortadan kaldırmak değil ancak onu zamanın ilim ve fikir ışığında, işlemek, süzgeçten geçirmek ve onu hal için istifadeli bir

---

(17) ıncı haşiyenin devamı

Ve Pavlus nedir? Her birine Rabbin verdiği göre vasıtalarıyla iman ettiğiniz hizmetkârlardır. Ben diktin. Apollos suladı. Fakat Allah büyüttü. Böylece ne diken; ne de sulayan bir şey değildir. Ancak büyüten Allah. İmdi diken ve sulayan birdirler. Fakat herbiri kendi ücretini, kendi emeğine göre alacaktır. Çünkü Allahın iş arkadaşlarıyız.

*
* *

« Melekût »

Gaye ve netice itibarile Melekûtun gelmesi demek beşeriyetin salâh ve kemal halinde tahakkuk etmesi demektir. Ne vakit insanlar, kırbaçsız, tehditsiz, itmâ'sız, teşviksiz salâh yolunda yürümek gayretini içlerinden duyacak olurlarsa işte o zaman mesihlik herkesin içine girmiş ve Melekût arza gelmiş demek olur.

Netice itibarile melekûtun yer yüzünde zahir olması yer yüzünün cennete dönmesi demektir. Fakat yer yüzüne bu cennet hali gökden. olduğu gibi incek değildir. Bu hal yer yüzünde vücut bulacak ve bunu tekâmül etmiş insanlar hazırlıyacaktır. Allahın inayeti ile bu insanlar yer yüzünü cennete çevireceklerdir. Ve bunu, imanlarıyla, Allahın iradelerine itaat ve sadakatlariyle, insanlık hissi ile kardeşlik gayreti ve ıslah ruhu ile başaracaklardır. Ve bunun neticesi olarak da Allahın Melekûtu yer yüzünde tecelli etmiş olacaktır.

duruma koymak ve yine akıl süzgecinden geçirilmek üzere de gelecek nesillere devretmektir.

Her asrın ve her neslin fikri ; bir asır veya bir nesil sonrası için maddeyi iptidaiye mahiyetine girer. O mutlaka üzerinde biraz işlenmek ve arada geçmiş zamanın tekâmül farkını nazarı itibara alarak o farkın hakkını vermek lâzımdır. Çocuk nasıl büyüyorsa dimagda büyüyor. İdrak kabiliyetide nesilden nesile artıyor. Şöyle ki her neslin bir nesil evvele nazaren dimağ işlekliliği idrâk ve ihatâ kabiliyeti farklıdır. Aynı nesilde fakat kültürü farklı ailelerden dünyaya gelmiş olanların arasında da büyük farklar vardır. Bir çocuğun baba ve ana tarafından kaç cedit ve cediti dimağı ile çalışmış birer ilimi ve fikir adamı iseler; çocuğun da dimağı o kadar işlek bir halde dünyaya gelir. Bu keyfiyet çocuğa bir miras gibi intikal etmiş bir nimettir. Bu gibiler daha çabuk, daha iyi, daha derin anlamak, daha uzak görmek kabiliyetleriyle mücehhez olarak dolarlar. Binaenaleyh her alim ; ancak devrinin tefekkür sahasına, fikir ufuklarının beliren kısımlarına göre fikrini söylemiş veya yazmıştır. Ve o ancak kendi zamanının hakkını, kendi neslinin istihkakını vermiştir. Bir nesil sonra işler değişir.

Bunun aksini düşünmek Allahın tekâmül kanunlarını ve bu tekâmül kanunlarla Allahın beşeriyete tevdi ettiği yeni vazifeleri ihmal ederek geriye gitmek demektir. Bu bir gerilik ve düşüklük olur. Halbuki Allahın meşiyet kanunları bizi terakkiye, kemale sevketmektedir. Bundan gafil olmak Allahın bizden istediği kemalden gafil olmak demektir. Bu; mahlûka uyarak Halıkın iradesine riayetsizlik olur.

Geri gitmek demek nûrdan ayrılıp karanlıklara gitmek demektir. Halbuki Cenabı hak Kur'ân-ı kerimde: (Siz halden hale tahvil olunursunuz) buyurur ve daima

nûrda ve nûra yürümeğimiz için Allahın daima üzerimize feyiz ve rahmetini yaydığım tebşir eder.

Bu günkü neslin Musevileri

Bu günkü nesilde Museviler içinde mü'min zümre ikiye ayrılmıştır. Hakikatte muhafazakârlardan, yani fikrini kullanmaksızın maziye bağlı kalanlardan hür fikirliler ayrılmıştır. Hatta bu hür fikirlilerden bazıları Meselâ: Tevratın Allahın vahyi olduğuna inanır fakat Talmutlara inanmaz. Diğer zümre Allaha inanır Mukaddes kitabın vahiy olduğuna inanmaz. [18]

---

[18]

Telakkilerde iptidai haller

Her şeyde olduğu gibi beşeriyetin o devirdeki yaşına başına göre Beni İsrailin mesih telekkisindeki fikri de henüz iptidai idi.

Nitekim Beni İsrailin içtimaî hayatının son devrelerine tesadüf eden büyük ıstırap devrelerinde mesih beklemek ihtiyacı büsbütün artmış ve Yahudi alimleri tarafından mesihin ne vakit geleceği, nasıl geleceği ve kimlerden zuhur edebileceği hakkında uzan nazariyeler yürütülmüş ve hatta şarihler, müfessirler tarafından talmutlara geçirilmiştir :

Talmutlar

(Talmut) lar, tefsir kitaplarıdır. Musevî müctehidlerin dinî, mesaile ve fikirlere ait içtihadlarına, ve mukaddes kitaplardaki mebahisin şerhlerini ihtiva eder. Bugün elde mevcut Talmut (60) cilttir. Üç buçuk asır yazılısı devam eden bu kitapların tahririnde heyetçe hazır bulunmuş olan âlimlerin sayısı bini mütecevizdir. Hazreti Ademden 4833 sene sonra yazılmağa başlamış ve resmen devam eden bu tahrir işi 5183 senesine kadar uzamıştır.

Bu istinkâfların sebebi açıktır. Bu günkü adam binlerce sene evvelki adamdan çok mütekâmildir. Elindeki kitapta yazılı her hangi bir şey aklına uymadımı inanamıyor. Netekim bu günkü neslin inanabildiği şeylere de o günkü nesiller inanamazdı. Çünkü akılları ermezdi. Görülüyor ki Allahın her keste aydınlık veren bir cevheri bir nimeti var; Akıl! ve bu nûr Allahdan geliyor. İnsanların kabiliyeti kadar insanda yer tutuyor, ve mefkûrenin ufkuna, hududuna göre mahiyet alıyor, Nesiller arasındaki noktai nazar farkları bundan ileri geliyor.

Diğer sebep de (alâka) dır. Bazı İnsanlar alâkasız meraklıdır. İşittiklerini olduğu gibi kabul ederler. Bir kısmı da yüreği rahatlayıncaya akli tamamile yatıncaya kadar işittiği şey üzerinde fikrini çalışdırır.

Fikir mertebeleri hakkında bîr misal :

Bir çocuk misali ile bu mertebeleri gözden geçirebiliriz: Küçük çocuğa göre: Her şeyi yapan anadır. Ananın temin ettiği faydaları ne kendisi ne de başkası yapabilir. O yaşa göre bu telâkki doğrudur. Fakat çocuk anasının yaşına geldikten sonra da bu telâkki doğru olabilirmi, doğru olan şey; ananın yaptıklarını bizzat yapmak hatta onu daha iyi bir surette yapmak değildir.

İşte Benî İsrâil ilk iptidaî ruhun tesiri içinde her zaman Mesih beklemiş ve bekliyor, daima Melekûtun gelmesini dilemiş ve diliyor, burada düştüğü zuhul; Allahın daima işi bir üçüncü vasıta ile yapar fikrine alışmış olmasındadır. Musevîler demiyor ki : «Biz vaktile çocuk idik, Allah bize muallimler, terbiyeciler lalalar gönderdi onlar bizi sevk ve idare etti. Çünkü biz hiç bir şey yapacak halde değildik, Fakat biz şimdi büyüdük Allahın göndereceği insana değil Allahın doğrudan doğruya

inayetine ihtiyacımız var, bizim her birimiz birer lala gibi rüşd sahibi adamlarız. Yalnız Allahın te'yidine muhtacız. Allah isterse hepimiz birer çoban gibi şahsiyetleniriz, asalanırız ne vakte kadar, başkalarının lalalığına ihtiyaç göstereceğiz, ne vakit biz kendimize inanacağız ve başkasına iftikardan kurtulacağız.

İkinci kısa fikir de şudur. Musevîler çocukluk devirlerinden beri bütün kudreti; Allah ile Mesih arasında taksim ederler. Allah var bir de Mesih olsa kurtulacağız derler. Halbuki her biri Mesihlerin yaşına gelmişler fakat Mesih olmağı düşünmemişlerdir. Düşünseler o zaman yalnız Allah ile işlerini görmüş olacaklardır. Zira hazreti Musâ ve hazreti Davudda tecelli eden muvaffakiyetleri Allah isterse her zaman her keste tecelli ettirebilir. Elverir ki Allah istesin.

Beşeriyette fikir devreleri

Ferdî ve içtimaî fikirler

Cemiyeti nasıl ferdler kurmuşsa Ehli kitap ailesini de kitap ehli zümreler kurmuş ve temeli Musevîlik devrinde vücut bulmuştur.

Musevî Dini evvelâ ferdleri ele alarak işe başladı. İlk fikir; ferdin şahsen yetişmesi, kendini kurtarması ve başkalarını kurtaracak hale hazırlanması idi, ferdin inzibat kabul etmesi, aile ve cemaat içinde mazbut bir hayata intibak etmesi aile ve cemaat bağlılığında sağlamlaşması gibi esaslardı.

Musevî dininde emirleri ve nehîleri hükümlendiren müeyyedelerin vecheleri dünya nimetleri veya mahrumiyetleridir. Musevî Mukaddes kitapları Allahın rızasına

muvafık hareket eden Musevînin çok ömürlü, çok servetli, çok evlâtlı tam sıhhatli ve işleri yolunda, malı bereketli olacağını, hayatı tehlikelerden, taarruzlardan mahfuz bulunacağını, aksi haldede bunlardan mahrum olacağını bildirmektedir.

Musevîlere ait bu müeyyidelerin dünya nimet veya mahrumiyetlerine inhisar etmesi sebebi; Musevîlerin hem o beşerî çağda Ahiret fikrini ve Ahiret nimetleri fikrini kavrayacak halde olmadıklarından, yani beşeriyetin çocukluk çağında bulduklarından hem de dünyada pek azlık bir ayrı kavim teşkil ettikleri cihetle ilk ihtiyaçları kendilerine muhalif ve muhasım bir dünya içinde yaşayabilmek imkânına malik olmaktan ibaret idi. Ve bu da ancak Allahın elinde bir kudret idi.

Gerek Ahiret ve Ahiret nimetleri fikri ve gerekse cemiyet ideali mükellefiyeti Hıristiyanlıkla başlar. Çünkü Musevîler bu fikirleri ihata edebilecek çağa ancak o zaman gelmiş bulunuyordu.

Hazreti İsâ Allahın misyoner kavmine [Musevîlere] bu devri açarken o zamana kadar kendini kurtarmağa çalışan ve başkalarını kurtarmaya hazırlanan bu muallim ordusuna aynı zamanda dalalet ve esarete bulunan bütün dünya insanlarını da kurtarmak fikrini vazife olarak telkin etti. Fakat bu fikir insanlarda olgunlaşmak için ve beşeriyet bu fikrin tatbikatına azmle geçebilmek için yedi buçuk asır daha beklemek lâzım geldi ve nihayet bu fikrin tatbikat devri beşeriyete müslümanlık ile açıldı.

Tatbikat devrinin icapları

Kurtarıcılık fedakârlığı icabettiriyordu. Allah ; Allah yolunda can, mal evlat gibi her varlıkla fedakârlığı insandan istedi. Gerek İncil şerifde gerek Kur'ân-ı kerîmde bu hakikatler bildirildi. Bu feragat ve fedakârlık yetişmiş çağdaki reşid insanların yapabileceği yüksek işlerdi. Yüksek

hislere, fikirlere ve alâkalara dayanan tekâmül işleri idi. Allah; işte o çağda insanları bu içtimaî gayretlerle mükellef kıldı.

Netekim bütün dünyadaki inkılâplar ve kurtuluş ve kurtuluş hareketleri beşeriyetin rüşd çağı olan İslâmiyet devri ile başladı. Şarkda kurulan İslâm idaresi bunu kendi idaresindeki insanlara kendi temin etti. Garpte de Hıristiyan milletler müstebid idarelerden bu insanlık haklarını kıyımlarile ve zorla almağa başladılar.

İdealde faâliyet tarzları

Fertlere fertler tarafından Allahu tanıtmak ve Dine davet etmek işi Musevî kavminin esas vazifesi idi. Musevîler esasen bu maksatla Allah tarafından has kavim olarak seçilmiş ve yetiştirilmişti. Ve binaenaleyh her Musevî ferdi istisnasız birer misyoner demektir. [19]

---

[19]

Musevî Mukaddes kitaplarından :

(Eş'iyâ — 61 — 6) : «Ve siz, Rabbin Kâhinleri tesmiye oluncaksınız. Allahımızın hizmetçileri olacaksınız.»

(Hurûc — 19 — 5) : «Kavimlerin cümlesi arasında bana has kavim olacaksınız.»

(Tesniye — 26 — 19) : «Ve halk eylediği taifelelerin cümlesine medh ve şöhet ve izzet ile seni fâik eyleye ve dediği gibi Allahın Rabba mukaddes bir kavim olasın.»

(Mülûki sâni — 7 — 23 ve 24) : «Yer yüzünde kavmin İsrâil gibi hangi millet vardır ki kendine kavim olmak üzere onu halâs etmek va kendine nam kazanmak için Allah geldi.»

(Eş'iya — 43 - 21) : «Bu kavmi ben kendim için halkeyledim. Onlar hamdımı ilân edecekler.»

Hıristiyanlık ise ahkâm esasında Musevî şeriat kitabına tâbi idi. Hazreti İsânın İncil şerîfdeki beyanatına göre memuriyeti Musevîlere idi. Binaenaleyh Hıristiyanlık Museviliğin istihalesi ve devamı oluyordu. Bu suretle Musevîlerin İlâhî misyonları aynen onlara da teveccüh ediyordu. İlâveten İncili şerîf de kendilerini insanlık ideali ile mükellef kılıyordu. Hazreti İsânın semaya alınmasını müteakip şakirtleri ve onlardan sonra da oniarın şakirtlerinden yetişen mürşidler Hıristiyanlığı tamim için Avrupa ve Anadoluya geçtiler ve şahsen her biri mühim vazifeler ifa ettiler.

Siyasî vahdetlerini kaybeden Musevîler de dünyanın her bir tarafına dağılmışlardı, dünyanın putperest sahalara yayılmışlardı, onlar da dinlerini belirterek ve Allahı bildirerek bu vazifeye başlamışlardı. Böylece Musevîlik her ferdi ile ve Hıristiyanlar evvelâ münferiden mürşidleri ile sonradan sureti mahsusada yetiştirilmiş teşkilâtli misyoner zümreleri ile bu İlâhî işe devam ettiler. Dünyayı dinler kapladıktan ve protestanlığın zuhurundan sonra Hıristiyan misyonerler daha ziyade kendi aralarında mezhep cephelerinde kullanıldılar ise de birinci Cihan harbi musibetinden sonra bütün Hıristiyan münevverleri birbirleriyle uğraşmayı bırakıp bütün dünya müminleriyle iş birliğine doğru harekete geçmişler ve ahlâkî inzibata tabi olmıyan materialistlere karşı tahaffuzî ve tedafûî bir cephe tutmağa çalışmağa başlamışlardır.

Bugünkü dünya hali

Harp sonu durum

Harp biteli bir seneden fazladır. Fakat bir türlü sulh olamıyor. Masa başlarında anlaşmanın muharebe cephesinde netice almaktan daha güç olduğu görülüyor.

Niçin ?

Zira devletleri tehlike birleştiriyor fakat menfaat ayırıyor. Eğer tehlikenin manası ve icapları harpte olduğu gibi harp sonu da aynı zaviyede zihinlere hâkim olsa işler kolaylaşacak ve ayrılmağa sebep kalmayacak. Fakat görülüyor ki tehlike zamanında gizlenen benlikler, saklanan ihtiraslar tehlike bertaraf olunca meydana çıkıyor ve kendi hesabına cephe alıyor. İşte fikirler bu yüzden ayrılıyor ve menfaatler bu bir taraflı düşünceler yüzünden çarpışıyor.

Her milletin halkı; mukaddes saydığı umumî bir gaye uğruna her şeyini feda etti. Karşılığında bir şey beklemek elbet hakkıdır. Her diplomat yalnız bu esas gayeyi hedef tutsa hepsi bir noktada birleşecek. Fakat tarihî (gelenek) ler halâ bazılarına hakim, milletlerin saf, samimî halkı gibi umumî bir zihniyetle müttehiden harekete henüz bazıları hazır değil, müşterek menfaate tamamiyle uygun bir zihniyet ve feragatle sulh fikrinde birleşmeğe hazır olmadılar; Yaralı milletlerin yaraları şimdiye kadar sarılır, hayat şartları emniyet altına alınır.

Halbuki galiplerin de, mağlûpların da altı senelik bir harpten ancak canını kurtarabilmiş felâketzede bakayası ; boynunu bükmüş ihtiyaç ve ıstırap içinde sulhu bekliyor. Kuru toprağın üzerinde, harabeler arasında, grup grup aceze, yarı çıplak, yarı aç iniyor. Dört tarafa bakınarak

imdad bekliyor. Bunların, bir de bu yolda can vererek toprağın altına göçmüş olanları ve onların muallakda duran gayeleri var. Mamûreleri çökmüş, ocakları sönmüş böyle bir dünyanın şurasında burasında sulh müzakere-leri oluyor. Fakat sulh olamıyor, ıstırap devam edip duruyor. Komünizmin faaliyet ve ziraati için bu ne müsait bir zaman, ne elverişli bir saha! esasen komünizmin ilk hayata gelişi; birinci cihan harbinin tazyıkları, ıstırapları vesilesiyle değilmi idi. Sınıflar ve zümreler, müesseseler tahakkümü altında muvazenesiz ve ezilen kitlelerin harp dolayisiyle bu ıstıraplarının büsbütün artması ve harp yükünün tamamıyla bu halk kitlelerinin omuzlarına yüklenmesi yüzünden değilmi idi.

Dünya hayatını idare eden fikirlerdir. Ve bu fikirlerin çeşitleri vardır. İnsanların saadetinden de felâketinden de iş çıkaracak fikirler var. İnsanların ıstırabını da, saadetini de, yokluğunu da, varlığını da, zaafını da kuvvetini de işleyecek fikirler var Fikir hayatı en faal bir alemdir. Mücadeleler, harpler evvelâ bu hayatta işlenir plânlanır. İlk müsademeler bu hayatta başlar ve inkişaf eder, [20] Fikir durmaz ve durdurulamaz. Korkutulursa yine

---

[20]

Galipler sulh masasında konuşa dursunlar , dünya milletleri arasında ve bir milletin kendi ferdleri arasında ideoloji cepheleri peyda oluyor. Bunun Çinde, Yunanistanda kanlısı başkalarında Passif hulûl tarzı çalışıyor.

Bu muazzam dünya iki cephesinin mesned ve hareket noktalarını bugün için en iptidaî, en basit bir görüşle iki cümlede hülâsa etmek mümkündür :

Komünistler ekmek vadediyor. Demokratlar hür-

çalışır. Fakat gizli çalışır ve en zararlı, devresi bu devredir. Zira söylemediği için bozukluğu bilinemez ve düzeltme imkânı bulunamaz. İmdi; sulhun bir saatlik tehiri,

---

(20) nci haşiyenin devamı

yet [bu ekmeğin katığı var mı, o hürriyetin teminatı varmı bunlar ayrı uzun meseleler, onları bırakıyoruz] Anglosaksonların ciddî ve sıkı mukabil faaliyetlerine göre Demokratların neticeyi kazanacakları umuluyor. Çünkü onlar hürriyete ekmeği de ilâve edince karşı cephenin cazibesi sönecektir. Bu teminatı Amerikanın meşhur dört hürriyeti ile Başkan Roosevelt dünyaya vadetmiş ve halefi başkan Truman da fiiliyat sahasında ve bu dört esasta harekete geçmiştir. Milletlerin maddî ve manevî ihtiyaçlarına azimle ve fi'len cevap veriyor.

Bir hakikat :

İnsanların kültür seviyesine göre bazılarına evvelâ ekmek, bazılarına da evvelâ hürriyet lâzım.

Milletlerin halk kitleleri harp sonu haraplığı için de bir ekmek, bir gömlek, bir çatı ihtiyacına düşdükleri için ve Anglosaksonlar göz yumar bir halde tereddüt gösterdikleri cihetle komünizm sür'atle genişledi ve yahut genişlemek için en müsait ve uygun zamanı buldu. Allah bütün insanlara acısın. Fakat Amerikalılar ciddî bîr mukavemet cephesi kurmak zaruretini artık [geç dahi olsa] duymuş ve harekete geçmiştir.

Hadiselerin hikmet ve sâiklerini İlâhiyat bakımından şöyle mütâlaa mümkündür :

1 —Dünyanın insan ekseriyeti yer yer kuvvetli fertlerin ve zümrelerin tahakkümü idiler. Bu insanlar hakikatte türlü türlü kayt ve esaret altında idiler mütehakkimlerin insafi, merhameti artacağına tahakküm

ıstırabın ve vuzuhsuzluğun devamı demektir ki bunun dünya ölçüsünde malolacağı zararların ziyanların ve men fi faaliyetlerin ve netice itibarile ziya'ların ve acıların ölçüsü muhayyeleye sığmaz. Vebal ve mes'uliyetin azameti ölçülemez.

---

(20) nci haşiyenin devamı

ve intifa hırsları artıyordu. İşte bu gidişi durdurmak ve bir dönüm noktasında çevirmek için Allah komünizmi yarattı. Bu hadise mustarip kitlelerin hem fikrini ve gözünü açtı, hem de onlara aksülâmel yolunu açtı. Fakat bu hadiseler aynı zamanda mütehakkimlerin intibah gözünü de açtı ve onları bu tehlikeye karşı tedbir almak için faaliyete de geçirdi. Zira görüldü ki ekmezsiz ve gömleksiz ve ilâçsız adam ile'ebed uyuturulamaz. Ne ırk, ne başka diğer bir benlik düşüncesi açın, mustaribin faaliyetini önleyemez, açlar ekmeğin dağıldığı yerlere üşüşür, her türlü hayatı ve zararlı ihtiyaçlar buna göredir.

İşte komünizm asırlarca birikmiş kitle ıstırap ve ihtiyacının bir aksülâmelidir., Ve umumî ıstırap ve ihtiyaçla mukayyettir. Bu ihtiyaç ve ıstırabı harp felaketleri arttırmış, ilk cihan harbi bunu vücade getirmiş ve ikinci cihan harbi bunu geliştirmiştir. Zira emniyet ve barış da ekme kadar hayatı ihtiyaçlardandır.

2 - Cihan harplerini vücade getiren sâikler ki herkesin bildiği gibi kapitalizm ve emperyalizmin savleti yani komünizmin vücut bulmasına sebep olan esas tahakküm ve benlik siyasetinin birer hamlesidir. Birinci harpte her cephe aynı ruh çarpıştı. İkincisinde bu ruh bir tarafta Nazi ve Faşist benlikleriyle taarruza geçti. Diğer tarafta ise intibahla Demokrasi hattını tuttu ve müdafaaya geçti.

Büyük ve küçük devletler

Sulh; bütün dünyaya şamil ve muhteviyatı dünyanın her milletini, her insanını alâkadar eden bir mes'ele olmasına ve bunun vücuda gelmesinde bütün milletlerin, bütün insanların fikirlerini serbestçe ortaya koymaları en tabî bir hak ve en çıkar bir yol olmasına yani dünya insanları kendi işlerini rey birliği ile beraberce yapmaları iktiza etmesine rağmen sulhu dört büyük devlet

---

(20) nci haşiyenin devamı

Nazizm ve Faşizm karşısında komünistler ve Demokratlar birleşti. Ve mütecavizleri mahvetti. Fakat galipler de o kadar yıprandı o derece yeni ıstıraplara ve ihtiyaçlara duçar oldu ki esasen ıstırap ve ihtiyaçtan doğmuş olan komünizm galiplerde de matlûplar da da ihtiyaç ve ıstırapın duyulduğu yerlerde kendini gösterdi.

Netice :

Demek ki dünya milletleri demokrasiyi hakkile ve tamamile [Amerikalaların meşhur dört hürriyeti şartları içinde] tatbik etmedikçe komünizm tehlikesi münebbih olarak demokratları tehdit edecektir. Allahın tekâmül kanunları insanları tekâmüle, terakkiye, salâha mecbur edecek sebepler meydana getiriyor. İşte bu da onlardan biridir. Zira her hareket bir ıstırap veya ihtiyacın zaruretidir. Ve bu hareketi tevlit eden her sâik de, bir ataletin neticesidir. İstırap ve ihtiyaç ise hayatî zaruretlerin tabîi neticeleridir. İnsan ihtiyaçtan ibaret bir mevzudur. Bunun tatmin edilecek maddi manevî iki mühim cephesi vardır. Herhangi birinin noksanlığı muvazeneyi bozar ve onu yoldan çıkarır, müstekiler zümresine katar.

---

yapacak dediler. Bu dört büyük devlete dünyayı temsil hakkı verdiler. Buna rağmen her hangi biri üç ekseriyetin reyine uymak istemezse o ekseriyet reyini de hükümsüz kalsın diye her bir büyüğe bir de Veto — [İptal, red, fesh] hakkı verdiler.

İşte beşeriyet bu şerait altında yapılacak müzakerelerin neticesinden sulh bekliyor. Böylece sulh masası dışında kalan kırk küsur millet, ve hatta masa başındaki büyüklerin halk kitleleri, nihayet bütün bir insanlık; hayret, teessür, ıstırap ve ihtiyaç içinde ebedî Sulhu bekliyor. Fakat bugünkü müzakerelerin aldığı mahiyet; insanlara daha büyük bir felâket mi yoksa nisbî bir sükûn saadeti mi getirecek bilinmiyor. Her kes kurbanlık koyun gibi mukadderatını bekliyor.

Bunlar içinde mağlup milletler halkı büsbütün perişan zira kendilerini kasyıdsız şartsız teslim alan devletlerin birliğini de yerinde göremiyor, hitap edecek müttehit bir merci' bulamıyor. Derdini kime anlatacağını, kime dinleteceğini bilmiyor. Nihayet bir kuvvetliye yamanmaktan, arzı hizmet ve sadakatdan başka çıkar yol görmüyor.

*
* *

Yukarıdaki müşahedeyi kitabın sonunu matbaaya verirken hâle bakarak ilâve ettim. Bunu bütün dünyasın alâkadar olduğu müşterek bir mes'elenin hakikî manzarası diye yazıyorum. Ve bunu gelecek nesiller için de intibah esasında çok lüzumlu görüyorum. Bu günkü çarpışan fikirlerin, zihniyetlerin kökünü gerilerde aramak lâzımdır. Umumî manâda zamanla her şey halini değiştirmiştir. Fakat beşerî ihtiraslar siyasî itiyadlar hususiyetini gizleyerek benliğini muhafaza etmiştir.

Dünya gelenekleri

Dünya milletleri; ferdî saltanatların hükümleri altın-

da ve o hükümlerin çerçevesi içinde her hükme itaata alıştıktan sonra artık kendini idare edenin veya edenlerin ne yaptığını, niçin yaptığını sormaz, yalnız baskıya uymaktan ibaret vazifesini tam bir itaatla yapmağa ve canına kadar her şeyini vermeğe çalışır ve buna alışır. Onlar haklı haksız açılmış her harbe giderler, her şeylerini feda ederler, sulh olur. Haklı haksız yapılmış bu sulhun da hükümlerini aynı teslimiyetle karşılardı. Esirler birer bedelle kurtarılmazsa ya birer uzuvları kesilerek, sakat olarak salıverilir ve yahut ölünceye kadar köle olarak çalıştırılırdı. Böyle başlayan ve böyle biten harplere insanlar yine davullar çaldırarak sevkolunurdu ve onun yine kendine mahsus edebiyatı vardı. Yine nutuklar verilirdi. O halk kitleleri için hükümdara feda olmak bir şeref sayılırdı. Vatan hükümdarın mülkü, halk onun kulu kölesi idi.

Demokrasi ruhu; dünyaya Dinler vasıtasıyla yayıldıktan sonradır ki hükümdara gözü bağlı itaatın gayri meşruiyeti anlaşıldı. Zira insan ve insanlık mefhumu birer hakikat olarak bütün vasıflarile ortaya çıktı. Bu hakikat hükümdarlarla insanlık haklarını arayan kitleler arasında asırlarca sürüp gelen bir mücadele açtı. Hükümdarlık; asrımızda kendi sabıkalı menfur hüviyetini gizlemek için unvan değiştirdi kurtarıcı, lider [önder] gibi vasıflı isimlere büründü. Millî karakterde davalar güttü. Böylece hanedanlar sultanı yerine soysuzlar tahakkümü türedi Bu gün bir türlü kökleşemiyen sulh; işte binlerce senelik bir geleneğin tasfiyesi işi olduğu için güçleşti. Bugün her millet eskisi gibi ağzını kapamış ve hükümdarın sağlığı için, her hakkından vazgeçmiş değildir. Ferdler konuşuyor, gazeteler bağırıyor, muharrirler yazıyor, hatipler söylüyor. Herkes hakikatleri halka günü gününe bildiriyor. Halkın gözü önünde her şey inceleniyor. Yolların Doğruları fikirlerin isabetlisi gösteriliyor.

İşte muhterem okuyucum, cihan sulhunu kuracak konferansın bu haftaki konuşmaları bu merkezde ve iş; bu tarzda bir başlangıçta. Konferansın tehir edileceği havadisi de bu son gün dolaşmağa başladı. Allah dünyanın encamını hayır eylesin.

Tahliller

Harp nasıl bitti ve nasıl başladı

Harp ifrat taleplerle bitti ve sulh; hakikî ifadesini bulacak umumî bir esasta ve umumî bir gaye ile başlamadı.

Harp; ifrat taleplerle bitti. Çünkü : sulha; kayıdsız şartsız teslimiyet şartı esas kılındı. Halbuki insanın insandan böyle bir teslimiyet talebine hak ve salâhiyeti yoktu. Bunu insandan ancak Allah isteyebilir. Çünkü O; kusursuzdur. İnsan ise âcizdir. Kusurludur. Türlü zaaf- larla malûldur. Türlü hadiselerin tesirlerine kapılmağa müstaittir. Fikirleri, kanaatleri değişir, vaadini tutmadığı olur. Sözlerinin bütün icaplarına uymadığı veya uyamadığı olur. Çok defa kararlarında aldanır, ve aldatabilir. Bu suretle sözü verenlerde ve onların mensup oldukları camialar da töhmet ve tarihî mes'uliyetler altına düşebilir. Allah bile insandan bir şey istediği zaman kayıdsız şart- sız istemiyor. Ve takatından fazla da bir şey istemiyor. Ve her istediği şeyin hikmetini sebebini gösterip akla hitab ediyor. Ve insanı daima makul harekete davet ediyor.

Sulh makul taleplerle başlayamadı ;

Çünkü:

Tarafeyn her şeyini bitirerek, maddî, manevî, yüksek

her varlığını ve her insanî hasletini tüketerek harbi bitirirdi. Zira sulhu isteyen tarafa koşulan şart; kayıtsız şartsız teslimiyet idi. Bu şartı kabul etmek için bir tarafın her varlığını tüketmesi, manevî şahsiyetini kaybetmesi ve ondan el çekmesi lâzımdı. Bu şartta ısrar için de ısrar edenlerin buna yakın bir ziyan göze alması, onların da her şeylerini ziyan ve israf etmeleri zarurî idi.

İmdi tarafeyn; harbi meşrû olmayan şartlar içinde uzatarak ve böyle bitirdi. Meşrû şartların esası; her hangi bir tarafın sulha talip olması ile harbe nihayet verilmesidir. Ve ebedî bir sulhu temin edecek şeraitin esirgenmemesidir: Nitekim Kur'ân-ı kerîmde buyrulur.

(16 — Nahil — 92): «Bir kavmin diğer kavimden daha çokluk olmasından azlara gadretmeyin.»

Diğeri:

(5 — Maide — 9(8)) : «Allahın emrine inkiyad edenlerden, adaletli şahitlerden olunuz bir kavme şiddetli bugunuz sizi adaletsizliğe sevk ile günahkâr etmesin.»

Diğeri:

(8 — Enfâl — 63(61)) : «Eğer onlar salâh ve selâme meyil ederlerse sen de meyil et. Ve Allaha tevekkül eyle.»

Halbuki:

Mihverciler sulha meyil ettiler. Fakat her defasında kayıtsız şartsız teslimiyet gibi fevkalâde bir teklifle karşılaştılar. Bunun neticesi mihverciler son damla takatlarını sarfedinceye kadar mukavemet ettiler; Bu yüzden tarafeyn senelerce fazla kan döktü. Ve türlü tahribata devam etti. Öyle ki her iki taraf da harap oldu. Ziyan oldu.

Bu; teslim olmak isteyen bir yaralıyı öldürmek için ölünceye kadar onu harbe icbar demektir. İnsanlık bu usulü gelecek nesillere tavsiye edemez. İstikbâli kurtaracak fazilet hisleridir. Ve faziletin mağlûp düşmandan da esirgenmemesidir.

Boğuşmakta takatının son damlasına varmış olan insanlar; insanlık ölçülerini, ve iyi taraflarını tabii olarak kaybederler, Bu hale düşenlerde ne adalet, ne merhamet hissi ne de (aklı selim) denilen hikmet ve itidal kalır. Bu fevkalâde hale düşenler, normal hayat demek olan sulh şartlarını nasıl itidal ile, nisfatle düşünebilirler. Birer ceset haline gelmiş mihvercilerin ve gayz ve hiddetten başka bir şey duyamayacak asabî hale gelmiş müttetiklerin düşünceleri ne olabilir ? bu şerait altında sulh nasıl yapılır. Ve öyle bir sulhun ömrü; ve hakiki kıymeti ne olabilir. Böyle bir sulh; her iki taraf halkının da haline, ihtiyacına tie derece ilâç olabilir, onlarla beraber dünyanın istikbâlini ne derece emniyet altına alabilir.

Ruhuna varınca ezilmiş, lokmasına, örtüsüne kadar el konmuş, her mesnedine el uzatılmış, insanlık haysiyetinin, insan izzeti nefsinin her noktasile oynanmış her hareketi, her fikri kayıd altına alınmış, içde dışda varlıksız perişan bırakılmış mağlup taraf; bu neticeden sonra ne duyabilir. İntikamdan gayri ne düşünebilir. Böyle bir kitle dünya iş birliğinde nasıl birleşebilir. Ve ondan müşkülât ve muhalefetten başka ne beklenebilir. Normal hissi kin olan küskün, mahkûm bir kitlenin yüreğinde intikam ve mücadele gayretinden gayri ne olabilir. Ve başka ne ile avunabilir.

Bu münasebetle gazeteden aşağıdaki yazıları nakle diyorum :

Vatan gazetesinde gördüğüm bu: yazının özünü meşhur Alman şairi Goethe'nin insan haysiyet hissi hakkındaki bir şiiri teşkil ediyordu.

Gazeteden aynen :

«Alman halkı bu felâket gününde bile büyük Goethe'yi unutmuyor. İlim müessesesinin boşalan âzâlarının

yerine yenileri geçiyor. İşeler veriliyor. İlmî neşriyat fasılaya uğramadan devam edebiliyor.

Neşredilen beyanname, Goethe'nin bir şiirinden alınan bir manzum parça ile sona eriyor ki nesir şeklinde tercemesi şudur :

«Cebîn düşünceler, korkak tereddüdler. kahpece uyuşukluklar, acı şikâyetler; hiç bir felâkete ilâç olmamış, hiç bir türlü kurtuluş temin etmemiştir. Bütün baskılara rağmen beka bulanlar; hiç bir zaman eğilmeyenler, azim ve cesaretlerini korumağı bilenlerdir; bunlar günün birinde Allahın yardımına kavuşurlar.»

Neticesi dünya halkının bir kısmını intikama ve bir kısmını ye'is ve inkisara sevkeden cihan harbinin böyle bitiş tarzı; hakiki bir sulha yol bulamazdı. Zihniyetlerin değişmesi lâzımdı. Bütün dünyanın itaat ve teslimiyet göstereceğı İlâhî prensiplere dayanmak, insanî hislere dönmek lâzımdı. Zorla harp olur fakat zorla sulh olmaz. Zorla kale yıkılır fakat kalp tamir olmaz.

Harp; galiplere de, mağluplara da henüz insanlık hasasiyetini ülüvvücenabını kayıp ettirmeden beteydi sulhun ideal temeli atılabilirdi. Tarafeyn yere serilmeden kardeşçe kucaklaşa idi bugünkü morluklar çıkmazdı.

İnsanlığın harpte bile insanî ve medenî vazifeleri vardır ve devam edebilir. Elverirki her hangi bîr hal; insanı insanlığından çıkaracak istisnâî dereceye götürmüş olmasın. Harp; insan mes'uliyetine son veren değil bilâkis mes'uliyetini çoğaltan bir safhadır. Medenî harplerin ceryan şartı böyledir. Harbe sebep olan taziyik devam ettiği müddetçe mukavemet ve harp etmek fakat tezyik bittiği anda sulha meyil etmek ve karşılıklı husumete nihayet vermek Allahın emri iktizasıdır. Sulh teklifi yapılıy yapılmaz bu emrin icabı olarak tarafeynin

derhal yekdiğlerine kardeşce dostluk eli uzatmaları ve birbirinin hayatî ihtiyaçları ile insanca alâkadar olmaları birbiriyle ekmeklerini, sularını bölüşmeleri, böylece insanlık vazife va gayretlerinde yarışa çıkmaları tarafeynin en şerefli vazifeleri cümlesindedir. Böylece ilk konuşmanın ilk muamelenin, ilk musamahanın samimiyeti; aradaki düşmanlığı kökünden söküp atabilir. Ve uzun bir istikbâl temin edebilir. Kalplerde uyandırdığı derin birer nedamet hisleriyle düşmanlık hatıralarını utandırıcı bir hale koyabilir. Bu durumda haksız taraf gönül almağa haksızlığını af ettirmeğe fırsat arar ve haksızlığa uğrayan taraf da ister istemez bu açık kalpli muameleyi öyle bir kalple karşılamağa mecbur olur ki onun neticesi af olur. İşte dostluğun hakikî sulhun asıl temelleri ilk sulh teklifi ile atılabilir ve masa başına ait işler böylece tamamen kolaylaşabilir. Yumrukları, dişleri gayzden kenetli iki taraf birbirine hiddetle nefretle ve husumete doyamamış bir göz ile bakarak sulh masasına oturur da ne konuşur, ne yapar ve sulhu nasıl yapar ?

Sulh, dostluk mefhumları; fiilde, amelde gözükmesi gereken bir haldir. Onun kâğıt üzerindeki kayıtları; hissin fi'lin tezahürleri olmaksızın canlanmaz, kâğıt yırtılır, yok olur. Fakat fikirlere kalplere yerleşen sulh, dostluk; kağıtsız dahi fiilde yaşar ve kimse bunu olur olmaz fitnelerle ihlâl edemez.

Yaralının yarasını saran, düşmüşü kaldırmağa uzanan ele karşı minnetten muhabbetten başka ne duyulur.

İmdi böyle normal bir sulh mukaddemesinde her iki taraf birbirlerinin ihtiyaçlarını soruşduracak birbirinin kalkanmasına çalışacak, en kısa zamanda harp tahribatının ortadan ve düşmanlık hatıralarının zihinlerden silinmesine uğraşacak ki yeni devrede herkes birbirinin yardımcı, koruyucusu ve kurtarıcısı olsun.

Harpten maksat :

Askerî nizamnameler harpteki maksadın karşılaşılan hasmı imha değil onu harp dışı kılmak olduğunu yazar vurmaktan maksat düşman askerini harp dışı kılmaktır. Vurulanları çoğaltarak düşmanı zaiflatmak ve netice olarak harbi kazanmaktır. Harbi kazanmaktan maksatta ; düşmanın savletini, zulmünü, tahakkümünü tecavüzünü ber taraf etmiş olmaktır. Binaenaleyh bir düşman askerine bir defa vurulup yaralandıktan, harp edemez hale getirildikten sonra öldürmek kastile bir daha vurulmaz, ve düşmüşe eziyet ve işkence de edilmez. Bir takım öldürücü mermiler kullanılmasının milletler arası muahedelerle memnuiyeti bu insanî fikirdir. Netekim zehirli gazı olan milletler bu cihan harbinde zehirli gazlerini; zehirli gazı olan milletlere karşı kullanmadılar. Bu öldürücü ve gayri insanî vasıtayı kullanmağa mantıkları müsait olmadı, elleri varmadı.

İmdi yukarıdaki insanî prensipler bütün dünya için benimsenmiş prensiplerdir. Ve medeniyet ; bu prensiplere harp içinde dahi riayetden ibarettir. Medenî insan;kanı akarken dahi insanlığını kaybetmek istemez ve bir hak için harbe girdiğini düşünen; haksızlık etmek istemez. Ve yere düşen hasmına gayri insanî muameleye tenezzül etmez, buna eli varmaz.

Harpten maksat; insanın en kıymetli varlığı olan hayatı pahasına bile olsa haksızlığı; bütün mevcudiyetini ortaya koyarak durdurmaktır. Kendine veya herhangi bir millete yapılan haksızlığa karşı koymaktır. Sulh de; bu haksızlıkları men eden içtimaî nizamı iade etmektir. Harp zorile maddî kazanç temini değildir.

İnsan harpte hayatını tamamen tehlikeye koyuyor. Zira aksi halde haksızlığa, tahakküme, insanlık haklarından fedakârlığa tahammül edemiyor. Böyle bir hayati taşı-

maz bir yük telâkki ediyor. İnsana ölümü tercih ettiren; insanın bu manevî izzeti, yüksek ruhudur. Bu aksülâmeli yapan; insanın insanlık hisleridir. Böyle bir tazyığa dayanamıyanlar kendilerini ihtiyarlariyle ölümün kucağına atarlar. Ve bunu bir kurtuluş sayarlar. Zira insanlık duygusu olanlar için ölümlerin en ıstıraplısı; zilletle yaşamaktır. Nitekim zilletle yaşayanlar zaten ölü sayılmaktadır. Zira insanın insanlığı ve hayatiyeti şerefli haklariyle kaimdir. (Namusunu hayatı ile ödedi) veya (namusunu kurtarmak için ölüme atıldı) sözleri; insanlar arasında tanınmış ifadelerdir. Hatta vazife hislerinden mahrum kimseler; gerek Kur'ân-ı kerîmde gerekse İncil Şerif de (ölüler) diye anılırlar ve ölülikle tavsif olunurlar.

Ölenlerin bıraktıkları:

İnsanlık haklarını veya namuslarını korumak veya kurtarmak için ölüme atılanların geride kalanlara bıraktığı bir manevî servet; bir de manevî mükellefiyet vardır. O servet; insanlık şeref ve haysiyetidir. Mükellefiyet de; onu muhafaza vazifesidir. Bu yolda ölenler; gerek ailelerine, gerek cemiyetlerine bunları ve pahalıya mal olmuş bir de örnek bırakırlar. Ve elbette bıraktıkları, emanet ettikleri mirasın yüksek tutulmasını ve neye mal olursa olsun muhafazasını isterler. Geride kalanların başlıca vazifeleri; bunlara sadakat göstermek ve ölenlerin fedakârlıklarını boşa çıkarmamaktır. Onların hayata tercih ettikleri insanlık şerefini daima yüksek tutturacak ve onu ihlâl edeceklerle karşı her vakit ve her yerde her kim olursa olsun onu koruyacak prensipleri milletlere müşterek bir gaye ve nizam haline koymaktır.

İşte sulh, bilhassa bu cihan harbinin cihan sulhu bu manada olmak gerektir.

İmdi bu şimdiki cihan sulhu; ebedî bir mahiyet temin edebilirse bu cihan harbinde ölenlerin ruhları da

bir teselli bulmuş olacaklar, onların arkada kalan perişan aileleri ve çocukları da! Fakat harp her nesilde tekerrür ederse fedekârlığın da ne manası, nede hikmeti kalır. Artık ölenler: (gelecek nesilleri yaşatmak için ölüyorum) diyemezler. Bilâkis: (Neslimin kan, can vergisini veriyorum aileme ve çocuklarıma da ıstırap, sefalet hisselerini bırakıyorum) demeğe mecbur olurlar. Ve yeryüzü; çıkar yolu belirsiz bir mukatele ve ıstırap yeri, sefalet ve perişanlık sahası olmuş olur. Ve bu netice nihayet bütün insanları bir cihan ihtilâline zorlar, sürükler götürür. Ve insan her şeye düşman kesilir.

Ölenlerin gayesi:

Ölenlerin gayesi; çocuklarını insan gibi yaşatmaktır. Kendi kanları pahasına onlara mes'ud bir hayat temin etmektir. Onları kendilerinin zorlandığı fena akibetten kurtarmaktır.

İmdi sulh masaları; çok bilenlere değil bu hakikatleri her fikrî üstünde tutacak olanlara muhtaçtır. Bu; ölmüşlerin arkalarında haklarını müdafaa edecek vs o huku ku hiç bir taaviz ile değişmiyecek sadık vekillere muhtaçtır. Sulh masası; etrafındaki konuşmalarda bu ruh esas olunca zaten ihtilâf kalmaz. Zira ihtilâfi tevlid eden; hususî ve maddî menfaatlerdir. Bu menfaatler umumileştiği ve dünya ölçüsünde birleştiği anda ölenlerin gayesine kalanların istikbâline yarar bir mahiyet alır. Masalarda, birlik hasıl olur ve ebedî sulhun temelleri ne güzel, ne kolay atılmış olur. Bu cihan harbinin açtığı yaralar bir kaç neslin sırtında acılarını hissettirse de nihayet bir ebedî kurtuluş tesellisi ıstırapları günden güne hafifletmiş olur.

Niçin demokrasiyi istiyoruz, ve gerek her milleti ve gerekse bütün dünyayı demokrasinin kurtaracağına ina-

nyoruz, ve niçin demokratların yapacakları sulha ümidi bağlıyoruz? Hep ebedî kurtuluş fikri için. Zira dünyayı ; fert ve zümre tahakkümlerinden kurtulmadıkça hayatın insanlara ömürlü bir faide temin etmeyeceğine inanıyoruz.

* **

Amerika Cumhur Başkanı Mister Truman'ın demokrasinin istikbâli hakkında bütün dünyaya ümid ve ferahlık veren bir nutkunu 5 Mart 947 tarihli (VATAN) gazetesinde gördüm. Mevzuun münasebeti hasebile hemen buraya dercini faydalı ve yerinde buldum :

Gazeteden aynen:

[Amerikan devlet Başkanı Truman'ın Meksika'da söylediği nutkun bazı kısımlarından dünkü nüshamızda bahsetmiştik. Bu nutkun demokrasiye ve bunun milletler arası münasebetlerde tatbikine ait olan mühim kısımları gazete sütunlarına aksetmemiştir ki bunları da nutkun asıl metninden tercüme ederek aşağıya geçiriyoruz:

Nutuk :

“Milletlerimizin müşterek bir imanı vardır ki demokrasî adını taşıyor. Demokrasî mukaddes bir temele dayanır, o da insanlığın kardeşliği mefhumudur. Biz ferdin haysiyetine inanırız Biz şuna kaniiz ki devletin esas vazifesi; ferdin haklarını ve esaslı hürriyetlerini korumak ve geliştirmektir. Biz; devletin varlık hikmetinin ferdin menfaatine hizmet olduğuna inanırız. Ferdin devlet menfaatine hizmet etmesinin esas gaye olduğunu reddederiz. Demokrasî hakkında inandığımız şeylerin hepsi bu esaslı imandan doğar. Her ferd; kendi mukadderatını idare bakımından azamî hürriyet sahibi olmalı. Ve bunun hududunu başkalarının hürriyetine olan saygı teşkil etmelidir. Kanunların başlıca vazifesi; bu imanı tatbik halinde bulundurmaktır.

Şunu biliriz ki diktatörlük idareleri ferdin hürriyeti ve vekar ve haysiyeti bakımından azamî had'de varmağa manidir.

Hürriyet ve haysiyete ancak bunları tesirli surette himaye eden bir kanun sistemi sayesinde ve milletin hür bir surette seçilmiş temsilcilerinden ibaret bir hükûmet vasıtasile varılabilir. Hangi memlekette seçim hürriyet ve emniyeti varsa demokrasiye ancak orada tesadüf edilir. Umumî hayat, bu ruha uygun bir surette işlemiyorsa demokrasiden bahsolunamaz. Bu söylediklerim; basit fakat esaslı bir hakikatten ibarettir.

Başka milletlerin dahilî işlerine karışmamak prensibi, o milletlerin gidişine alâkasız kalmak manâsına gelemes. Her hangi bir memlekette mevcut gidişin diğer memleketlerin mukadderatı üzerine derin bir tesiri vardır. Millî hareket tarzı hakkında umumî surette kabul edilen prensiplerin her hangi bir millet tarafından bozulması; bütün milletlerden mürekkep olan insanlık cemiyetini müteessir eder. Yine her hangi bir milletin kanunsuz bir yol tutması; diğer milletlerin varlığının temelini teşkil eden hak esasını tehlikeye düşürebilir.

Milletlerin hayatında çok zaman evvel keşfedilen bir hakikat vardır ki oda şudur: İmtiyazlı yumruk sahiplerinin istibdadından kurtulmanın biricik çaresi; kanunun her şeyin üstünde bulunabilmesidir. Bir kaç senedenberi yaptığımız iş; milletlerin hayatı hakkında doğru diye kabul edilen bu esas; milletler arası hayata tatbik etmektir ki bu hususta gittikçe fazla başarı temin ediyoruz. Gaye; milletlerden mürekkep cemiyetin; suç işleyen milletlere kanunun hükmünü kabul ettirmeğe kâfi otoriteye malik olmasıdır.

Harbin bitişine göre Halin kat'î zarureti:

Mademki harp; kayıdsız şartsız teslimiyet talebi ile en elim bir netice ile bitirilmiştir. Ve mağluplar; Allaha teslim olur gibi müttefiklere teslim olmuştur. Onların bu şartlar karşılığı umdukları muamele; İlâhî bir muameledir. Böyle bir muamelede kusur edilirse çıkacak netice bu iki şıkdan halî değildir.

1) Bu yüzden ya tamamen bir intikam hissi ile yaşayacak ve daha müthiş bir intikam harbi ile kurtuluşunu düşünecek milletler meydana gelecek.

2) Veyahut izzeti nefsi tamamen yok olmuş ve tutar tarafı kalmamış tamamen maddeci, tamamen egoist, her türlü içtimaî prensipleri reddetmiş bir takım muzır kitleler peyda olacak.

Elbede ki istikbaldeki Milletler arası iş birliği ve içtimaî dayanışma ve yardımlaşma ümid ve arzusu bu iki çeşit milletlerin yer alması ile tahakkuk edemez.

Derdin çaresi:

Sulhu; Hak ve hakikatin icaplarına ve insan ruhunun ihtiyaçlarına uyacak ve bütün insanlara tedricen geçmişi unutturacak ve dünyaya yepyeni bir devir açacak esaslara istinad ettirmektir. Mağlûpların beklediği ve insan nevinin aradığı İlâhî muamelenin temelleri budur. Galip ve mağlûp bütün milletlerin halk kitlelerinin susadığı da ve onların istikballerini koruyacak olan da budur.

İlâhî muamelenin esası; almak değil vermektir. Zaten herkes verebileceği kadarını harpte vermiştir. Her varlığını bu harpte, bilhassa kayıtsız şartsız teslim teklifile uzatılan böyle harpte vermiştir. Şimdi almağa muhtaçtır. Ve bu ihtiyacın kat'iyyeti yüzünden teslim olmuştur. Teslim

alanlar, yani böyle kayıtsız şartsız teslim alanlar; Allaha ve insan cemiyetine karşı en büyük bir mes'uliyeti üzerlerine almışlardır. Artık onların vazifeleri ; velâyetdir, her yokluğu doldurmaktır. Mağlupların içtimaî nizamı bozulmuş, devleti hükûmeti yok edilmiş, her teşkilâtı dağıtılmıştır. Mağlûplar ferdler halinde galiplerin hükmüne geçmiştir. Bu suretle içtimaî kuvvetten, varlıklardan dayanışma ve yardımlaşmadan mahrum bu tek tek insanları aileleri himaye edecek, her ihtiyaçlarına cevap verecek galiplerdir. Harpdeki gayelerinin yüksek ruhu nelerse demokrasi prensiplerinin yüksek hedefi nelerse onları göstereceklerdir. Bu yüksek ruhun, fikrin samimiyetine dostuda, düşmanı da inandıracaklardır. Aksi halde galip milletlerin harpte yaptıkları fedakârlıklar manasız kalır. Bunları yapmak galiplerin şeref borcu ve bunları beklemek mağlûpların insanlık hakkıdır. Muhtaçlara karşı âcizlik, hasislik göstermekten sakınmak; büyüklüğün icabıdır. Bu safhada fedakârlıklar ihtiyar etmek; insanlığın iktizasıdır. İmdi evvelâ mertliği ve cömertliği göstermek vazifesi galiplere teveccüh eder.

İlâhî muamelenin diğer bir esası da bağışlamaktır. Ancak bağışlayarak bağışlanmaya lâyük olabiliriz. Netekim Hıristiyanların İncil şerîfden ezbere aldıkları ve biz Müslümanların Kur'ân-ı kerîmden ezberimize aldığımız Fâtihai şerîfe gibi hergün her vesile ile tekrarlıyarak münacata esas ittihaz ettikleri bir dua vardır ki, Hazreti İsânın bizzat ettiği bu duanın bir âyeti şöyledir: (Matta — 6 — 12) : «Ve bize borçlu olanlara bağışladığımız gibi bizim borçlarımızı bize bağışla.»

İmdi, büyüklüğün, efendiliğin şanı: Geçmişini unutmaktır. Eli altındakileri doyurmaktır. Onlara rahat nefes aldırılmaktır. Onların hayatını korumak, hayatî ihtiyaçlarını sağlamaktır. En müessir bir fırsatta iyiliği göstermek, iyiliği sevdirmek ve fenalıklardan ikrah ettirmektir.

Binaenaleyh:

Sulh yapacak olanların da esas vazifeleri bu olmak gerektir. Mağlûpları teslim olduklarına değil, açtıkları harpten ve harp gayelerinden kendilerini pişman ettirmektedir. Güttükleri yanlış ve haksız fikirlerden dolayı kendi kendilerine utandırmaktır. Herkese sulhün nimetlerini hak-kile tattırarak harpten kurtuluşlarına inandırmaktır. Her kese açık, temiz yürekle, kardeşçe hareket ederek kalplerdeki menfi her noktayı, fikirlerde yer tutmuş her muhalif kanaati silip temizlemektir. Böylece faziletle kendilerini teşhir etmek, kazanmak ve ebedî dostluğu kurmaktır.

Aksi halde :

Böyle yapılmaz da bunun aksi yapılırsa :

Yani :

Sulh masasına oturan galipler; şahsî emeller takip ederek bu hususî emellerini dünyanın müşterek emeline, harp ve sulh gayelerine üstün tutarlarsa ellerindeki imkânları kendilerine fazla mal, mülk, nüfuz ve kuvvet teminine hasrederler, ve bütün müzakereleri hususî pazarlıklar mahiyetinde, hususî emeller takip ederek yaparlarsa, her şey kaybolmuş olur. Harbin gayesi de sulhun hedefi de mihverinden istikametinden, çıkmış olur. Ve yeni dünyaya girerken veya dünyaya yeni bir devir açmak üzere konuşulurken bazısı ileride pervasız yaşamak, tahakküm etmek, kuvvetten başka şeye hak vermemek zihniyeti ile konuşursa dünya halkının beklediği netice bu konuşmalardan çıkamaz.

Dünya halkı ki en büyük ekseriyeti çiftçidir, ameledir. Bu saf, masum kitle harpte en büyük ziyana uğramıştır. Canına kadar her şeyini sarfederek perişan olmuştur. Bunun yüreğini harbin bir daha tekerrür etmiyeceği kanaatinden, müjdesinden gayri ne tatmin edebilir. Hele beklediği bu neticeyi geciktiren veyahut mümkünsüz kı-

lan şeyin maddî ganimetler, tazminatlar pazarlıklar yüzünden olduğunu anlarsa ne türlü hayal sukutuna uğrar mağlûp ve çıplak milletler sırtından çıkarılmağa çalışılan o maddî menfaatlerden bir köylünün hissesine düşecek ne olabilir. Faraza bir şey düşse bile onun uğradığı can, kan mal ziyanına, el ayak kaybına nazaren bunun kıymeti ne olabilir. Çıplak tarlalarında, yıkık çatıları etrafında perişan dolaşan âciz çocuklara, ihtiyarlara bunlar ne fayda verir.

Esas gaye

Sulhden maksad :

Ebedî bir barış teminidir. Barışın ebedî şartları ihtiva etmemesi sulhu bir mütareke mahiyetine indirir. Ebedî barışın şartları açıktır. İhtilâflı, intikamlı noktalar, davalı, iddialı cihetler bırakmıyarak her meseleyi hak ve adalet prensipleriyle kökünden hal etmektir.

Ne vakit dünya sulhu; bütün dünya milletlerinin müsavi haklarla bir araya gelmiş murahhasları arasında konuşularak, hür ve müstakil kanaatlerle hareket edilerek sırf hak ve adalete hizmet fikriyle fikirler ortaya konarak müzakere edilirse ebedîleşir.

Fakat bu şartlardan ne kadar uzaklaşılır, ve dünyanın işi ne derece hususî ellere, mahdut reylerle bırakılarak umumun müdahalesinden, murakabesinden, uzaklaştırılırsa o kadar iş güçleşir ve sulhun manası ve ebedîlik şartları azalır.

İmdi sulh; bütün dünya menfaatine müsavî haklarla uymadıkça ve hak ve adalet prensiplerinde kuvvetlilere iltimas edildikçe ebedîleşemez ve sulh; dünya için müşterek bir varlık haline gelemez. Ve böyle olmadıkça bu müşterek sulh müsavî derecede her millet tarafından be-nimsenemez ve müdafaa edilemez.

Benimsenmiyen müdafaa edilmeyen sulh ise dünyaya mal ve paydar olmaz.

İntikam bırakmayacak, yeni harplere tohum saçmayacak dostça, merdçe, cömertlikle ve hakca yapılan sulhler, iki kardeşin kucaklaşırçasına intibah ila yapacağı sulhdürki paydar olur hırzıcan edilir. Bir tarafın gadrine, utandıcı hale konmasına sebep olacak muahedeler muahede olmaz, ferman olur.

Gerek galiplerin gerek mağlupların zedelenmiş, ziyana ve ziyaa uğramış halk kitlelerinin yürekleri ile destekleyecekleri muahedelerdir ki ebedileşir. Ve sulh hakikî ifadesini ancak böyle muahedelerde bulabilir.

Ümit Işıkları

İleriye ümidle bakıyoruz. Dünyanın her yerinde ümit ışıkları dikkati çekiyor. Dolambaçlı yollardan fakat hakiki bir sulha doğru bir hareket var. Yol arızalar, manialarla dolu fakat sulha karar veren ve bunun ebediyetini temine azmeden milletlerin mümessilleri canla başla uğraşiyor. Sabrın, tahammülün en yüksek derecesini göstererek çalışıyorlar gayedeki ehemmiyete her talî fikri feda ediyorlar. Tekrar silâha baş vurmamak için her çareye baş vuruyorlar. Dünyanın müşterek kurtuluş işi bu yolda bir terakki göstere dursun. Milletlerde de büyük intibah ışıkları var. Bunların ferdlerinde bilhassa halk içindeki en basit kimselerde bile büyük bir uyanıklık var, salâha susama ile beraber onun icaplarına uymak niyeti de yar. Bu ümit ışığı herkesin üzerinde, sözünde beliriyor. Bütün bunlar teselli veriyor ve hamde şükre vesile oluyor.

Dünyanın ihtiyacı:

Bugün milletler; bir dostluk dünyasına ihtiyaç gösteriyor. Yaşamak için başka çare görmüyor. Dostluğun hayatı sağlam temele istinad etmedikçe de bir netice çık-

mayacağını da biliniyor. Dostluğun hayatı sağlam temeli ancak ahlâk ve iyi niyetle kurulabilecek ve bu temeli sağlamlaştıran da İlâhî müeyyideler olacak. Müeyyidesiz ahlâk; usûl ve politika mahiyetini alır. Fakat dünyanın bütün şikâyeti, bu temelsiz ahlâktan, bu müeyyidesiz usûldendir, ve netice itibarile emniyetsizlik ve huzursuzluktandır.

Kuvvet siyaseti :

Hitler; milletini dünyadan ayırıp üstün farzettği için tahakküme geçti. Ve bu yüzden yıkıldı mahvoldu. Mosolini, başka milletleri hiçe saydığı için hiç olup gitti. Bütün bu acı misallerin intibahlarıdırki bugünkü [harp sonu] dünya siyasetinde birleşmek, bitişmek fikrini ortaya getirdi. Herkes birbirine sokuluyor ve herkes yeni hayat için birlik yolunu arıyor ve bu maksadla yürüyor. Ve bu birliğin icabettirdiği ahlâkî, İlâhî his ve fikirleri benimsiyor ve başkalarından da istiyor.

Büyük milletler binlerce senedir kuvvet siyasetini tecrübe ettiler. Bu siyaset hiç bir millete hayır getirmedi. Küçük milletlerin haktan başka dayanacakları bir şey olmadığınan onlar korunuş ve kurtuluş ümidini içtimaî güzel ahlâka, İlâhî fikir ve hislere bağladılar. Fakat mütemadî tasallutlara uğrayıp hırpalananların bu manevî varlıkları da sarsıldı. İskandinavya milletleri gibi kenarda kalanlar ise bu manevî ve ahlâkî hayatta güzel örnekler gösterdi.

Türk milleti hayat ve bekasını zaten fazilet ruhuna borçludur. Ve tükenmez kuvvet kaynağımız budur.

İş birliğı :

Dünyada insanî dostluğa milletler arası iş birliğine hazırlayacak en kuvvetli fikir ve his; İlâhî fikir ve hislerdir. Her insanın Allahın ruhunu taşıyan birer aziz mahlûk olduğunu düşünen bir insan; ayırıcı her hadis fikrin üstüne yükselir ve bütün insanlarla Allahın birliğinde o anda birleşir.

Allahın bir olması, her varlığın Allahla kaim ve Allahın olması, insanlar arasındaki esas birliğin samimiyetini, kuvvetini, kat'iyetini meydana koyar. Allaha dikilen insan gözleri bir anda bir noktada birleşir. Allaha açılan eller, yürekler bir anda o huzurda birleşir.

İşte dünyanın dostluğu ve kurtuluşu; insanların bu fikrine, bu hissine bakıyor. Sonra bu güzel hayatı, bu dostluğu yaşatacak olan âmil de Allahın dostluğundan başka ne olabilir. Yalnız (insanlık) kelimesi; (tabiat) kelimesi gibi müstakil ve tam bir mana ifade etmez. İnsanın, insanlığı ve tabiatın hayatiyeti Allahladır. Tabiat Allahın (zahir) ismidir. İnsan; Allah kemalâtını izhar eden bir nakildir. İnsan da, tabiat da Allahtan geleni veren, nakleden, izhar eden birer vasıttan ibarettir.

İlâhî his ve fikir ve dostluk esasında genç neslimizden bir kaç misal :

Bir gencimizin Ramazan hatıraları:

Hatıratı ait bu yazılar; Dindarlığın kendi başına bir kıymet ve kuvvet olduğunu gösteren misallerden ibarettir. Bu misaller ; Dindarlığın her yerde Mü'minler arasında nasıl iyi ahenk vücude getirdiğini, insanlık için nasıl müsait bir hayat temin ettiğini göstermektedir. Bu bir kaç misal; Mü'minlerin birbirlerini yürekten nasıl benimzediklerini, koruduklarını, birbirlerine nasıl dayandıklarını ve güvendiklerini ne gayretle ve ne samimiyetle yardımda bulduklarını ve bu gayret ve hareketlerin nasıl bir sevki tabî ve vicdanî ile vukua geldiğini ve bu güzel hislerin ve işlerin maddî bir menfaat aramaksızın nasıl bir cömertlikle, alicenaplıkla ceryan ettiğini göstermektedir. [21]

---

[21]

Mukayese :

Bu vesile ile de hatırlıyalım ki din :

Bu yazıların istinad ettiği vak'alar bir mektepli gencin cep defterindeki notlardan alınmıştır. Bu genç bir teklif-

(21) nci haşiyenin devamı

1 — Birleştirici, bitişirici, toplayıcıdır.

Birliğin zarurî iktizası ise; nizamdır. İntizamdır.

Ahenktir. Kuvvettir.

Bunların zaruri icabı ise; uygunluktur muhabbet-tir, alâkadır, dayanışma ve yardımlaşmadır.

Bunların tabiî neticesi ise iyi muâşeret, şefkat merhamet, insaf, bezil feragat, elcanlılık [digergam-lik], gayret, merdlik, cömertlik ve fedakârlıktır.

2 — Ölçü

Din; bütün insanlar için bir tek hak ve adalet öl-çüsü kabul eder. Ve bu suretle her insan her yerde hak ve adaleti aynı ölçüde ve aynı telâkkide bulur, ve öylece kullanmağa mecbur olur.

Dinsizliğin neticesi ise :

1 — İnfirât, inkısam, dağınıklık, başı boşluktur.

Bunların tabiî neticesi ise; ahenksizlik, ayrılık gayrılık, tebaaüd ve zaaftır.

İnfirât ve zaafın neticesi ise; uygunsuzluk, ihtilâf tefrika, nifak, alâkasızlık, biganeliktir. Bunların tabiî neticesi ise egoizmaya, benliğe, ferdî ihtiraslara, nefsî, şahsî menfaatlere dayanan çekişmeler, merhametsiz, insafsız, mütalebeler cebirler, tahakkümler, tecavüzler, ve taaddillerdir. Yani haksız her nevi tasallutlardır.

2 - Ölçü :

Her dinsiz için birer şahsî ölçü vardır. Bu ölçü her dinsizin kuvvetine, ihtiraslarına gaddarlığı derecesine göre ayarlıdır. Birbirine uymayan ölçülü insanlar arasında ise elbette anlaşma mümkün olmaz ve makulat ve mantık veya hikmet denilen esaslar muamelelerinde alacak yer bulamaz.

siz dostumun oğludur. Bana amca diye yakınlık gösteren bu gencin ilk mektepten beri ahvaline yakından vakıfım ciddî, dürüst çalışkan bir çocuk olarak tanırım.

Defterinden iktibas ettiğim vak'alar bu gencin bu Ramazan Ankara seyahatinde cereyan etmiştir. İstanbul Üniversitesi talebesinden olan bu genç; tatil zamanını Ankarada meslekî bazı tatbikat görmek üzere bir kaç arkadaşıyla gitmiştir. Orada bir tatbikat müessesesine misafir olmuştur. Oraya oruçlu gitmiş ve ailesi dışında geçecek bu günlerinde de oruç'a devam etmiştir. Yabancı bir yerde gecenin sahur yemeğini tedarik etmek kolay değildir. O saatte lokantalar kapalıdır. Bu genç; kendi yemeğini kendi pişirecek bir yere ve imkâna da malik değildir. Daha doğrusu yemek meseleleriyle uğraşacak vakti hiç yoktur. Sabahın erken saatinden akşama kadar tatbikatı takip ve etüdlerle iştigale mecburdur. Fakat müessesenin bir kaç hademesi bu genci sahur yemeklerine iştirak ettirmiştir. Ve ona birer ana baba gibi ihtimam göstermiştir. Netice itibarile bu genç; bütün ramazan bir sıkıntıya uğramadan orucunu tutmuş ve muhitinde azamî alâka ve yardım görmüştür. İşte bu konunun teferruatını şimdi gencin notlarından takip edelim :

Notlar :

3 / 8 / 946

«Trenimiz sabah dokuzda Ankara garına girdi. Otobüsle misafir olacağımız yere vardık. İlk işim abdest alıp Hacı Bayram Veli Camiinde bir şükran namazı kılmak oldu. İbadetim esnasında duyduğum sevinci ve İlâhî haz ve huzûru tarif edemem. Bu duyurduğu büyük huzûr ve ferahlıktan, bu büyük iltifat ve nimetten dolayı Allaha dilim döndüğü kadar şükürler ettim. Ve orucumu tutmakda bana yardım etmesi için Allaha yalvardım, kalbim çok rahat olarak yerime döndüm.

Sahur yemeğini düşünüyorum. İmkân araştırıyorum. Hademeler tarafından sahur yemeğine davet edildim. İster istemez çaresiz aralarına katıldım fakat yuvamdan uzak, tanımadığım kimseler içinde ilk Ramazandır ki sahura kalkıyorum çok sıkılacağım diye korkuyorum ve düşünüyorum.

Üzüntüm çok sürmedi. Sahurda öyle bir samimiyet, hürmet, yakınlık öyle candan bir alâka gördüm ki her düşüncemi unuttum. Kırk yıllık ailemin efradı içinde imiş gibi bir yakınlık duydum. Bu ne temiz yürekli, bu ne samimi insanlar, bu ne mübarek vatandaşlar, Dindaşlar diye iftiharla tahassüsümünden gözlerim yaşardı. Hemen her lokmada (ye) diye teşvik ediyorlar. Lokmaların en iyilerini önüme koyuyorlar. Biri de mütemadiyen sesleniyor. (Din kardeşiyiz sıkılmak olur mu? Allah sofrasıdır sakınmak olur mu ?)

Allahın bu ne yüksek ruh bu ne yüksek hayat. Sahurum mükemmel, bir şeyin eksikliğini duymadım. Allah yardım ediyor. Her şeyim düzgün. Her işimde kolaylıklar belirliyor.

Sınıfsız, farksız tam kardeş bir zümre içindeyim. Hizmetçiler bana yalnız muhabbet değil alicenaplıklarile hürmet de telkin ediyorlar. Her türlü tekliften azâde ne rahat bir haldeyim. O derece ki çalışmaktan başka düşünecek bir şeyim yok. Bu ne güzel gurbet, bu ne hoş gariplik ;

Demek ki aile hayatı evlerimize münhasır değilmiş tek tek garipler muhitimde ne güzel bir aile teşkil etmişler ve ben bunlara ne çabuk bitişip birleştim. Yürekleri sevgi dolu bu basit insanlar ne kadar cana yakınlar. Allahım benim de muhabbetimi bu insanlara arttır diye dua ettim.

Sabah namazımı battaniyemin üzerinde yataktanenin bir köşesinde kıldım. O saatte iki üç arkadaşımın da bi-

rer köşe ve kenarda nömaz kıldıklarını fark ettim.

Saat 8.30 da tatbikata başladık. Sekiz saat sürecek. Vazife de çok ağır, Allahım sana sığındım.

Allaha hamdolsun : Günlük işi sarsılmadan yorulmadan kolaylıkla bitirdim. Hem de bir zevk içinde ve tam bir randımanla!

6/8/946

Aman yarabbi iki gün içinde ne güzel bir hayat, ne güzel bir muhit edindim. Şaşkınım, etrafımdan gördüğüm iyi muamele karşısında şaşkınım. Ben bu iyi insanların iyi muameleleri karşılığı olarak ne yapabilirim. Acz içinde şaşkınım. Allahıma şükrediyorum ve diyorum ey merhametli Allahım, garip kuşu her yerde koruyan sensin. Allahım görüyorum bu şefkat senden geliyor. Seni sevenler beni seviyor.

Bu gurbet hayatım bana ne kadar istifadeli oldu. Yalnız mektep derslerimin tatbikatını görmekle kalmadım sosyal görgüm çoğaldı, sosyal fikrim gelişti, sosyal ufuk genişledi, aydınlandı. Bu cemiyete bu günden borçlandım belki daha çok evvelden borçlu idim de farkında değildim. Fakat ben de bu cemiyetin soylu bir evlâdı olduğumu göstermeliyim. Her yerde her fırsatta, her vesile ile her şeyimle evet hatta canıma kadar her şeyimle cömertçe göstermeliyim.

Hademelerin her hususdaki yardımlarını, iyiliklerini düşündükçe eriyorum, hem şükrediyorum hem minnetle gözlerim yaşarak haklarında dua ediyorum. Bilhassa hademelerin başı olduğunu zan ettiğim ve ismini bile henüz öğrenemediğim bir adamı hiç unutmamalıyım. Onu arayıp sormalıyım bir iş sahibi olduktan sonra bilhassa onu aramalıyım ona ve bilhassa ihtiyarlığında babama yapar gibi onun işine yaramalıyım. Kendi yemeğinden yemi-

F : 16

şinden kısır benim hissemi artırıyor. Babam da sofrada olaydı, bundan fazla ne yapardı ?

Ey büyük Allahım, her yerde babalar öne çıkaran her keste babalık hisleri taşıdın muhakkak sensin ! Allaha inanan ne yetimlik çeker ne gariblik.

Bu baba yürekli baş hademe; bardağımın bir kerre boşalmış olduğunu vaktile göremediğinden ne kadar üzül-müş ve benden ne kadar özür dilemişti. Bunlar ne ince adamlar, yapmağa mecbur olmadıkları şeyleri bile misa-firperverlik gayretle yapmakta ne itinalar gösteren insan-lar. Bunlar beni iki gün içinde Allahıma da insanlığıma da insanlara da daha çok yaklaştırdılar.

Çok bahtiyarım. Zira hem çok iyi çalışabiliyorum ve en iyi neticeleri, notları alıyorum. Hem de çalışmaktan başka bir şey düşünmemeye zaruret hissettirmiyen bir muhit bulmuş oluyorum. Ve bu muhit bana insanları yakı-nan tanıyıp vesile oluyor. Bu bahtiyarlıkları bana ihsan eden Allahıma şükürler olsun.

Şayan dikkat bir netice:

Arkadaşlar içinde en iyi numara alanlar hep oruçlu-lar, demek ki İlâhî vazifesinde gayret gösterenler her sa-hada gayret gösterebiliyorlar. Allaha karşı mes'uliyet ka-bul edenler her cephedeki mes'uliyeti içten duyuyorlar. Allaha borcunu ödemeğe çalışanlar her borcu her cep-hede ödemeğe aynı gayretle çalışıyorlar Hademelerden hocalara kadar hepsinin gözüne bizler girdik. Bizler se-vildik ve bizler takdirler kazandık. Bu tecrübe bütün ha-yat aklımda kalmalı. İyi yolumda beni hızlandırmalı, ve yolumu şaşırılmamak, gayretimi gevşetmemek için daima hatıramda yaşamalı.

Ey Allahım, bizlere verdiğin bu gayreti her ana baba evladına da ihsân et. Muvaffak olsunlar, geri kalmasınlar

Bizim kârımız anlara yetmez fakat onların ziyânı hepimizindir, cemiyetindir.

10/8/1946

Artık cemaatle namaz kılıyorum. Misafîr bulunduğumuz müessesenin boş bir odasını namazgâh ittihaz ettik. Bir kaç talebe arkadaş cemâatle namaza niyet ettik. İçimizden birini imam seçtik. İlk günü beş arkadaşlık. Fakat gün geçtikçe müteferrik namaz kılanlar da cemaatimize katılıyor. Ve Teravîh namazını da kolaylıkla kılabiliriz. Namazdan evvel ve sonra birbirimize ibadete ait bildiklerimizi naklediyoruz. Çok bahtiyarım güzel bir Ramazan geçiriyorum ve Allaha şükrediyorum.

Ankarada rastladığım baba dostu bir zat her haftabaşı tatil akşamı ısrarla beni bir güzel lokantaya götürüp iftar ettiriyor orucumuzu birlikte bozuyoruz Duamızı birlikte ediyoruz. Ve Allahın ihsan ettiği en nefis yemekleri şükrederek yiyorum.

15/8/945

Bugün hüznüm var. Baba gibi bakan ser hademe 15 gün izinle memleketine gidiyormuş fakat mübarek adam gidiş telâşî içinde bile beni unutmamış bir hademeye beni emanet ediyor ve muhavere önümde şöyle cereyan ediyor. Ser hademe; Hasan isminde bir hademeye soruyor.

— Ben gittikten sonra sen bu arkadaşına bakiver olmaz mı ?

Hasan — O Garip bize Allahın emaneti hiç bakmamı ağa yüreğin rahat olsun. Gözün arkada olmasın ben onu sahura kaldırıyorum yemeğini yediririm hem ben sahuraya kalkmış iken artık kendim de oruç tutarım.

Hasandan bu sözü işiden ser hademenin yüzü güldü ve «oh ne alâ, onun işi de düzeldi senin işin de!» dedi.

23/8/946

Bayramda evde bulunmak üzere Ankaradan ayrılıyorum. Elhamdülillâh her işim yolunda, yarın akşâm trene biniyorum. Daha evvel biletimi almak lâzım. Sabah erken istasyona gitmeliyim.

24/8/946

Çok erken istasyonda fakat bilet almak sırasında 55 inciyim. Kiş 8.5 da açıldığına göre ancak (11) e doğru sıram gelebilecek halbuki müessesede yapılacak işlerim var. Allahımdan bir çare halketmesini diledim. Hem biraz sonra sırası (9) olan bir asker biletimi almağı deruhte etti. Bu suretle vaktinde müessesede işe yetiştim. Hatta Allah yardım etti. Bir gün sonraki vazifeyi bile hazırladım.

Hareket günüm:

Kolaylıkla istasyona geldim, kolaylıkla eşyayı emanetçiye teslim ettim. Oruçlu olduğumu his eden emanetçi fevkalâde kolaylık gösterdi ve usul haricî müsaadelerde bulundu.

Tren hazırlanıncaya kadar istasyonda bir köşeye çekildim vaktimi için için ibadetle geçirdim. Trene çok erken girip yerleştim oradada yürekten ibadetime devam ettim. Bütün gördüğüm kolaylıkların, yardımların nail olduğum nimetlerin ve muvaffakiyetlerin hepsini birer birer düşünmeğe daldım. Allaha hamdüsênâlara koyuldum ve böylece devam ettim.

Su meselesi :

Ankara istasyonunda şişeme soğuk su doldurmak orucumu soğuk bir su ile bozmak istiyorum. Gar lokantasına gittim. Şişeme soğuk su istedim. Yok dediler.

Dolaşan garsonlardan muvafık cevap alamayınca ümidimi kesmedim. Büfeye doğru ilerledim, oradaki gar-

sona rica ettim ve ayrıca bahşış dahi tekili ettim fakat yine soğuk su yok cevabını aldım. Hemen gayri ihtiyari ağzımdan şu sözler çıktı: «Ya ben iftarda ne yaparım ? Oruc sözünü işiden garsonun bir anda bakışı, hali değişti ve bir an için derin bir düşünce ile bana baktı. Ve sessizce hemen döndü. Buz dolabını açtı. Gazoz şişelerini dışarıya aldı. Tâ dibe yerleştirilmiş bir şişe su, çıkardı, bana uzattı. Bu kadarcık bir yardımda benden olsun dedi. Ve: « Allah orucunu kabul etsin.» diyerek döndü. Hemen bedelini vermek üzere para çantama el attım. Fakat ne su için ne de bahşış diye para almadı (Allah için bu da benden) sözünü tekrarladı. Sevinerek şükrederek trene döndüm, kompartımda dört yolcu idik. Benim şişemi soğuktan buğulu görünce biri merak etti. Bu soğuk suyu nerede bulduğumu sordu. Büfeden dedim. Ummadı zira o da oraya başvurmuş fakat elde edememiş, ben vak'âyı anlattım; garson oruçlu olduğum, için bana verdi dedim. Onlar da bana iltifat ettiler ve uyuyabilmeliğim için kendileri sıkışıp bana iki kişilik yer verdiler. Bütün bu himayelere, iyiliklere fevkalâde muamelelere oruçluluk yüzünden nail oldum. Allaha şükrettim. Ve hakkımda iyilik gösterenler için Allahtan iyilikler diledim.

İtizar:

Bu gencin ismini ve hüviyetini gizlediğimden dolayı okuyucumun belki merakını tahrik ettim; fakat özür dilirim: Zira notlarını neşretmek üzere kendisinden izin istediğim zaman benden ısrarla adını yazmamaklığımı istedi ve o şartla muvaffakat etti.

Çünkü:

Kendisi hilkaten son derece utangaçtır. Bütün manasile mütevazı'dır. Her sene mektebinde en iyi notlar aldığı ve en ileride geçtiği halde hep sessizdir. Kimseye

kendini övmez, gayet sakindir. Bir şey sorulmadıkça kendiliğinden konuşmaz. Bu mahcubiyeti ile beraber gayet ciddidir. İzzeti nefis sahibidir, vekarlıdır, hiç şakaya gelmez, derhal kızar kızarır ve belki gözleri yaşarır. Okuyucunun müsaadesi ile ve bu vesile ile övülecek tarafı çok olan bu Türk gencinin bütün milleti alâkalandırarak hasletlerinden biraz malûmat vereyim :

Ve vermeliyim, zira: Çocuklarımızın iyiliğini, kıymetini ortaya koymak çok faydalı bir iştir. Yalnız büyüklere iftihar mevzuu olmakla kalmaz. Çocuklarımızda güzel örnekler teşkil eder, imtisal gayretini uyandırır. Ve kendilerine mukayese ve musabaka imkânlarını verir.

Genç hakkındaki müşahedelerim:

İsminin ilk harfi (Ö) ve soyadının ilk harfi (S), pederi Doktor ve isminin ilk harfi yine (S) olan bu genci on seneye yakındır tanırım bir gün yaramazlık ederken görmedim. Sokakta oynadığını da görmedim. Yüksek sesle bağırıp çağırdığını da işitmedim. Babasının yanında bulunurken onun ilk mektepten eve geliş zamanına çok rastladım. İlk işi doğru babasının yanına çıkıp onu güler yüzle selâmlamak ve bir işi olup olmadığını sormaktı. Babası ekser zaman hasta idi. Bu genç; büyük sabırla babasının işlerini görürdü. Yani mektepten çıkan çocukların istirahat veya tenezzüh ettikleri, eğlendikleri saatleri o yavrucuk babasının ağrıyan vücudunu ovmak; eczaneye koşmak, hastanın tükenmez işlerinde bulunmakla geçirirdi ve bu işleri yaparken yüzünü ekşitmezdi bunları ne kadar isteyerek candan yapardı. Babasının misafiri ilmî bir sohbet açtımı can kulağı ile dinlerdi. Babası ile kış geceleri geç vakte kadar sohbet ettiğimiz olurdu. Babasının muhalefetine rağmen bir mektepli çocuğun uyanık kalamıyacağı saatlere kadar o, yanımızda oturur

ve sohbetimizden faydalanırdı. Bunu hakiki bir haz ve alâka ile takibederdi. [22]

Bir gün muhterem arkadaşım, aziz babası vefat etti. Cenazesinde bulunmak üzere koştum; ancak kabristanda cemaate yetiştim. Fakat bu genç çocuk orada acınacak bir halde idi. Ona bitik bir halde rastladım : o; kendini iki kişinin koluna yaslayıp bırakmış gözlerini kapamış baygındı yüzü ve göksü gözyaşlarıyla ıslak ve perişandı. Çok müteessir oldum. Hemen heyecanla ve yüksek sesle ismine seslendim, silkindi gözünü açtı.

Derhal hararetle sordum : Canımı Allaha tan esirgermisin ?

Hayır dedi:

Bu sert sualim derhal onu kendine getirmişti genç

---

[22]

Bu gencin vasıflarını kendi ölçüsünde gayri tabii gören ve bu yüzden onu beğenmeyen bulunabilir ancak onlara şunu demek isterim ki Zaten alelâde olan çocuklar ekseriyetle büyüdükleri zamanda da alelâde birer adam olurlar. Ve ekseriyetle çocukluklarında fevkalâdelik gösterenlerdir ki sonra birer büyük adam olurlar. Ve fevkalâde hizmetler görürler. Ve cemiyetin güzideleri sırasına girerler. İtibar gören birer kıymet olurlar. Cemiyetin ihtiyacı hedefine yükselmektir. Kitleyi yükseltecek; güzidelerdir. Avamın faydalandıkları iyi şeyler; fevkalâde adamların ekip biçtikleri, seciye ve meziyetleriyle başardıkları şeylerdir. Dünya insanlarını her türlü, ıstıraplarından, mahrumiyetlerinden kurtaracak ve onlara medeniyet ve kurtuluş yolları açacak olanlar; bu gibi azimli, kabiliyetli, ülkülü, cevherli kimselerdir. Beşeriyet bunlarla kalkınır ve bunların eserleri, ve miraslarıyla geçinir.

doğrulmuştu.

Yine sordum, ya babanı ?

Bağırarak yine tekrar etti; hayır ! O halde dedim nedir bu halin. Allaha imanı olana bu hal yakışır mı? Allah babanı yanına çağır mış, kavuşmağa gidiyor, hizmetine koş, uğurla, takdire rızanı göster.

Şu iki sual onun göz yaşını derhal dindirmişti ve onu hemen harekete geçirmişti. Babasının cesedini defin hizmetinde çalışanlara oda iltihak etti. Sevgili Allahına kavuşmağa giden babasının ereceği saadeti düşünerek kendi felâketini unuttu. Allahın takdirine tam bir rıza ve teslimiyetle hizmet etti. Ebedî bir hayata, safâya ve kurtuluşa yükselen baba ruhunu fatihalarla uğurladı. Hürmetle teşyî' etti. Ve hayatta tecrübesiz ve yetim bir çocuk olarak evine döndü. Tek tesellîsi ve varlığı Allahı idi.

Bir iki vak'a :

Bu gencin kıymeti hakkında bir iki vak'a anlatayım. Bu genç bir gün ziyaretime gelmişti. Sözü; gençlik bayramı günü merasiminden dönüşte karşılaştığı bir vazifeye intikal ettirdi ve söze şöyle başladı:

«Ogün Allahın önüme çıkardığı bir işi de gördüm.»

İzahat istedim.

Devam etti:

Taksimden tıramvayla köprüye dönüyordum, tramvay çok kalabalıktı. Ancak arka sahanlıkta sıkışık durabiliyordum. Geldiğimiz bir durakta; hali perişan, benzi soluk, bakışları elemli bir küçük kızcağız tramvaya binmek için bekliyordu. Fakat yardımsız kalabalığa sokulmak mümkün değildi. Hemen onu kaptım yanımda açtığım yere aldım. Ben bu gayreti göstermiye idim o tramvaya giremezdi. İçimden geldi. Tramvay biletini de aldım

Köprüde beraber indik. Gayri ihtiyari nereye gideceğini kim olduğunu sordum:

Fakir kız şöyle anlattı:

(Annem hizmetçilik edirdi. Sonra verem oldu. Ya-
tağa düştü. Ekmek paramız kalmamıştı. Annemin son ça-
lıştığı evde işlemiş bir aylık alacağı vardı; onu aramak
ihtiyacında idik. Kendisi gidecek halde değildi. Benimde
gitmem için vapur param yoktu. Bugün mektep çocuk-
larının mektepçe merasime iştirak için İstanbulla geçtik-
lerini gördüm hemen onların ardına düştüm. Onlara ka-
rışarak vapura parasız bindim, ve annemin hizmet ettiği
yere gittim. Fakat hanımın üzerinde para yokmuş ancak
60 kuruş buldu verdi. İşte ben bu parayı götürmek üze-
re tramvay bekliyordum. Evimiz Kızıltoprakta Kayışdağı
caddesinde, bir bahçe kulübesi.

— Karnın açmı dedim.

— Aç dedi Zavallı kız vakit akşama yaklaşmış o
gün o hiç bir şey yememişti. Hemen koştum iki kura-
biye alıp eline verdim. Birisini yedi ötekini sakladı. Niye
yimiyorsun dedim. Annemde aç dedi. Müteessir oldum.
Cebimi yokladım, bu kıza verebilecek pek az param var-
dı. Kızın vapur biletini almak birazda ekmek almak ve
artanı da katık için kıza vermek kararını verdim fakat hızı-
mı yine alamadım, gece vakti bu kıızı yalnız bırakmıya-
yım dedim. Annesinin kulübesine kadar ben götürüp
teslim edeyim dedim. Kızın vapur biletini aldım. Kadıkö-
yüne geçtik yaya Kızıltoprağa geldik. Ihlamur fırından
hali anlatarak karnesini sonra getirmek üzere rica ile ek-
mek aldım. Cebimde otuz kuruş kalmıştı onu da kızın
cebine koydum, vapurda ve bütün yol boyunca kıza
teselliler vererek annesinin kulübesine götürüp teslim
tim. Anne karanlıkta idi. İki ayak sesi onu ürküttü.
Fakat hali anlayınca sevinçle ağladı ve bana dua etti.

Bu kadının adresini zaptettim. Allah rızası için buna bir yardım yapılırsa onu bu adreste bulursunuz veya benimle gönderirsiniz. Koşa koşa götürürüm dedi.

*

* *

Diğeri :

Pek seviştığımız İngiliz bahriye ümerasından bir zat Türk donanması için İngilterede inşa edilmiş bir kaç gemiyi Türk hükûmetine teslim için İstanbula gelmişti. Kendisine dostluğun icabı samimi bir ziyafet vermek lâzımdı. Kendisi çok ahlâklı yüksek fikirli bir insandı; sofrada tanışmaktan memnuniyet duyacağı bir iki Türk dahi bulundurmak istedim. Ve bunun birinin bilhassa bir mektepli genç olmasını düşündüm. Zira bir mektepli gencin küçük yaşta göstereceği kültür; aile kültürümüzün sağlamlığına, temizliğine de bir misal teşkil edecekti. Ve asıl millî kültürün esas ifadesi bu olacaktı. Ve bizim bu genç de tamamile o evsafi haizdi. Bu genç ; yalan söylemez, hiyle etmez, iyilik hisleriyle mücehhez ve iyiliğe hazır bir unsurdu. Bu gencin sağlam bir imana istinad eden terbiyesi; seciyesi hakkında yukarıda bir fikir verdim. Şimdi de hissî ve fikrî terbiyesi hakkında bir kaç söz söyleyeyim. Bu genç yine yüksek ve sağlam bir imana dayanarak (idealist) di. Dünyaya niçin geldiğini, ne gibi vazifeleri olduğunu yürüyeceği istikameti ve hedefini iyi biliyor ve ona yürekte bağlanmış bulunuyordu. Şöyle ki : Bu genç Allaha ve Allahın ailesi yerinde olan cemiyete hizmet için, faydalı olmak için evvelâ ferden iyi yetişmek, zararsız hale gelmek, bir kelime ile mütekâmil bir ferd haline gelmek lüzumuna inanmıştı Yegâne saadetin demokraside ve bütün hizmetin halkçılıkta olduğunu anlıyordu. Meşhur (tâbiri ile halk için halk tarafından idare olunur) bir Cumhuriyet sistemi, tahakkümsüz, sınıfsız hür bir birlik fikrini, kardeşlik hayatını canla başla be-

nimsemişti. Hakkın iradesi ancak halkın hür iradesinde tecelli edeceğine kanaat getirmişti. Bu iradeye uyarak çalışmak bütün varlığı ile o birliğe hizmet etmek onun için bütün hayata şamil bir ibadetti. O; iyiliği hiç bir insandan esirgemez ve fenalığı kimse için istemezdi. Nihayet O ; her memleketin ve bütün dünyanın mütekâmil ferdler ve demokrat cemiyetler vücudile kurtulacağına ve saadete ereceğine inanıyordu.

Ziyafet günü davetliler meyanında bu genci de İngiliz dostuma taktim ettim. Ve takdim ederken «yaşı küçük fakat fikri büyüktür. Sohbetinizde sizi sıkımsız belki gelecek nesiller hakkında sizi ümitlendirecek fikirler edinmenize hizmet eder. Fransızca bilir konuşabilirsiniz» dedim. O anda bu gençten ne derece olgunluk umdu bilmiyorum. Fakat hiç alâkasız kalmadı, yemekten kalkılır kalkılmaz bu gence yanaştı ve onunla başbaşa sohbete daldı. Fasılalarla uzun uzun konuştu. Bizim genç hakikatte bir olgunluk imtihanı geçiriyordu. Fakat Allahın inayetiyle imtihanını iyi verdi ki İngiliz dostum ayrılırken gence karşı alenî taktirlerini beyan etti. Ve bununla da kendini alamadı gence dönüp şöyle dedi: «Umarım ki yeni gelen harp gemilerinizi görmek istersiniz. Size bu hususta faydalı olabilecek haldeyim yarın öğle yemeğine sizi Park oteline davet ediyorum. Gelirseniz yemekten sonra sizi gemileri gezdirmeğe götürürüm.»

Bizim genç bu nezaket ve iltifatı tam değeri ile karşıladı. Şahsiyet yapmış mühim bir adam gibi hakkında edilen bu muameleden kim bilir ne kadar mütehassis oldu. Yüzü kızardı ve teşekkür etti. Ya ben, milletim ve milletimin gençliği namına bu güzel neticeden ne kadar iftihar ettim. İngiliz dostuma ben de teşekkürler ettim.

Ertesi gün bizim genç; İngiliz dostu ile güzel bir ye-

mek yemiş ve güzel bir sohbet daha etmiştir. Müteakiben İngiliz dostu onu yeni gemilere götürmüş, hem gemileri gezdirmiş ve hem de kumandasında bulunan İngiliz zabıtlarına kendisini överek taktim etmiş, İngiliz mürettebatının çehresinde takdirkâr tebessümler ve samimiyetler belirmiş bizim genç her gemide büyük küçük her İngiliz mürettebinden izzet ikram görmüştür.

Düşünelim:

Niçin bu genç bu kadar kıymetlendi. Çünkü güzel ahlâk ve güzel fikirler ile mücehhezdi. O; ne milyonları için, ne büyüklere mensubiyeti için, ne de şahsî bir menfaat düşüncesile ele alındı. O; insanlığa yarayacak bir adam olarak ele alındı. İyi adam ; dünyanın her yerinde şahsen bir kıymettir. Ve dünyanın müşterek ümidi; bu gibilerin ahlâkta, fikirde, azimde gösterecekleri başarılarla bağlıdır. Ahlâksız insan sukut ede ede muzir bir böcek olur. Fikirsiz adam da sürüye katılmış varlıksız, benliksiz ve bütün kıymeti el ve ayaklarının kuvvetine inhisar etmiş birer emir kulu olur. Muzir insanın zararı her kes hesabına olduğu gibi faydalı insanın faydaları da herkes hesabınadır.

Bir hadise:

Bir gün geldi ki bu gence babasından bağlanan emekli yetim maaşı kesildi. Girdiği yaşda Üniversitede kayıtlı görülmemesi hakkında maliyece bu muameleyi iktiza ettirmişti. Bu tarihte Üniversite kayıt için açık değildi genç liseyi bitirmiş fakat Üniversiteye kaydolmak için vakti bekliyordu. Gencin işte doğum tarihinin bu devreye rastlaması onu mühim bir yardımdan mahrum etmişti. Kesilen maaş otuz lira idi. Bu mahrumiyet; onu tahsile devamdan alıkoyabilirdi. Sağa, sola bakındım, düşündüm. Nihayet bir iki dosta baş vurdum, hâli anlattım. Ve ifta-

har edilecek bir neticeye erdim. Genç Üniversiteyi bitirinceye kadar dostlar yardıma hazırıldılar. Bunlardan biri Kız öğretmen mektebi profesörlerinden sayın bayan Nebahat Karaorman, diğerleri de (Şevki Sevgin) ve (Haşım Mardin) idi. Ve her biri diğerinden habersiz olarak bu yardımı kendi başlarına ve kamilen üzerlerine almağa memnuniyetle hazır olduklarını söylediler. Ve Haşım Mardin ilk aylığı verdi. Artık diğerlerinden almağa lüzum kalmadı. İftiharımı ve alenî teşekkürlerimi kendilerine bildirmiş olmak için isimlerini dercediyorum. Bu iyi insanların gayreti ile bir genç değil daha fazlası bile hayatta desteklenebiliyordu. Milletim namına iftihar ve Allahıma hamdettim.

İlk görüşümde gence bu güzel neticeyi Allahımı ve milletimi överek müjdeledim. Hem son derece sevindi hem de son derece müteessir oldu. Allahın imdadı ve milletin içtimaî gayreti onu ne kadar sevindirdi ise cemiyette yardıma muhtaç unsurlardan biride kendi olması ona çok dokundu. Çünkü o; almağı değil vermeği düşünen ve bunu seven bir insandı. Binaenaleyh şu cevapda bulundu:

«Kimseyi rahatsız etmeyelim. Ben ihtiyaçları karşılayacak esbaba bizzat teşebbüs ettim. Hemen bir kutu fabrikasına amele yazıldım. Ve hususî ders vereceğimi gençlere haber verdim. Bu tatil devresindeki fabrika işçiliğimden epey bir para elimde kalır. Derslerden de, bir şeyler toplanır. Allah kerim, kendi açığım kapandıktan sonra anneme bile nakdi yardımda bulunacağımı umarım» dedi. Netice: Allahım ne yaptırdı ise yaptırdı o gencin kesilen aylığının boşluğu; ona ârolmıyacak tarzda doldu. Ve fabrika ücretlerinden biriken paradan annesine elli liralık bir yardımda da bulundu.

Allah; akabinde gencin amcasını sebep halketti. Anadoluda ticarî bir müessesesi olan amcası fabrikasını

İstanbul'a nakletti. Amca yeğeni ile yakından alâkadar oldu. O dereceki kendisine elli lira aylık bağladı. Ve hatıta, Üniversiteyi bitirdikten sonra Amerikaya tahsilini genişletmeğe dahi göndereceğini vadetti. Böylece genci her türlü teselli etti ve benim yardım vasıtalarımın onu müstagnî kıldı.

Bu genç bugün bu durumdadır. Amcasının gözbebeği yerinde sevgilisidir. Üniversite tahsilini bitirmeğe çalışıyor. Ve cemiyete yüksek hizmetlere hazırlanıyor. Allah onu muvaffak ve muammar etsin ve Amcasını da mükâfatlasın. Amin.

Muvaffakiyetin sırrı

Hayat; değerini bulmak ve semeresini vermek için bir ideale bağlanmak ve bu suretle muayyen bir hedefe doğrularak yükselmek lâzımdır. Hayat; yükselmek için seçtiği hedefin ulvî olması bütün insanları faydalıyacak bir yükseklikte olması ve binaenaleyh İlâhî ve insanî olması lâzımdır. Bunları insana temin edecek yegâne vasıta iman bağıdır. Bu iman; insanın İlâhî bir vazifesi olduğunu bilmesi; ona inanması ve onu yapmak gayretini duyması demektir. İşte muvaffakiyyetin sırrı; bu imana bağlılıktan ibarettir. Bütün insanları muvazî yollarda yürütecek ve her müşterek hedefe götürecek vasıta böyle bir imandır. Ve her fikrin üstüne yükselen böyle bir idealdir. Bu müşterek imân; herkesin mukaddes kitabının özünden doğacak ve her Dinin temeli üstünde vücud bulacaktır. Zira Allahın her insandan istediği budur. Eğer bütün dünyaca bu müşterek imana uyulmazsa binlerce sene-denberi olduğu gibi her kes yine kendi fikrinde kendine göre şahsî, ferdî birer ayrı imana uymakta devam eder. Ve böylece insanlara esas birlik imanı yerine insan adedince kanaatler felsefeler kaim olur. Ve bunlar, kuvvet-

lilere ve zayıflara göre türlü mahiyetler alır, öyle ki kuvvetliler vahşileşir, zayıflar sinsileşir. Ve netice itibarile her biri diğerine karşı ya saldırgan veya nefretle uzaklaştırıcı hisler taşır ve bu yüzden herkesin yolu birbiriyle çatışır. Artık gayeler ve hedefler birbirinin hayatına, hukukuna suikasddan ibaret olur Her fert; varlığını müşterek menfaat ve gaye uğruna değil yekdiğerine tahakküm ve yağma yoluna sarfeder. Öyle ki: yekdiğerini sevmelerine imkân, vesile ve fırsat verilmemiş, birbirlerine karşı kalpleri açılmamış, ve aralarında ancak zorla birlik ve ahenk teminine çalışılmış böyle bir aile çocukları arasında alâka, rabita ve ahenk ne ise bir aileden itibaren içtimaî her sahadaki birliklerde dahi hayat ve hakikat bunun aynıdır. Böyleleri yalnız kendini ve kendi için düşünür. Varlığını, hangi sahada olursa olsun yalnız şahsı hesabına kullanır. Böylece yekdiğerini sevecek bir hale eremiyen, yekdiğerine karşı emniyet duymayan böyle ferdlerde, ailelelerde, zümrelerde ve milletlerde tabî samimiyet olmaz. Bu halde yekdiğeri lehine gayret, alâka feragat, mertlik, cömertlik de beklenmez. Birlikler için vücudu zarurî olan dayanışma, yardımlaşma ; insiyakî, kalbî bir mahiyet alamaz. Her şey zora dayanır ve zora bağlanır. Öyle ki fırsat buldukça fert; zümreyi, zümre, milleti, millet; milletleri istismare, yağmaya kalkar. Böyle birlikleri ve ahenkleri zorla temin edilmiş aileler iki yüzlü olur. Her biri başka türlü düşünür, başka türlü görünür. Böyle aileler ve cemiyetler de netice itibarile fertler, aileler zümreler ve milletler varlıklarını insiyakî bir halde yani içden gelen bir arzu ile müşterek menfaat için ortaya koymazlar. Çünkü onları cemiyet haline koyan sâik içtimaî menfaat değil tahakküm zorudur. Bu esasa dayanan cemiyetlerin fertleri varlığını daima kendi menfaatine göre hesaplar kendi işine göre tertipler, fedakârlık hisleri

kapalıdır. Fedakârlık; yüksek bir iddalin iktizası, hatta zevkidir.

İşte yüksek iman, müşterek iman, bütün insanları vicdanî, ruhî bağılıklarile kendi şumûlüne alacak İlâhî iman; bu düşük, dağınık hisleri, fikirleri derleyip toplamak, yükseltmek için lâzımdır. Bu imanladır ki her fert insanlık hakları ve hürriyetlerle cemiyette yüksek bir yer alır. Ferdin kendi insanlık hakları ile başkalarının hakları hudutları bütün kudsiyetile bu imanda taayyün eder. Bu imanladır ki iyiliğin iyiliğine ve fenalığın fenalığına kanaat getirilir. Fenalığın cezasız iyiliğin mükâfatsız kalmıyacağına da kanaat gelir. Ataletin, kayıtsızlığın, alâkasızlığın kaba hat ve mes'uliyeti mucip olduğu, faaliyetin, alâka ve gayretin meziyet ve mükâfatı mucip olduğu bilinir. Bu iman çerçevesinde vicdan taazzuv eder, hakikî ve sabit mahiyetini alır. Böylece insanın polisi de jandarması da men eden ve teşvik eden, korkutup sakındıran, cesaretlendirip kuvvetlendiren bütün kanunî hükümlerde yürekte yer alır. Ve insan mütekâmil bir fert, cemiyete hayırlı ve faydalı bir unsur olur. İnsan kendini daimî ve hakim bir murakabe altında hissetmelidir ki bu murakabenin hakimiyeti altında hareketini nizamlasın ve muamelâtını ayarlasın. Ve güne göre, şahsî menfaatlara göre ahlâk değiştirmesin. Vicdan sözü insan elinde oyuncağa dönmesin, iman yerine nefsin benliği, kendi ihtirasları hayata hâkim olmasın.

Yukarılardaki tafsilâta bir gencin hayatına hâkim olan imanın ona temin ettiği muvaffakiyetler gösterildi. İşte insanı sevdirten insanın imanlı hayat ve hareketidir. İnsanı her kes tarafından, her yerde benimseten ve yardımlara mazhara eden böyle imanlı hareketidir. Ve iman her muvaffakiyetin sırrıdır.

Bu yazılardaki maksadım :

Maksadım; adı sanı belü bir çocuğu medhetmek değil, memleketimin çocuklarından herhangi birini misâl için örnek alarak onun imanlı hayatı üzerinde durmak; imanlı olmanın kazançlarını, muvaffakiyetlerini saymak, imanın vücade getirdiği seciye ve vicdanı, imâna dayanan fikirleri ve vazife hislerini ortaya koymaktır. Ve bunun bir mektep çocuğunda bile temin ettiği varlıklara; maddî, manevî büyük faydalara dikkati çekmektir.

Bu yazılarla göstermek istedim ki :

İyi insana, gurbette de olsa ve yaşça küçük, adsız ve sansız dahî olsa herkes itibar ediyor, ve kendisine her iyilik kapısı açılıyor, fenalar hakkında da bunun aksi olarak her kapının kapandığı gibi.

Göstermek istedim ki : İyiliğe doğrulmuş bir çocuk; iyilik etmeğe de iyilik görmeğe de her yaşta namzettir. Ve her bir iyiliğin eşiğindedir.

Yine göstermek istedim ki iyilik için bir varlık lâzımdır. Bu varlık fazilettir. Faziletli insan ahlâklıdır. Secciyelidir. Gayretlidir Alâkalıdır. Mert ve cömerttir. Ferağat ehli ve digergamdır. İyi fikirli, iyi niyetli, temiz hisli, uyanık kalpli ve vazife duyguludur, vicdan sahibidir. İşte bunların hepsini temin edecek olan ise imândır. İmana bağlı vazife ve mes'uliyet hisleridir. Allah ve halk muhabbetidir. Bunun için de her menfaatin üstünde bir menfaate, her kaygunun üstünde bir varlığa, hem tatmin edici ve hem mes'ul edici bir hakim varlığa samimiyetle inanmak, ve sadakatle bağlanmak lâzımdır.

Yine göstermek istedim ki:

Yaş küçüklüğü faziletle büyüklüğe mani değildir. Maddî varlıklardan mahrumiyet; manevî varlıklarla yük-

selmeğe mani değildir. İtibar ve şahsiyet temini için yalnız para ve yaş kâfi değildir. Yaşı küçük, hatta adsız sansız bir genç dahi kimsenin para ile yaşla açtıramadığı itibar ve muvaffakiyet kapılarını açtırabilir. Ve böylelerine, yalnız kapı komşuları, sınıf arkadaşları değil milletin her ferdi her yerde ve her milletin her ferdi dünyanın her bir yerinde itibar ve hürmet gösterir.

İyiliğe masruf olmyan kuvvet ve her türlü varlık zevale mahkûmdur. Bu ikinci cihan harbinde bunun müt-hiş ibret misâllerini gördük. Kuvvete dayanan, haksızlığa kalkan kimler mahvolmadı. Öte yanda bir Gandi, maddî silâhi ve her hangi bir varlığı olmyan bu halk adamı; Milyonlarca insanın kalbinde muhabbetle, izzette ve hürmetle yaşıyor. Ve milyonlarca insanın vicdanına harekatine hakim bulunuyor. Milyonlarca insanı işaret ettiği noktaya tevcih ve sevk ediyor.

Kuvvet, kılıç devri artık geçiyor. Yerini; hak ve fazilete bırakıyor. Yıkıcıların kahramanlık devirleri söndü. Gandilerin, Tolistoy'ların ve insanın diyen adsız Yapıcıların kahramanlık devri açılıyor ve insanları ardına topluyor. Bu bir kurtuluş yoludur ki iki cihan harbinin kurbanları bu yolda can verdiler. Kurbanları hiçe sayan devirler kapanıyor dünyayı dolduran harabelerdeki dullar, yetimler ve bu felâketzedelerin yüreklerindeki harabeler birer kitap ibret, gözler önünde tütüyor. Beşeriyet çok budandı fakat yepyeni filizler sürüyor. Artık eski dünyayı yaşatacak hiç bir önder muvaffak olamaz. Milletler yeter derecede intibahlar taşıyor. Bu ümit verici neticeyi şunun bunun tesirinde değil tabiat ve tekâmül kanunlarının icaplarında görmek doğru olur. Her gencin mustarip muhiti, harabe ufukları büyük bir mektep olması her bakışta ıstırabı paylaşıyor ve en müessir

dersleri takrir ediyor. Her taraf birer ibret levhası, müte-madiyen intibah telkin ediyor. Her haber acı veriyor ve insana gideceği hakikî yolu, arayacağı hakikî hayatı düşündürüyor. Bugün herkesin dersi de, mektebi de, mabudu da, mabedi de ve her derdi, her ihtiyacı birleş-miştir. Herkes ne olduğunu, ne yapacağını artık biliyor. İşte bu yazıların mevzuunu teşkil eden genç de bunlar-dan birini temsil ediyor. Bundan sonra kimse kimseye nesin, nerelisin demeyecek, yalnız bir kelime ile ne fikir-desin diyecek, istikbale hakim olacak yegâne kuvvet fikir-dir. İnsanlık fikri!

Genç kızlarımızda İlâhî hisler

İnsanlar kabiliyetleri ve cevherleriyle dünyaya gelirler. İlâhî kanunların olgunlaşdırıcı, inkişaf ettirici terbiyesi ve hadiselerin tesiri altında insanların fitrî hasletleri, me-ziyetleri, mevhibeleri inkişaf eder. İşte böylece insanlar zamanla kıymetlerini artırır ve cemiyetin faydasına or-taya koymuş olurlar. Bazı kabiliyetler ve cevherler insanla-ra mevcudiyetlerini pek küçük yaştan hissettirdikleri halde bazen bunlar uzun seneler belirsiz ve gizli kalırlar. Hat-ta bundan insanın ne kendi ne de muhiti farkında olur. Terbiye; talim, telkin gibi müdahaleler; insanda ol-mayan bir şey icad edemezler. Ancak esası, mayası olan bir şeyin üzerinde işlerler, onu hazırlarlar ve zuhuru vak-tinde tezahürünü kolaylaştırır ve güzelleştirirler. Ve ona bir karakter ve istikamet verirler.

Aşağıya iki genç kızımızın şiirlerini dercediyor bun-lardan ikincisi henüz ilk şiirini yazmış bulunuyor.

Bir genç edib kızımızın münacâatı :

Münâcat

— 1 —

Yine ruhumda buldum ürperti ile Tanrıyı
Bu hudutsuz sevgiye bilmem var mıdır kıyı
Bir kanat gibi okşar varlığını kudsiyet
Yalnız onun yolunda yürümek, bütün niyet
Dışımı çağırırken dünyanın keyifleri
Beni içe sürükler derinlerden ileri
En ateşli arzular bir köpük gibi söner
Coşan o yanar dağlâr kutup çölüne döner
İşte o zaman kalbim yalnızlıktan boğulur.
Fırtınası içinde büyük aşkı bulur.
İnanırım o zaman insana tek aşk Sensin
Üşüyen yüreklere mavi gökten inensin
Sen olmasan ey Tanrım yaşamak kabilmidir
Va'dettiğin Cennetin kedersiz bir ilmidir.
Dünya yüklerken bize, azâbın çeşidini
En saf yürekler bile öğrenir derdi, kini
Bir imtihan geçidi bir tecrübe divarı
Yeşarken öğreniriz burda yârı ağyarı
Mizancı vicdanımız gönlümüzde bekçidir
Hayat seli içinde koruyan yedekçidir.
Ne kadar boğsak onu yine sesi yükselir.
En derin baskılardan sıyrılıp bize gelir
Dalarken rüyasına günah adlı o sihrin
Hemen bize fısıldar çıkmaz bir daha kirin
Ey gafil insan uyan yanarsın içme onu
Başlangıç gibi tatlı değildir bunun sonu
Bu ses bir Ezan gibi varlığımıza işler
Kaybolur birdenbire o derinden sezişler
Diner fırtına sesi kalbin hızı yavaşlar

Ateşli bakışları örter buğulu yaşlar
Bir hasret ateşile secdesine düşeriz
O; sönmez bir meş'ale biz de pervaneleriz
Çevresinde döneriz kendimizden geçerek
Bütün bir uyanışla ortaksızı seçerek
Yalvarış soluğumuz rüzgârlar gibi eser
Veren sensin her şeyi ermişliği de ver
Ver ki bu uzun yolda yalnız Sana koşalım
Yalnız Senin sevginle çağlıyalım çoşalım
Doğru yolu görelim gözlerimiz açılın
Büyük sevginle kalpler küçüğü uzak kılsın
Dinsin artık göklere hergün yükselen ahım
Sana sığınıyorum benim büyük Allahım

*
* *

Diğeri :

Bir dua ve yalvarış

— 2 —

Kederleri ümidi, veren Sensin her şeyi
Coşkun heyecanları, sevinçleri, neş'eyi
Yüce Tanrım inandım Kâinatı kuran Sen
Seni kalbimde bulmak ne büyük sevinç bilsen
Üzülünce ordasın. Sevincimde beraber
Sana yakın olayım yüce Tanrım fırsat ver.
İzin ver de yolunda durmadan yürüyeyim
Hayatımı kurarak ben Seninim diyeyim.
İmkânsızlıklar kalksın, yolumdaki pürüzler
Bunları ancak benim sevgili Tanrım düzler,
Gözlerimde yaş olur gönlümün heyecanı
Hatırlayıp Seni bulduğum emsalsiz anı
Hiç bir zaman tatmadım, daha büyük saadet
Hayat, saadet, âfiyet hep bundan ibaret
Bana bu yakınlığı Tanrım her gün nasib et

Fânî zevklerden üstün, Senin sevgim gönlüme
Korkusuzca giderim çağırırsan ölüme
Zaten korku duymamak, Seni tanımak demek
Bunun için vermişim meğer yıllarca emek
İstirabı su gibi yudum yudum içmişim
Meğer Seni bulmakmış bütün isteğim, işim
Yakınlığım büyüsün, aşkın çevremi sarsın
Yüce derim, (Hu) derim, Birsin yalnız Sem varsın
Örtülü kapıları, Sensin açan yolları
Her şey Senin emrinde genişletirsin darı
Bir anda var edersin. Bir anda yok edersin
Eğer canın isterse azları çok edersin.
Kederden boğulurken, fânî, âciz kalbimiz
İlâhî nûrun doğar, ışıklanır çevremiz.
Rabbim benim Allahım kalbimi boş bırakma
Nûrunu esirgeme, karanlıkta bırakma
Olmasın bir acı nefha sonu bu sağlığın
Uzaklaşma kalbimden ölümdür ıraklığın
Dünya Senin, ben Senin bütün bir varlık Senin
Ganî Sensin Allahım, her varlık bir nimetin
Bana da ver Allahım sevinçlerle coşayım
Şükranımı sunmağa seller gibi coşayım
His verdin, fikir verdin, Tanrım bir de ocak ver
Soğuktan koruyacak ateş ver yakacak ver
Benim cömert Allahım suç verme, günah verme
Tebessüm istiyorum göz yaşile ah verme.
Dünya o kadar güzel izin verde göreyim
Baharda çiçeklerden başıma tac öreyim.
Deniz güzel su güzel zümrüt çayır bağ güzel
Ay güzel, güneş güzel, şehir güzel, dağ güzel
Bırak, imkân ver Tanrım, nasip et de doayım
Hayatın akışına ben de artık uyayım
Sen ver, verimim artsın benden küçük olana
Her yerde çalışayım Tanrım hep Senden yana

Dilim döndüğü kadar söyleyeyim adını
Esirgemez Allahım hayatın bin tadını
İsteyen kullarından esirgemez bilirim
Esirgemez bilirim, esirgemez bilirim.

*
* *

Diğeri:

Kur'ân-ı kerîmden: [15(13) — Raad — 13(15)] : «*Göklerde ve yerde olanlar ve bunların gölgeleri gündüz ve gece istekleriyle veya mecburen Hak Taalaya secde ederler.*»

Münacat

— 3 —

Bir mavi yıldız gibi, ay denize dökülür.
Gölgeler yere düşer, dallar yere bükülür.
Rüzgâr soluklariyle seslendirir dünyayı
O dünya andırırken cennette bir rüyayı
Gönül içer Tanrının kudretini sessizce
Bu nedir, ey gafiller, sorarım nedir sizce ?
Ey ışıklı geceler, altın renkli gündüzler ?
Baharlar, yazlar, kışlar, mahmur ve serin güzler ?
Çiçeklere bürünür kuru dallı ağaçlar
Çevrelerinde dönen böcek, kuş denen açlar
Kaynaşır her bucakta büyük küçük canlılar
Dünya yüzünü sarar kaynar heyecanlılar
Esen ılık rüzgârlar, bir baş dönmesi verir.
Yürek güzele hasret güzelliklerle erir.
İnsan oğlu şaşkındır. Boş yere koşar arar
Hedefini bilmeden bu koşu neye yarar ?
Çiçeklerle kokular, çoşan tabiat söyler;
Gel a gafil insan oğlu bana kulağını ver
Her şey Onu gösteriyor, Onu fisıldıyor.

Her yerde yalnız O var. Onun kudreti diyor
Ağaçların gölgesi onun kanadlarıdır.
Vızıldayıp arayan küçük kulu arıdır.
Çiçeklerin kokusu, eşsiz güzellikleri
Tanrıdır cennet eden Dünya denen bu yeri
Onun nûru parıldar güneşte yıldızlarda
Kalplerde, gözlerde diğer güzel her zerrede
Her şey gizli bir dudak emiyor hiç durmadan.
Bu nûrdur gıda, hayat alır her şey sormadan
Odur bizim varımız, Ondandır varlığımız
Böyle iken hakikat nedir bizim gamımız
Yoktur eşi benzeri dinle ey gafil insan
Gör, işit, duy, severek, överek bağlan inan
Bu hakikat nûruna atıl yüreğinle yan
Dünya bir büyük Mâbed, kandilleri yıldızlar.
Hakkı görmiyenlere insanın kalbi sızlar.
Kaybedip kendimizi bulalım Tanrımızı
Terk edip benlikleri bulalım yolumuzu
Odur bize bildirecek ne olduğumuzu
Düşmeden çukura doğrultalım yolumuzu
Ona kavuşursak ruhumuz sükûn bulacak
Çırpınan ruhlara O dur doyulmaz bir kucak

* * *

Diğeri :

Münacaât

— 4 —

Gün ışığı nûrundur, onu her gün ararız
Pervaneler gibiyiz çevresini sararız
Küçük kır çiçeğini şimdi ele alalım
Bu ne büyük cazibe, bu ne büyük tılısım
Bu ne ince oyalar ayrılmış kısım kısım

Kanatları yaldızlı kelebeği salalım
Çiçeklerin yüzünde bir haline bakalım
Arayan gözlerimiz daha neler görecek
Coşkun yüreğimizi ne sihirler örecek
Gönül bahçelerinde ne bülbüller ötecek
Bu altın örgüler bîzi yerden yükseltecek
Uyanmak için insan şafak nûrunu bekler
Allah yolunda insan yürüyemez emekler
Bazen çok didiniriz bir adım atmak için
Kalbimiz acı çeker aşkı yaratmak için
Bazen bir an kâfidir. Varlığımız nûr dolar
O ışığın yanında bütün ışıklar solar
Yüce Tanrım hayatta bu muazzam sır nedir?
Yalvarırız secdende hakikatleri bildir.
Nedir bu gizli âgû tadına doyumlayan
Nedir içte bu ateş sönüp sükûn bulmıyan
Dehşet verir insana içteki o derinlik
Ruhdaki o büyüklük, hislerdeki incelik
Hele perdenin ardı o ne sonsuz genişlik
Kaç âlem var kaç güneş meçhulümüz üstelik
Engin gök kubbemizde düşmeden dönenlere
Ömrü bitip düşerek ışıkla sönenlere
Güneş, yıldız mavi gök Senden bir nişâne
Her taraftan her nesne her ses, nefes emare
İçim Seni duyalı içim senle dolalı
Övünürüm durmadan nûruna kavuşalı
Yüreğim secdendedir. Her emelim Sendedir.
Gözüm gönlüm dileğim hep Sende sevgindedir.
Işıksız kullarına sün Rabbim ışığından
İçi boş avareye damla tattır nûrundan
Yüreğimiz yüzümüz nûrlarınla parlсын.
Üşüyen aç yürekler Senin aşkıyla yansın
Kokunu kokluyalım güllerini dürelim

Sana lâyük kul olup gayemize erelim
Dikenler gül, harabeler bir gülistan olsun
Yer yüzünde yüce Tanrım rahat bir gün olsun

23 / 12 / 946

İstanbul

Sabah namazından evvel

Diğer bir kızımızın ilk şiir ve ilâhisi

Allahıma

Yaradanım, içimizi Sen
Nasıl doldurmuşsun
Taşıyoruz her zaman
Sana yaklaşıyoruz
Sen ki bizim kıymetli annemiz
Her türlü ümidimiz, sevgimiz
Elbet bizi seversin
Elbet bizi bilirsin
Kaibimizdir şahidin
Kalbimde muhabbetin
Rengi değişir avcumun
Dualarımla Senin
Huşû ile titrerim
Bütün varlığımla ben
Huzurunda Senin
Aydın yolun yolumuz
Yürütür biz o yolda
O yol bizim yolumuz
Ya İlâhî sensin bizim
Kandımız kolumuz.
Bîr kalesin yıkılmaz
Hiç bir şeyle sarsılmaz
Tek sığnağım bu kale
Her rahatım bu yerde

Halıcı Feyzi isminde Erzurumlu bir gencin on iki yaşında yazdığı söylenen şiirini dercediyorum.

Dua

Yükselir semaya doğru ellerim
Mavi gecelerin seher vaktinde
Hakka kanat açar hep emellerim
Mavi gecelerin seher vaktinde

Kaybolur kendim, kaybolur ahım
Gözümden yaş olur akar günahım
Bana dahî yakîn olur Allahım
Mavi gecelerin seher vaktinde

Bir şiir daha

Tertipte olmıyan bu şiiri son zamanda aldım. Yazan Türkân isimli bir kız çocuktur. Zeki, iyi kalpli çalışkan ve çok ince hislidir. Ve bu onun ilk şiiridir. Kendisini bu güzel yolda teşvik için [biraz kalem karıştırarak] onu da dercediyorum :

Tanrıma

Tanrım duyarım varlığını içimde
Senden gayri hiç bir şeyler yok gözümde
Anınca adını geçerim kendimden
Sevgim, hasretim dolar taşar kalbimden
Ne rahatlık duyar o anda yüreğim
Sanarım kendimi huzurda meleşim
İşte o zaman nûrunla dolar kalbim
Dar gelir ruhuma dünyam hem bedenim
Senden gayri kimsecikler yok içimde
Yalnız hasretindir tüten gözümde

Kızıltoprak 1 — Nisan 1947

Günün ganimetleri

Mühim bir vesika

Bu kitabın 14 üncü forması basıldıktan sonra elime bir vesika geçti. Bu vesika otuz senedenberi fikir ve yazı hayatımı vakfetmiş olduğum bir yüksek gayenin temel taşlarından biri gibi idi. Bu vesikaya; garbi Anadoluda Soma küçük kasabasında ilk mektep hayatını geçiren bir bayanla görüşürken muttali' oldum. Bayan ile sohbetimiz; bir misafirlikte tesadüfen vaki oldu. Söz; İlâhiyat külliyyatının (Istrap) adlı 11 inci kitabı ve onun yazılmasını icabettiren tarih boyunca devam edegelmiş beşerî Istrap üzerine açıldı. Söylediğim sözlerin hulâsası şu oldu:

«Ömrümün yarısını bu ıstırabın sebeplerini bilmiyerek ve düşünmiyerek yaşadım. Yarısında Allah bu sebepleri öğrenmek imkânlarını vererek ve öğreterek ve düşündürerek yaşadım. Öğrendiklerimin hulâsası şudur: Binlerce senedenberi milletlere hükmeden hükümdarlar ve onlarla iş birliği yapan ruhanî müesseseler cihangirlik sevdasiyle insanları birbirinden ayırmak ve aralarına husumet tohumları ekerek çarpıştırmak yolunu tutmuşlardır. Bu ayırıcı telkinat, üstünlük aşağılık telâkilerine dayanmaktadır. Bunun ırk, renk, sınıf gibi çeşitleri var. Fakat bunların en kuvvetlisi ve en dehşetlisi din ve mezhep ayrılıklarına bina edilen telkinattır. Her din politikacısı başka din ehlini Allahın düşmanı ve her mezhep politikacısı diğerini afarozlu yani merdud ve hain olarak göstermeğe çalışmıştır. Kurulan engizasyon mahkemeleri, açılan haçlı seferler, ve neticesi 30 milyon Hristiyanın ölümüne sebep olan Katolik—Protestan mücadelesi bu politikanın müthiş birer icraat neticesi oldu

gibi ikinci cihan harbine kadar dünyada milletler arası cereyan eden egoist politikanın mütehakkim ve merhametsiz tarzı da yine bu ilk ayırıcı fikirlerin muhtelif tarzlarda devamından ibarettir. Emperyalist fikirlerle açılan seferlerin kökü bütün bu esas ihtilâftan kuvvetini almıştır. Emperyalist her millet ordusu karşısındaki millet efradını, Allahın düşmanı gibi görmeğe sevk edilmiştir. Ve hiç acımiyarak yapılan tahribatın son dereceleri bulması hep bu fikirden ileri gelmiştir.

O halde :

Dünya milletlerine bu tehlikeyi önlemek için bunun hakikatini söylemek ve (biraz düşün!) demek lâzımdır. Gözü husumetle kızarmış ve Allahı memnun edeceğim zannı ile kılıcını çekmiş olan insana ilk söylenecek söz : (biraz insaf!) demek olsa gerektir. Düşmanlarına bile hayır dua etmeği emreden, ve düşmanlıklara dostlukla mukabeleyi isteyen Hristiyan dini; bütün kuvvetile bu sözlerin arkasındadır ve iki cihan harbinde bu tahribatı yapanların tam karşısındadır.

İşte:

Bu neslin ve önümüzdekilerin vazifesi insafla düşünmek ve merhamet etmektir. Zira. akli selîm ile düşünülünce bütün ihtilâf ve husumetlerin siyasî birer suikastden ileri geldiği ve insanların Allahta, Allahın ruhunda, Allahın varlığında, Allahın iradesinde ve Allahın bütün istediklerinde tam bir birlik teşkil ettiği görülür. Dinlerin bir şey, insanların aynı şey olduğu hatırlanır. Bu suretle insan Allahtan ve kendinden ve insanlığın müşterek vicdanından utanacak hale gelir. Ve bu suretle intibah duygusuna yol açılır.

Bu maksatla ve bu gayretle bu ilâhiyat külliyyatını yazıyorum ve bunu yazacak hale bu âciz kulunu getiren Allaha minnet borcumu ve insanlık alemine hizmet bor-

cumu ifa ediyorum. Yazılarımda muhatabım; bütün dünya insanlarıdır. Onun için müslümanların esas imanda hak bildiği dört Kitaba dayanarak hakikatleri tevsik ediyor ve fikirleri dünyanın gözü önüne bu mahiyette koyuyorum. Ve bu kitapların bir gün Allahın halk edeceği vesilelerle başka dillere tercüme edileceğini umuyorum. Netekim, Elhamdülillah bugünden Allahın bu iradesinin tecelliye başladığını görüyorum. Zira sekizinci kitabın Amerikada ilmî bir heyet tarafından tamamen tercüme edildiğini ve yakında beynelmilel (İslâm Dünyası) adlı İngilizce mecmuada neşredileceğini bilvasıta öğrenmiş bulunuyorum. Yine aynı kitabın [yani Müslümanlık esasları) kitabının Arapçaya tercüme edildiğini Mısırdan gelen bir mektuptan öğrenmiş bulunuyorum.» dedim. [23]

---

[23]

Yalnız vatandaşlarımın değil bütün İslâm âleminin de hissedar olduğu bu güzel neticeyi bildirmeği burada güzel bir fırsat addediyorum. Şimdi bu güzel neticeyi Amerikadan nasıl öğrendiğimi arz edeyim.

Bir gün bir ecnebi ahabım dediki: «Amerikadan yekdiğerini müteakip İstanbulla gelen iki zat senin bir kitabını Amerikada tercüme ettiklerini söylediler. Tercümeyi; hüviyeti ve adresi bizce malûm Mister (John. E Merrill) yapmış ve tetkiki ile kendisinin dahil bulunduğum ilmî bir hey'et meşgul olmuş.

Bu tercümenin yapılmasına sâik şudur : İkinci Cihan harbinden sonra San - Fransisko konferansı taahhütlerle dünya iş birliğine hazırlanan Amerika ; bu iş birliğine dahil Müslümanların Din kültürleri; bu işe, yani bütün insanlarla iş birliğine ne derece müsait olduğunu bu sırada tetkik etmek lüzumuna kanî olmuşlar ve en yeni yazılmış bir eser olarak da

Muhatabım bayan bu sözlerimi dinledikleri sonra şu cevabı verdi:

---

(23) nci haşiyenin devamı
senin kitabını seçmişler, tercüme ettirmişler ve bunu tetkik konusu yapmışlar. » dedi.

Aldığım bu haber üzerine hangi kitabımın tercüme edildiğini ve ne netice elde edildiğini öğrenmek ihtiyacını duydum. Ve ahbabıma buna tavassut etmesini rica ettim.

Ahbabım muvafakat etti ve tavassutu ile yazdığım mektuba şu cevabı aldım.

Mektup sureti :

15 Mart 1946 tarihli mektubunuzu Mister (...) ın delâlet lûtfiye aldım. Size: Cevap yazarak heyetimizin 8 numaralı ve (Müslümanlık esasları) adlı eserinizde şerh olunan (İslâm — Hıristiyan) alâkaları üzerindeki tetkiklerini ve bu bahis ile çok alâkadar olduklarını bildirmek fırsatını verdiğinizden dolayı müteşekkirim.

Hey'et azalarının her birinin elinde bir anahtar vazifesi görmek üzere kitabın hazırlanan muhtasar bir plâni olduğu halde kitabın tercümesi kendilerine okunmuştur. Planın bir nushasını mektubuma ekliyorum.

Bu kitap; son zamanlarda ifadesini bulan ve müslümanlık esas prensiplerinin bir örneğini teşkil eden bir eser olarak tercüme olunmuştur.

O prensipler ki hayatıdır. Ve amelî suretlerle ifade bulmaktadır.

Kâinat hakkındaki noktai nazar, ibadet ve İlâhî inâyet ve varidat bahisleri ve nefsin tasfiye ve temizliği konuları ve kurtuluş ve insanî hizmet esasındaki neticeler bilhassa nazarı dikkatimizi celbeden meseleler arasında idi.

«Atalarımız bu işe çok eskiden ehemmiyet vermiş olacaklar ki kendim bu telkini ilk mektepten aldım ve bu esasdaki bir İlâhî halâ ezberimdedir. » dedi ve devam etti: «Soma ilk mektebinde çocukluğumu geçirdim. Bu mektepte çocuklara İlâhîler ezberletirlerdi. Çocuklar muhtelif vesilelerle ve bilhassa her gün mektepten ayrılırken intizam dahilinde dizilerek bu ilâhîleri bestelerile yüksek ses-

---

(23) üçüncü haşiyenin devamı

Aynı (seri) de bulunan daha başka ve daha yeni kitaplarınıza da göz gezdirdim. Bu kitaplar vasitasile de bilhassa (Hıristiyanlar arasındaki son hareketler) e dair olan etüdlerinize [tetkikatınıza] dikkat ettim. Bunun gibi (ümid) ve (kurtuluş) nam eserlerinizi de gördüm. Bu eserlerde bilhassa (eski ve yeni ahidler) den [yani Musevî mukaddes kitaplarla İncil şerîfden] Kurânî kerîmden alınan pasajlar [esaslar] vardı ki bunların ileride (Moslem World — İslâm dünyası) mecmuasında daha geniş yer bulabileceği kanaatindeyim. . . »

Mektup burada bitiyor.

Mektuba eklenen plânın tercümesi

Müslümanlık esasları kitabı :

İslâmlığın şartları — talepleri — veya Müslüman olmanın prensipleri.

24 kısım — 83 kıta paragraf — 39 sahife — yeni Türkçe harflerile basılmış: — Yazan İstanbulda Ömer Fevzi Mardin

Mukaddeme : Din; akıl ve mantığa hitabeder :

İslâmiyet: 4 şey talep eder :

- 1) İman, 2) Teslimiyet, 3) Takvâ (vicdan hayatı)
- 4) amel [aksiyon]

I — İman nedir.

le okurdu. İşte misal olarak kırk senedir aklımda kalan ilâhîlerden biri;

«Kur'ân bize emreder. »
«İncil dahi öyledir. »
«Tevrat ta Zebur ile.»
«Veriniz der el ele»
«El ele hep verelim. »
«Kardeşçe birleşelim. »

Diğeri

«Senin baban Agobun»
«Benim babam Yakubun»
«Bu topraktır kararı»
«Bu topraktır mezarı»
«El ele hep verelim»
«Kardeşçe birleşelim»

İşte elime geçen tarihî mühim vesikanın biri budur. Ve bu; atalarımızın medenî ruhuna, yaşadığı insanlık kültürüne

---

(23) nci haşiyenin devamı

İmanı olan adamın vazifeleri

II — İslâmiyet nedir.

III— Takvâ nedir:

Takvânın sırrı olan ibadetin gayeleri.

IV—Amel

A — Şahsî vazifeler:

İbadet, ıstfâ [temizlik], ruşd nedir.

Ahlâk prensipleri

Ahlâk gayeleri

Ahlâkın temelindeki [hedef tuttuğu] haklar

B — İçtimaî vazifeler

Bunlar nelerdir.

İçtimaî amellerde [aksiyonlarda] prensip

bir höccettir. Atalarımızın her Din ve Mezhebden, her renk ve ırktan muazzam insan kitlelerini bir arada nasıl yaşattıklarını gösteren, her birinin insanî haklarına nasıl riayet ettiklerini ve hepsini müşterek bir gaye ile nasıl kullandıklarını ortaya koyan bir hakikattir. Bizim bugün Milletler arası yeni dünya hayatında nasıl güzel bir yer alabileceğimize ve buna atalardanberi nasıl hazırlandığımızı tam zamanında ne güzel bir şahadettir.

Bu gibi medenî kültürümüzü ifade eden ve nesillerce Anadolu'da Rumelide bu toprağın en köşe, kıyı ve bucağında yaşayarak halkımızı emziren böyle medenî kültür mevzularını İlâhîleri, kıssaları, vecizeleri, darbı meselleri bilenler bana yazsalar, ben de onları Allah lutfederse basdırsam tarihî medeniyetimize ne güzel bir hizmet olurdu. [24]

Bu haftanın ganimeti bununla kalmadı. Arkasından biri daha yetişti, dünkü 6 Nisan 1947 tarihli (Vatan) gazetesinden edindiğim bu mühim haber; Amerika Cumhuriyeti Mister Truman'ın bugün için ehemmiyeti pek

---

(23) ncü haşiyenin devamı

İçtimâî hey'etin [cemiyyetin] mahiyeti nedir.
Bunun esasları, bağları, ve istikrarı ne iledir.
Âmme hukuka — içtimâî hayat prensipleri
C — İçtimâî kıymet, Din faziletleri
D — Dinler arasında alâka ve münasebetler
Üç esas hakikat
Hilkatte üç prensip [gaye]
Hatime :

---

[24]

Adresim:

«Fenerbahçe 85/1 Kızıltoprak — İstanbul

büyük olan bir nutkuna ve bu nutukta tekrarlanan kat'î karara, ahde ve yemine aitti.

Bu nutuk; tarihî bir vesikaya istinadetmektedir. Amerikalıların atalarca demokrasiye olan bağlılıklarının ve dünya ölçüsündeki kurtarıcılık azimlerinin kıdemini belirtmektedir. Garp yarı küresinden dünyaya yayılan bu haber; mustarip her insan yüreğinde alâka uyandırmış olacaktır. Fazilet ve diğergamlık ruhunun cazip ihtişamı İlâhî muhabbet ve gayretin teshir edici azameti bu nutukda ne mühim bir yer almıştır. Bu nutukta bütün insanların hayırına olarak bir ahid yükseliyor. Mahiyetce mukaddes Kitaplardaki ahidler ulviyet ve kudsiyetine benziyor. İnsanlık namına yürekleri yalnız ümid ile değil, iftihar ve takdir ile doldurabilecek olan bu nutkun hemen şu anda hatırladığım şu iki ayetle ne güzel mutabakatı var:

(Emsali Süleyman — 31 — 8): «Ağzını dilsizler için, cümle kimsesiz olanların davası için aç. »

Diğeri:

(Eş'ya — 61 — 8): «Zira ben Rab hakkı severim, zulüm ile gazaptan ikrah ederim.»

Nutkun bazı fıkraları

Gazeteden :

(Vaşington — 5 Nisan 947 — (A. P.): Bu gece Başkan Truman, «Jefferson günü» münasebetile yapılan mutad senelik toplantıda Demokrat Partinin ileri gelen 2000 kadar üyesine bir hitabede bulunarak, Amerikan milletinin «silâh kuvveti veya gizli nüfuz usulleri kullanan tecavüze karşı» kesin bir vaziyet takınması icabettiğini söylemiştir.» ve demiştir.

«Artık sadece harp istemediğimizi söylemek kâfi de-

ğildir. Zamanımdan evvel harekete geçerek dünyaya yayılmak tehlikesini gösterebilecek her hangi bir münazaayı daha başlangıcında ezmeliyiz. Biz de (Jefferson) gibi milletlerin haklarına feci' surette tecavüz edildiğine şahit olduk ve buna göz yummayacağımıza kanaat getirerek bizde itirazımızı belirttik.»

«Birleşmiş Milletler daimi surette harp korkusunu defetmek ve uzak tutmak hususunda beşeriyetin ümidini teşkil etmektedir. Birleşmiş Milletleri desteklerken icabederse faaliyetlerini tamamlamalıyız. Hür milletlerin bağımsızlıklarını muhafazaya yardım etmekle Birleşmiş milletleri vazifesinin icrasında takviye etmiş oluyoruz.»

Başkan Truman sözlerinin sonunda 48 Amerikan eyaletinin ziyafetde hazır bulunan demokrat şeflerinden Jefferson'un şu yeminini tekrar etmelerini istemiştir:

«İnsanların maneviyatı üzerinde yapılacak her türlü zulme karşı ebedî bir düşmanlık besleyeceğime Allahın huzurunda yemin ederim.»

Ana kültür:

Amerikalılarda tezahür eden bu günkü yüksek ve dünya şümul insanîyet ruhunun ilham aldığı kaynakların bir başlıcasını da ruhanî telkin ve terbiyeler, kilise İlahîleridir ki serbest nizamla tercümesini aşağıya dercettiğim bir İlahî bu hususta kâfi bir fikir verir :

Amerikan Protestan kilisesi İlahîlerinden
Sıra numarası 532

Hep bu şeyler ileride — muhakkak ki olacaktır
Daha olgun yüksek bir ırk — iş başına kalkacaktır
O ; öyle bir zümredir ki — onun eşi asırlarca
Bu cihanda hiç bir yanda — Görülmemiş olacaktır.

Hürriyetin, faziletin — eritici alevleri
O güzide insanların — ruhlarını yakacaktır
Aklın, ilmin — Aydın nûru
Gözlerinde Parlıyacak — önlerini açacaktır
O Îlâhî yüksek nesil — çok sevimli, pek ahlâklı
hem çok cesur, çok kuvvetli — ham gayretli olacaktır.
Kanla değil faziletle — kinle değil, muhabbetle
Kalpleri hep feth edecek — insanlığı kuracaktır
Denizlerde, karalarda — havalarda her tarafta
İnsanlığın kardeşliğin — ruha hakim olacaktır.
Birbirile hep milletler — hem yan yana hep ülkeler
Endişesiz emniyetle — silâhsız, hür olacaktır
Bir tek fikir, bir tek his — Îlâhî his, temiz fikir
Kardeşliğin bütün ruhu — nabızlarda vuracaktır.
Güzel hisler, alâkalar — karşılıklı ne gayretler
Her yürekte çarpacaktır — Her bir ruhu saracaktır.
San'âtle hep çiçek gibi — inkişaflar yapacaktır.
Yeni yeni kıymetlerle — saadetler açacaktır.
Müziklerin nağmeleri — daha ulvî manâlarda
Semalarda yükselecek — dört bir yana aksedecek
Dünya yüzündeki hayat — bir terane olacaktır.
O zaman ki işte böyle — Dünya cennet olacaktır.
Günah, hicab olmayacak — çünkü sebep kalmıyacak
Istıraplar hep kalkacak — hiç fenalık kalmıyacak
Fena hisler, ihtiraslar — ölmese da körleşecek
Çünkü insan hep el ele — Allahında birleşecek
Îlâhî ruh insanları — birbirine bağlıyacak
Tam bir vücut yapacak ki — her şey bir tek şey olacak

Anglosaksonlara bu ideali talim ve telkin eden kül-
türün ilham kaynağı olan Mukaddes Kitaptan da mev-
zu'la münasebetli bir kaç âyet dercediyorum :

(Hoşa' — 6 — 6) : «Zira ben kurban değil ancak

merhamet [isterim] ve mahrikalardan [Allaha yakılan takdimelerden] ziyade Allahı bilmeklik isterim. »

(Eş'îya — 59 — 4) : «Adalet için nidâ eden yok. Ve hak üzere davâ süren yoktur. »

(Eremya — 39 — 18) : «Seni mutlaka kurtaracağım zira bana tevekkül ettin. »

(Eş'îya — 45 — 21) : « Haber veriniz, ve yaklaştırınız benden gayrı Hak Allah ve kurtarıcı yoktur. »

(Eremya — 1 — 19) : «Ben seninlenim diye Rab buyurur. »

(Zekeriyya — 8 — 16) : « Yapacağınız şeyler bunlardır. Her biriniz komşusuna hakikat! söyleyiniz. Kapılarınızda Hak ve selâmet üzere hükmediniz. »

(Eş'îya — 46 — 4) : «Ben yarattım ve ben taşıyacağım, ben götüreceğim ve ben kurtaracağım. »

Bir tesadüf :

Dün Hıristiyanların büyük paskalyası idi. Londra radyosu bu münasebetle dünya ölçüsünde bir yayım yaparak Çinden ve Hindi Çinîden mada her yerde çarpışmalara paskalyaya hürmeten fasıla verildiğini, yani bu yüzden olsun dünyaya bir kaç günlük sükûn geldiğini söylüyordu. Benim de aklıma Mukaddes kitaptan paskalyanın alâkadar olduğu şu âyetler geldi :

(Eş'îya — 58 — 3) : Niçin biz oruç tuttuk ve sen bakmadın, nefsimizi yendik ve sen bilmedin derler. [Çünkü] işte orucunuz gününde [gayri meşru'] arzunuzu icra edersiniz. Ve işinize her işinizi müsadesez yaptırırsınız (4) İşte niza' ve kavga için ve şer yumruğıle vurmak için oruç tutarsınız. Sesinizi yüksek yerde işittirmek maksadile bu günkü gibi oruç tutmayınız.

(5) Benim intihap ettiğim oruç bu değildir ki şerri bağlarını çözesin, ve boyunduruğun bağlarını gevşedesin ye ezilenleri azad edip her boyunduruğu kırasın.

Netice ve tahlil

Bu mevzudan dünya için alınacak ibret dersleri vardır. Ne zamandanberi dünya iki fikir zümresine ayrılmıştır:

1 — Realistler [yani maddeciler]

2 — İdealisler [ülkücüler, mefkûreciler yani his adamları]

Meselâ :

Madde adamları: Cemiyetin o unsurlarıdır ki günlük mesailerini şahsî menfaatlerine hasrederler ne vakitlerinden, ne de mesaileri semerelerinden kimseye bir şey ayırmağı düşünmezler.

His adamları : Kendilerine hudutsuz alâkalar edinmiş, kendilerini uzun ve nihaî emellerle insanlığın hal ve akibetine bağlamış ve günlük işlerinde, her fikirlerinde bu mefkûreyi göz önünde tutan, başkalarını da hesaba katan kimselerdir. Bunlar analar gibidirler. Bunların her hareketlerinde, mesâilerinde ve mesaileri semerelerinde çocuklarının hisseleri vardır.

Maddeciler içinde hiscilere budala diyecek kadar ileri varanları, onları ayıplayanları da olur.

Bunlara göre hisçiler; menfaatlerini bilmiyen, iman diye muhayyel bir şeye sarılan ve bütün varlıklarını bu hayal peşinde sarfeden, zihinlerini bu serab'da yoran, vücutlarını bu sonsuz yolda yıpratın ve ömürlerini böyle tüketen zavallı kimselerdir. Onlarla iş birliği faydasızdır. Çünkü kendi menfaatlerinin değil, hislerinin emrindedirler. İşte maddeciler bu gibi şeyler derler.

His adamlarına göre ise ; maddeciler ruhta kuvvetlenmemiş, insanlıkta tekâmül etmemiş, kalp hayatına girememiş, nefesine esir kalmış, binaenaleyh hakikî hürriyeti duymamış, mîde adamlarıdır. Mukaddes kitaplarda bu gibileri bu esasta tarif eden sarîh âyetler vardır.

(His adamlarına göre maddeciler iptidâî adamlar gibi sevki tabîî ile yalnız gözlerinin görebildiğine inanırlar

ve bağlanırlar, günlük menfaatleri peşinde koşarlar. Yalnız şahsî menfaatleri hududu içinde dönüp dolaşırlar. Ve yiyip içmek, yatıp kalkmak, ceplerini doldurmak için yaşarlar. Halbuki onlar Allah için yaşar, Allahın kullarına yararlık için çalışır, her varlığımızı bölüşür insanlığın her halini paylaşırsız derler.

Şimdi :

Şimdi sözü bir üçüncü haldeki müşahide yani ne idealist, ne de Realist bir adama, sürü içinde sevk ve idare olunan bir kitle adamına bırakalım ve onu dinliyelim:: Bakın o konuşuyor ve diyor ki:

«Memleketim düşman baskınına uğradı, harbe sürüldüm, esir düştüm. Harpte ve esarete ölmedim ama hasta ve sakat döndüm. Yurdumda tarlamı çiğnenmiş, evimi çökmüş, ailemi dağılmış buldum. Acı haberlerden ve sefalet manzaralarından başka bir şsyle karşılaşmadım. Karnımı doyurmak için bir kapı bulamadım. Kara borsa varmış fakat onu arayacak imkânlarım yoktu. Ölümüne kendimi terk ettiğim bir yeis anında etrafımda bir takım yabancı diller konuşan adamlar peyda oldu. Bunlar (Unra) yardım teşkilâtı memurları imiş, beni doyurdular ilâcladılar, giydirdiler. Ve bana tekrar yaşamak ümidini verdiler.

*
* *

O halde :

Görüyoruz ki akıbet; gerek Kur'ân-ı kerîmin gerek İncil Şerîfin buyurduğuna göre akıbet (Muttakîlerin) yani hayırlı insanlarıdır. Demekki sonunda yer yüzünü [salih kullar] his adamları miras alacaklardır. Mütéhakkim egoist, tahripkâr kimseler sahneden çekilince yer yüzü digergam, fedakâr, feragatli his adamlarının şefkatli ellerine geçecektir.

İşte örneğini ikinci cihan harbinde gördük. Faşistlerin harp kasırgaları; faşistleri, ve realistleri de bütün

varlıklarile mahvetti. Ve kalan aceze ancak his adamlarının alâka, himaye ve yardımında, merhamet ve şefkatinde yarar bir şey buldu.

Evet madde maddeyi imha etti. İhtiras; ihtiraslıyı mahvetti. Zorlu, zorluyu yok etti. Ve semanın altı bunların elinde bir harabeye döndü. Ve netice itibarile iş his adamlarının gayretine düştü. Dünyanın aldığı fecî manzara onları imdad için seferber etti. Birer kurtarıcı olarak bu harabelerin arasında vicdanî vazifeler ifası için dolaşıyorlar.

Realistlerin tahribatını tamire çalışıyorlar. Birer ana gibi insan evlâdını kucaklıyorlar. Kurtarmağa çalışıyorlar. Maddeci vermez alırdı. Bunlar veriyor. Maddeci faydasız yok ederdi. Bunlar koruyor.

Maddeci kendi menfaati için herkese ve her şeye kıyardı. Bunlar başkalarını kurtarmak için kendi her şeylerine kıyıyor. Hem ne haz ve iftiharla.

Mukaddes kitapta bir âyet vardır. Şöyle başlar :
«Sen harap ettin, gel şimdi sen tahrip olunacaksın....»
İşte İlâhî kanunların şaşmaz hükümleri böyledir. (Kuyu kazanlar içine düşer) atalar darbı meselince fenalığa kalkanlar fenalığa kurban olurlar. İncil Şerifte Hazreti İsâ şöyle buyurmuş: «Bir kimse arkamdan gelmek isterse nefisini inkâr etsin [canından vazgeçsin] haçını [dar ağacını] yüklenip ardımca gelsin. Zira her kim canını kurtarmak isterse onu zayı edecektir.»

Mevzula münasebetli diğer âyetler :

«Haksızlar Allahın melekûtunu miras almayacaklar.»

Diğeri :

«Bir adam neyi ekerse onu biçer.»

Diğeri:

«Ve ben canlarınız uğruna çok haz ederek sarfedeceğim ve harcanacağım.»

Diğeri:

«Senin iradeni yapmak için geldim.»

Diğeri :

«Bir adamın dostları uğruna canını vermesinden daha büyük sevgi kimsede yoktur.»

İbret hissesi :

Her benlikçi [Egoist] bilmelidir ki kendinden daha kuvvetli bir benlikçi vardır.

Ve fırsat bulunca onu yutmağa hazırdır.

Madde ruhsuzdur. His ruhtur. Madde acımaz, düşünmez ve duymaz. Bütün varlığı benliğine münhasırdır. Ruh duyar, sever, acır, ağlar, yanar. His bütün dünyayı alâka ile kavrar ve kendine vazifeler toplar.

İşte İncil Şerîften bir âyet ki karşılığını Hazreti Muhammed efendimiz bir hâdisi Şerîfnde aynen buyurmuş ve hakikati dünyanın müşterek mali olmuştur:

(1 — Koruntoslulara — 12— 26) : «Eğer bir uzuv elem çekerse bütün âzâ beraber elem çeker. Eğer bir uzuv şeref [rahat] bulursa bütün âzâ beraber sevinirler.»

Bu esasta birleşen Hadisi Şerîf de şöyledir:

«Birbirile sevişmekte, merhamet ve şefkat duymakta, birbirini esirgeyip korumakta müminler o beden gibi dirki, âzâsından bir uzvu ağrıdan şikâyet etse; uykusuzluğuna, humma'sına bedeninin bütün aksamı iştirak eder.»

Bu Hadisi Şerîfi teyideden diğeri Hadislerden biri :

«Yekdiğeri için acınmaları müminler üzerine hukûku sabitedendir.»

Diğeri :

«Mümin mümine karşı öyle imtizaçlı [bitişik ve yapışık] bir duvar gibidir ki birbirlerini takviye eder. [Birbirlerine dayanarak birbirlerine yardım ederek].

Diğeri:

«Mümin anlaşır ve anlaştırır, birleşmeyen ve birleştir-

meyen de hayır yoktur. İnsanların hayırlısı insanlara faidesi olanıdır.»

Sonra :

İçtimaî hayatın Allahın istediğine göre temelini kuran yine müşterek bir esas vardır ki birer aynı yine hem müslümanlıkta hemde hıristiyanlıktadır. Bu ana prensibin müslümanlıktaki metni budur:

Hâdisi Şerîf :

«Nefsin için sevdiğin [istediğin] hayrı [iyiliği] insanlar için dahi seversen [istersen] müslüman sayılırsın.»

Diğeri :

«Kendin için sevdiğin şeyleri başkaları için iste »

İncil Şerîfdeki mukabibi:

(Matta — 7 — 12): «İnsanların size yapmalarını istediğiniz her ne ise sizde onlara onu yapın,»

Diğeri:

(Luka — 6 — 31) : «İnsanların size nasıl yapmalarını istiyorsanız sizde onlara öylece yapın.»

Diğeri

(1 — Korintoslulara — 10 — 24) : «Herkes kendisinin iyiliğini değil, fakat başkasınınkini arasın.»

İmdi :

Allah için yaşayan ve çalışan idealistler insanlar için yaşıyor ve çalışıyor demektir. Zira insan ailesi ; Allah ailesi demektir. İdeal ; muayyen bir hedefe, istikamet almış bir kuvvettir. Kaynağı Allahdadır. Allahı seven İbadullahı sever. Ve kendinde insanlara hizmet için İlâhî gayret ve kuvvet duyar. Her verdiği Allaha vermiş gibi sevinir. Her yorgunluğunda ibadet zevki duyar. İdeal birleştirir, fertlerin kuvvetini bir araya getirir müşterek gayeye tevcih eder. Yapıcı kuvvet budur. Ve harap dünya her zaman bu kuvvete muhtaçtır.

Benlikciler:

Dünyayı kendi şahsî hesaplarına çalışanlar yıktı. Benlikçilerin ihtirasları yıktı, bu gün onun imarına idealistler Digergamlar [elcanlılar] çalışıyor. Ve bu uğurda varını yoğunu ortaya koyuyor.

Bugünkü realite işte bunu gösterdi. Bugün halsiz, takatsiz harap insanlar kalkınmaları ve insan gibi hür ve müstakil yaşamaları için, emniyet ve istikrara kavuşmaları için Allahın iş başına çağırdığı idealistlere gözlerini dikmiş onlardan hayır bekliyor. Evet onların imanından, Allaha bağlılıklarından, Allah yolundaki azimlerinden bir şey umuyor. Ne umuyorsa yalnız bu imandan umuyor ve bekliyor.

Hayat ve hakikat kitabı fihristi

Sahife

- 3 — Önsöz
- 4 — Allah ve hayat
- 4 — Hayat ve hareket
- 4 — Ahadiyet ve Vahidiyet mertebeleri
- 6 — Hilkat ve hareket
- 8 — Hayat ve faaliyet
- 10 — Âlemin hilkati
- 12 — Hilkatin sebebi
- 12 — Mahlûkun esas vazifesi
- 13 — İnsan
- 14 — İnsanın yer yüzüne inişi
- 15 — İnsanın mükellefiyeti
- 16 — Hilkat tabakaları ve ruhlar
- 17 — Kardeşliğin hakları ve vecibeleri
- 22 — Fıtrat farkları
- 23 — Müsbet, menfi ahlâk ve temayüller
- 25 — Mücadele
- 26 — Külfet ve nimet
- 26 — Müsavat
- 27 — İmkân ve varlık şartları
- 28 — Cebrî müsavat
- 35 — Mükellefiyet ve mes'uliyet
- 37 — Güven
- 38 — Ümid
- 39 — Makuliyet ve meşruiyet
- 39 — Allah payı
- 40 — Semere payı
- 40 — Cemiyet
- 41 — Aile
- 41 — Ev
- 41 — Saadet ve Istrap

- 42 — Kâinat
43 — Nizam ve kanunlar
44 — İrade
45 — Muvazene
45 — Dünya
46 — Ahiret
47 — Mukaddes kanunlar
48 — Bakâ ve Fenâ
49 — Her nerede olursak Allahlayız
50 — Allahın kurtarıcılığı
55 — Hayat ve hareket
55 — Hareket
56 — Harekette manâ
57 — Harekette maksat
57 — Mücadele mecburiyeti
57 — Şuur ihtiyacı
58 — Aksülâmeller ve hamleler
61 — Fikir ceryanları karşısında
62 — Fikir hayat ve hareketi
64 — İçtihad
66 — Hakikatler ve nesiller
66 — Dimağ olgunluğu
67 — Atalet
69 — Peygamberler
71 — Mukaddes haklar
73 — Uluhiyet hukuku
76 — Peygamberlerin beşeriyeti
77 — Peygamberlerde ahlâk esası
77 — Peygamberlerde vazife esası
77 — Peygamberlik vasıfları
78 — Zaman ve ahkâm
79 — Kitaplar
82 — Hıristiyanların görüşleri
82 — İsâ adlı kitap muhteviyatı

- 87 — Hakikat ve akıl
94 — Eksik düşünceler
95 — Akıl devreleri ve (Kitap ehli) Dinleri
99 — Muhammedîlik
100 — (Kitap ehli) mefhumu
103 — Tekâmül
103 — Tekâmülde bu gün
104 — Olgunluğun tezahürleri
106 — Alâka ve araştırma
106 — Mes'eleler
113 — Tahlilleri
163 — Tekâmülde yarın
163 — Yeni günlere doğru
» — Cesaret ve ümit
164 — Salah ve ıslah
169 — İstikbâl
170 — İslah yolunda — Nefisle mücadele
171 — Usûlde birlik
172 — İdeallerde kurturuculuk ruhu
173 — Ruhbanlık ve Şövalyelik
174 — Ümmetlerin hali
183 — Museviler
184 — Müslümanlarda hürriyet ve istiklâl fikri ve izzeti nefis meselesi
191 — Bir fen adamının Allahın varlığını riyaziye ile isbatı
201 — Dinlerde fikir sâfhaları.
201 — Fikrî gayeler
201 — İlk ideal
204 — Fikir hayatı
208 — Bu günkü neslin Musevileri
210 — Beşeriyette fikir devreleri
210 — Ferdî ve içtimâî fikirler
212 — idealde faaliyet tarzları
214 — Bu günkü dünya hali

- 214 — Harp sonu durum
218 — Büyük ve küçük devletler
219 — Dünya gelenekleri
221 — Durumun tahlilleri
221 — Harp nasıl bitti ve sulh nasıl başladı
226 — Harpten maksat
227 — Ölenlerin bıraktıkları
228 — Ölenlerin gayesi
229 — Amerika Cümhurreisininin Demokrasi hakkındaki nutku
231 — Harbin bitişine göre zaruretler
231 — Derdin çaresi
234 — Esas gaye — Sulhtan maksat
235 — Ümit ışıkları
236 — Kuvvet siyaseti
236 — İşbirliği
287 — Bir gencimizin Ramazan hatıraları
254 — Muvaffakiyetin sırrı
259 — Çocuklarımızda İlâhî hisler ve şiirler
268 — Mühim bir vesika — Medenî kültürümüz
275 — Başkan Truman'ın siyasî nutku
276 — Amerikan ana kültürü
279 — Netice ve tahlil
-

**Müellifin külliyatından şimdiye kadar
basılmış eserleri**

K İ T A P L A R :

<u>No. sı</u>	<u>İsmi</u>	<u>Fiatı</u>
1	Başlangıçdaki fikir	25
2	Allah Mefhûmu	45
3	Din ve safhaları	20
4	Din ve esasları	30
5	Din ve telâkkîleri	45
6	Din ve hikmetleri	45
7	Dinler arası ilmihal esasları	50
8	Müslümanlık esasları	25
9	Hıristiyanlarda intibah hareketleri	120
10	Musevîlere çıkar yol	50
11	İstirap	150
12	Ümid	200
13	Kurtuluş	250
14	Dinde askerlik kültürü	125
15	Din dersleri	175
16	Hakikat ilmî — İrfan	300
17	Hayat ve hakikat	275

B R O Ş Ü R L E R :

	<u>Kuruş</u>
A — Münacat	3
B — Münacat izahlı	7,5
C — Münacat — Manzum	7,5
D — İslâm muhtırası	5
E — Asûmanın münacatı Manzum	80

Fiatı 275 i. A. ^kuruş